

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE ADLI
ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi
Ve Bazı Açılardan Analizi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

HAZIRLAYAN
Ahmet YAMAN

MALATYA-2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE
ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi Ve
Bazı Açılardan Analizi)
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

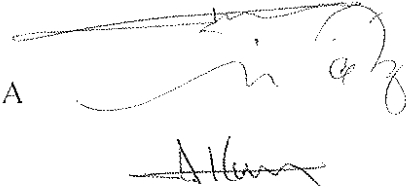
HAZIRLAYAN
Ahmet YAMAN

Jürimizin 13/07/2016 tarihinde yaptığı savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim, Din Eğitimi Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

İmzası

1. Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR
2. Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA
3. Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARATEKE

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak sunduğum **“NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMIYYE ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ (Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi ve Bazı Açılardan Analizi)”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde, hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ahmet YAMAN

ÖNSÖZ

Bir milleti millet yapan unsurların başında mensup oldukları din gelmektedir. Dinin toplumun bütün fertleri tarafından kabul edilip yaşanır hale gelmesi ise ancak din eğitimi ve öğretimi ile mümkün olabilmektedir. Tolumun din eğitimi ve öğretimi konusunda aydınlatılmasının pek çok yollarından biri de bu amaçla yazılmış olan yazılı eserlerdir. Nitekim İslâm'ın ilk öğretmeni olan Peygamber Efendimiz (sav)'den günümüze kadar din eğitimi ve öğretimini kendine dert edinen on binlerce âlim tarafından dinin çeşitli alanlarında sayısız eserler kaleme alınmış, din eğitimi ve öğretiminin hizmetine sunulmuştur. Bunlardan biri de Sultan 2. Abdülhamid döneminde yaşayan, edebiyat, hukuk, din ve ahlak eğitimi alanında eserler veren Nazif Sürûrî'dir. Yaşadığı dönemin İslâm ahlakçılarından biri olarak kabul edilen Sürûrî de bu konuda kayıtsız kalmayarak, çalışmamızın da konusunu oluşturan Terbiyye-i İslâmiyye adlı eserini yazarak din ve ahlak eğitimine katkı sunmak istemiştir.

Biz bu çalışmamızda Nazif Sürûrî'nin yukarıda sözü edilen eserini ele alarak değerlendirmesini yaptık. Araştırmamız giriş ve sonuç bölümü hariç dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında din ve ahlak eğitimi ile ilgili kavramların tanım ve açıklamaları ile II. Abdülhamid dönemi eğitim politikası üzerinde durulmuş, araştırmanın problemi, araştırmanın amacı ve önemi, sınırlılıkları, araştırmanın yöntemi ortaya konmuştur. Birinci bölümde Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserlerine değinilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan eserin transkripsiyonu, üçüncü bölümde günümüz Türkçesiyle sadeleştirmesi ve son bölümde de bazı açılardan analizi yapılmıştır.

Bu çalışmamızda, başından itibaren konunun tespiti, planlanması ve işlenmesi hususunda ilgisiyle, engin bilgisiyle ve yönlendirmesiyle yardımını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR'a, ders döneminde yapıcı ve faydalı dersleriyle kendimi geliştirmeme katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a, Farsça şiirlerin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALTUNKAYA'ya ve özellikle de Yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olan ve teşvik eden biricik aileme teşekkür ederim.

Ahmet YAMAN

Malatya 2016

**NAZİF SÜRÛRÎ'NİN TERBİYE-İ İSLÂMİYYE ADLI ESERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Transkripsiyonu, Sadeleştirilmesi ve Bazı Açılardan Analizi)

Ahmet YAMAN

İnönü Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

ÖZET

Yaşadığı devrin İslâm ahlakçılarından biri olarak kabul edilen Nazif Sürûrî, 1861 yılında Antalya'da doğmuştur. Köklü bir aile geleneğine sahip olan Sürûrî, İstanbul'da özel hocalardan aklî, naklî ve dil dersleri alarak donanımlı biri olarak yetişmiş, henüz 18 yaşındayken başladığı memurluk hayatında Şûrâ-yı Devlet Azalığı'na kadar yükselmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'e yakınlığıyla da bilinen Nazif Sürûrî, edebiyat, hukuk ve din eğitimi alanında pek çok eser te'lif etmiş, devrin gazete ve dergilerinde yazılar kaleme almıştır. Araştırmamızın konusunu oluşturan Terbiye-i İslâmiyye adlı eserini de pek çok araştırma ve gayretle 1908 yılında kaleme alarak din ve ahlâk eğitimine katkı sunmak istemiştir.

Biz bu çalışmamızda öncelikle Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserlerine değindik. Daha sonra Osmanlı Türkçesiyle yazmış olduğu Terbiye-i İslâmiyye adlı eserinin Latin harfleriyle transkripsiyonunu, günümüz Türkçesiyle de sadeleştirmesini yaptık. Son bölümde de eserin bazı açılardan değerlendirmesini yaptık.

Anahtar Kelimeler: Nazif Sürûrî, Terbiyye-i İslâmiyye, Din Eğitimi, İslam Ahlâkı

**THE CONSIDERATION OF NAZİF SÜRÛRÎ'S "İSLAMIC EDUCATION"
BOOK (Transcription, Simplification And Analysis İn Some Ways)**

Ahmet YAMAN

University of İnönü, Institute of Social Sciences

M.A. Thesis, July 2016

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Recep UÇAR

ABSTRACT

In his term he was accepted as an İslamic moralists Nazif Sürûrî, was born in 1861 in Antalya. Having a well-established family tradition Sürûrî, he studied science, religion and language with special teachers in Istanbul , therefore he grown up well-equipped, he worked as a civil servant yet he was 18 years old, he had risen to the state board membership.

Nazif Sürûrî who known by his close relationship with Sultan II. Abdulhamid, had written many books on literature, law and religious education, he wrote articles in newspapers and magazines of the period. With his book "İslamic Education" that he wrote in a lot of research and effort in 1908 which is subject of our research, he wanted contribute to religious and moral education.

In this study, we touched primarily to Nazif Sürûrî's life and works. Then we maked the transcription of the book "Islamic Education" and we simplified it to the modern Turkish which was written with the Ottoman Turkish language. We evaluated the work in some ways in the last section.

Key Words: Nazif Sürûrî, İslamic Education, Religious Education, Islamic Morality

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Onay	ii
Onur Sözü	iii
Özsöz	iv
Özet	v
Abstract	vi
İçindekiler	vii
Kısaltmalar	ix
Ekler	x
GİRİŞ	1
1. Problem	9
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	10
3. Sınırlılıklar	12
4. İlgili Çalışmalar	13
5. Yöntem.....	14
I. BÖLÜM	
NAZİF SÜRÛRÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ	17
II. BÖLÜM	
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN TRANSKRİPSİYONU	24
III. BÖLÜM	
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN SADELEŞTİRİLMESİ	76
IV. BÖLÜM	
TERBİYE-İ İSLÂMİYYE’NİN BAZI AÇILARDAN ANALİZİ	122
1. Şekil Olarak Analizi	122
2. Dilin Kullanımı Açısından Analizi	123
3. Kaynakların Kullanımı Açısından Analizi	124
3.1. Kur’ân-ı Kerîm’in Kullanımı	124

3.2. Hadîs-i Şerîflerin Kullanımı	128
3.3. Şiirlerin Kullanımı	134
3.4.Eserdeki Diğer Kaynakların Kullanımı	137
4. İçerik Olarak Analizi	138
4.1. Önsöz	138
4.2. Giriş	138
4.3. Mukaddes Yüce Hilafet Makamına Sadâkât ve İtâat	142
4.4. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri	142
4.5. Baba ve Annenin Çocuklarına ve Akrabaya Karşı Görevleri	144
4.6. Komşuluk Hakkı	146
4.7. Eşler Arasındaki Âdaplar	147
4.8. İslâm Sevgi ve Kardeşliği	149
4.9. Çalışma ve İş	150
4.10. Selâm	152
4.11. Musâfaha	155
4.12. Ziyâret	157
4.13. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme	158
4.14. Söz ve Sohbet	163
4.15. Yemek	166
4.16. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Âdaplar	168
5. Eserde İslâm Ahlâkıyla Avrupa Ahlâkının Karşılaştırılması	170
6. Eserin Din Eğitimi Açısından Analizi	173
6.1. Amaç	173
6.2. Konular	175
6.3. Metotlar	178
6.4. Değerlendirme	180
6.5. İlkeler	180
SONUÇ	185
KAYNAKÇA	188
Ek-1	194

KISALTMALAR DİZELGESİ

- as : Aleyhi's-selam
bkz.: Bakınız
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
cc. : Celle Celâluhu
DEM: Değerler Eğitim Merkezi
DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Editör
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
m. : Miladî
r. anha: Radiyallâhu anha
s. : Sayfa
sas : Sallallahu aleyhi ve sellem
ss. : Sayfa sayısı
TDK: Türk Dil Kurumu
Thk. : Tahkik
TTK: Türk tarih Kurumu
vb. : Ve benzerleri
vd. : Ve diğerleri
YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu

EKLER

1. Terbiye-i İslâmiyye adlı eserin orijinal metni

GİRİŞ

Eğitim ve öğretim faaliyetleri insanlık tarihiyle yaşittir. Çünkü insanın sahip olduğu her türlü bilgi, birikim, kültür, değer ve inanç ancak eğitim ve öğretim yoluyla öğrenilebilir, uygulanabilir, yaygınlaşabilir ve daha sonraki nesillerin hayatlarında yaşam imkânı bulabilir. Bu bağlamda bir toplumun temel yapı taşlarından birini oluşturan din ve inanç hususu da eğitim ve öğretim faaliyetleri kapsamına girmektedir. Her toplum sahip olduğu din ve inancın, bu ister ilâhî isterse beşerî olsun, toplum fertleri tarafından anlaşılması, kabul edilmesi ve yaşanması için çeşitli şekil ve yöntemlerle din eğitimi faaliyetlerini yürütür ve daha sonra gelecek nesle aktarmanın gayreti içerisinde olur. Nitekim İslam tarihine baktığımızda ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem (as)'dan son peygamber Hz. Muhammed (sav)'e gelinceye kadar bütün peygamberler İslam inancının toplum tarafından kabul edilip yaşanması için mücadele etmişler, dinin yaygınlaşması için zamanın şartlarına göre eğitim öğretim faaliyetleri olarak görebileceğimiz irşat ve tebliğde bulunmuşlar, insanların dünyada refah ve olgunluğa, ahirette ise felaha erişmeleri için gerekli olan genel ilkeleri açıklamışlar, teorik olan iman ilkelerinin salih amele nasıl aktarılacağını bizatihi yaşayarak göstermişlerdir (Uyanık, 2006: 228). Bu durum sadece peygamberlerle sınırlı kalmamış, günümüze kadar “Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Ali İmran, 3/104)” âyet-i kerîmesinin buyurduğu şekilde İslâm'ın yayılması, yaşanması ve sonraki nesillere aktarılması için bu hususu kendisine dert edinen, kendini bu davaya adayan veya meslek edinen insanlar, din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinde bulunmuşlar, ayrıca bu konuda çeşitli alanlarda sayısız eserler kaleme almışlardır.

Eğitim, en geniş anlamıyla, insanda istenilen yönde davranış geliştirme faaliyetidir, yani biyolojik insandan kültür insanına geçmektir. İstenilen yönden kasıt, insandaki iyi yanların geliştirilmesi (Bilgin, B., ve M. Selçuk, 1997: 26), istenmeyen davranışın ise ortadan kaldırılmasıdır (Aydın, 2007: 5). Din eğitimi ise, bireyin dînî davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir (Tosun, 2002: 23). Din eğitiminin amacı da, kişiye dince istenen davranışları benimseyerek yerine getirebilme, dince

istenmeyen davranışları da yapmama alışkanlığı kazandırabilmektir (Peker, 1991: 14). Din, bir fert ve toplum gerçeği olup, manevî hayatı zenginleştiren faktörlerin başında gelir. İnanma duygusu insanın kopmaz bir parçasıdır ve kutsal bir varlığa inanmak insanda bir ihtiyaçtır. Din, insanın bütün benliğine yönelen, inanç, duygu, düşünce ve zihnine hitap eden bir özelliğe sahiptir. İnsanı duygu, irade ve düşünce bakımından dengeli olmaya iter. Duygularını inceltir, düşüncesini geliştirir, iradesini kuvvetlendirir. Yani hayata ruhen sağlıklı insanlar yetiştirir. İşte fert ve toplum için oldukça önemli olan dinin varlığını sürdürebilmesi ve gelecek nesillere en doğru şekilde aktarılabilmesi ancak iyi bir din eğitimi ile mümkündür (Peker, 1991: 15-17).

Din eğitimi ve öğretimi faaliyetleri kapsamında yapılan çalışmaları alanlarından biri de ahlâk eğitimidir. Yaratıklar içerisinde sadece insana ait olan ve İslâm'da dinin ana bölümlerinden biri olan (Çakan, 2014: 14) ahlâk, ihmal edilmemesi ve üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir alandır. Zîra İslâm dininin en önemli vasıflarından birisi, ahlâkî oluşu, insanlara bir ahlâkî yaşayış biçimi sunarak onların ahlâkî açıdan yükselmelerini sağlamaktır (Erdem, 2010: 84). Huy, seciye, tabiat, karakter, mizaç, âdet, hâl ve hareket tarzı gibi manalara gelen ahlâk, Arapça hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006: 13-14). Batı dillerinden Almanca'da "moral", Fransızca'da "morale", İngilizce'de "morals" ve Yunanca'da "ethik" olarak kullanılan ahlâk kavramı genellikle "yaşama kuralları" manasına gelmektedir. Terim olarak ahlâk; nefiste (ruhta) köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların düşünmeden, zorlanmadan kolaylıkla meydana geldiği yerleşmiş melekeye denir (Erdem, 2012: 151). Bir başka açıdan ahlâk; insanın kendisi de dâhil tüm varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi için sahip olması gereken olumlu özelliklerin tümüne verilen addır (Aydın, 2012: 139).

İslâmiyet'in sunmuş olduğu hayat tarzını anlatmak içinse "İslâm Ahlâkı" ifadesi kullanılır (Kılıç, 2008: 68). İslâm ahlâkının kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynak, dînî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, amelî kurallarını ortaya koymuştur (DİB, 2006: 14). İslâm, bütün insanlığa hitap eden ilâhî bir dindir. İslâm'da dînî emirlerle ahlâkî vazifeler, birbirleriyle o derece kaynaşmıştır ki, adeta bir bütün meydana getirmişlerdir. Ahlâkî bir emir, aynı zamanda dînî bir emirdir. İslâm'ın hayattaki en büyük hedeflerinden birisi, ahlâkî gayeyi tahakkuk ettirmek

(Peker, 1991: 142-143), inananların ahlâklı birer mü'min olmalarını sağlamaktır. Bunun için gerek Kur'ân'da gerekse hadislerde ahlâk üzerinde ciddi şekilde durulmuş, müslümanların ahlâklı bir hayat sürmeleri için tavsiye ve emirlerde bulunulmuştur.

İslâm, çağlar üstü ve evrensel boyutta bir ahlâk anlayışına sahiptir ve İslâm ahlâkının en üst düzey örneğini Hz. Muhammed (sas) temsil eder (“İslâm”, 2007: 69). Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Allâh-u Te'âla “Andolsun, Allâh'ın Resulünde sizin için, Allâh'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allâh'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır (Ahzab, 33/21)” buyurarak inananların Hazreti Peygamberi örnek almasını isterken, “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kalem, 68/4)” ayet-i kerimesinde ise Peygamber Efendimiz'in bilinen pek çok iyi vasfının yanında ahlâken de üstün olduğunu belirtmektedir. Peygamber Efendimiz (sas) de “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim (Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8; Ahmed b. Hanbel, 2/381)”, “Müslümanların iman yönünden en olgunu, ahlâkı en üstün olanlarıdır (Tirmizî, Ridâ' 11 (1162); Ebu Dâvûd, Sünnet 15 (4682))”, “En hayırlınız, ahlâkı en üstün olanınızdır (Tirmizî, el-Birr ve's-Sıla, 47; Buharî, Edeb, 39)” buyurarak iman etmenin yanında ahlâklı olmanın da gerekli olduğunu, hatta ahlâkı en üstün olanların îmânca da en üstün seviyede olduklarını ifade ederek ahlâkın ne derece önemli olduğunu bizlere göstermektedir. Akseki (1991:6-7) de âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerifler ışığında insanı kemal derecesine ulaştıracak yolun ahlâk olduğunu, ahlâkî kanunların ilahî vahiy ile belirlendiğini, milletimizin ahlâkî ve ictimâî yükselmesinin ancak İslâm ahlâkını kendisine rehber edinmesiyle mümkün olacağını ifade eder.

Ahlâkın konusu, insanın iradeli, bilinçli, iyi veya kötü olarak nitelendirilebilecek, toplum içinde uyması gereken kurallara uygun davranışlar iken ahlâk eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hale getirilmesidir (Aydın, 2012: 152).

Ahlâk, insanın yaratıcısı olan Allâh ile yaratılmış olan diğer varlıklarla ilişkilerinde ortaya çıkar. Bu açıdan insanın ahlâkî sorumluluğu Allâh'a, kendisine, başka insanlara, maddî ve manevî çevresine olmak üzere dört grupta değerlendirilebilir (Kılıç, 2008: 69). İşte İslâm ahlâkının hedefi, insanın başta yaratıcısı olmak üzere sorumlu olduğu varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi,

İslâm'ın çizdiği çerçevede hareket etmesi, hem kendisiyle hem de yaşadığı çevresiyle barışık ve uyumlu hale gelmesi ve bunun sonucunda hem dünyevî hem de uhrevî mutluluğa ulaşmasıdır. Bu hedeflere ulaşmanın yolu da doğru ve etkin bir din ve ahlâk eğitiminden geçmektedir.

Ahlâk ve eğitim arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğitim, bireyin bilgi, inanç, duygu, tutum, alışkanlık, beceri yani tüm davranışlarında istenilen yönde değişiklik yapma sürecidir. Ahlâk eğitimi ise bireyin ahlâkî davranışlarında değişiklik oluşturma süreci demektir. Eğitimsiz ahlâk düşünülemez. Zira bireyler arasındaki ahlâkî gelişim farkı ancak eğitim yolu ile azaltılabilir. Genel geçer ahlâkî kurallar ve ilkeler bakımından eğitim almaları, insanların daha üst düzeyli ahlâkî değerleri tanımalarına zemin hazırlar. Ahlâk eğitimi, sağlıklı düşünen, hisseden ve davranan bireylerin yetiştirilmesi için gerekli ve vazgeçilmez bir eğitimidir. Sağlıklı bir toplumun oluşması sağlıklı bireylerle mümkündür. O yüzden geleceğini garanti altına almak isteyen toplumlar, ahlâklı bir nesil yetiştirmek için çalışmışlar ve ahlâk eğitimine büyük önem vermişlerdir (Aydın, 2012:151-152).

İslâm'da din ve ahlâk eğitimi Kur'ân'ın nüzulü ile başlar. Bu bağlamda İslâmî ahlâk ve eğitimin ilk öğretmeni de Peygamber Efendimizdir. Hz. Peygamber İslâm'ı tebliğ etmeye başlamasıyla beraber insanlarla temas kurabileceği hemen her yerde vahyi insanlara ulaştırma gayreti içerisinde olmuş, insanların bilgi, duygu ve hareketlerini vahye, yani İslâm'a uygun hale getirmeye çalışmıştır (Zengin, 2012: 15-18). Bu süreç, yani İslâmî din ve ahlâk eğitimi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da hiçbir zaman kesintiye uğramadan, gerek İslâmî devletlerin eğitim politikası olarak gerekse kendisini bu işe adanmış veya bu işi meslek edinmiş kişilerin özel gayretleriyle günümüze kadar devam etmiştir.

Din ve ahlâk eğitiminin en önemli alanlarından biri de bu konuda eserler yazarak bu sürece katkı sağlanmasıdır. Nitekim binlerce İslâm âlimi bu sürece ortak olarak çeşitli ebat ve hacimlerde eserler kaleme alarak insanların istifadesine sunmuşlardır. Bu eserlerden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan, Nazif Sürûrî tarafından kaleme alınan İslâm ahlâkı niteliğindeki "Terbiye-i İslâmiyye" dir.

H. 1326 (m. 1908) yılında kaleme aldığı bu eserinde ele aldığı bütün konuları Kur'ân ve hadîslere dayandırarak işlemekte, bir müslümanın, ele aldığı konular çerçevesinde İslâm'a uygun tarzda nasıl yaşayabileceğini ayrıntılarıyla

anlatmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in son zamanlarında Maarif Nezareti'nin izniyle basılan eser aynı zamanda yazıldığı dönemin eğitim politikasını da yansıtmakta, sadece dînî değil aynı zamanda siyasî ahlâk ve vatandaş profili de çizmektedir. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılması için o dönemin genel eğitim politikalarına, ayrıca din ve ahlâk eğitimindeki anlayışa temas etmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

II. ABDÜLHAMİT DEVRİ GENEL EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ ANLAYIŞI

Sultan II. Abdülhamit tahta geçer geçmez, gerek yetiştiği dönem, gerekse özel gayretleri ve dâhiyane yönetim kabiliyeti sayesinde hem tahtının hem de devletin bekâsı için eğitimin önemini kavramış, eğitimi Tanzimat dönemindeki bürokrasi yerine bizzat kendisi biçimlendirmiş (Gündüz, 2008: 271), devletin devamını sağlamak ve dağılmasını önlemek, mutlak bir otorite sahibi olmak, devleti eski gücüne kavuşturabilmek için İslâm ve eğitim unsurlarına çok büyük önem vermiştir (Yazıbaşı, 2014: 768).

Tanzimat dönemiyle başlayan eğitim sistemindeki modernleşme çabaları, II. Abdülhamit döneminde yeni bir yön ve hız kazanmış, yaklaşık 33 yılı kapsayan bu dönemin özellikle eğitim kurumlarının ülke sathına yaygınlaştırılarak eğitim imkânlarından herkesin yararlandırılmaya çalışılması ve modern eğitimin kökleşmesi açısından olumlu izler bırakmıştır (Zengin, 2009: 29). Devrin maarifçileri hızlı veya yavaş, tam veya eksik de olsa, ilk ve orta öğretimi modernleştirmek ve yaygınlaştırmak için reform çalışmalarına devam etmişler, 33 yıllık gayretin sonunda pek çok şeyi de başarmışlardır. Nitekim rüşdiyeler 250'den 600'e, idadiler 5'ten 104'e, dârümuallimînler 4'den 32'ye, iptidâiler 200'den 4000-5000'e çıkarılmış, 10.000'e yakın sıbyan okulu usûl-ü cedide dönüştürülmüştür. Bu gelişmeler daha sonra yapılacak olan maârif reformlarının temelini oluşturmuştur. Bununla beraber modern manada ilk merkezî ve taşra maârif teşkilatı da yine bu dönemde kurulmuştur (Kodaman, 1991: 164).

II. Abdülhamid dönemi eğitim anlayışını gösteren en önemli belgelerden biri Damat Mehmet Paşa'nın 1882 yılında hazırladığı rapordur. Raporda, ülkedeki eğitim imkânlarının herkesin yararlanacağı şekilde düzenlenmesinin hükümetin en önemli

görevlerinden olduğu belirtilmekte, her milletin ilerleyebilmesi için eğitim ve öğretimde kendi gelenek ve ahlâkına uygun bir yol takip etmesi gerektiği ileri sürülmekte, ilmi alanda ilerleme ile birlikte dinin temel esaslarının öğretiminin de sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Zengin, 2009: 30).

1900 yılında Sadâret'e sunulan başka bir raporda Fransa'dan örnek verilerek, her devletin kendi devamını sağlayacak nitelikte insanlar yetiştirmeyi bir eğitim amacı olarak belirlediğini, dolayısıyla mekteplerde öğrenim gören Müslüman öğrencilerin dinlerini hakkıyla öğrenmelerinin devletin bekasının sağlanmasında mutlaka gerekli olduğu belirtilmektedir (Zengin, 2009: 31).

II. Abdülhamit döneminde, yukarıda tespit edilen ilkeler çerçevesinde hareket edilerek mektep programlarındaki din ve ahlâk dersleri sayısının artırılmasının yanında etkinliğinin de artırılmasına gayret edilmiş, eğitim anlayışı dîni bir nitelik kazanmış, buna paralel olarak siyasi anlayışta da değişiklik olmuş, Tanzimat'ta hâkim olan "Osmanlıcılık" politikası, yerini "İslamcılık" merkezli politikaya terk etmeye başlamıştır (Zengin, 2009: 32). O döneme ait belgelerde devletin birliğini, bütünlüğünü ve devamını sağlayacak nitelikte insanların yetiştirilmesi hedeflenmekte, bu niteliklerin başında da dine bağlılık gelmektedir (Yazıbaşı, 2014: 768). Eğitimin hedefi sadece bilgi vermek değil aynı zamanda Osmanlı toplumsal kimliğini yeniden üretmek ve biçimlendirmektir. O yüzden eğitimin en önemli hedeflerinden biri devlete ve sultana mutlak itaati sağlamanın yanında (Gündüz, 2008: 271-272) çağdaş ilim ve fenne sahip olan, doğru düşünen, sağlam bir inanca ve güzel ahlâka sahip olan insanlar yetiştirmek olarak belirlenmiştir (Yazıbaşı, 2014: 768). Kısaca devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dîni değerlere bağlı nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş (Zengin, 2009: 32-33), din ve ahlâk öğretiminin bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir vasıta olacağı düşüncesiyle hareket edilmiş, bu çerçevede en etkili ve yaygın çabalar okullara yöneltilmiştir (Gündüz, 2008: 271-272).

1906 yılına ait bir belgede, mekteplerin programlarında din ve ahlâk derslerine yeterince yer verilmediği, dînen ve ahlâken istenen seviyede talebe yetiştirilemediği ifade edilmekte, çözüm olarak da mekteplerin ders programlarındaki din ve ahlâk ders saatlerinin artırılması öngörülmektedir.

II. Abdülhamit dönemi iptidâi ve rüştiye mekteplerinde ahlâk dersi saatleri arttırılmıştır. Ahlâk dersi vilayet ve kasaba iptidâi mekteplerinde müstakil bir ders olarak okutulurken köylerde ise kıraat dersleri içerisinde ahlâk ile ilgili metinler okutularak yapılmaktaydı.

Erkek rüştiyelerinde müstakil ahlâk dersine rastlanmamakta, kıraat veya ilmiyhâl dersleri içerisinde okutulmaktadır. Kız rüştiyelerinde ise kuruluşundan itibaren müstakil bir ahlâk dersi okutulmaktadır. 1899 yılında ise hem kız hem de erkek rüştiyelerinde müstakil ders olarak okutulmaya başlamıştır.¹

II. Abdülhamit döneminde hedeflenen insan tipini oluşturmada kullanılan eğitim materyallerden biri de ders kitaplarıdır. Okullarda okutulan ders kitaplarında ideal insan tipi, öncelikle Allâh'a, Hz. Peygamber'e ve ardından padişaha kayıtsız şartsız itaat eden aynı zamanda dindar olan kimse şeklinde formüle edilmiştir (Yazıbaşı, 2014: 768-770). Hedeflenen insan tipini gerçekleştirmede en önemli görev de okullardaki öğretmenlere yüklenmiş, öğretmenlerin öncelikli görevlerinden biri talebelerin inanç ve itikadını düzeltmek olarak öngörülmüştür. Ayrıca okullarda disiplin arttırılmış, okutulacak ders kitaplarının yazımında ve basımında önlemler alınmış, izinsiz ders kitabı basımı yasaklanmıştır (Gündüz, 2008: 273).

Ders kitaplarının seçiminde genel olarak eskiden beri iki yol izlenmektedir. İlki, devletin müfredatını belirlediği kitabı yazdırması veya kendi felsefesine en uygun olanı seçmesi, bastırıp dağıtmasıdır. İkincisi ise, kitap yazmaya ilgi duyanların müfredat programlarına uygun olarak yazdıkları kitaplara devletin ruhsat vermesidir. Nitekim bu dönemde de aynı yol izlenerek çıkarılan kanunlarla okullarda okutulacak kitapların umumi programlarda ortaya konmuş esaslar dâhilinde tertip olunması ve maarif idaresince uygun bulunması şartı aranmıştır (Doğan, 1994: 21,23).

II. Abdülhamit döneminde, eğitim politikalarına paralel olarak çok sayıda ahlâk ile ilgili kitaplar yazılmıştır. Bu kitapların bir kısmı çeviri, bir kısmı te'lif, bir kısmı derleme, diğer bir kısmı da ders kitabı olarak hazırlanmıştır (Öztürk, 1998: 32). Bu dönemde Maarif Nezaretinin izni ile basılmış, din ve ahlâk derslerinde kız ve erkek öğrencilere okutulmak üzere hazırlanmış pek çok eser vardır. Bu eserlerin Tanzimat döneminden farklı olarak özellikle ders kitabı olarak çocukların

---

¹ Ahlâk dersleri ve saatleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Zengin (2009: 61-95); Kodaman (1991: 87-144)

seviyelerine uygun olarak hazırlanmaya gayret edildiği görülmektedir. İptidai mekteplerinde okutulmak üzere hazırlanmış olan kitaplarda güzel ahlâk ile ilgili bilgiler daima dînî bilgi ve kavramlarla açıklanmakta, dinin insanları kötülüklerden koruduğu, şefkat ve merhamet duygularını geliştirdiği gibi bilgiler verilmekte, sevginin kaynağı olan Allâh'ın varlığı mevsimler, tabiatın uyanması, gökyüzü ve yıldızlardan örnek verilerek çocukların zihinlerine ve duygularına hitap edilerek işlenmektedir. Ayrıca güzel ve kötü ahlâk ile ilgili fiiller tek tek ele alınarak çocukların anlayabileceği bir dille açıklanmaktadır (Zengin, 2009: 98-100).

Kız Rüştüyelerinde okutulmak üzere hazırlanan ders kitaplarında ahlâkın pratik yönü üzerinde durulmuş ve bu hususta dînî bilgiler esas alınmıştır. Rüştüye ve idadiler için hazırlanmış olan ahlâk kitaplarında ise bu seviyeye uygun olarak konuların teorik ve pratik ahlâk olarak iki kısımda ele alındığı görülmektedir. Örneğin İlm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk eserlerinde öncelikle ahlâkın teorik temelleri üzerinde durulduktan sonra pratik ahlâka geçilmiştir. Ahlâk-ı Hamide adlı eserde ise iyi huy ve ahlâkla ilgili bilgiler şiir, Eflatun, Gazali gibi filozof ve âlimlerin görüşlerine de başvurularak, güzel sözler ve şiirlerle örnekler verilerek açıklanmaktadır (Zengin, 2009: 101-102).

Sonuç olarak II. Abdülhamit döneminde, devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dindar nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş, bu amaçları gerçekleştirme gayesiyle özellikle okullarda hedeflenen amaçlar doğrultusunda bir eğitim öğretim faaliyeti yürütülmüş, sadece Maarif Nezareti'nin basılmasına izin verdiği ders kitapları bu hedef çerçevesinde okutulmuş, okullarda müstakil ahlâk dersi müfredata konulmuş, zamanla ders saatleri arttırılmış, gerek okullarda okutulmak üzere gerekse genel olarak ahlâklı bireyler yetiştirmek için ahlâk risaleleri yazdırılarak basılmıştır.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın konusunu oluşturan “Terbiye-i İslâmiyye” adlı eserin içerik olarak II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarıyla bire bir örtüştüğü görülmektedir. Eser, Maarif Nezareti'nin izniyle basılmıştır, fakat okullarda ders kitabı olarak okutulup okutulmadığına dair yoğun bir belgesel tarama yapılmasına, o dönemle ilgili yapılan çalışmalardan ulaşılabilenler tek tek incelenmesine rağmen herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Ancak eser

incelendiğinde, içerik ve yöntem açısından ders kitabı olmaktan ziyade yetişkinlerin eğitimi için hazırlanmış derleme bir ahlâk kitabı olduğu izlenimi vermektedir.

Terbiyye-i İslâmiyye, bir ahlâk kitabı olarak o dönemin eğitim anlayışına uygun olarak ele aldığı konularla Allâh'a iyi bir kul, Peygamber Efendimize hayırlı bir ümmet ve halifeye de itaat eden, kayıtsız şartsız bağlı olan dindar bireyler yetiştirme amacı taşımaktadır. İslâm ahlâkına uygun olarak ele aldığı konuları âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şeriflerle delillendirerek işlemekte, şiirlerle süsleyerek zenginleştirmektedir.

Sürûrî, eserin önsözünde bu risaleyi en büyük velinimet olarak belirttiği padişahın hakkını celbetme ve hayırlara vesile olması gayesiyle epey araştırma ve gayretle kaleme aldığını ifade ettikten sonra gelirini de hazineye bağışladığını ifade etmektedir.

O dönemin din eğitimi anlayışı çerçevesinde din eğitiminin önemli bir parçası olan ahlâk dersleri verilirken, ahlâkın felsefî boyutu değil daha çok pratik tarafı öğretim konusu yapılmıştır (Zengin, 2009: 67). Bu bağlamda Terbiyye-i İslâmiyye'nin de teorik değil pratik ahlâk çerçevesinde yazıldığını, nasıl öğreteceğimizden ziyade ne öğreteceğiz anlayışının hâkim olduğunu görmekteyiz. O yüzden metot üzerinden değil, direk olarak nelerin kazandırılması gerektiği üzerinden bir eser yazıldığı görülmektedir. Ayrıca eserde bireysel ahlâktan ziyade sosyal ahlâk anlayışının hâkim olduğu görülür.

1. Problem

Araştırmamızın problemi, Sultan II. Abdülhamid dönemi aydınlarından ve İslâm ahlâkçılarından biri olarak kabul edilen Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserleri, Terbiyye-i İslâmiyye adlı kitabının transkripsiyonu, sadeleştirilmesi ve bazı açılardan değerlendirilmesidir.

Bu çalışmamızda tespit ettiğimiz ve çözümlenmesini istediğimiz problemler şunlardır:

1. II. Abdülhamid dönemi eğitim anlayışının ve ahlâk eğitiminin genel eğitim anlayışı içerisindeki yerinin ne olduğunu,

2. Terbiye-i İslâmiyye'nin o dönem din ve ahlâk eğitimi anlayışındaki yerinin ne olduğunu,
3. Ahlâk risalesi olarak yazılan bu eserin nasıl bir birey hedeflediğini,
4. Eserin İslâm ahlâkı içerisindeki yerinin ne olduğunu,
5. Eserde kullanılan kaynakların niteliklerinin ne olduğunu, tespit etmektir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın konusu, Sultan II. Abdülhamid döneminde yaşayıp edebiyat, hukuk ve din ve ahlâk eğitimi alanlarında eserler yazan Nazif Sürûrî'nin Terbiye-i İslâmiyye adlı eserinin transkripsiyonu, sadeleştirilmesi ve bazı açılardan değerlendirilerek incelenmesidir.

Günümüz din eğitimi çalışmalarına ışık tutması, yol göstermesi açısından din eğitimi tarihimizin geçmişi ile ilgili araştırmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da hem bugünü iyi anlamak, hem de gelecekte doğru planlamalarda doğru kararlar verebilmek için geçmiş uygulamaların ve anlayışların bilimsel yöntemlerle incelenmesi, tespit ve değerlendirmelerinin mutlaka yapılması gerekir (Aydın, 1998: 89-91). Zîra yapılan çalışmalar, her ne kadar kendi konusuyla sınırlı olsa da, geçmiş dönemlerin siyasi, ekonomik ve eğitim anlayışına ışık tutmakta, yapılan uygulamaların olumlu ya da olumsuz sonuçlarını ortaya koymakta, böylece günümüzde yapılacak benzer çalışma ve uygulamalara yol göstermektedir.

Biz bu çalışmamızda, asıl konumuz olan Terbiye-i İslâmiyye adlı eseri incelerken yazıldığı dönemin hem siyasi hem de eğitim anlayışını da ele alarak eserle arasındaki bağı ortaya koymaya, bir İslâm ahlâkı niteliğindeki bu eserin ele aldığı konularla nasıl bir insan tipi hedeflemeye çalıştığını tespit etmeye çalıştık. O dönemin özellikle din ve ahlâk eğitimi anlayışını ve uygulamalarını öğrenmek, anlamak, incelemek ve araştırmak isteyenlere yardımcı bir kaynak olmayı amaçladık. Ayrıca çalışmamızın günümüz ahlâk eğitimine ışık tutmasını, din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinin programlanmasında ve müfredatının belirlenmesinde katkı sağlamasını ve bu alanda araştırma ve çalışma yapacak olan kişilere yol göstermesini umuyoruz. Bu yönüyle “din eğitimi faaliyetlerini kendisine konu edinerek inceleyen

bilim (Bilgin, 1998: 28)” olarak tanımlanan Din Eğitimi Bilimi’ne bu alanda yazılmış bir eseri ortaya çıkarıp istifade edilmesine vesile olduğumuzdan dolayı da katkı sağladığımızı düşünmekteyiz.

Bu çalışmamızı önemli kılan sebepler şu şekilde özetlenebilir:

Din; inanç, ibadet ve ahlâk boyutlarıyla müntesiplerinin aklında, kalbinde, düşüncelerinde, davranışlarında kısaca bütün hayatında yaşayan canlı bir organizma gibidir. Yaşandıkça ve yaşatıldıkça canlanır, güçlenir ve tüm hayatı kuşatır. Bu ise ancak bu dine inanma, yaşama ve sorumluluk bilinci içerisinde başkalarının da dini yaşaması için mücadele etmekle olur. Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker, yani iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma emr-i ilahisi çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bu faaliyet alanlarının, çok geniş olmakla birlikte, insanların bilgi, görgü, anlayış, kabiliyet ve imkânları ölçüsünde yapılmasının dini bir görev olduğu muhakkaktır. Çünkü bizzat İslâm dini, ortaya koyduğu mesajın insanlar tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesi vazifesini öngörür. Bununla ilgili olarak Yüce Allâh Kur’ân-ı Kerîm’de “Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir (Âl-i İmrân, 3/104)” buyurarak insanları Allâh yoluna çağırmayı, onlara katında yegâne din olan İslâm’ı öğretmeyi Müslümanlara emrediyor. Bu onlar için dini bir görev ve sorumluluktur (Cebeci, 2003: 13). Kısaca ifade etmek gerekirse Nazif Sürûrî’nin kaleme aldığı Terbiyye-i İslâmiyye adlı eseri de, yukarıda ifade ettiğimiz ilkeler ışığında, din ve ahlâk eğitimi alanında yazılmış, müslümanca konuşmayı, düşünmeyi, hareket etmeyi ve yaşamayı anlatan bir İslâmî ahlâk eğitimi kitabıdır. Bu açıdan her devirde verilmek istenen ahlâkî davranışların ve toplumdaki ahlâkî sorunların aşağı yukarı aynı olduğu düşünüldüğünde, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olan bu eserin ortaya çıkarılarak günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmesinin, hem yaşadığımız dönemdeki ahlâk kodlarının tarihteki köklerinin bilinmesi açısından hem de bugünü anlama ve yorumlama açısından din eğitimcilerine, tarihçilere ve okuyuculara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

II. Abdülhamit döneminde çok sayıda ahlâk risalesi yazılmıştır. Bu risaleler üzerinde pek çok çalışma yapılmasına rağmen aynı döneme ait olan bu risale ile ilgili, üstelik hem dijital ortamda hem de matbu olarak elde edilmesi kolay olduğu

halde, herhangi bir çalışma yapılmamış olması, hatta o döneme ait ahlâk kitaplarını inceleyen araştırmalarda isminin dahi geçmemiş olması çalışmamızı önemli ve özgün kılmaktadır.

Yine Terbiye-i İslâmiye yazarı Nazif Sürûrî'nin babası Ali Sürûrî, hatta dedesi Kadı Abdurrahman Paşa hakkında yapılmış müstakil çalışmalar varken Nazif Sürûrî hakkında herhangi bir çalışma veya araştırmanın olmaması da çalışmamızı önemli kılmaktadır.

O dönemde her türlü kitabın basılması Maarif Nezareti'nin iznine tabi olduğu için, basılmasına izin verilen kitaplar, hedeflenen eğitim politikasına uygun olanların arasından seçilmiştir. Bu açıdan Terbiye-i İslâmiye kriterlere uygun olarak basılmasına izin verilen kitaplardandır. O yüzden bu çalışmamız, o dönemin eğitim anlayışı ve yetiştirilmek istenen insan tipi hakkında bizlere ipucu vermesi açısından da önemlidir.

3. Sınırlılıklar

Çalışmamız Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserleri, Terbiyye-i İslâmiye adlı eserin transkripsiyonu, sadeleştirilmesi ve bazı açılardan değerlendirilmesiyle sınırlandırılmıştır.

Ayrıca çalışmamızın giriş kısmında Terbiye-i İslâmiye'nin yazıldığı II. Abdülhamit dönemi eğitimi anlayışına ve ahlâk eğitiminin genel eğitimdeki yerine temas edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız arşiv çalışmasıyla sınırlı tutulmuştur. Araştırmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden, İSAM Kütüphanesi'nden, İnönü Üniversitesi Kütüphanesi'nden, İnternet sitelerinden bilgi elde edilmeye çalışılmış, O döneme ilişkin yazılmış kitap ve makalelerden, ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. Faydalanılan kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir.

Nazif Sürûrî'nin ölüm tarihi ve Terbiye-i İslâmiye'nin okullarda, medreselerde veya başka eğitim mekânlarında okutulup okutulmadığına dair bilgilere ulaşamamıştır.

4. İlgili Çalışmalar

Yapılan araştırmada hem Nazif Sürûrî, hem de Terbiyye-i İslâmiyye ile ilgili olarak özel bir çalışmanın olmadığı, ancak ele alınan konularla sınırlı olarak kendisinden veya eserlerinden bahsedildiği sonucuna ulaşılmıştır. O yüzden çalışmamızın, bu alanda yapılan ilk çalışma olduğu söylenebilir.

II. Abdülhamit dönemi eğitim alanında pek çok yeniliğin yapıldığı, hem okul sayılarının hem de okullaşmanın arttığı, eğitimin toplumun bütününe kapsayacak şekilde programlandığı, eğitim anlayışının millî ve dînî bir yapıya evrildiği, Allâh'a iyi bir kul, Peygamber Efendimize hayırlı bir ümmet ve halifeye de kayıtsız şartsız itaat eden dindar bireyler yetiştirme amacına dönük adımların atıldığı bir dönemdir. Bu yönüyle Türk eğitim tarihi açısından farklı bir yere sahip olan Sultan II. Abdülhamit dönemi ile ilgili pek çok araştırma yapılmış, sayısız makale ve kitap kaleme alınmıştır. Ancak bu çalışmalar daha çok o dönemin eğitim sistemini, eğitim politikalarını ve buna göre oluşan eğitim faaliyetlerini ele alan çalışmalardan oluşmaktadır. Yapmış olduğumuz tarzdaki benzer çalışmalar ise çok sınırlı kalmaktadır. Araştırmacılara yol göstermesi açısından o dönemle ilgili olarak tespit edilen akademik çalışmalar şunlardır:

1. Doğan, N., (1994), *Ders Kitabı ve Sosyalleşme (1876-1918)*, (1. Baskı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Doğan, II. Abdülhamit dönemi okullarında okutulan birbirinden farklı derslere ait 34, II. Meşrutiyet dönemi ile ilgili olarak 35 kitabı, siyasi içerikli bazı kavramlar ve fertlerde istenen-istenmeyen davranışlar başlıklarıyla inceleyerek idealize edilen insan tipinin özelliklerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışma, kitaplar ve içerikleri üzerinden değil, belli konuların incelenen kitaplar içerisinde nasıl işlendiği üzerinden yapılmıştır.

2. Öztürk, F., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ahlâk Kitapları”, *Kebikeç*, 1998, (6), ss. 31-39

Öztürk, bu çalışmasında Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında çeşitli gayelerle yazılmış olan ahlâk kitaplarını detaya girmeden sunmaktadır.

3. Tetik, İ., (2009), *II. Abdülhamit Dönemi Ahlâk Kitapları (Risâle-i Ahlâk, ilm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk) Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış yüksek

lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta.

Araştırmacı, toplam 87 sayfa tutan bu çalışmasında II. Abdülhamit döneminde okullarda okutulan ahlâk kitaplarından; ibtidâilerde okutulan “Risale-i Ahlâk”, rüştiyelerde okutulan “İlm-i Ahlâk” ve idadilerde okutulan “Bergüzar-ı Ahlâk” adlı kitapların din eğitimi açısından değerlendirmesini yapmıştır.

Yapmış olduğumuz çalışma, birkaç açıdan yukarıdakilerden farklı bir özelliğe sahiptir. Öncelikle hacim olarak daha fazladır. Diğer çalışmalarda transkripsiyon ve sadeleştirme yer almazken çalışmamızda incelemiş olduğumuz Terbiye-i İslâmiyye'nin hem transkripsiyonu hem de sadeleştirilmesi yapılmıştır. Yukarıda vermiş olduğumuz çalışmalar sadece teorik bilgiler içermekte olup pratik ahlâk konusunda herhangi bir katkısı olmayan çalışmalar iken, çalışmamız din ve ahlâk eğitimi sürecinde pratik olarak kullanılabilecek bir niteliğe sahiptir. Ayrıca diğer çalışmaların hiçbirinde incelenen eserlerin yazarları ile ilgili bir bilgi verilmezken, Terbiye-i İslâmiyye'nin yazarı Nazif Sürûrî'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgiler verilmeye gayret edilmiştir.

5. Yöntem

Araştırmamızda Tarama Modeli kullanılmıştır. Tarama Modeli'nde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde varolduğu şekliyle, değiştirmeye kalkmadan olduğu gibi betimlenmeye, tanımlanmaya ve gözlemlenmeye çalışılır. Tarama araştırmacısı, nesne ya da bireyi doğrudan kendisi inceleyebileceği gibi, yazılı belge ve istatistikler, resimler, ses ve görüntü kayıtları gibi önceden tutulmuş çeşitli kaynaklara başvurarak elde edeceği verileri bir sistem içinde bütünleştirerek yorumlar (Karasar, 2012: 77). Veri toplama yöntemi olarak da Belgesel Tarama yaklaşımını tercih ettik. Bilindiği gibi varolan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Tarama yapılan alanlar, resim, film, plak, video kayıtları, bina-heykel gibi kalıntılar, sonradan yazılmış her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmi veya özel yazı ve istatistikler, tutanaklar veya anılar olabilir (Karasar, 2012: 183). Biz de veri toplama amacıyla Başbakanlık

Osmanlı Devlet Arşivi belgeleri, İSAM Kütüphanesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi, ansiklopediler, kitaplar, internet siteleri, yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel makaleler gibi çok çeşitli alanlarda yoğun bir belgesel tarama gerçekleştirdik. Elde ettiğimiz verileri çalışmamızda kullanmak üzere sınıflandırdık ve gerektiği şekilde işleyerek değerlendirdik.

Çalışmamız giriş ve sonuç kısmı dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Nazif Süruri'nin hayatı ve eserlerini ele aldık. Belgesel Tarama sonucundaki veriler ışığında hayatını ve eserlerini tanıtmaya gayret ettik.

İkinci bölümde Osmanlıca yazılmış olan “Terbiye-i İslâmiyye” adlı eser ve içerisinde yer alan Osmanlıca, Farsça ve Arapça şiirlerin transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyon yapılırken <http://www.necatiisler.com> adresindeki TRANSKRİPSİYON 2.0 programı kullanılmıştır. Bu programa göre transkripsiyonda aşağıdaki esaslar dikkate alınmıştır:

1. Osmanlıca ve Farsça'daki uzatma işaretlerinin kullanımı

آ - Â / â Shft 3 Shft A / Shft 3 A

و - Ū / ū Shft 3 Shft U / Shft 3 U

ي - Î / î Shft 3 Shft İ / Shft 3 İ

2. ع ve ء 'nin kullanımı

ع : ʿ Ctrl Shft 1

ء : ʿ Shft 2

3. Türkçe'de karşılığı olmayan harflerin kullanımı

ث: Ṣ / ṣ Alt Shft S / Alt S

ح: Ĥ / ĥ Ctrl Shft H / Ctrl H

خ: Ħ / ħ Alt Shft H / Alt H

ذ: Ẓ / ẓ Ctrl Shft X / Ctrl X

ص: Ş / ş Ctrl Shft S / Ctrl S

ض: Ž / ž Ctrl Shft D / Ctrl D

ض: Đ / đ Ctrl Shft W / Ctrl W

ط: Ṭ / ṭ Ctrl Shft T / Ctrl T

ظ: Ẓ / ẓ Ctrl Shft Z / Ctrl Z

غ : Ğ / ğ Ctrl Shft G / Ctrl G

ق : Ķ / ķ Ctrl Shft K / Ctrl K.

4. “ ك (Kef)” harfi için alfabemizdeki “K” harfi kullanılmıştır.

5. Harf-i ta‘rifli olan tamlamaların transkripsiyonu şu örnekte olduğu gibi yapılmıştır: ذو الجلال : zü’l-Celâl

Üçüncü bölümde eserin günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmesi yapılmıştır. Sadeleştirme ve transkripsiyon yapılırken şu kaynaklardan faydalanılmıştır:

Şemsettin Sâmi’nin Kâmûs-i Türkî’si; Dr. Mehmet KANAR’ın Büyük Farsça-Türkçe Sözlüğü; Abdullah YEĞİN, Abdülkadir Badıllı, Hekimoğlu İSMAİL ve İlham ÇALIM’ın Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügati; bilgisayar kullanımı için hazırlanmış olan Arapça-Osmanlıca-Farsça-Türkçe Sözlük Beta 1.6 programı; Türkçe kelimelerin doğru kullanımı için TDK Büyük Türkçe sözlüğü ve internet sitelerindeki Osmanlıca-Türkçe veya Farsça-Türkçe çeviri sözlükleri.

Ayrıca transkripsiyon ve sadeleştirmede eser içerisinde sûre ve âyet numarası verilmeden geçmiş olan bazı kavram ve ifadelerin Kur’ân-ı Kerîm’de bulunduğu yer, sûre ismi ve âyet numarası verilerek dipnotta belirtilmiştir.

Dördüncü bölümde ise "Terbiye-i İslâmiyye" adlı eserin çeşitli açılardan değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun için öncelikle şekil yönünden; kaynaklar ve dil kullanımı açısından ele alınmış; daha sonra madde madde içerik analizi ve son olarak da din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

I. BÖLÜM

NAZÎF SÜRÛRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Dedesı Kadı Abdurrahman Paşa, Yavuz Sultan Selim'in ordusunda gösterdiği başarılar sonucu Alâiye (Alanya) sancak beyliğine atanan Oruç Ali Bey'in torunlarından (Sürûrî, 1983: 33). Abdurrahman Paşa'nın ecdadı Antalya İbradı'lı olup büyük babası, babası, kardeşi ve kendisi hep kadılık görevinde bulunmuştur. 1802 yılında Rumeli Beylerbeyliği, 1803'de Karaman valiliği (Uzunçarşılı, 1971: 249-253) yapan Paşa, 1804 yılında vezirlik rütbesiyle Konya valiliği yapmıştır (Süruri, 1983: 33). 1789 yılında padişah olan III. Selim'in, bir zamanlar dünyanın en mükemmel ve en modern ordusu olan ancak 17. yy'dan itibaren bozulmaya başlayan ve ıslahı da mümkün olmayan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine Nizâm-ı Cedîd ordusunu kurması için görevlendirdiği kişilerden biri olan Kadı Abdurrahman Paşa, Anadolu'da yaptığı çalışmalarla başarılı olmuş, hatta Nizam-ı Cedid ocağına bağlı askerlerle Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok ayaklanmayı bastırması ve neticede Sultan III. Selim'in takdirini kazanmıştır (Uzunçarşılı, 1971: 249-302). Ancak 1807 yılında Kabakçı Mustafa önderliğinde toplanan isyancılar Nizam-ı Cedid ocağının kaldırılmasını istemişler, III. Selim de çok kan akacağı düşüncesiyle isyanı bastırma yoluna girmemiş ve âsilerin isteklerine uyarak 1807 yılında Nizam-ı Cedid'i kaldırmıştır. İsyancıların istekleri III. Selim'in tahttan indirilip yerine IV. Mustafa'nın geçmesine kadar varmış ve nihayet III. Selim tahttan indirilip yerine IV. Mustafa geçmiştir (Nalbantoğlu, Ankara Üniversitesi, 2008: 59-61). Karşı hareketle IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine 1808 yılında II. Mahmut'u tahta geçiren Alemdar Mustafa Paşa, Konya'ya dönmüş olan Kadı Abdurrahman Paşa'yı İstanbul'a davet etmiş ve Nizam-ı Cedid projesini yeniden canlandırmasını istemiştir. Bu amaçla İstanbul'a gelen Kadı Abdurrahman Paşa muhaliflerin yeniden isyan etmesiyle Edirne üzerinden doğduğu yer olan İbradı'ya kaçmıştır. Yeniçerilerin Nizam-ı Cedid'in en önemli destekçilerinden biri olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın cezalandırılması konusundaki ısrarlarına karşı koyamayan II. Mahmut, Kadı Abdurrahman Paşa'nın yakalanması için fermanlar çıkarmış ve nihayet Ocak 1808 yılında yakalanarak iki oğluyla birlikte idam edilmiştir (Ak, 2010: 28).

Babası Ali Sürûri Paşa (1827-1890), Kadı Abdurrahman Paşa'nın torunudur. O da Alanya'nın İbradı kasabasında doğmuştur (Sürûrî, 1983: 34). Ali Paşa Antalya'da medreselerde okuyup icazet aldı. Önce müderris, sonra da kadı oldu (Gövsa, 1933: 1478). Rusçuk, Konya ve Tuna kadılıklarında bulundu (Sürûrî, 1983: 34). II. Abdülhamit döneminde kadılıktan sonra idare işlerine geçip önce kazasker sonra da vezirliğe kadar yükselmiş, Trabzon, Sivas ve Konya valiliğini yapmış bir devlet adamıdır. Sultan Abdülaziz'in ölmesinden sorumlu tutulan Mithat Paşa'yı yargılayan mahkemenin başkanlığını da yapmıştır.

Nazif Sürûri, devletin en üst kademelerinde görev almış böyle bir ailenin çocuğu olarak Hicri 1281 (m. 1861) yılında Antalya'da doğmuştur (BOA, 1281: 18/235). O da dedesi ve babası gibi geleneği bozmayıp hukukçu olmakla beraber (Sürûrî, 1983: 34) edebi yazıları ve şiirleri ile meşhur olmuş değerli bir şair ve yazardır. Muhtelif gazete ve dergilerde epeyce düzgün yazıları ve şiirleri neşredilmiş (Gövsa, 1933: 1478), hukuk, edebiyat ve ahlâk konularında pek çok kitap kaleme almıştır. Ahlâkî açıdan insanların nasıl davranması gerektiğini söyleyen, ahlâkî öğütler veren kimseler ahlâkçıdır (Poyraz, 2007: 18) ifadesine uygun olarak Nazif Sürûrî yazmış olduğu İslam ahlâkı ile ilgili eserleriyle de yaşadığı dönemin İslâm ahlâkçılarında biri olarak kabul edilir. Nitekim Osmanlı döneminde yazılan ahlâk risalelerini ele aldığı makalesinde Erdem, Nazif Sürûrî'yi Terbiye-i İslâmiye'den alıntı da yaparak İslâm ahlâkçıları arasında gösterir (2000: 42).

Nazif Sürûrî Antalya'da doğmakla beraber babasının görevlerinden ötürü İstanbul'a giderek daha sonraki hayatının neredeyse tamamını İstanbul'da geçirmiştir. İlk eğitimini özel hocalardan alan Nazif Sürûrî daha sonra Gülhane Mekteb-i Rüşdiye-i Askerîye'ye girerek burada fenni ilimleri tahsil etmiş ve buradan şehâdetnâme (diploma) almıştır. Üç buçuk sene kadar Bayazid Camisi müderrislerinden İsmâil Efendi'nin derslerine katılmıştır. Burada Arapça'nın başlangıç ilimlerini öğrendikten sonra özel hocalardan ulûm-u âliye (alet ilimleri: gramer, sarf, nahiv, belâğat, mantık gibi dersler) ve ulûm-u â'liye-i Arabiyye (dîni ilimler: Tefsir, Kıraat, Hadis, Marifetullah, Fıkıh, Kelâm ve Ahlâk gibi dersler) derslerini almış ve ayrıca Farsça da öğrenmiştir. Hesap ilmi, Coğrafya ve Tarih okumuştur. Nazif Sürûrî Türkçe, Arapça ve Farsça'ya aşina olup bu dillerde hem yazıp hem de konuşabilen bir aydındır. Bu dillerin yanında Fransızca da öğrenmiştir

(BOA, 1281: 24/1). Sonuç olarak, Nazif Sürûrî'nin bir taraftan mekteplerde örgün eğitimle, medrese hocalarından ve özel hocalardan da özel derslerle hem temel dini ilimleri hem de Arapça, Farsça ve Fransızca gibi dilleri tahsil ettiği ve küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim alarak yetiştiği görülmektedir. Bu durum mektepli-medreseli ayrımını ortadan kaldırmakta, modern mektep eğitimi ile klasik medrese eğitimini birlikte alarak o dönemin müslüman aydın bir kişisi olmaktadır.

Nazif Sürûrî dedesi ve babası gibi Osmanlı Devleti'nde çok önemli görevlerde bulunmuştur. Henüz 18 yaşındayken h. 1298 (m.1879) yılında Adliye Mektubi Kalemi²'ne stajyer memur olarak başlamıştır (BOA, 1281: 24/1). Müderrislik rûsuna³ sahip olan Nazif Süruri'nin bu hakkı h.1298 (m. 1880) yılında müderrislik rûsundan Mülkiyeye çevrilmiş ve kendisine Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemâyizi⁴ verilmiştir (BOA, 1298: 12/19). Hicri 1303 (m. 1884) yılında Âmedi Divân-ı Hümâyun Kalemi Halifeliği⁵'ne tayin olmuştur (BOA, 1303: 982/77501). Aynı yıl içerisinde Amedi Kalemi Dördüncü Sınıf Halifeliği'ne atanmıştır (BOA, 1303: 982/77525). Divân-ı Hümâyun halifesi iken İkinci rütbeden Nişan-ı Mecidi⁶ verilmiştir (BOA, 1315: 135/1315). Hicri 1318 (m. 1900) yılında kendisine “Altın İmtiyaz Madalyası⁷” verilmiştir (BOA, 1318: 227/1318). Hicri 1319 (m. 1901) yılında Şûrâ-yı Devlet⁸ azalığına tayin oldu (BOA, 1319: 1388/1319). Hicri 1320

² Mektubî Kalemi: Bakanlıklarda ve valiliklerde yazı işlerini gören kalemin adıdır. Kalemin başında bulunan kişiye “Mektupçu” veya “Mektubi” denilirdi (Pakalın, 1983: II/639).

³ Müderrislik rûsusu: Rûüs, Arapça baş manasına gelen re'sin çoğuludur. Medrese tahsilini bitirenler mülazım (stajyer) olurdu. Yedi senelik mülazemet müddetini bitirenler imtihana girer, başarılı olanlar müderrislik rûsuna haiz olur ve medreselere müderris olarak tayin olurlardı (Pakalın, 1983: III/71).

⁴ Rütbe-i Sâniye Sınıf-ı Mütemayizi: Mülkî rütbelerden biridir. 1845 yılında ihdas olmuştur. Mütemayizlere “izzetlû” lakabı kullanılır, resmi günlerde kendi özel kıyafetlerini giyerlerdi. (Pakalın, 1983: II/639).

⁵ Âmedî Divan-ı Hümâyun Halifesi: Bâb-ı Âli'deki Vükela meclisinden ve devlet dairelerinden gelen kağıtlar üzerine padişahın iradesine muhtaç olanları yazan, hazırlayan ve padişaha arz eden, padişahın gelen iradeleri kaydeden ve ait oldukları dairelere tebliğ eden dairedir. Odanın âmirine “Âmedî-i Divân-ı Hümâyun”, katiplerine de “Âmedî Kalemi Hulefası” denilirdi (Pakalın, 1983: I/56-57).

⁶ Nişân-ı Mecidi: İlk olarak Sultan Abdülmecit tarafından 1852 yılında ihdas edilen ve 1922 yılına kadar verilen beş rütbesi olan nişandır (Pakalın, 1983: II/695), (Gündüz, 2011: 135)

⁷ İmtiyaz madalyası: İlk defa 1883 yılında ihdas olunan, devlet ve memlekete sadakat, şecaat, istikamet gösterenlere, millete faydalı bir şey icat edenlere ve gönderildikleri yerlerde iktidar ve ehliyet gösteren memurlara verilen, altın ve gümüş olmak üzere iki çeşidi bulunan madalyadır (Pakalın, 1983: II/64) Ön yüzünde Osmanlı arması, arka yüzünde ise “Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'ye fevkalade şecaat ve sadakat ibraz edenlere mahsus madalyadır” yazıyordu (Gündüz, 2011: 130)

⁸ Şûra-yı Devlet: Sultan Abdülaziz devrinde idarî yargıyı müstakil olarak yürütmesi ve idarî konularda danışmanlık yapması amacıyla 1868 yılında kurulan devlet teşkilatıdır (Mutaf, 2002: 599), (Karal, 1977: 144-150)

(m.1902) yılında kendisine “Rütbe-i bâlâ⁹” verilmiştir (BOA, 1320: 281/1320). Hicri 1325 (m. 1907) yılında da “Murassa¹⁰ Nişân-ı Âl-i Osmani¹¹” ihsanı verilmiştir (BOA, 1325: 3144/235781). Aynı yıl Şûrâ-yı Devlet Heyet-i Muvakkate Temyiziyye ve Riyaseti’ne atanmıştır (BOA, 1325: 1461/1325). H. 1326 (m. 1909) yılında Şûrâ-yı Devlet azalığından emekli edilmiştir (BOA, 1326: 3463/259722). Divan-ı Harb-i Örfî tarafından alınan kararlar h. 1327 (m. 1910) yılında mahkeme dahi edilmeden Midilli’ye sürgün edilmiştir (BOA, 1330: 4052/303899). Eşi Fâika Hanım’ın uzun uğraşları sonucunda affedilip memleketi İbradı’ya dönmesine izin verilmiştir (Sürûrî, 1983: 34).

Nazif Sürûrî başta Malumat Mecmuası olmak üzere birçok dergide edebiyat, hukuk ve ahlâk alanlarında yazılar yazmıştır. M. 1896 ve 1897 yılında Malumat Mecmuası’nda çıkan yazıları şunlardır: 33-34. Sayılarda Edebiyat bölümünde bazı şairlerin şiirlerine nazireler (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 66), 30. sayıda “Tebrik-i Viladet-i Hümayun” başlıklı manzumu (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 491), 37. sayıda “Bahar! Bahar!” başlıklı bir şarkısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 498), 40. sayıda Sâl-i Ferhunde Fal bölümünde “Tarih” yazısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 502), 42. sayıda Kısm-i Nisa bölümünde “Hanımlara Ta’lim-i Kitâbet” başlığı ile yazısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 506), 49-50. Sayılarda Müteferrika bölümünde “İyâd-ı Mefâhir-i Milliye-i Osmaniye” başlıklı yazısı (Ceylan, Gazi Üniversitesi, 2008: 513), 66. Sayıda Edebiyat bölümünde “Osmanlı Lisanının Ta’mim ve İstikmâli” başlıklı yazısı (Kaloğulları, Gazi Üniversitesi, 2008: 94), 63. Sayıda Kısm-i Nisâ bölümünde “Sekekin Abdülfettah Efendi” başlıklı yazısı (Kaloğulları, Gazi Üniversitesi, 2008: 471), 75. Sayıda Edebiyat bölümünde Şeyh Abduh Şirazi’den “Kırk Beyitte Nahv” yazısının tercümesi yer almıştır (Kaloğulları, Gazi Üniversitesi, 2008: 491). Malumat Mecmuası 1895 yılında 27 sayılık Hanımlara Mahsus Malumat dergisini yayımlamıştır. Nazif Sürûrî bu dergide

---

⁹ Rütbe-i Bâlâ: Farsça yüksek, âli, üst, boy manalarına gelen bâlâ, Osmanlı Devleti’ndeki mülki rütbelerden biridir. İlk defa h. 1262 yılında ihdas olmuştur. Önceleri sadece vükelâya mahsus olup nadiren verildiği halde daha sonraları farklı kimselere hatta memur olmayanlara dahi verilmiştir (Pakalın, 1983: I/150).

¹⁰ Murassa’: Kılıç, nişan gibi şeyler cevherle süslenir ve bu tür süslenmiş olanlara murassa’ kılıç, murassa’ nişan denilirdi (Pakalın, 1983: II/582).

¹¹ Nişân-ı Âli Osmani: İlk defa Sultan Abdülaziz zamanında 1862 yılında ihdas olunan nişandır. En çok II. Abdülhamit zamanında kullanılmıştır. (Pakalın, 1983: II/695).

kadınlara ilişkin yazılar yazmıştır (www.kadinmuhendisler.org 07/09/2015). Haftalık olarak çıkmaya başlayan bu dergide Nazif Sürûrî'nin kaleme aldığı “Hanımlara ta’lim-i kitâbet” başlıklı bir yazı dizisi yayınlanmıştır. Bu yazı dizisinde konuşma ve yazı dilinin ayrımı, dilbilgisi kuralları, çeşitli yazı biçimleri örnekleriyle işlenmiştir (Toska, 1994: 132).

Nazif Sürûrî Ticâret-i Bahriyye Mektebi'nde öğretmenlik de yapmıştır (Sürûrî, h. 1334: 1).

1919 yılında kurulan İngiliz Muhipleri Derneği'nin kurucuları arasındadır (www.tbmm.gov.tr 27/08/2015).

Nazif Sürûrî'nin Zinetü'l-Kelâm adlı eseri o dönemde okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur (Çalışkan, 2011: 112). Yazmış olduğu pek çok eserin gelirini hazineye bırakmıştır.

Güftesi Nazif Sürûrî'ye ait olan ve pek çok sanatçı tarafından Hüzzam makamında seslendirilen bir dörtlüğü de vardır www.turksanatmuzigi.org (07/09/2015):

Sabrımı gamzelerin sihr ile târâc edeli
O güzel gözlerinin nûruna yandım ezeli
Acı, öldürme ki kalbimde hayâlin yaşasın
Yeter ey gözleri sevda dolu esmer güzeli

Nazif Sürûrî'nin eşi Fâika hanımefendiden bir kız beş erkek evladı olmuştur. Manzume adındaki kızı daha 16 yaşındayken ince hastalıktan vefat etmiştir. Oğulları Yusuf, Osman, Celal, Lütfullah ve Ali Sürûrî'dir. Osman Sürûrî babası ve dedesi gibi hukukçudur fakat diğer çocukları tiyatrocudur (Sürûrî, 1983: 9).

Nazif Sürûrî İstanbul'da vefat etmiştir. Vefat tarihi ile ilgili resmi bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak torunu Gülriz Sürûrî, hayat hikâyesini anlattığı anı kitabında, annesinin üç yaşındayken vefat ettiğini fakat kendisinin bunu 6 yaşındayken öğrendiğini, dedesi Nazif Sürûrî'nin annesinin ölümü ile ilgili olarak kendisini teselli ettiğini, dedesinin ölümünden sonra da okula başladığını, dedesinin Kurban Bayramı'nın birinci gününde vefat ettiğini ifade ediyor (Sürûrî, 1983: 19-38). Sonuç olarak Gülriz Sürûrî 1929 tarihinde doğduğuna göre Nazif Sürûrî'nin 1936 yılında Kurban Bayramı'nın birinci gününde vefat ettiği tahmin edilmektedir.

Nazif Sürûrî edebiyat, ahlâk ve hukuk alanında pek çok eser kaleme almıştır. Tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

Gencine-i Servet, İstanbul, 1311 (1895), Mihran Matbaası. 144 sayfa olan bu eseri ekonomi ile ilgilidir.

Dört Büyük Harika Dört Büyük vazife, İstanbul, 1339 (1923), Yeni Türkiye Matbaası. 15 sayfa olan bu eseri Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemi ile ilgilidir.

İnsan ve Ahlâk, İstanbul, 1319 (1903), Seyid Mehmet Tahir Matbaası. Ahlâk ve Ahlâk İlmi ile ilgilidir.

Menâzır-ı Kalemiyye, İstanbul, 1310 (1894), Kasbar Matbaası. 64 sayfa olan bu eseri Hukuk terimleri ile ilgili bir Hukuk sözlüğüdür.

İzahlı Hukuk Usûlü Muhakemeler Kanunu, İstanbul, 1927, Ahmet Kamil Matbaası. 167 sayfadan oluşan bu eser hukukla ilgilidir.

Şerh-i Kanûn-i Tâbi'iyet, İstanbul, 1324 (1908), Şirket-i Mürettibiye Matbaası. 58 sayfadan oluşan eser Vatandaşlık Hukuku ile ilgilidir.

Terbiye-i İslâmiyye, İstanbul, 1326 (1910), İkdâm Matbaası. Araştırmamızın konusunu da oluşturan ve 87 sayfadan oluşan bu eser İslâm Ahlâk'ı ve İslâmî Eğitim ile ilgilidir.

Ticaret-i Bahriyye Kuyudat ve Çırakçı Mektebi Âlisi Ticaret-i Bahriyye Kanûn-i Tedrisatı, İstanbul, 1900. Mahmut Bey Matbaası. 99 sayfadan oluşan eser Deniz Ticareti Hukuku ile ilgilidir.

Zînet'ül-Kelâm, İstanbul, 1306 (1890), Mahmut Bey Matbaası. 39 sayfadan oluşan eserin konusu: Söz sanatı, güzel konuşma ve Osmanlıca dilbilgisi hakkındadır.

Son Fırsat, İstanbul, 1334, Keteon Matbaası. 30 sayfadan oluşan eser Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş devrini konu almaktadır.

Mecmua-i Ma'lumât-ı Adliye, İstanbul, 1312, Kasbar Matbaası. 84 sayfadan oluşan bu eser Usul Hukuk ve Kanun, Osmanlı Devleti Hukuku ve anayasası ile ilgili dergilerdir.

Numune-i Edebiyât-ı Adliye, İstanbul, 1309, Mahmut Bey Matbaası. 110 sayfadan oluşan eser edebiyatla ilgilidir.

Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyye, İstanbul, 1315 (1898), Tahir bey Matbaası. 23 sayfadadan oluşan eser hilafetle ilgilidir.

Cemâl-i İcmal, İstanbul, 1304, Karabet ve Kasbar Matbaası. 32 sayfadadan oluşan eser Farsça ile ilgili olup eserin dili Osmanlıca'dır.

Mev'iza-i Ma'lumât, İstanbul, 1316, Tahir Bey Matbaası. 30 sayfadadan oluşan bu eser İslâm ilmihali niteliğindedir. Toplam 508 sayfadadan oluşan ve çeşitli konuların ve yazarların yer aldığı büyük bir kitabın bir bölümünü oluşturmaktadır.

Miftâh'ul-Bedâyi', Maârif Nezareti tarafından basılmasına izin verilen bu eser elimizde mevcut olmadığı için içeriği ile ilgili bir bilgimiz yoktur.

Mi'yâr'ul-Eş'âr

Yukarıda isimlerini vermiş olduğumuz eserler matbu' olup pdf formatında ulaşabildiğimiz ve bir kısmını elde ettiğimiz eserlerdir. Fakat son iki eser Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivi, Şûrâ-yı Devlet Sicil-i Ahval İdaresi'nin 24 numaralı dosyasındaki Nazif Sürûrî ile ilgili olan belgede geçmektedir. Bu iki eserle ilgili bunun dışında bir bilgiye ulaşmadık.

II. BÖLÜM

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE'NİN TRANSKRİPSİYONU

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE

EŞER

NAZİF SÜRÛRÎ

MA'ÂRİF NEZÂRETİ CELİLESİNİN 31 KÂNÛNİ ŞÂNÎ

SENE 323 TARİHLİ VE 409 NUMARALI RUÛŞATNÂMESİNE HAİZDİR

DERSA'ÂDET - AÇDAM MATBA'ASI

1326

Bilütfihi Te'âlâ, sâye-i fuyûdatvâye-i hazreti hilâfetpenâhîde münteşir olan ba'zî âşâr-ı nâcizâneme 'ilâveten ümmühât-ı kütüb-i İslâmiyyeye mürâca'at ve hayli tetebbu' ve gayretle “Terbiye-i İslâmiyye” 'ünvânıyla bu risâleyi de imlâ ve hakk-ı hümâyûn-i hazret-i veliyyi ni' met-i a'zamiyede isticlâb-ı da'vât-i hayriyye ümniyye-i mebrûresiyle hâşılâtını dâru'l-hayr-i 'âlîye teberru' ve ihdâ eyledim.

برک سبزیست تحفه درویش Berk sebzest tuhfe-i dervîş

چه کند بینوا همین دارد Çe koned binevâ hemîn dâred¹²

Ceme' ahu

20 Zilhicce Sene 325

Nazif Surûrî

¹² Dervişin hediyesi yeşil bir yapraktır
Ne yapsın elinde olanı budur

Bismillâhirrahmânirrahîm

Cenâb-ı Rabbi'l-‘Âlemîne hamdü şenâ-yı bî pâyân ve peygamber-i zîşânımız şahibu hulki ‘azîm Efendimiz Hâzretlerine şalât ve selâm-ı firâvân, âl ve aşhab-ı kirâmına zülâlî rızâ ve rahmet-i ilâhiyye hemîşe feyz-i efşân olsun. Âmîn.

آدمی دارد صفات مشترک	Âdemî dared sıfâtı moşterek
صورتش حیوان، معنایش ملک	Sûrateş hayvânî, ma'nâyeş melek
هم بصورت وصف حیوانی دروست	Hem besûrat vasfi hayvânî derûst
هم بسیرت وصف انسانی دروست	Hem besîret vasfi insânî derust ¹³

Hikmet-i bâliğa-i sübhâniye îcâbınca insan şifât-ı müştereke, ya'nî şûret-i hayvaniye ve ma'nâ-yı melekiye ile maḥlûḳ ve mevşûf olup şifât-ı şûriyei hayvâniyesi ya'nî cism-i zâhirîsi, a'zâ ve cevâraḥi ve yiyip içmesi ve yürüyüp gezmesi gibi şeyler hayvânât-ı sâirede daḥî mevcuttur. Faḳaṭ letâfeti cihetiyle ferîştehâne olan şifât-ı ma'neviyesi, ya'nî nefsi nâtîḳa, 'akıl ve idrâkî, hayvânât-ı sâirede bulunmayıp yalnız insana maḥşûşdur.

Biiznillâhi'l-Meliki'l-Mennân saṭḥ-i arza ḳademnihâde-i ğurbet olan benî beşerin ḥayât-ı şûriyesi ilcâsıyla, ekl, şurb, telebbüs, germ ve serdden teḥaffuz mişillû gûna gûn ihtiyâcât-ı zârûriyyesi olduĝu gibi, nefsi nâtîḳa ve 'akl ve idraki delâlet ve sevâîḳiyle ḥayr ve şer, nef ve zârarı tercîḥ ve tefrîḳa muḳtedir, ḥaz ve nefretle müteḥassis ve nîk ve bedden müteessir olması ḥasebiyle, tarîḳ-i ma'îşet ve emr-i mu'âşeretde yekdigeri beyninde ba'zı gûnâ ihtilâfât ve müşkülât teḥaddüş etmekle bunun te'lîf ve tesviyesi ayrıca bir zârûret teşkil etmiş ve binâen 'aleyh ihtilâfât vâḳı'anın bertaraf edilmesi ve evlâd-ı Âdem'in birbirinden ḥoşnud ve âzâde-i nizâ' bûd nebûd olabilmeleri ve ma'nâ-yı insaniyyete lâyîḳ şûrette yaşamaları için herkesin ḥaḳḳa râzî olması ve nefsine kerîh ve muzirkân şey'i diĝerine yapmaması

¹³ İnsan ortak özelliklere sahiptir
Zâhiri hayvan, bâtını melek
Görünüşte hayvansal vasıfları vardır
Manevi olarak insana ait vasıfları vardır

ve nefsi vâhideden mahlûk olduğunu bittefekkür kıyâs-ı nefis ile mu'âmele ve hareketde bulunması kavâ'id-i esâsiyye-i ahlâkiyyesi vaz' edilmiştir.

Demekki nev' i insanın hilkati i'tibariyle iki şıfatı ve bu şıfatların başka başka ihtiyâcât ve zarûriyyâtı olup, cism-i hayvâniyyenin me'kûlât ve meşrûbât ile, rûh-u insâniyyenin gıdâ-yı ma'nevî olan fezâil-i ahlâkiyye ile tağaddiye ve terbiyesi bi't-tab' i lâzım gelmiş ve onun için ebu'l-beşer Hâzreti Âdem 'aleyhi's-selâma ba'zı evâmîr ve menâhî ile beraber uşûl-ü muâşeret ve terbiye-i insâniyye hakkında şuhuf-i 'aşere ihsân olunmuştur.

شیر و قند و نان و لحمست قوت تن   Şîro kando nâno lehmet kût-i ten
قوت جان هم نور حق، خوی حسن¹⁴   Kût-i cân hem nûr-i Hakk, hoy-i hasen

Min kıbeli'r-Raḥmân, benî Âdem'in terbiye ve ıslâhı için ihsân buyurulan Şuhuf-i Şerîfe'den başka Ülü'l-'Azm peygamberân-ı zîşâna şerefvurûd eden Tevrât, Zebûr, İncîl-i Şerîf'de bervechi bâlâ insanın şi'âr-ı 'ubûdiyyet ve ma'nâ-yı insâniyyete çesban şûrette Hakk'a 'ibâdet ve halk ile hüsn-i istînâs ve mu'âşeret edip taḥşîl-i rızâ-yı Mennân ve istikmâl-ı sa'âdet-i dû cihân eylemesi fermân buyurulmuştur ki kütüb-i şerîfe-i mezkûrenin bugün mevcûd olmayan aşılılarından kaç'ın-nazar nesh-i ḥâzırasında bile bu yolda hayli naşâyiḥ-i ḥasene ve mevâ'iz-i müeşşire müşâdef-i inzâr olmaktadır. Me'a zâlik, yeryüzüne munteşir olan evlâd-ı Âdem'in vakten ba'de vaktin bir çok şu'be ve aqsâma ayrılmış olmaları ve bunca akvâm, edyân, mezâhib-i muhtelif meydana gelerek her birinin günâ gûn ihtilâfâtı rû-nemûn olduğu hâlde yalnız bir noktada, ya'ni ahlâkiyatda müttehid kıldıkları zâhirdir. Nitekim biri dünyanın bir köşesinde, diğeri öbür köşesinde bulunan ve aralarında lisân, memleket, cins, milliyetce nice nice fark ve tefâvütlar mevcûd olan iki âdem yahut iki kavim arasında müttehid ve müteḥâbilen yalancılık menhî ve

¹⁴ Süt, şeker, ekmek ve ettir bedenini azığı
Hem Hakk'ın nûru hem de güzel ahlâktır rûhun azığı

maqdûh, togruluk mebrûr ve memdûh, kezâlik sirkat memnû^ç, istikâmet meşkûr ve meşrû^ç, cebânet ma^çyûb, şecâ^çat müstaşsin ve mergûbdur. Bundan vâzihan anlaşılıyor ki, Rabb'ül-^ç Âlemîn bir olduğu gibi, insanın insanlığını tekâmîl ve dâreyinde şalâh ve sa^çâdetini tahşîl eden fezâil-i ahlâkiyye ve uşûl-ü terbiyyenin de esâsı birdir. Hallâk-ı Vahîd, cihân-ı eşref-i maḥlûkâtından olan benî Âdem'e iki vazîfe-i aşliyye tevdi^ç ve ihsân buyurmuşdur. İfâde-i sâbıkâmızı tevzîhan tekrar ederiz ki, bunun biri kullarının Zât-ı Ecell ve E^çlâ-yı Rububiyeti'ne ^çibâdet, diğeri efrâd-ı beşerin yekdiğeri hûkûkuna ri^çâyet ve ḥüsn-i mu^çâşeretle ^çümrân-ı ^çâleme sa^çy ve ḥidmetlerinden ^çibaretdir.

Yukarıda beyân olunduğu üzere Şuhuf-i Şerîfe-i Semâviyye'de ve Tevrât ve Zebûr ve İncîl-i Şerîf'de olbâbda ḥayli aḥkâm ve evâmir ve menâhî mübellağ ise de kütüb-i muḥaddese-i semâviyyenin efdâlî ve şerâyi^ç-i ilâhiyyenin câmi^ç-i ekmeli olan Kur'ân-ı ^çAzîmu's-Şân'da Ḥakk'a ^çibâdet ve ḥalk ile istînâs ve mu^çâşeret ḥakkında mansûş olan evâmir ve menâhi ve aḥkâm-ı ^çâdile-i ilâhî, cümlesinin ekmel ve etemm ve aḥkemi olup insanın sa^çâdet-i dâreyne nâiliyyetini biḥakkın bâdî ve min külli'l-vücûh enfe^ç ve hâdîdir. Çünkü Cenâb-ı Mevlâ, Ḥabîb-i Muḥterem bihemtâsı Ḥatemu'l-Enbiyâ, Muşliḥ-i yegâne-i ḥalk-i Ḥuda, Peyğamber-i Ḳudsîşânımız (sas) Efendimiz Ḥazretleri'ni, nazm-i mübîninde “ Ḥuluḳun ^çAzîm”¹⁵ vaşf-ı güzîn-i ^çâli'l-^çâliyle tavşîf buyurmuş ve zât-ı aḥseni'l-ḥuluḳ Ḥazreti Risaletpenâhîleri daḥi, min kıbel'ir-Raḥman, mekârim-i ahlâkı tetmîm için ba^çş buyurulduklarını bildirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Eḥâdîş-i Seniyye-i Nebî-i ^çAlîm'de, ahlâk-ı ḥasene ḥakkında cidden ḥiredfezâ-yı ûli'l-elbâb ve sezâ-yı teḥmîdât-ı biḥesap nice evâmir-i celîle ve veşâyâ-yı cemîle mansûş ve muşarraḥ olup mûcibât-ı şerîfe ve muḳteziyyât-ı münîfesi ile taḥalluḳ ve ^çamel olunduğu ḥâlde Cenâb-ı Ḥudâ-yı Mütē^çâl'ın, rızâ-yı ḳudsiye-i şamedânîsi ve Faḥr-i Kâinât ^çaleyhi ecmelü't-Taḥiyyât Efendimiz'in ḥoşnûde-i cenâb-ı nübüvvetpenâhîsi tahşîl kılınarak dünyevî ve uḥrevî ihsân ve îltâf-

¹⁵ Kalem, 68/4

ı semâviyyeye iktirân-ı müyesser olacağı ve Me'âzallâh-ı Te'âlâ hilâfı taqdîrinde dâreynde 'azâb ve 'ikâb çekileceği muhakkaktır. Sertâser hakikat-ı mutlakâ ve hikmet-i nâtîka olan ahkâm-ı İslâmiyye mûcibince 'ibâdullâhın, zât ve şîfât-ı Hakk'dan sonra hakk-ı zâtî tanımları ve hukûk-u yekdiğeri mürâ'at etmeleri me'mûrun bihtir. Mevlâ-yı Mute'âl'ın Zât-ı Ecell ve A'lâsına 'ibâdetde 'acze-i 'ibâdînin hasbi'l-beşeriyye vukû' bulacak hata ve nokşanlarını mahz-i lütfi ve kerem-i Rabbanîsiyle 'afv ve gufrân buyuracağı ahsen-i me'mûl ve meczûm ise de 'ibâdın birbirleriyle olan hukûk ve mu'âmelâtında hata ve taşîrleri vukû'unda ehadühümâ âherden bi'z-zat mes'ûl ve nâil-i 'afv olmaları beynlerinde istihlâl hukûka menûf ve merhûn bulunuyor. Bununla beraber İslâmiyet'de bâtın ve zâhirin selâmeti ve tahâreti emr olunur. Selâmet-i bâtın, selâmet-i niyet ve hüsni niyet demek olup insanın kalbinde kötülük hissi olmaması demektir. Peygamber-i Zîşânımız Efendimiz Hazretleri "Mü'minin hüsni niyeti hüsni 'amelinden hayırlıdır" buyuruyorlar. Benî nev'inden bir kimse hakkında hayırlı bir şey düşünmenin 'indallâhi mûcib-i ecr ve şevâb oluyor. A'mâl ve ef'âla çirk-i riyâ te'ârızı melhûz olduğu hâlde, hüsni-ü âmâl ve niyâtın şâibe-i riyâdan 'ârî olduğu beyân buyuruluyor. Zâhirin selâmeti ve tahâretine gelince; bu da Şerî'at-ı İslâmiye'de emr olunduğu vecihle Hakk'a 'ibâdet ve hukûk-u halka ri'âyet ve hilâfindan mücânebet ile hâşıl ve berveh-i mebsût selâmet-i bâtın ve zâhire mazhar olan Cenâb-ı Rabb'il-'Âlemîn'in lütf ve 'inayet-i lemyezelisine nâildir. İnsân, ebnâ-yı nev'i hakkında bu veche ile hüsni-ü niyet ve hüsni-ü mu'âmele ve hareketle me'mûr olduğu gibi kâfe-i mahlûkât hakkında da hak ve inşâf üzerine müesses bir fikri şahîh-i sâlim ittihâzıyla mükellefdir. Lütf-i mahz-i ilâhî olarak kendine râm olan ve ekli helâl ve mübâh kılınan hayvânât hakkında rıfk ile mu'âmele edip gerek zebh ve eklerinde ezâ ve ifrât etmemek, gerek bi'z-zât rükûb ve tahmîl-i eşkâlde hayvânın tâkatını mülâhazadan dûr tutmayarak 'adâlet etmek vazîfesiyle muvazzaftır. Şerî'at-ı 'âdile-i İslâmiyye'de beyn'en-nâs münâfert ve huşûmet memnû'dur. Kimse kimsenin şahsına ve hukûk ve 'alâik-i zâtiyyesine tokûnamaz. Hatta fikren bile bir biri

kağkında sū-i tefekkür ve niyette bulunamaz. Kendi hağkında vuğū' unu istemediğı ve mağzūz olmadığı bir kavlı ve fi' ilin başkaları hağkında îkâ' ını taşavvur câiz değildir. Her kavlı ve fi' il ve ' amelinde aħkâm-ı şerî' at-ı celîleye tevessül ve temessük ile şîrât-ı müstağim hağkında bulunmağ ve bu vecihle mağâsin ve mekarim-i ahlâkiyyeyi bihağkın hâiz insân olmağ gerekdir. Binâen ' aleyh insanın evvel emirde dîndâr olması lâzımdır. Fezâil-i ahlâkiyyenin üss'ül-esâsı ve sernâme-i pertev efzâsı diyânetdir. Dîn ve ahlâğ tev'emdir. Dîndâr olan zât, ahlâğ-ı fâzıla ile mevşûf ve müzeyyendir. Mütedeyyîn olmayan kimse ahlâğ-ı haseneden mağrûmdur, ' âlem-i insâniyyet için bir uzv-u mesmûmdur. Çünkü kalbi, sernâme-i hükmi-ı celîle-i ahlâkiyye olan Meğâfetullâh'dan hâlîdir. Bi't-tab' ebnâ-yı nev' ine mazarratdan mütevağğî olamaz. Dîn hağğı tanımayan, Hağğ'dan korkmayan, Hâlîğ-ı ' Azîm ve Râzîğ-ı Kerîm'ini bilip hamd ve şükür etmeyen kimse, elbette huğûğ-u halkî tanımaz, kağdr-i insâniyyete ri' âyet etmez. Kendi haz ve hevâ-yı nefsânîsinden ğayrı mağşat ta' kıb eylemez. Dîn, evlâd-ı Âdem'i kâmbîn eder. Şehrâh-ı diyânet, mevşil-i gülzâr-ı sa' âdetdir. Beşerin bâdî-i selâmeti dîndir. Şîrâze-i intizâm-ı cihân o ğabl-i metîndir. Envâr-ı diyânetle münevver olan kalplerin ğissiyâtı ferîştehânedir. Merd-i diyânet-i şî' ar, Cenâb-ı Hağğ'ın ' Alîm ve Semî' ve Başîr olduğunu mülâğaza ve i' tibâr ile aqvâl ve ef' âl ve ğareketini tehzîb ve ta' dîl eyler.

از پی آن گفت حق خود را علم

Ez pey-i ân goft-i Hakk Hod râ alîm

تا نیندیشی فسادی تو ز بیم¹⁶

Tâ neyendîşî fesâdî tu ze bîm

Merd-i mu'tekid, huşûl-u ni' metle, yüsr ve sürûrunda Hâlîğ-ı ' Âzîm'üş-Şân'ına hâmid ve şâkir; hengâm-ı ' usr ve miğnetinde ümîd-i luğf-i kerem-i Rabbânî ile müteselli ve şâbir olur. Ekâbir-i ' ulemâ-yı İslâmiyye'nin beyân buyurduğları üzere, mütedeyyin olan kimsenin kizb, nemîme, sirğat, redd-i fağîr, kesr-i kalb

¹⁶ Hakk'ın sözünü bilmeye koyul

Ta ki bir fesadın korkusundan endişe duymayasın

mişillü aḥvâl-ı seyyieye ictisârı mülâhaza olunamaz. Zîra kâfe-i a‘ mâl ve ef‘ âlını Haḫḫ Te‘âlâ’nın bilici ve görücü olduğuna ve ḥâsenât muḫâbilinde ḫat ḫat iḥsân ve ‘inâyet ve seyyiât için azâb ve ‘ikâb ile mücâzât buyuracağına inanmış ve kesb-i yaḫîn etmiştir. Bu âdemden iyilikden başka bir şey beklenemez.

ای برادر عابد دیندار باش	Ey berâder-i âbid dindâr bâş
چشم بینش برگشا هشیار باش	Çeşm-i bîneş bergoşâ hoşyâr bâş
نعمت دین شد نصیب روح تو	Ni‘met-i dîn şod nasîb-i ruh to
قدر آن نعمت بران ابرار باش ¹⁷	Kedr ân ni‘met ber ân ebrâr bâş

Fi‘l-ḫaḫîḫa diyânet, min‘el-ezel naşîbe-i rûḫ olmuş bir ni‘met-i girânkıymetdir.

İlcâ-yı hevâ-yı nefsânî ile firîfte-i dâm-ı şeytânî olup rûḫ-u ḫudsiyeti semîri o ni‘met-i celîle-i ezeliyyeden hicrân ve maḫrûmiyete uğratmaḫ ne belâdır.

‘Ulvi ḫudret ve sümûv hikmet-i Rabbâniyesi ile incâl-ı âdemi muşt-i ḫâkdan ‘âlem-i vucûda getirip ni‘met-i bî bahâ rûḫ ile tekrîm ve i‘zâz ve ḫad ve ḫesaba gelmez elṫâf-ı celîleye mazḫariyetle mes‘ûd ve mümtâz buyurmuş olan Vâcibu Te‘âlâ ve Teḫaddes Ḥazretleri’ne tâ‘at ve ‘ibâdet ve hemîşe ‘arz-ı şükrân ve maḫmidet mişillü vezâif-i muḫaddese-i ‘ubûdiyeti câmi‘ bulunan fazl-ı mübîn-i diyânetten bî naşîb olan bed baḫtâne şîfat-ı fâḫire-i insaniyetin isnâdı ḡayr-i câizdir.

‘Ale‘l-ḫuşûş kendi Ḥâlık-ı Müte‘âl ve Rezzâḫ-ı Zü‘l-Celâl’ının şîrât-ı güzîne tâ‘at ve ‘ubûdiyetinde bulunmayan, ya‘nî naşîbe-i ḫudsiye-i diyânetten behremend olamayanların ebnâ-yı nev‘a karşı hiçbir vecihle ḫayır ve ḫâsenâtı olamayacağı ve ḫatta dâ‘iye-i şurûr ve mazarrât olacağı emr-i bârizdir. Binâen ‘alâ zâlık, Cenâb-ı Mâlik’il Mülk, rızâ-yı aḫdes-i rubûbiyetini taḫşîle sa‘y ve i‘tinâ ve aḫkâm-ı şer‘at-ı muṫahhara mücibince üzerine tertib eden vezâif-i ‘ubûdiyeti ḫüsn-i îfâ etmek ve bu

---

¹⁷ Ey âbid kardeş dindâr ol
Gören gözünü aç uyanık ol
Din ni‘meti ruhunun payı oldu
O ni‘metin kadrini bil iyilerden ol

sâyede sa'âdet-i dâreyne nâil olmak ve her hal-ü kârda ihrâz-ı nîknâm eylemek isteyenlerin mütedeyyîn ve müttakî olmaları lâ büddedir.

18 فاز من ظفر بالدين Fâze men zafera bi'd-dîn

BARGÂH-I KUDSİYYET PENÂH HİLÂFET-İ MU'AZZAMAYA ŞADÂKAT VE MUTÂVA'AT

Mebne-i Te'âlâ Hâdi-i şırât-ı haq, bâdi-i necât-ı halk olan diyânet-i celîle-i İslâmiyye mûcibince zıll-i zalil mülk'il-'alâm halîfe-i Cenâb-ı Seyyid'ül-enâm Efendimiz Hâzretlerine inkiyâd ve mu'tava'at ferâiz-i seniyye-i dîniyyeden olup Hâzret-i Mevlâ-yı Müte'âl Kur'an-ı Kerîm'inde "Eti' ullâhe ve eti' ur-rasûle ve uli'l-emri minküm" buyurmuşdur.

Hâzreti Mâlik'il-Mülk'ün hikmet-i semâviyye ve irâde-i ezeliyyesi üzere ehl-i İslâm'ın ilâ kıyâm'is-sâ'a bir merci-'i 'ulvî ve merkez-i kudsi-i kavîye irtibât-ı dâimîleri lâzım gelip her ferd-i müslimin o maqâm-ı mübârek ve 'âlîye ilticâsı vecîbeden olmağla heyet-i ictimâ'iyeye-i İslâmiyye bir muqtezâ-yı hikmet-i bâliğa-i şamedâniye imâm'ul-mü'minîn ve halîfe-i Rasûl-i Emîn Efendimiz Hâzretleri'nin hâkpâ-yı 'ulyâ-yı mülükânelerine râbîta-i bâsi'ta-i diyânetle bende ve tâbi' olmuşlardır. Kitâb-ı Mübîn-i İlâhî muqtezâ-yı 'âliyesince bu tâbi'iyet ve merbûtiyeti ol kadar-i muhkem ve müsellemdir ki, ehl-i tevhid ve imânın gerek dâr-ı dünyâya â'id umûr ve mu'âmelatda, gerek 'âlem-i âhirete müte'allık tâtât ve 'ibâdâtda maqâm-ı muqaddes-i hilâfetin emr ve re'-yi kudsiyesine ihtiyaçları der kâr ve nitekim tafşilâtı kütüb-i şerife-i dîniyyede naşşıtrâz i'zâz ettiği âşikârdır. Zât-ı hilâfetsimât Efendimiz Hâzretleri esâs maşûn'il-indirâs-i İslâm'ın hârisi ve hâmîsi ve ümmet-i mes'ûde-i Muhammediye'nin muqtedâ-yı 'âlisi olup ahkâm-ı celîle-i şer'iyyenin muhâfaza ve tenfiz ve ikâmesi min 'indillâh yed-i müeyyid-i

18 "Asıl kazanan dinde kazanandır"

hümâyunlarına mevdû‘ ve ‘âmme-i ehl-i İslâm, sâye-i semâpâye-i yezdâniyede müstazıll ve mecmû’dur.

Fahr-i kâinât ‘aleyhi ecmel’iş-şalât Efendimiz Hâzretleri’nin eĥâdiş-i nebeviyyelerinde, ĥalîfe-i a‘zam-ı İslâm’a itâ‘at ve inĥiyâdın Cenâb-ı Bârî Te‘âlâ’ya ve Rasûl-ü Ekremi’ne itâ‘at ve inĥiyâd demek olduĥu taşrîĥ ve du‘â-yı ĥayr-ı mülûkâneleri sebeb-i ĥufrân olacaĥı tebsîr buyurmuşlardır. Sulţan’ul-müslimîn zıll-i Rabb’il-‘âlemîndir. Her kim ona itâ‘at ederse Hâĥĥ Te‘âlâ ona ikrâm buyurur.

Her kim ihanet eyler ise Hâĥĥ Celle ve ‘Alâ ona ĥazâb ve ‘uĥûbet eder. İslâm ile sulţan’ül-müslimîn tev’emdir. İslâm esâs-ı dîndir. Sulţan-ı müslimîn onun ĥâfız ve ĥârisidir. Ona ĥiyânet eden ĥalâlette ĥalır ve ona şadâkat ve ĥüsn-ü ĥidmet eden, hidâyet ve sa‘âdete nâil olur. Meâl ve müfâd-ı hikmet-i nihâdî ol-babtaki eĥâdiş-i şerife-i Nebeviyye’den me’ĥuz ve müstenbaĥ olmaĥla fermân-ı İlâhî ve emr ve beyân-ı Cenâb-ı Nübüvvetpenâhi muĥteziyât-ı ‘âliyesi üzere maĥâm-ı ĥudsiyet-i ittisam, ĥilâfet-i kübrâya ‘arz-ı ta‘zîm ve muĥâva‘at ve dâima rızâ-yı ‘ulyâ-yı mülûkânelerini tahşîle cehd ve ĥayret ve du‘â-yı ĥayr-ı ĥilâfetpenâhîlerini tertîl ve tilâvetle dünyevî ve uhrevî iĥrâz-ı feyz ve ref‘at-i aĥdem vezâif-i ‘ubûdiyet ve nişâne-i bihterin-i ĥüsn-ü ĥulk ve sîrettir.

از یمین عرش امین میکند روح الامین   Ez yemîn-i arş âmîn mîkoned Rûhul-Emîn
چون دعای پادشاه ملک و ملت میکنم¹⁹   Çon duâyı pâdişâh-ı mülko millet mîkonem

EVLÂDIN PEDER VE MÂDER VE MU‘ALLİMİNE KARŞI VAZİFELERİ

İslâmiyet’de peder ve mâder ve üstâda karşı ezhâr-ı kemâl-ı muĥabbet ve arz-ı kâlâ-yı muĥâva‘at ve ĥürmet emr olunmuşdur. Cenâb-ı Mevlâ-yı Müte‘âl Qur’an-ı

¹⁹ Âmin diyor Rûhul-Emîn arşın saĥından
Mülkün ve milletin pâdişahına dua ettiĥim zaman

Kerîm’inde müte‘addid muvâza‘ada evlâdın vâlideynine muḥabbet ve ḥüs-ni mu‘âmele ve muṭâva‘atını müekmeden fermân buyurmuşdur. Hatta bir âyet-i kerîmede “Allâh-u Te‘âlâ’ya ‘ibâdet edin, şirk etmeyin, vâlid ve vâlidenize iḥsân eyleyin” buyurularak peder ve mâdere muḥabbet ve muṭâva‘atın Zât-ı Ecelli E‘lâ-yı Ehadiyyete ‘ibâdet ve şirkten mücânebet mertebesinde ehemm ve elzem olduğu bildirilmiştir. Tefâsir-i şerîfede “Ve lev size kerîh gelen bir şeyi görür ve muṭtar olursanız da ânâ ve bâbânıza en ednâ bir kelime-i nâ ḥoşnûdî olan “üf” ile bile muḳâbelede bulunmayınız. Daima ḳavl-i lîn söyleyiniz. İtâ‘at ediniz. Ḥaḳlarında du‘â-yı rahmet tilâvet eyleyiniz. Yâ Rabbi! Bunlar bize ḥâl-i sağırimizde şefḳat ve terbiye ve şalâhımıza ğayret eyledikleri gibi sen de râḥimeyne va‘d-i celîlin olan rahmet ve iḥsân ile onları mesrûr buyur diye ḥayır du‘âda bulununuz, vâlideyninize şükür etmelisiniz, vâlideniz sizi ḥâl-i zaaf-ı iştimâli ve zahmet-i muzâ‘afa ḥaliyle nice müddet ḳarnında taşdı, ba‘dehu nice âlâm ve ezâ çekerek toğurdu, sütüyle besledi. Bunları tefekkür ve kendilerine teşekkür eylemelisiniz. Ḥuḳûḳ-u vâlideynden tolayı rûz-i ‘azîm-i ḥisâbda size muḥâsebe ederim” diye fermân-ı ḳudsiyet-i ‘ünvân-ı ilâhî şerefvârid bulunduğ u tafşîl olunuyor.

Eb-i müşfik-i mü’minîn Cenâb-ı Rasûl-i Emîn Efendimiz Ḥazretleri “Rızâ-yı kibriyânın taḥşîli, rızâ-yı vâlideynin taḥşîline mütevaḳḳıfdır. Cennet taḥte aḳdâm-i ümmühâtdadır. Ma‘âzallâh ‘âk’ıl-vâlideyn, müsteḥaḳḳı nâr-ı ceḥîmdir. Barr’il-vâlideyn vâşıl-ı ni‘am gülzâr-ı na‘îmdir, ‘âk-ı vâlideyn bû-yi dilcû-yi behiştî bu‘de-i aṭvelden bile istiḫmâm edemez. Peder ve mâderinin elini, yüzünü ḥâlişan ma‘al ihtirâm taḳbîl eden kimseye nâr-ı ceḥennem te’sîr etmez, onun teleşşüm ve taḳbîl-i ḥâlişanesi âteş-i dûzaḥa ḥicâb olur. Vâlidinize itâ‘at ve ta‘zîm ve vâlidenize ḥüs-ni ḥidmet ve tekrîm ediniz. Vâlideynin du‘âsı, du‘â-yı Cenâb-ı Nebî gibidir. İnkisâr-ı ḥâtır ile bed du‘âlarından ziyâde ḥazer eyleyiniz” buyurmuşlardır. Kezâlik kendisinden aḥz ve taḥşîl-i ‘ilm ve ma‘rifet ḳılınan üstâd ve mu‘allime peder ve mâder kadar, belki onlardan ziyâde mürâ‘ât ve tekrîmât olunması ve her ḥâlde ḥaḳḳ-ı üstâdın gözetilmesi tavsiye edilmiş ve mübârek fem-i dürer-i nişâr Ḥazret-i

Nebevi'den müderris ve mu'allim hakkında “ Hıayr'ul-âbâ” telkîb-i bedi' ve taglîb-i belîgi şerefşâdır olarak öz pederlerden ziyâde onların lâzım'ür-ri'âye olunduğu tenbîh kılınmıştır.

Bi izn-i Hüdâ bize ta'lîm-i 'ilm ve 'irfân eden mu'allimin rûh meşâbesinde olan envâr-ı ma'rifeti îşâl ve ilkâ ve bu vecihle kâdr ve şerefimizi i'lâ eylediği mûlahaza olunarak işbu ni'met-i cihân-ı kıymetin şükrünü edâ ve hemîşe haklarında hayır du'â ve kemâ yelik vecibe-i hürmet ve ta'zîmi îfâ vecâibden ve ma'âzellâh-i Te'âlâ onların kesr-i kulûb-i nazîfeleri meşâibden olmağla gerek ebeveyn, gerek üstâd ve mu'allimîn haklarında Kur'ân-ı 'Âzîm'üş-Şân ve emr-i celîl-i Nebî-i Zîşân mûcibâtınca mu'âmele ve hareket kılınıb, 'indillâh ve 'indi Rasûlillâh ve 'indi'n-nâs me'cûr ve meşkûr ve iki cihânda mes'ûd ve mesrûr olmağa çalışmalıdır.

Şadr-i İslâm'da bir âdemin kıstâs-ı hulk ve sîreti, peder ve mâderi ve üstâdi hakkındaki mu'âmelâtı idi. Şabbân-ı islâmdan birinin hîn-i tehhül ve izdivâcında erkek ve kız tarafından tezkiye ve tahkîk-i hulk ve sîretine şuru' olunub ma'flûb olan bir takım evşâf-ı merdî ve hamasetle beraber, başlıca vâlideyni ve mu'allimi câniblerinden nâil-i rızâ ve hoşnûd olup olmadığı ve onlara muhabbet ve mu'âvâ'atı ne mertebede bulunduğu şorulur ve haşâil-i mesrûde-i mergûbeyi hâiz olduğu anlaşıldıkda o gencin iyi âdem olduğuna hüküm ile emr-i mesnûn nikâh icrâ kılınırdı. Demek oluyor ki âbâ ve ümmühâta muhibb ve mutî' olmak fazîleti, mi'yâr-ı haşâil-i kerîme ve ser nâme-i fezâil-i insâniyedir. Nitekim “Vâlideynine hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz” darb-ı meşel-i hekîmânesi bu esâsa mübtenîdir.

Peder ve mâderin seven insân

Hakk'ın ihsânına olur şâyân

Hakk-ı üstâd ve vâlideyni gözet

Olayım dersen mazhâr-ı ihsân

PEDER VE MÂDERİN EVLÂDA VE AĞRABAYA ĖARŞI VAZİFELERİ

Peder ve mâderin ekâbir-i ‘âilenin evlâd ve ağrabâya Ėarşı vazîfeleri büyük kitapları tlduracak kadar çokdur. Bu risâlede vezâif-i mezkûrenin cümlesini beyân edecek değiliz. Yalnız esâs ve Ėavâ‘ id-i mühimmesinden bahş edeceğiz.

Cenâb-ı Rabb’ül-‘Âlemîn mehd-i cihânı silsile-i âbâ’ ve evlâdıyla tezyîn ve âbâdı benî beşeri Ėubb-i şemere-i fuâd ile Ėidmeti idâme-i nesle i‘ dâd buyurmuş ve el’minnetüllâhi Te‘âlâ bu luğf-i Ėakîm-i lem yezeli, ‘iyâl-ı benî âdemin bâdî-i devâm-ı tenâsülü olmuştur.

Ėalb-i ebeveynde, nûr-i muğabbet-i evlâdın leme‘ânı müyesser ve Ėiss-i rahm ve şefĖat cilveger olmasaydı, ‘acz-i tâm ile Ėademnihâde-i ‘âlem olan etfâl-i yekrûze-i beşer, tûlû‘ iyle beraber ufûl eder ve tğduğları gibi heder olup giderdi. Bizzât kesb ve tağşîle muğtedir oluncaya kadar onların bakılıp beslenmesi ne mertebe düşvâr ve ‘âdetâ tağammülgüdâz bir bâr ettiği tefekkür olunduğda, o vazîfenin seve seve îfâsı için Ėazreti Lem Yelid ve Lem Yûled’in ef’ide-i nâse bahş-i îhsân buyurduğu Ėiss-i muğabbet ve şefĖatin büyüklüğü ve fevâid-i lâ tuğşâ-yı ictimâ‘ iyesi tezâhür eder. Eimme-i kirâm ve ekâbir-i ‘ulemâ-yı İslâm, babalara evlâdı ĖaĖķında bir fikir vermek için mâziye ircâ‘-ı nazarla âbâ-i eslâfi ve kendi ‘acz-i tûfûletleri Ėalinde Ėimâye-i peder ve âğûş-i mâderde geÇirdikleri hayatı taşavvur ve bugünkü Ėallerine bi iznillâh-i Te‘âlâ onların sebep olduklarını tağağtur etmelerini tenbîh ederler ve ba‘dehu istikbâle tevcihle ber muğtezâ-yı Ėânûn-i lâ yeteğayyer er ve geÇ kendilerinin dağî güzer olup yerlerine Ėocuklarının Ėâim olacaklarını teemmül ve ona göre Ėüsn-i tedbîr ve terbiyeye tevessül etmelerini tavsiye eylerlerdi ki esâsen Cenâb-ı Ėüdâ-yı Cihân-ı Âferî’nin evâmîr-i Ėudsiye-i erĖamânesine ve Seyyidül’Ümem Peyęamber-i Mu’azzamamız Efendimiz Ėazretleri’nin eğâdîs-i seniyye-i Ėazret-i Ėakîmânelerine müstenid olan beyânât ve tenbîhât-ı mesrûdenin sa‘âdet-i ‘iyâl-ı âdemi tanzîm için ne büyük bir ders-i Ėikmet olduğu bâhirdir. Fağağ Kitâb-ı Ėakîm-i Muğlak’da evlâda muğabbetin vechi

muqayyed olup muhabbet-i şûrîyye maqbûl ve marzî değildir. Fi'l-ıhaqqıka, ebeveynin oğluna, kızına muhabbeti öpüp okşamak gibi şûrî şeylerle ta' bîr ve taşsîn olunamaz. Hatta bu yolda kuru sevgiden zarar görölür. Rasûl-i Rabb-i Raûf Efendimiz Hazretleri veledi, cennet şükûfelerinden bir şükûfe buyurdıkları cihetle âni istişmâmda edeb ve Cenâb-ı Hâlik'a hamd ve şenâ gerektir. Kademnihâde-i dâr-ı cihân olan çocuğun ilk âşina-yı cânı ve hâmî-i tabî'îsi peder ve mâderdir. Ma'sûmçuğazın ilk gördüğü ve tanıdığı insan onlardır. Nevzâdın hayrı ve şerri valideynine 'aiddir. Tağziye ve terbiyesi onların uhde-i hamiyet ve şefkatlerine mevdû' en mühim bir vazîfedir. Ana ve baba, tıfl-ı ma'sûmun sıhhat ve selamet-i mâddiye ve ma'neviyesine hâdimdirler. Beden za'îfini te'sir-i germ ve serdden ve te'âruz-u emrâz ve dertten şıyânet ve hüsni tağdiyesine, şarf-i naqdîne-i himmetle mâddeten iyi yetişmesine ve kezâlik şafvet-i bâtınasını sirâyet-i sûi ahlâkdan muhâfaza ve envâr-ı mağâsin-i hulkiye ve 'ameliye ile kemâ yelik tenvîr ve terbiye edip iyi âdem olmasına gayret ederler. Yoksa kuru sözle evlât sevilmez. Din-i Mübin-i İslâm'ın emri, peder ve mâderin evlâdını bervech-i mebsût himâye ve hüsni ta'lim ve terbiye etmesi merkezinde olup Cenâb-ı Haqq Kur'an-ı Kerîm'inde nefsinizi ve ehli, evlâd-ı 'iyâlinizi nârdan şıyânet ediniz buyurmuşdur. Nâr-ı âhiretten viğâye, ahkâm-ı şerî'at-ı ğarrâya temessük ve ri'âye ile müyesser olur. O halde de âteş-i mihen-i dünyâdan halâş tabî'îdir. Çünkü ahkâm-ı dîn-i mübîn nev'î insanın dû cihânda selâmet ve sa'âdetini kâfildir. Zât-ı Eşref Hazret-i Nebevî, müteaddid ehadîş-i şerîfelerinde: "Ebeveynin evlâdı üzerinde huquku vardır. Evlâd, ebeveyne vedî'adır. Vedî'a-i Rabbânî olan evlâdın hüsni terbiyelerine, sıhhat ve 'âfiyet-i vücûdiyelerine ve sûi ahlâkdan muhâfazalarına bakmak vazîfedir. Bakılmazsa günah olur" buyurmuşlardır. Kütüb-i Şerîfe-i İslâmiye'de meştûr olduğu üzere 'ilm ve dîn ve dünyayı çocuklara ta'lim etmek veya ettirmek pederlerin üzerine müretteb haqdır. Bu haqqın 'adem-i îfâsı rûz-i âhirette muhâsebe ve 'ikâbı mûcib olur. Edeb-i âmûz-i cihân, eb-i müşfik-i ehl-i îmân Peyğamberimiz Efendimiz Hazretleri: "Veledini hüsni terbiye ve te'dîb eden vâlid hayırlıdır. Onun bu 'ameli

taşaddukdan ziyade ecr ve meşûbâtı bâdîdir. Hayırlı evlâd pederî olanlar ba‘del-vefât, veledlerinin a‘mâl-ı şâlihasından hisşeyâbdırlar” buyurmuşlardır. Kütüb-i şerîfe-i fıkhiyede ebeveyne teveccüh eden hûkûk-u evlâd bervechi tafşîl-i bast ve îrâd olunmuş, hâk-ı velâyet, hâk-ı infâk, hâk-ı hadâne, hâk-ı redâ‘, hâk-ı şıyânet-i emvâl ‘ünvanlarıyla gerçekten ‘ağıllara hayret verecek derecede rikât ve mükemmeliyet-i tâmmeyi hâiz faşillarda ebeveynin vezâifi ta‘yîn ve beyân kılınarak ‘âile-i beşerin esbâb-ı sa‘âdeti tehiyye ve te‘mîn edilmiştir. İmdî ahkâm-ı mezkûreye tevfiқан evladın şıyânet ve ta‘lîm ve terbiyet-î mütehattime, zimmet-i übüvvet ve ümmiyyet olmağla kalbinde bihâk-ın evlâd muhabbeti olanlar kendilerine vedî‘-i ilâhî bulunan çocuklarının evvel emirde; muhâfaza-i şihhat ve ‘âfiyetleriyle beraber dîn-i mübînin evâmîr ve menâhiyesini, şâniyen; ‘ulûm-i ma‘ârif ve şanâyî‘-i nâfi‘-i ayı, şâlişen; âdâb-ı mu‘âşeret-i İslâmiyye’yi onlara ta‘lîm ve tefhîme bezl-i cehd ve ikdâm ve bu vechle iki dünyada kesb-i mes‘adet ve ihrâz-ı nîknâm etmelidirler. Furkân-ı ‘Azîm-i’l-Burhan-i İlâhiyede nice âyât-ı kerîmede âbâ-i eţfâl ve evliyâ-yı şıgârın ‘uhdelerine vâcib olan hûkûk-ı mühimme beyân buyurulmuş, ezcümle hûkûk-ı şıgârın ve huşûşan hûkûk-ı eytâmın kemâl-ı ihtimâm ile şıyânet ve muhâfazası müekkeden emr olunup, ma‘âzallâh şıgâr ve eytâmın hûkûkuna ‘adem-i ri‘âyet ve emvâlından ve lev zerre miqdârı izâ‘a ve aḥza cür’et olunur ve haklarında cevr ve cefâ kılınırsa, rûz-i âhirette Cenâb-ı Kâdir Zü’l-Celâl’in mütecâviz-i hak ve kâsir-i kalb hakkında en şiddetli ‘azâb ile mücâzât buyuracağı mansûş bulunmuşdur. Eğer şıgâr ve eytâm iyi bakılır, hûkûku ve malları tamamen muhâfaza olunur ise, işbu ‘ameli hayr ve şâlihin a‘mâl-i şâliha-i sâireden ziyâde ‘indillâhi maqbûl ve merd-i şıyânetkâr ve emânetşîârın nâil-i aḥsen-i me‘mûl olacağı tebşîr kılınmıştır. Hâbîb-i Hüdâ Şefî‘-i rûz-i cezâ (sas) Efendimiz Hâzretleri’nin eḥâdîs-i şerîfelerinde “Küçüklerimize merḥamet ve büyüklerimize ri‘âyet etmeyen bizden değildir. Her kim bir yetimi sever, oḥsar, şıyânet ederse Cenâb-ı Rabb’il ‘Âlemîn onu dâreynde mükerrrem ve kâmbîn buyurur. Derûnunda tatyîb ve ikrâm olunmuş bir yetim bulunan hâne, Cenâb-ı Rabb’il-beytin ‘inde eḥabb-ı büyûtdur. Bir yetimi

livechillâhi ereninden öpüp қоқlayan, revâyih-i cânfezâ-yı cinânı istişmâm eder” tebsîrât-ı celîlesi şerefvâridir. Hele hüsn-i ta‘lim ve ta‘alluma ve ‘ilmin ‘ulüvv ve şân ve kıadrîne dâir vârid olan teblîgât-ı belîğa ve âşâr-ı seniyye, hadd ve ihşâdan bîrûn olup bir çocuğa dîn ve dünyâsına ‘âid ‘ulûm ve ma‘ârifden ve lev bir kelime ve bir cümle öğretken kimsenin ‘indillâhi nice mükâfât-ı celîleye nâil buyurulacağı ve mâlda buhliden ziyâde ‘ilmde ve ta‘lîm ve tadrîsde buhlun fazîh ve mezmûm olduğu ve eţfâlin ta‘lîm ve terbiyeleri vecâibden bulunduğu baş ve beyân olunmaktadır. İnsân kendi ebnâ ve benâtına bervech-i mebsût himâyet ve şiyânet ve rahm ve şefkatle me’mûr olduğu gibi akrabâ ve müte‘allikâtına dahî muhabbet ve şefkat ve nuşretle me’mûrdur. Kitâb-ı Mecîd-i Şamedâniye’de şıla-i erhâm emr olunduğu mişillü şâhib-i risâlet ve ma’den-i ‘ilm ve hilm ve hikmet Efendimiz Hâzretleri dahî vaşl-i erhâm için ba’s olundum buyuruyorlar. Şıla-i rahmin ma’nâsı akrabâ ve ta‘allukâtını ferâmûş etmeyip tefâkkud ve ziyaret ve elden geldiği mertebe nuşret ve mu‘âvenetdir. Şıla-i rahm sebebiyle insanın ‘ömrü ve malı bereket bulur. Kıâtı‘-i rahm olan kişi gülzâr-ı na‘îmden ba‘îd olur, buy-i ‘anberîn-i rızvânı koklayamaz meâl-i münîfesinde ehâdîs-i şerîfe-i Hâzret-i Muştâfavî mervîdir.

Behcet’ül-Ahlâk’da mestûr olduğu üzere Cenâb-ı İzed Müte‘âl, enbiyâ-yı ‘izâmdan Hâzreti Musa (‘aleyhi’s-selâm)’a akrabâ-yı nübüvvetpenâhiyelerine iyilik etmesini fermân buyurup, nebi-i müşârun ileyde ne gûnâ yapılırsa muvâfık-ı rızâ-yı Mennân olacağını istîzân edince, akrabâdan gâib olanlara selâm ve du‘â ve hâzır olanlara şıla-i rahm ve ‘atâ ve aşhâb-ı yesâr ve iktidardan bulunanlara ri‘âyet ve şenâ edilmesi hakkında hiţâb-ı ‘izzet-i şerefpîrây vurûd olmuştur. Şıla-i rahm’in ‘ulüvv kıymetini gösteren diğer bir hadîs-i şerîfde: “Rahmin, ‘arş-ı azametpenâh-ı şamedâniyede mu‘allağ durup: İlâhî! Beni vaşl edeni vaşl et ve kat‘ edeni kat‘ buyur” diye niyâzda bulunduğu beyân buyurulmuştur ki olbâbda başka söz îrâdına hâcet bırakmaz. Mihr-i Münîr-i Risalet Efendimiz Hâzretleri’nin Ümmet-i Muhammediyelerine: “Sizin hayırlınız ehli ve ‘iyâline hayırlı olandır” buyurdukları ma‘lûm olup insanın ehli ve ‘iyâline hayrı ise, onların tatyîb-i kulûbuna bezl-i mesâ’î

ile beraber şıla-i rahm vazîfe-i memdûhasını îfâ ve elden geldiği kadar zü'l-kurbâya mu'âvenet ve 'atâ ve tahşîl-i 'ilm ve 'irfan eylemelerine i'tinâ ile dir. Ednâ mülâhaza ile şu hâl ve 'amelin, 'âlem-i insâniyete toğrudan toğruya hayır ve menfa'at demek olduğu ve Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın bu mişillü kavâ'id-i metîne ile medeniyet-i 'âlemi teşkil eylediği anlaşılır. Elhamdülillâh 'alâ Dîni'l-İslâm.

KOMŞULUK HAKKI

Komşu ve komşuluk hakkı nazar-ı İslâm'da ehemmiyet-i 'azîmeye hâizdir. Sûre-i Nisâ'da beşinci cüz-i şerîfede, akrabadan ve akrabanın gayrı komşulara rıfık ve merhamet ve irâde-i hayr ve def'i zararlarına hizmet ve mu'âvenetle mu'âmele-i cemîle emr olunduğu gibi, fahr-i risâlet Peyâmîr-i Kudsî Sîretimiz Efendimiz Hazretleri yevm-i kıyametde, en evvel muhâsebe ve muhâkeme olunacak iki komşudur. Dârdan evvel câr lâzımdır. Ya'ni iskân ve i'kâmet için insana mu'âlağa hâne ve mesken elzem olduğu hâlde ondan evvel iyi komşunun elzemiyeti beyân buyuruluyor ki mertebe-i kâdr ve kıymet-i cârî mübellağ ve muvazzâhdır. Câr-ı müslim-i zû rahm, câr-ı müslim, câr-ı müşrik üç derece i'tibâriyle şâhib-i huqukdur. Her biri hüsn-i mu'âşeret ve 'inde'l-iktizâ yekdiğere mu'âvenet, ve lev ednâ mertebe olsun ezâ ve nâ hoşnûdiyeden mücânebet ile mükellef ve mes'uldür, buyurmuşlardır. Kur'an-ı Kerîm-i Şamedâniye'de, sûre-i Mâ'ûn'da konu ve komşu ve sâirenin birbirinden 'âriyyet olarak ba'zı eşâs ve levâzım-ı beytiye taleb eylediklerinde vermeleri ve taleb-i vâkı'î red ile vermeyenlerin dûçâr-ı azâb olacakları manşûşdur. Cenâb-ı Erham'ur-râhimîn, kimsenin kimseyi rencide etmemesini ve huquku-yekdiğere tecâvüz ve tahattî eylememelerini fermân buyurmuş ve bu fermân-ı ilâhîye tevessül ve inkiyâd edenlerin mazhar-ı ihsân ve gufrân; ve hilâfında hareket eyleyenlerin dûçâr-ı 'ikâb ve hüsrân olacaklarını müekmeden beyân ile vezâif-i

memdûha-i medeniyyeyi bildirmişlerdir ki komşuluk hakkının bu meyanda hâiz olduğu fazl ve rahcen müstagne-i ityândır.

Memâlik-i İslâmiye'de iki komşu yekdiğerinin mihrbânıdır. Mesken-i mülâşıklarının nigahbânıdır. Şer'an komşu komşusundan şorulur, tezkiye olunur. Komşu komşuya hayır du'â ve i'tâ-yı selâm ve istifsâr-ı hâtıra ihtimâm ederler. Câr-ı mülâşık yâr-ı qarîb ve şâdıķ-ı 'izz olunur. Şayet bir iki gün teşâdüf olunmaz ve hânesinden çıktığı görülmez ise yoğlanılır. Hasta ise 'ıyâdet kılinır. Komşunun hastalığı hengâmında mu'âvenetine şitâb-ı lâzimededen olub 'ale'l-huşuş kendisinden başka hânesine bakacak kimsesi yoğsa, hâcetine yardım edilir. Beyne'l-cîrân, buğz ve münâferat külliyyen mezmûm ve memnû' dur. Ehadühüma âharin sürûr ve kederine iştirâk vazîfedendir. Olur olmaz hata ve noğşanlarına bakılmaz, hoş görülür. Hele komşunun 'ayıbını istiqla' büsbütün münâfi-i ahlâķ-ı İslâmiyye'dir. Komşunun hânesine getirdiği eşya ve erzaka nazar etmemek, 'alel-huşûş câr-ı mülâşık ve muķâbilin hânesi harîmine bakmamak, ma'âzallâh-u Te'âlâ sû-i nazarda bulunmamak, ruşşatı olmağsızın hânesine ve bağçesine girmemek, 'indel-ıktizâ emvâl-ı yekdiğeri şıyânet eylemek, cenazesinde hâzır bulunmak, lede-l-hâce müşkilini is'âf ve âsânķ, şıbyân ve eţfâlına mu'âmele-i cemîle-i dilnüvâzı göstermek, ba'zen hedâyâ-yı münâsibe vermek huķûķ-u meşrû'a ve âdâb-ı laţife-i mücâveretdendir. Ol-bâbdaki evâmîr-i seniyye-i Hazreti Seyyidü'l-beşer teblîğan çihâr yâr-ı güzîn ve aşhâb-ı 'ulviyyet-i qarîn ve eimme-i dîn-i mübîn efendilerimiz hazerât-ı câniblerinden nice veşâyâ-yı hasene vârid olmuştur. Huķûķ-u cârî bervech-i mebsût gözetip mu'âmelât-ı cemîle ile yekdiğere mu'âvin ve müzâhir olanlar hakkında dünyevî ve uhrevî envâ'-ı mükâfât tebşîr olunduğu ve âtîde münderic-i beyt-i laţifede beyân buyurulduğu üzere câr-ı fakîre mu'âvenet eden kimsenin gülzâr-ı cinânda Hazret-i şefî'-i rûz-i cezâyâ komşuluk şeref-i 'azîmine nâil olacağı mulâhaza kılinarak ona göre hareket ve iktisâb-ı feyz-i mes'adet gerekdir.

دستگیری گر کنی همسای درویشرا   Destgîrî ger konî hemsâye-i dervîş râ
با پیامبر در جنان هم سایه بینی خویش²⁰   Bâ peyâmbur der cinân hemsâye bînî hîş râ

Ümmü'l-mü'minîn Hâzreti 'Âişe (radıyallâhu 'anha) Efendimiz, bir gün Seyyidü-l-ümem (s.a.s.) Fahr-i 'âlem Efendimiz Hâzretleri'nden "Hangi komşuya daha evvel mu'âvenet olunması lazım olduğu suâl buyurmalarıyla, en qarîb ve mulâşık komşudan bede' ile beyne-l-cîrân yekdiğere meveddet ve mu'âvenet hâtır-ı nevâzı ve ri'âyet edilmesi" fermân-ı mekârim-i beyânını telâkki eylemişlerdir.

HUĞÛK-U VE ÂDÂB-I ZEVCEYN

Bihikmetillâhi'l-hakîm erkek ve kadın, zevc ve zevce kâşâne-i 'âlemin bâ' iş-i teessüs ve teşekkülü ve nev'-i benî âdemin vesîle-i zürriyyet ve tenâsülü olmuştur. Ebnâ-yı beşerin sa'âdet hâli bu iki aşlın hüsn-i i'tilâf ve imtizâcıyla hâşıl olub onun için Cenâb-ı Âferînde-i halk-ı cihân Nazm-i Mübîn'inde zükûr ve inâsın nefsi-vâhideden mahlûk olduklarını bilerek meveddet üzere yaşamalarını ve kaç'-i erhâmdan şâkınmalarını ve hüsn-i hulk ve qavl-i kerîm ve lîn ile mu'âşeret etmelerini fermân buyurmuşdur. Sûre-i Kerîme-i Nisâ'da ve Sûre-i Münevvere-i Nûr'da ve Sûre-i Celîle-i Ahzâb'da zevceynin huğûk ve vezâifi hakkında ahkâm-ı kudsiye-i hiredfezâ mansûşdur. Fil-hakîka zevc ve zevcenin ber mantûk fermûde-i rabbânî vedâd ve muhabbet üzere ittihadları refah ve mes'âdet-i beşeriyeyi bâdi olub ebu-l-beşer Hâzret-i Âdem (a.s.) ile ümmü-l-enâm Hâzret-i Havvâ 'aleyhi'l-ihtirâmın muhabbet ve rağbet-i mecbûleleri bu üsse mübtenidir, binâberîn zevc ve zevcenin hüsn-i imtizâc ve i'tilâfları şahşî değildir. Toğrudan toğruya heyeti ictima'iyeye 'âid ve saridir. Onların ma'îşet-i şâfiye ve mu'âşeret-i hâlişalarından tevellüd edecek tıfl-ü nâzenin, mes'ûdiyet-i beşeriyeye denilen maşşûd-u bihindir. Lihâzâ şerî'at-i

²⁰ Fakir komşuna yardımcı olursan
Kendini peygamberle cennette komşu görürsün

muṭahhara-i İslâmiye, beynel-zevceyn vâcibu'r-ri'âye bir çok ḥuḳûḳ vaz' ve tedvîn etmiş ve tafşîlâtı kütüb-i muḳaddese-i dîniyyemizde mebsûṭ olan ḥuḳûḳ-u mezbûreye ri'âyet edenlerin dâreyinde mu'azzez ve kâmbîn olacağı tebşîr kılinmıştır. Zevc ve zevcenin şer'-i şerîfede ta'dâd ve beyân olunan ba'zî fazâiyih-i 'azîmeden gayrı ufaḳ tefek ḥaṭâ ve noḳşanlarından ṭolayı birbirlerinden tebâ'üd ve nefret etmemeleri ve her hâlde aḥkâm-ı şer'-i mübîne muṭâva'atla ḥoş geçinmeleri ve şabır ve teennî ile hareket eylemeleri şûret-i şarîhâda emr buyurulmuştur. Nûr-u 'Arşillâh Peyğamber-i Şefkatpenâhımız Efendimiz Ḥazretleri'nin (s.a.s.), Ḥazreti 'Âişe radiyallâhu Te'âlâ 'anha Efendimiz'den menḳûl bir ḥadîs-i şerîf-i sa'âdetmeâbîlerinde mü'minlerin îmân cihetinden ziyâde kâmilî, ḥulḳ-i ḥasen şaḥibi olan ve ehl-i 'iyâlî için lüṭufda bulunandır, buyurdıkları gibi Ḥazreti Tirmizî ve Ḥazreti Ebû Hureyre (radiyallâhu Te'âlâ 'anhüma) 'den menḳûl ḥadîs-i şerîf-i risaletpenâhilerinde daḥî "Sizin ḥayrınız nisânınıza ḥayrılı olandır" teblîğ-i bedi'-i raḥîmânesi şerefvâridir. Olbâbda daha bir çok evâmir-i seniyye mevcûd olup cümlesinde zevc ve zevcenin birbirine mücâmele ve ḥüsn-ü mu'âmele etmeleri ve ezâ ve cefâ eylememeleri fermân buyurulmaktadır.

Kütüb-i şerîfe-i İslâmiye'de zevc ve zevcenin küfüv, ya'nî birbirine uygun ve mütenâsip olmaları şart kılinmıştır ki bundaki ḥayır ve menfa'at, mertebe-i idrâk-i beşerden ḥâricdir. Bi'l-eṭraf ma'lûmât almak için ümmühât-ı kütüb-i fıkhiyeye mürâca'at olunmalıdır.

Zevceynin ḥuḳûḳ ve vezâifine dair ekâbir-i 'ulemâ-yı İslâm'ın cem'i buyurdıkları ḥuṣûṣât ve mu'âmelât berveci-âti ḥulâşa olunabilir: Zevc, zevcesinin nafaḳa ve kisvesini ḳadr-i ma'rûf üzere getirecek ve süknâsını tedârik ve istihzâr edecektir. Zevce de zevcinin ḳadr-i ma'rûf üzere getirdiği nafaḳa ve kisveye ve istihzâr eylediği süknâyâ ḳânî'a ve râziyye olacaktır. Zevce, zevcinin şer'-i şerîfe muvâfîḳ ve 'aḳıl ve ḥikmete muṭâbîḳ emir ve nehiyelerini ḥüsn-i istima' ve ḳabul edecektir. Zevc de zevcesine şer'-i şerîfe muvâfîḳ ve 'aḳla ve ḥikmete muṭâbîḳ emir ve nehiyde bulunacak ve güzel söz söyleyecektir. Zevce, zevcinin gözleri görecek

ve burnu şemm edecek eşyâ-yı kabîha ve revâyiḥ-i kerîheden hânesini ve libâsını taḥîr ve tanzîf edecek ve istirâhatla yatıp uyuması ve lezzetle yiyip içmesi için ‘alâ kadr’-il-istiḥâ‘a diḡkat ve i‘tinâ ile ḥidmet-i beytiyesinde kuşur etmemeğe çalışacaktır. Zevc ve zevce yekdiğerinin muḡtali‘ oldukları sırlarını, ya‘nî ḥuşûsât-ı beytiyelerini ḥârice ifşâdan mücânebet eyleyeceklerdir. Zevc, zevcesinin diktiğı libâsın ve pişirdiğı yemeğin noḡşanından ve lezzetsizliğinden baḡs ile ḥâtırını rencide etmeyecek ve umûr-u beytiyede ziyâde tedḡîk ve ta‘mîk ile zevcesini iz‘âc ve taẓyîkda bulunmayacaktır. Zevce, zevcinin malını telefden viḡâye ve çocuklarını vâlidelik ḥissine lâyıḡ şûretde ḥüsn-i terbiye ve ḥimâye edip yiyip içmelerinin, yataḡ ve libâslarının intizâmına bakacaktır. Zevc, zevcesinin peder ve vâlide ve sâir müte‘allikâtıyla görüşmelerine müsâ‘ade edecek ve ḡarafeyn yekdiğerinin akrabâ ve ḥişânına mürâ‘âtda bulunacaklardır.

Zevc, zevcesini ferâiz-i dîniyyeyi ifâya teşvîk ve zarûriyyât-ı dîniyyeden bilmediğı ma‘lûmâtı ta‘lîm ve ḥilâf-ı şer‘i aḡvâlden men‘ ile me‘mûr ve zevce daḡî bervech-i mebsûḡ aḡkâm ve âdâb dairesinde zevcine itâ‘atle ‘indillâhi me‘cûrdur.

Aḡkâm-ı celîle-i şer‘iyye vecihle zevcesine bakmayan ve ezâ ve cefâ eden ḡâylâz, uygunsuz erkek ve zevcine şuver-i meşrû‘a üzere muḡava‘at ve ḥüsn-i imtizâc ve mu‘âşeretden mübâ‘adet eden yaramaz ḡuysuz kadın dû çâr-ı nefrîn olup her ikisi ḡaḡlarında aḡkâm-ı mücâzât-ı şer‘iye icrâ olunur.

من ندیدم در جهان جستجو   Men nedîdem der cihân costcû
هیچ اهلیت به از خلق نیکو²¹   Hîç ehliyet beh ez halk nîkû

²¹ Arayış dünyasında görmedim
Daha iyi bir ehliyyet güzel ahlâktan

UHVVET VE MUHABBET-İ İSLÂMİYYE

Qur'ân-ı 'Azîmüş-Şân'da naşş-ı mübîn-i ilâhi ile fermân buyurulduğu üzere ehl-i islâmın cümlesi ihvân-ı yekdiğeri olub, işbu fermân-ı hikmet-i beyân-ı sübhânînin hüküm-i celfli üzere Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret-i seniyye-i nebeviyye sırasında Fahr-i Risalet (aley'is-şalâtu ve's-selâm) Efendimiz Hazretleri'yle aşhâb-ı güzîn rıdvânullâhi Te'âlâ 'aleyhim ecme'în, beynlerinde tenmiyen 'akd-i hibâl-i uhuvvet buyurulmuş, ba'dehu 'âmmе-i ehl-i islâmın beyninde revâtıb-i mesnûne-i dâderânenin ta'mîm ve tevşîkî müyesser olmuştur. Binâen 'aleyh herhangi cins ve kavim ve kabileden olur ise olsun ve dünyanın neresinde bulunur ise bulunsun kâfe-i ehl-i islâm birbirlerine karşı uhuvvet-i şamîme hissiyât-ı kerîmesiyle muttaşif ve mütehassisdirlер. Hazreti 'Ömer ibn'ül-Hattâb (radıyallâhu Te'âlâ 'anhu) efendimiz işbu râbıta-i müteyemmine-i dâderânenin esâsını tezkâr eyledikleri sırada “Kurbet-i şûriyye lahm ve demdir. Kurbet-i ma'neviye rûh ve nefsdir. Beynlerindeki fark-ı 'azîm ma'lumdur” buyurarak cümle ervâh-ı tayyibe ve nufûs-i zekiyye-i islâmiyyenin nûr-u îmân ile birleşmiş olduğunu beyân buyurmuşlardır. Hazreti Mevlânâ (kaddesellâhu sırrıhu'l-a'la) efendimiz:

دانی که بسیارست فرق   Dânî ki besyârest fark
از آب و گل تاجان و دل²²   Ez âbo gil tâ câno dil

nazm-i hikmet-i âmûziyle kelâm-ı 'âlî-i Hazreti Fâruğ'u tavzîh ve

مؤمنان معدود لیک ایمان یکی   Mü'minân ma'dûd lîk îmân yekî
جسمشان معدود لکن جان یکی²³   Cismişân ma'dûd lâkin cân yekî

²² Bil ki fark çoktur

Su ve çamurdan can ve gönüle gelinceye kadar

²³ Mü'minler sayılır fakat imanı tektir

Bedenler sayılır fakat canı tektir

Meşnevî-i mübârekeleriyle dahî mü'minlerin âncak cisim ve vücûd-u zâhireleri ma' dūd ve başka başka meşhūd ise de îmân ve cânı bir olduğunu taşrîh ettikleri cihetle bu bâbda söz söylemeye hâcet kalmamıştır.

Fi-l-ḥaḳîḳa nufûs-u mes'ûde-i islâmiyye, kelimetullâh'ın zımn-i celîlinde mecmû' ve ḳulûb-u müslimîn envâr-ı tevḥîd ve îmân ile mütteḥiden münevver ve meşbû' olmağla ihvân-ı İslâm 'aynı vücudda temeşşül ve teşekkül etmiş ve cümlesi 'aynı havâşş ve vezâifle siyyânen muvazḳaf ve mükellef olmuştur. Bir müslim diğerk müslimin sürûruyla mesrûr kezalik hüüzün ve elemiyle mükedder ve meksûr olur, 'aynı vücûdun bir 'uzvu müteezzî olduğda diğerk a'zâ ve cevâriḥin ondan te'siri tabî'î olduğ gibi ihvân-ı İslâm'dan birinin teezzî ve teellümü diğerklerine sârî ve onların da teellümlerine bâdîdir. Onun için Cenâb-ı Rabb-i Raûf'ur-Raḥîm'in ḥabîb-i ekremi Faḥr-i Risâlet Efendimiz Ḥazretleri: “ Bir mü'min bir mü'mini mesrûr ederse Ḥaḳḳ Te'âlâ onu lütf ve kerem-i şamedânîsiyle mesrûr buyurur, bir mü'min bir mü'minin ḥayrı ve nef'i için sa'y ve meşy eylerse cihâd şevâbına nâil olur, bir müslim diğerk müslimin umûr ve ḥacât-ı meşrû' asından birini teshîl ve ifâ ederse zünûb-u vâḳı'ası 'afv buyurulur, müslim lisânından ve elinden müslimînin sâlim olduğ kimsedir, İslâm'da kimseye zarar ve ızrâr yokdur, nefsi için muḥabbet ettiğ şeye İslâm ḳarındaşı için muḥabbet etmedikçe ḳişi îmânını ikmâl edemez, müslim müslime ḳavlen ve fi'len ezâ ve cefâdan müctenib ve sâlim olmalıdır.”

“Mü'min mü'mine teveddüd ve te'âvün ve muḥabbet ile me'mûr ve 'indeallâhi me'cûrdur. Bir kimse mü'min ḳarındaşına şevḳ ve beşâşetle nazâr eder ise benim mescidimde bir sene i'tikâftan ḥayırlıdır. Birbirinizi istihzâ etmeyiniz. İnkisâr-ı ḳalbden şaḳınıınız. Taṭyîb-i ḥatîra çalışınız. Velev fakîr olsun tahḳîr eylemeyiniz. Mükrim-i mütevâzi' olunuz. Tevâzu', mûcib-i rif'atdır” buyuruyorlar. Bu bâbda daha bir çok eḥâdîs-i şerîfe-i Cenâb-ı Aḥmediyye şerefvârid olub Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ın evâmîr-i sübhâniyesi vecihle ḥüsn-i mu'âşeret ve ifâ-yı levâzım-ı uḥuvvet olunması teblîğ ḳılınmışdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz Ḥazretleri'nin veşâyâ-yı seniyye-

i cenâb-ı risâletpenâhîleri, Qur'ân-ı Kerîm'de manşûş olan emr-i celîl-i şamedânîye müstenid olup Hakk Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri, Nazm-ı Mübîn'inde "Birbirinize te'avun ve iyilik ediniz, beyninizde fazl ve ihsânı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, nefis-i vâhideden mahlûk olduğunuzu bilip hoş geçininiz, Hâlîk-ı 'Azîm'üş-Şân'ımıza 'ibâdet ve hûkûk-u meşrû'aya ri'ayet eleyiniz, nâil-i gufrân olursunuz" buyurmuştur. İşte Allâh-u Te'âlâ'nın emri ve Rasûl-i Ekrem'in tavsiye-i seniyyesi mûcibince uşuvvet-i islâmiyenin şe'âir ve vezâif-i nazîfesi sertâser mağâsin ve fezâil-i ahlâkiyeden 'ibâret ve hûkûk-u uşuvvete ri'ayet dâreyinde mûcib-i sa'âdet ve rif'atdır. Ehl-i İslâm kendi din karındaşlarından sonra 'âmme-i ebnâ-yı nev' i hakkında da hûsn-i mu'âmele ve mûcâmele ile me'mûrdur.

بنی آدم اعضای یکدیگرند   Benî Âdem a'zâ-yı yekdigere nod
 که در آفرینش ز یک گوهرند²⁴   Ki der âferîneş zi yek gevher nod

Hikmetini derpîş-i im'ân edip vezâif-i medenî-i insâniyyeyi hûsn-i ifâ ve bu vechle tahşîl-i rızâ-yı kibriya eylerler. Hâdîs-i şerîf-i Hazreti Nebevî'de şerefvârid olduğu üzere imândan sonra 'aqlın sernâme-i envârı nâs ile müdârât ve nâsa teveddüd ve müvâlâtdır ve yine hâdîs-i şerîf-i Cenâb-ı Muştafavî mûcibince nâsın hayırlısı nâsa nef' i olandır ve nâsın şerîri nâsa zarar verendir. Hazreti Ebî Bekr (radıyallâhu Te'âlâ 'anh) efendimiz'den menkûl hâdîs-i qudsîde "Cenâb-ı Hakk'ın, eğer benim rahmetimi ister iseniz mağlûkâtıma merhamet ediniz" buyurduğu mübeşşerdir. Diğer hâdîs-i şerîf-i Hazreti Hâşimî'de "Halkın gülü 'ıyâlullâhdır. 'ıyâlullâha enfa' olan Hakk'ın en sevgilisidir" buyuruluyor. Halka, nâsa ya'nî 'umûm-i benî beşere bahş-ı hayr ve menfa' at ne ile olur? Şübhesizki kâffe-i meğâsin ve mekârim-i ahlâk ile bil-ittişâf bütün efrâd-ı beşere karşı ifâ-yı rahm ve şefkat ve izhâr-ı âşâr-ı fütüvvet ve mürüvvet ve inşâf ile mu'âmele ve hilâf-ı marzî ahvâl ve

²⁴ Âdem'in çocukları birbirlerinin azasıdır
 Çünkü yaratılışları tek cevherdendir

aqvâlden tevaqqî ile olur ki bu dünyada mes'ûdâne yaşamak ve dâr-ı na'îm-i âhiretde müstağrak-ı ni'am-ı bîpâyân olmak isteyenlerin her hâlde zıkr olunan evâmir ve vezâif-i mebrûreyi kemâyelik ifâ etmeleri lâ büddedir.

خواهی متمتع شوی از نعمت دنیا Hâhî mütemette' şevî ez ni'met-i dünyâ
با خلق کرم کن که خدا با تو کرم کرد²⁵ Bâ halk kerem kon ki Hodâ bâ to kerem kerd

Evet Haqq Te'âlâ bize bî hadd ve ihşâ lütf ve ihşân buyurmuşdur. Biz niçin hemnev'imiz olan halk-i Hüdâyâ keremkâr olmayalım. Aynı ma'nâda olarak Cenâb-ı Sa'dî (rahimehullâhu-l-Hâdî) dahî beyit-i âtî ile halka iyilik etmenin lütf-i Haqq'a nâiletini mûcib olacağını bildirmişdir.

خواهی که خدای بر تو باشد Hâhî ki Hodâyî ber to bâşed
با خلق خدای کن نکوی²⁶ Bâ halk-i Hodâyî kon nîkûyî

SA'Y VE 'AMEL

Sa'y ve 'amel ahlâk-ı hasenedendir. Ahlâk-ı hasene sa'y ve 'ameldendir. İnsan bu 'âleme çalışmaya gelmiştir. Çalışıp dîn ve dünyâsının levâzım ve ihtiyâcâtını tahşîl edecektir. Allâh-u 'Azîm'uş-Şân Qur'ân-ı Kerîm'inde insana sa'y ve 'ameli fermân buyurmuştur. İnsan bilâ sa'y ve 'amel hiçbir şeye destres olamaz. Âdemoğlu gûnâ gûn ihtiyâcât içinde yaratılmıştır. Hayât-ı insânın mevqûf-i 'aleyhi olan bu ihtiyâcâtın başlıcaları açlık, şusuzluk, sıcakdan, soğuktan teessür gibi zarûriyatdır. İhtiyâcât-ı mezkûreyi def' ve teskîn için çalışmak lâ büddedir.

²⁵ Dünya nimetinden sürekli faydalanmak istersen
Yaratılanlara ikramda bulun ki Allah da sana ikram etsin

²⁶ Allâh'ın seninle olmasını istersen
Allâh'ın kullarına iyilik yap

Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu esbâbın taşşîli merbût-i riştei sa'y ve 'ameldir.

Pek basîf olarak düşünelim. Ğidâ-yı yegânemiz olan ekmeği istihsâl için ne kadar sa'y ve 'amele ihtiyâcımız vardır. Tarlanın sürülmesi, naş edilmesi, tohum atılması, biçilmesi, şamanından ayrılması, dânelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende öğdülmesi, yoğurulması, mayalandırılması, pişirilmesi ilâ âhire mesâ'î ve a'mâle ihtiyacımız der-kârdır. Bundan kaç'in-nazar o ekmeği ellerimizle parçalayıp ağızımıza götürmek, çiyemek, yemek hatta oturup kalkmak, yürümek, gezmek, laırdı söylemek gibi âşâr-ı hayâtiyemiz böyle başka başka bir iştir. Kezâlik sıcağdan, soğukdan tahaffuz için eşvâb tedârîki ve iskân ve ikâmete mahşuş hâne ve mesâkin inşâsı gûnâ gûn mesâ'î ve a'mâle merhûn değil midir?

Anlaşıyor ki hikmet-i bâliğa-i şamedâniye icâbınca insan çalışmağa mecbûrdur. Esbâba tevessül ile me'mûrdur. Çalışmaksızın hiçbir şey hâşıl olur mu? Benî âdem ihsân-ı bârî olan kuvâ-yı 'akliyesi ve eli, ayağı, ağızı, gözü, kulağı, hâşılı rûhânî cismânî havaşş ve a'za ve cevârihiyle dâimî'l-hareke bir makine gibidir. Sa'ysiz тұramaz, sa'ysiz olamaz. Bilâ sa'y ve 'amel insana hiçbir şey kendiliğinden 'arz-ı vücûd edemez. Sa'y etmedikçe ihtiyâcât-ı zarûriyyesini def'a muvaffak olamayıp 'âlem-i hayâtda mużtar kalır. Bu ıztırarı onu âherin mahşûl-i mesâ'îsine bilâ rızâ tecâvûze mecbûr edip dû çâr-ı isâet ve qarîn-i sefâlet eyler. Kuvâ-yı rûhâniyye ve cismâniyyenin noqşanı mişillü bir ma'zeretle kendi ekmeğini taşşîle kâdir olamıyan 'amelmandekân müsteşna olduğu hâlde herhangi bir şahış sa'y ve 'amelden hâlî ve mu'aţtal тұrur ise onda her gûnâ sû-i ahlâk zâhir olur.

دست را دستت خدا كاری بكن
مكسب كن یاری یاری بكن
هركسی در مكسبى پا می نهد
یاری یاران دیگر میکنند²⁷

Dest râ destet Hodâ kârî bekon
Meksebî kon yâre-i yârî bekon
Herkesî der meksebî pâ mî nehed
Yâre-i yârân dîger mî koned

²⁷ El ele Allâh için bir iş yap

Pîr-i mükerrerem destgîrimiz yâr-ı yâren-i Hüdâ, Hâzreti Mevlânâ Celâleddîn Efendimiz Meşnevî-i Şerif'lerinde "Cenâb-ı Hâkk sana eli ihsân buyurdu, bir iş tut, bir meksebe ihtiyâr edib hem kendine hem ebnâ-yı nev'ine yârî ve dostî kıl, bir kimse bir meksebe vaz'-i kadem ikdâm etmekle yârân ve ihvânına dostluk eder ve mu'âvenet eyler" diye şerh-i haqqikat eyliyor.

Emîr'ül-mü'minîn Hâzreti 'Ömer (Rağiyallâhu Te'âlâ 'anh) Efendimiz, huṭbe-i balîğa-i seniyyelerinde "Ma'îşetinizi taḥşîl için esbâbına tevessül etmeksizin Allâhümmerzuḳnî du'âsıyla iktifâ edip tırmayınız, zîrâ 'âlem-i 'ulviyeden altın ve gümüş yağmadığını bilirsiniz, ben içinizde kâfe-i kuvâsı yerinde âdem görürüm, san'atı nedir diye sülâ ederim. Bî kesb ve kâr olduğu cevâbını alınca o âdem gözümden düşer" buyurmuşlardır. Medîne-i mu'allâ-yı 'ilmin bâb-ı fütûḥâtı meabı Emîr'ül-mü'minîn Hâzreti 'Ali (Rağiyallâhu Te'âlâ 'anh) Efendimiz daḥî "İnsanın san'atı hazînesidir" buyuruyorlar.

Kesb ve kârı zât-ı eşref Hâzreti Muḥammediyelerine sünnet-i seniyye buyuran faḥr-i ekvân, şems-i tâbân-i âsmân 'irfân Efendimiz Hâzretleri'nin emîrül-mü'minîn Hâzreti 'Ali (kerremellâhu vecchê) ve Ebû Hureyre ve İbn-i 'Ömer (rağiyallâhu Te'âlâ 'anhum ecme'in) efendilerimizden menḳûl eḥâdîs-i celîlelerinde "Zirâ'at ve ḥarâşet ediniz, zirâ'at mübârektir, rızqınızı ḥabâyâ-yı arzda taleb eyleyiniz, Allâh-u Te'âlâ ma'îşetini şınâ'at ve ticaretle ṭâlib olan mü'min ḳulundan râzî olur" buyurarak ümmet-i mes'ûdelerini ṭarîḳ-i şavab-ı sa'y ve 'amele sevk ve inḥâc buyuruyorlar. İşbu vaşâyâ-yı seniyye-i Hâzreti Muştafavî Ḳur'ân-ı Kerîm'in evâmîr-i ḳudsiyesi muḳteziyât-ı 'âliyesinden olub sûre-i kerîme-i Cum'a ve sûre-i kerîme-i Naḥl'da ve sûre-i kerîme-i Meryem'de ve sûre-i kerîme-i Nebe'de Cenâb-ı

Bir kazancın olsun dostun yardımına koş
Bir mesleğe adım atan herkes
Başka dostların yardımına koşar

Hakk'ın ihşân-ı bî imtinân-ı yezdânîsi olan ni' am-ı lâtuşşâyı kullarının kesb ve tahşîl etmelerini fermân buyurduğu ve tafşîlât-ı celîlesinin kütüb-i şerîfe-i tefâsîrde mebsût olduğu ma' lûmdur.

Bundan tûlâyı ' ulemâ-yı zevi'l-ihtirâm-ı İslâm, insana sa'y ve gayreti tavsiye ve i'lâm edip bilâ fâide fevt-i vaktin a' zam-ı meşâib olduğunu ve racül-i ' âtılın şem'-i âfil ya'ni sönmüş bir şule-i hayât 'add edildiğini ve bi-iznillâhi Te'âlâ beşerin mesâ'î-i fikriyye ve cismâniyyesiyle 'ümrân-ı 'âlem ve sa'âdet-i nev'î âdeme hâdim bulunduğunu ve hayatın sernâme-i kıvâm ve devâmı ve ezvâk-ı ma'neviyye ve lezâiz-i rûhâniyyenin en laţîf ve 'amîki sa'y ve kûşîşden 'ibâret ettiğini ve Rabbimiz Te'âlâ'nin 'âtılları sevmediğini müte'addid eşerleriyle îzah ve işbât eylemişlerdir.

İnsan sa'ya muktedir ve sa'y ile mükellef olduğu hâlde mübtelâ-yı 'aţâlet olup kalır ise hayât-ı kıymetdârının havâşş ve melekât-ı 'ulviyyesini kendi eliyle itfâ ve imhâ etmiş olur ki fa'âliyeti dûcâr-ı ta'fîl olan vücûdun mevcûdiyetine hüküm olunmayıp 'âdetâ cemâdât ma'kûlesinden 'add edilmesi zarûrîdir.

'İlm-i ahlâk muhtezâsınca tenbellik ve işsizlik en büyük marazdır. Bu maraz-ı elîm ve vahîmden her gûnâ emrâz ve 'ilel-i ahlâkiye ve cismâniye tevellüd eder. Tenbel kimse Vâcib-i Te'âlâ'nın ihşân-ı celîli olan ni' met-i hayâtı sû-i isti' mâl ve hatta ibtâl ve pâyimâl etmiş ve bu vecihle en büyük bir küfranda bulunmuş demektir. Tenbellik denilen ve harâbe-i 'âlemi ve sefâlet-i âdemi bâdî olan o derd-i bedden selâmetle şûret-i mesnûnede tarîk-i sa'y ve 'amelde kat'î merâhil edenler dâreynde mesrûr ve mes'ûd olurlar. 'İlm-i Dîn, 'İlm-i Tıbb, 'İlm-i Şervet, 'İlm-i Hukûk, 'İlm-i Ahlâk müttehidten çalışmayı tavsiye ve emrediyor. Olanca kuvvetleriyle 'aţâlet ve baţâleti men' eyliyor ve mirât-ı şuûn-i kâinât olan müdevvenât-ı târihiyyede akvâmın kuvvesî ve mes'ûd ve bahtiyârı çalışkan olanlardır diyor.

Şu hâlde dîbâce-i zîbâsı tahşîl-i 'ulûm ve ma'ârif olmak üzere insan, dînî ve dünyevî a' mâl-i hasene ve mekâsib-i meşrû'a ile bi'l-iştigâl ni' am-ı lâtuşşâyı

şamedânîden iğtinâm ve meslek-i rızâda devâm edip beyhûde idâ‘a-i evkât ve imhâyı ni‘ met-i hayatdan ictinâb eylemeli ve bu vecihle mes‘ûd ve feyzyâb olmalıdır.

“من سعي نجي”²⁸ “Men se’â necâ”

SELÂM

Selâm (celle celâlüh), Esmâ-yı Hüsna-yı İlâhiye’dendir. Cenâb-ı Rabb-i ‘İzzet’in zâtı ve şifâtı her bir noşşandan münezzeh ve berî ve irâde-i kudsiyyesiyle dilediğine selâmet-i dâreyi bahş ve ihsân buyuracağı demek olup buna dâir kütüb-i şerife-i tefâsîrde tafşîlât-ı lâzime mevcût ve mebsûtur.

Selâm kelime-i mübârekesi Qur’ân-ı Kerîm’de nice âyât-ı celîlede vâki‘dir. Lügaten ma‘nâsı, dünyevî ve uhrevî her türlü me‘âyib ve mehâlik ve ‘avârîz ve meşâibden maşûn olmaqdır şûretinde icmâl olunabilir. Ma‘azâlik Kitâb-ı Mübîn-i İlâhî’de mevâzi‘-ı müte‘addidede vârid olan kelime-i mübâreke-i selâmın mevzi’lerine göre tefsîrât-ı şerîfesi kütüb-i mu‘tebere-i Qur’âniyye’de baş ve beyân olduğu cihetle onlara mürâca‘at olunması iktizâ eder.

Nitekim sûre-i seniyye-i Şâffât’da Cenâb-ı Rabb-i Zü’l-Celâli ve’l-İkrâm enbiyâ ve rûsul-i kirâmını ayrı ayrı selâm ile i‘zâz ve bekâm buyurmuşdur.

Sûre-i celîle-i mezkûrenin âhirindeki “Selâmun ‘ale’l-mürselîn” teblîg-i kudsîsi cümle enbiyâ ve rûsul-i ‘izâmın Cenâb-ı Kudsî-i İlâhî’den nâil-i selâm buyurulduklarını mübeşşer ve onların şânını ta‘zîmen esâmî-i şerîfelerinin elsine-i ihlâs-ı nâsda tahîyyat ve selâm ile zîkr ve yâd olunması müzekkirdir.

Cenâb-ı Hâlik-ı Kâinât, zînet-i bahş mehd-i ‘âlem ve havâşş-ı nuṭṭ ve ‘aql ile mekerrem buyurduğu nev‘i âdemi yekdiğeriyle hüsni-i i’tilâf ve müaneset-i nihâd-ı ma‘âlî bünyâdıyla qarîn-i refâh ve sa‘âdât kılarak zalâm-ı vahşet ve nefretten rehîn-i

²⁸ “Kim çalışırsa başarır.”

rehâ ve hişşemend-i vedâd ve velâ eylediği cihetle sûre-i kerîme-i Nisâ'da ve sûre-i Nûr-i Münîre'de 'ibâdullâhın birbirleriyle hîn telâkîlerinde ve bir hâneye duhûllerinde ibrâz-ı şîme-i cemîle-i taḥiyyat ve i'tâ ve i'âde-i selâma mürâ'atla te'sîs-i mebânî-i ḥüsn-i âmiziş ve muḥâdenet etmelerini fermân buyurmuşdur.

Tafşîlât-ı kütüb-i muḥaddesemizde mestûr olduğu üzere taḥiyyat ve selâmın gerek veren ve gerek i'âde eden için'indallâhi mûcib-i ecir ve meşûbât olduğu ve i'âde-i selâmda rahmet ve berekât-ı kelimât-ı du'âyesinin 'ilave ve terdîfi ziyâde ḥayır ve şevâba bâdî bulunduğu manşûsdur.

Hüdâ-yı Müt'eâl Ḥazretleri'nin Ḥabîb-i Edîb-i Lübbîbi, Meḥar-i mevcûdât, 'aleyhi efḍali't-taḥiyyât Efendimiz Ḥazretleri, Ḳur'ân-ı Ḥakîm'in işbu nuşûs-u celîlesi mûcibince ümmet-i merḥûme-i Muḥammediyyelerine kelime-i ḥayyibe-i selâm ile du'â buyurmuşlar ve efrâd-ı ümmetin selâmlaşmalarını müt'eaddid eḥâdîş-i şerîfe-i nübüvvetpenâhîleriyle emr ve tavşîye eylemişlerdir.

İşte beyne'l-islâm te'âfî-i selâm bu şûretle sünnet olmuş ve o târîḥ-i füyûzât-ı güzinden beri neşr-i envâr-ı bihterîn ve efvâh-ı ḥâlîşa-i enâmdan müteḳabilen isticlâb-ı du'â-yı emîn edip gelmiştir. Buḥârî-i Şerîf'de ve Mişkâtü'l-Meşâbîḥ'in cild-i şâniyesinde Ḥazreti Ebu Hureyre (Raḍiyallâhu Te'âlâ 'anh)'den mervî olan ḥadîş-i şerîfde, Allâh-u 'Azîmu's-Şân'ın Ḥazreti Âdem (şalavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selam)'e melâike-i kirâmdan bir cemâ'ati gösterip "Git şu cemâ'ata selâm ver. Onlar seni ne ile taḥiyye edecekler ve sana ne ile muḳâbele eyleyecekler. Dinle ki onların taḥiyye ve selâmı senin zürriyetinin taḥiyye ve selâmı olacaktır" buyurduğu ve Ḥazreti Ebu'l-beşerin bu fermân-ı ilâhî üzerine gidip cemâ'at-ı melâike-i kirâm ile Es-selâmu 'aleyküm ve 'aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi diye selamlaşdığı beyân buyurulmuşdur.

Ḥazreti 'Abdullâh bin 'Ömer (Raḍiyallahu Te'âlâ 'anh)'den mervî bir ḥadîş-i şerîf, islâmın ḥayırlısı bildiğine ve bilmediğine selâm ve ta'âm ile ikrâm edendir meâli 'âlisini nâtıḳdır.

Hazreti Kâtâde (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîfde, herhangi bir hâneye dühûlünüzde ve çıktığınızda a‘tâ-yı selâm eyleyiniz, teblîği vârid olmuştur.

Hazreti Cerîr (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîfde, nisvân ile hîne telâkîde selamlaşması emr olunmuştur.

Hazreti Câbir (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den nakl olunan hadîs-i şerîfde, kable’l-keâm selâm verilmesi tenbîh kılınmıştır.

Hazreti Ebi Hureyre (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî hadîs-i şerîf, râkibin mâşîye ve mâşînin kâ‘ide ve kalîlin kesîre selâm vermesi de’b-i laţîfini mübîndir.

Hazreti Enes (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî bir hadîs-i şerîf dahî bir âdemin hânesinden çıktığında ve hânesine ‘avdetinde ehl-i beytine selâm vermesini âmirdir.

Îcâb-ı maķâm ve mevķiye göre küçüğün büyüğe ve büyüğün küçüğe ihdâ-yı selâm eylemesi âdâbdan olub mecâlis ve maķâfile dühûlde etfâlin selâm yerine teberrüken büyüklerinin ellerini öpmesi ve haķlarında âşâr-ı ihtirâm göstermesi ‘âdât-ı müstaşsenemizden olub etfâlî okşamak ve kalplerini tatyîb etmek ve haķlarında hayır du‘â eylemek dahî sünen-i seniyye-i Hazreti Faķri’l-mürselîndendir.

İbni ‘Abbâs (Rağıyallahu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî olan bir hadîs-i şerîf-i nebevîde “Şîğâra merķamet ve kibârı tebcîl ve ri‘âyet etmeyen bizden değildir, buyurulmuştur. Bir kimse bir yetimin şefķat ve iltifât kaşdıyla başını mesh ederse, Cenâb-ı Rabbi Raûf onun eli altından mürûr eden her bir şa‘r miķdârı yevm-i kıyâmetde nur-i halk ve ihsân buyurur” meâlindeki hadîs-i şerîf dahî İbni Mes‘ud (Rağıyallâhu ‘anh)’dan mervîdir.

Hîne telâkîde evvelden tanıdığımız zevâta selâm verdiğimiz gibi onların yanında tanımadığımız kimseler bulunursa onlara da selâm ihdâ ederiz.

Resm-i selâm “Selâmun ‘aleyküm” ve i‘âdede “Ve ‘aleykümü’s-selâm” demek olup faķaķ ezmîne-i aķîrada ‘aynı kelîmât-ı du‘âiyeyi telaffuz etmeksizin temennâ denilen işâret-i hissiye ile ifâsı dahî şâyî‘ olmuştur. Kemâl-ı edeb ve tevâzu‘ la taķrîk

ve terfî-i eyâdîden ‘ibâret bulunan işbu işâret-i hissiyeye temennâ denilmesi tarafeynin selâmet-i hâl ve hâtırlarını niyâz ve temenni ettiklerini iş‘ârdan kinâyettir. Şurası şâyân-ı dikkat olub temennâ işaretinin izhârında kalben veya lisânen selâmın ‘aleyküm ve ‘aleykümü’s-selâm denilmelidir.

Temennâ işaretini sû-i isti‘mâl ile bir takım evzâ‘-ı gâribe ve etvâr-ı ‘acibe ihtiyârı münâfi-i âdâb-ı islâmiyyedir. Eḥâdîs-i müte‘addide-i Ḥazreti Seyyidü’l-mürselîn’de selâmın ifşâ olunması ve ifşâ-i selâmın rızâ-yı ilâhîyi müeddî ve beyne’l-iḥvân muḥabbet ve meveddetin izdiyâdını bâdî olacağı emr ve tebşîrâtı mündericidir.

Resm-i selâm ile beraber istifsâr-ı hâl ve hâtır ve tarafeynden tekrâr-ı du‘â-yı ḥayr ve selâmet ve eḥibbâ-yı gâibeye selâm ihdâsını yekdiğere beyân ve ricâ dahî cârîdir.

Ḥamam ve maḥâl-i sâirede çıplak olanlara ve lu‘biyyât ve sâire mekrûhât ile meşgûl bulunanlara ve kazâ-i ḥâcet edenlere selâm verilmez.

Huzûr-i maḥkemeye çıkan ḥaşmının ḥâkim selamlarını red etmez.

Namaza şurû‘ sırasında ve ceḥran tilavet-i Kır’ân olduğunda ve tadrîs-i ‘ulûm-i şer’iyye ve ezân ve iḳâmet eşnasında bi’z-zât meşgûl ve mübâşir bulunanın verilen selâmı i‘âde etmesi lâzım gelmez.

MUŞÂFAḤA

Muşâfaḥa, ya‘nî ḥîne telâkîde te‘âfi-i selâm ‘aḳîbinde tarafeynin ellerini ḥüsn-i ihlâş ve meveddetle tutub ḥabîbâne şıkmaları sünen-i seniyye-i Ḥazreti Peygamberi’ dendir.

Muşâfaḥa, ‘afüvv ma‘nâsına olan şafḥdan me’ḥûz olup eḥadühüma âḥerin ellerini vermeleri aḡrâzdan selâmetle ḥüsn-i i’tilâflarını müş‘ir ve te’kîd-i râbıta-i vifâḳ ve muḥâdenetlerini müzekkirdir. Faḡr-i Risâlet maḥla‘-i envâr-ı ‘ulviyyet Efendimiz, müte‘addid eḥâdîs-i şerîflerinde müşâfaḥayı emr buyurmuşlardır.

Buḥârî-i Şerîf ve Mişkât'ül-Meşâbih'de Berâ bin 'Âzib ve Aḥmed Tirmizî ve İbn-i Mâce (Raḍiyallâhu Te'âlâ 'anhüm) ḥazerâtından menḵûl ve mervî eḥâdîs-i şerîfe-i nebeviyyede "Ehl-i İslâm birbirleriyle mülâkî olduklarında muşâfaḥa etsinler, ḥaḳlarında mûcib-i gufrân olur" buyuruluyor.

Ḥazreti 'Atâü'l-Ḥorâsânî (raḍiyallâhu 'anh)'den menḵûl ḥadîs-i şerîfde "Muşafaḥa ediniz, gîllüġş gider. Hediyeleşiniz sevişirsiniz" fermân-ı ḥikmet-i beyânı mûndericdir.

Muşâfaḥanın şûret-i icrâsı, birbirleriyle telâkî eden iki zâtın şâġ ellerinin şafḥalarını birleştirmesi ya'nî yekdigere ifzâ ve telşîḳ etmesi keyfiyetinden 'ibâretidir. Ḥazreti Risâletpenâh Efendimiz ('aleyhi's-şalât ve's-selâm), muşâfaḥa eden kimse elini çekmeden mübârek yed-i seniyyelerini çekmezler idi. Sünnet-i seniyye vecihle hem dest-i telâkî ve vifâḳ olan zevât, sîmâ-yı yekdigere beşûşâne nazar ve kelimât-ı ṭayyibe ile istisfâr-ı ḥâl ve ḥâtır ederler. Çocuklar biṭṭabi' bu mişillü merasimi îfâda ḳâşır olduklarından, onların muşâfaḥası büyüklerinin ellerini öpmek şûretinde olabilir.

Aḳrân ve emşâl olanlar ve sin ve derecede refi' bulunanlar siyyânen muşâfaḥa eylerler. Âncak sin veya mertebece mâfevḳ olanların muşâfaḥası kendi fevḳindekine karşı borçlu olduġu tevḳîr ile memzûc olmak iḳtizâ eyler. İşte ba'zı kötü bînânın Avrupalılardan görenin ḳann ettikleri bu 'âdet esâsen 'âdât-ı mergûbe-i İslâmiyye'den olup taḳlîd deġil taḥḳîḳdir.

Âdâb-ı zarâfet-i İslâmiyye'den olan işbu resm-i bihîni îfâ için evvel emirde ellerin temiz ve pâk olması elzemdir. Tâki muşâfaḥa ettiġimiz zâta iġrenç ve mülevveş bir şey 'arz etmiş olmayalım. Hele ellerin pâk ve ṭâhir olmaması yüzünden gûnâgûn 'ilel ve emrâdın sirâyet ve intişârı ma'lûm olup ellerimiz temiz olmazsa eḥibbâmıza ḥîne muşâfaḥada îrâş-ı mazarrat etmiş oluruz. Tırnaḳların uzaması ma'yûb ve maḳdûḥdur. Peygamber-i ḥakîm ve kerîmimiz (Şallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem) Efendimiz Ḥazretleri, ḳalm-i azfârın ya'nî tırnaḳların uzatılmayıp kesilmesini fermân buyurmuştur. Tırnaḳ aralarına envâ'-i müzahrefât ṭolarak

siyahımsı yeşil bir renk kesb etmesi ve binlerce mikropların mecma‘-i mekrûhi olması ne kadar çirkin ve ne kadar muzır bir şey ettiği mulâhaza edilirse hikmet-i celîle-i Cenâb-ı Nebevî’ye karşı şükran-ı bîpâyân ile hayran olmamak gayr-ı mümkündür. Frenkler gibi diş çarışdırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzatmak ve sonra da dostunun elini tutmak nasıl revâ olabiliyor. Vâki‘ an uzatılan tırnakların tahtîrine çalışıldığı beyân olunuyorsa da hemîşe muhâfaza-i pâkisi kâbil olduğunu iddi‘âyede maħal bulunamaz. Ma‘mâfih Avrupa eṭibbâ-yı meşhûresi terakkiyât-ı tıbbiyye sâyesinde ‘âdât-ı laṭife-i İslâmiye’den bu gibi bir çok fevâidi iktîfâfa başlayıp bir müddetden beri tırnak kaṭ‘i ve taḳlîmini tavşiyeye ve bizzât icrâ etmektedirler.

خوشتتر انباشد که سر دلبران Hoşterân bâşed ki ser dilberân
گفت آید در حدیث دیگران²⁹ Goḳte âyed der hadîs dîgerân

ZİYÂRET

Sünen-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Mâce (Raḳıyallâhu Te‘âlâ ‘anhüme’l-Vedûd)’dan menkûl hadîs-i şerîf-i Ḥazreti Nebevî’de “Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh ‘Azîmü’ş-Şân taḳḳıkan mütezâvirîni sever” teblîğ-i belîğî şerefvârid olmuştur. Kezâlik emr-i şerîf-i Ḥazreti Aḳmedî (Sallallâhu ‘aleyhi ve sellem) mûcibince eimme-i mûkerreme-i dîn câniblerinden “Meveddet bir cisimdir, rûḳu ziyaretdir”, “Meveddet bir şecere-i ṭayyibedir. Ziyaret onun şemere-i laṭifesidir”, “Ziyaret-i ihvân, bâdî-i şafâ-yı cândır” meallerinde bir çok teblîğat-ı ‘âliye vâki‘ ve kütüb-i edebiye-i İslâmiyye onların cümlesini câmi‘dir. Fi’l-ḳaḳıka cem‘iyyât-ı insaniyyenin medâr-ı münferid-i selâmet ve sa‘âdeti efrâdının yekdigeriyle i’tilâf ve müânesti olup bu ise ḳüsn-i ihṭilâṭ ve

²⁹ Daha güzel olan odur ki dilberlerin üstüne gelir
Başkalarının sözü üstüne bu söz gelir

mu‘ âşeret ve telâkî ve muşâhabetlerine menû‘ olduğundan sâlifü’z-zîkr hadîs-i şerîf-i manûtûk-i münîfi üzere beynel-İslâm, gerek ‘âile ve gerek ehibbâ ve eviddâ-yı sâire arasında ziyaretlere mürâ‘at cârîdir. ‘Âdât-ı milliye-i merğûbemize göre ziyaretler iki kısım olup biri, akrabâ ve teklifsiz ehibbâ ziyâretidir. Buna huşûşî ziyâret denilir. Diğeri, teklifsiz olmayan ehibbâ ile şîfat ve hâl ve mevki‘ce müsâvî veya mâfevk ‘add edilenlerin ziyaretleridir ki buna da ziyâret-i resmiyye denilir. Huşûşî ve resmî ziyâretler de iki kısım dır. Biri, bayram vesâire mişillü eyyâm-ı mübâreke, diğeri eyyâm-ı ‘âdiye ziyâretleridir. Akrabâ ve teklifsiz ehibbâ ziyâretlerinde tekellûf olunmaz. Merâsim-i maşşûşa gözetilmez. Çünkü “Şartü’l-ülfet, terkü’l-külfet”, “Şartü’l-mu‘ âşere, terk’ül-mu‘ âsere” buyurulmuşdur.

Meşelâ zevc ve zevceden müteşekkil bir ‘âilenin ebeveyn veya pek yakîn ekârîbi, diğeri bir hânede sâkin ise kendileri şîk şîk ve bilâ tekellûf onları ziyâret edebilirler. Karâbeti derece-i şâniyede bulunan zevâtın hânelerine dahî vâkt vâkt giderler. Ziyâret olunan zât peder veyâhut büyük peder ve o derecede karîb ve mu‘teber ise onların i‘âdelerine intizâr edilmez. O gibiler birkaç günler görülmez ve taraflarından haber alınmaz ise istifsârları lâzımdır. Onlarla sinn ve hâl ve mevki‘ce mâfavk olan diğeri akrabâ bi’z-zât ve bi’l-vâsiya küçüklerini araştırıp hâl ve hâtırlarını istihbâr ederler. Bilâ mâni‘ bu huşûşlarda kayıtsızlık gösterilmesi ma‘yûbdur. Akrabâ ve ehibbâdan birinin hastalığı istihbâr olunduğda istifsâr-ı hâl ve hâtırına ibtidâr sünen-i seniyye-i cennât-ı Seyyidü’l-Ebrâr’dandır. Buna dâir şerefvârid olan hadîs-i şerîf-i Hazreti Nebvî’de bu ziyârete “‘‘Iyâdet’’ nâmı verilmiş ve hastalığı haber alınan zâtın üç gün zarfında hânesine gidilip suâl olunması lede’t-telâkî hastalığının şâyân-ı endişe olmadığından ve Cenâb-ı Şâfi-i Hâkîkî’nin her dâi için bir devâ ve emrâda şîfâ ihsân buyurduğundan bahş ile teselliye ve tenşî‘-i hâtırına i‘tinâ edilmesi ve hastanın yanında çok oturulmaması tavşîye ve beyân kılınmışdır.

Gerek huşûşî ve gerek resmî ziyâret veyâhut diğeri bir sebep ve şîfatla buyût ve mesâkinden birine duhûl için evvel emirde şâhib-i hâneden izin alınması âdâb-ı müekked-i İslâmiyye’endir. Kitâb-ı Mübîn-i Rabb’il-‘âlemîn’de, sûre-i Nûr’da

“Hânenizden ğayrı kimsenin hânesine şâhibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için hayırlıdır” buyurulmuştur. Yine bu Sûre-i celîle’de “Bir hânenin derûnunde size izin verecek kimse bulunmaz ise girmeyin, eğer izin talebinize cevâben rucû‘unuza dâir bir söz söylenir ise ilhâh etmeyin. ‘Avdet edin. Onda tevaĸĸuf ve ilhâh eylemeyip rucû‘unuz sizin muĸsinât, âdâbınızdandır. Haĸĸ Te‘âlâ bu ‘amelinize mükâfât buyurur” fermânı mansûşdur.

Hân ve sâire mişillü ‘umûma maĸşûş ve istiĸrâren meskûn olmayan maĸallere duĸûlde behemeĸâl izin istiĸşâl olunması lâzım gelmediĸi daĸî sûre-i mezkûrede mûndericidir.

‘Abdullah Bin Besir (Raĸıyallâhu Te‘âlâ ‘anh) ĸazretlerinden mervî ĸadıĸ-i Ÿerîfde zât-ı celîl Cenâb-ı Peyĸamberî “Liecli’z-ziyâre birinin hânesine gittiĸinizde ĸapısının Ÿaĸ veya Ÿol tarafından taĸarrüb edin. ĸapının cephesine ĸarşı gitmeyin” buyurmuşlardır. ĸapının küşâdında mestûre veyâĸûd muĸaddere teşâdüf mülâĸaza-i celîle-i ‘iffet perverânesine mûbtenî olan işbu tavŸiye-i seniyye-i nübüvvetpenâhu min külli’l-vücûh mûcib-i Ÿükrândır.

ĸazreti Ebi Sa‘îd El-ĸudrî (Raĸıyallâhu Te‘âlâ ‘anh)’den mervî ĸadıĸ-i Ÿerîfde “Bir hâneye varıldıĸda üç def’a istîzân ediniz. Eğer izin Ÿâdır olmaz ise rucû‘ eyleyiniz” buyurulmuştur. ĸânelere duĸûlde suâl ve istîzân bu vechle fermân buyurulduĸu gibi hâne derûnunda ĸapûsı ĸapalı veyâĸûd perdeli oĸalara daĸî bi’l-istîzân girilmesi ve ĸîne duĸûlde seslenilmesi emr ve tavŸiye ĸılınmıştır.

Avrupa âdâb-ı mu‘âŸeretinde câri olan “Ântre” denilen de’b-i istîzânın beyne’l-İslâm ĸıdemî ve ĸattâ bir vazîfe-i mûteĸattime-i kitâbiyye bulunduĸu zâhir ve Ÿu ĸazıyye-i müsellemede bizce sernâme-i mefâĸirdir. ĸâricden gelecek ziyâreteilerin icrâsına mecbûr oldukları işbu de’b-i istîzân ehl-i hâne tarafından da ifâ olunacaĸdır. Nitekim sûre-i celîle-i Nûr’da, Ÿabâĸ namazından evvel libâs giyecek vaĸitte ve yatsı namazından sonra libâsdan tecerrüd vaĸtinde ve zuhrda uyĸu uyunub da Ÿiyâbsız bulunulacaĸ vaĸitte ĸıdmetciler ve Ÿıbyân ve eĸfâl vesâire nâmaĸrem olanların izinsiz olarak yataĸ odalarına girmemeleri mansûşdur. Ÿe‘âir-i nezîhe-i

İslâmiyye'nin 'ulviyyet-i 'âlem-i ârâsını bihakkın irâe eden şu emr-i celîl, hâşşaten vâcibu't-tebcîl olub meziyyât-ı fâzile-i insâniyyeyi envâr-ı 'iffet ve edeble tekmîl ve haqqâne sernâme-i mefharet olacağ en büyük bir terbiye-i la'îfe-i medeniye teşkil eyler ki bundan tûlâyı Cenâb-ı Rabb-i Kerîm'e ne kadar çok ħamd ve şükür edilse azdır.

A'YÂD VE EYYÂM-I MÜBÂREKE TEBRİK VE ZİYÂRETLERİ

A'yâd ve eyyâm-ı mübârekede evlâd, peder ve mâder, hemşire ve dâder, ferzend ve duğter, hemser ve şevher 'alâ merâtibihim yekdiğerlerini ziyâret ve îfâ-yı tebrik ve tehniyet ederler. Tehniye-i eğârîb ve 'âile bu şûret-i cemîle ile pezîrâ-yı îfâ olduğdan sonra eğibbâ ve eviddânın ve ħasbu'l-meslek-i mu'ârefe ve münâsebet-i kesb edilen zevâtın iĸâmetgâhlarına gidilerek râsime-i mesnûne-i 'îdiyye îfâ kıılır.

Bayramlarda gidilen mağallerde uzun müddet kalınmayub 'ale'l-uşûl ikrâm olunan ĸahve ve şekerden sonra 'avdet olunur. Ĥuşûşî ve teklifsiz eğibbâ ile aĸrabâ ħânelerinde temdîd-i âramda beis yukđdur. Resm-i tebrik-i 'îdde küçükler büyüklerinin kemâl-i ihtirâm ile ellerini öper, aĸrân ve emâsil birbirleriyle muşâfaĸa ve mu'ânaĸa eylerler. Ĥüsn ve ħâl ve mevĸi'ce mâfevĸ olanlar zâirîne kelimât-ı münâsibe-i dilnüvâzı îrâd ve da'vât-ı ħayriyye zıkr ve yâd etmek şûretiyle muĸabele-i ħasenede bulunurlar. Bayramlarda izĸâr-ı sürûr ve şâdmânî olunması ve elbise-i cedîde veyâĸud kisve-i nazîfe iktisâsı ve revâyiĸ-i tayyibe ĸullanılması sünen-i seniyye-i Cenâb-ı Aĸmediyye'dendir.

Mümkün olduğu ħâlde fuĸarâ ve etfâl-ı fuĸarânın münâsib eşvâb ve sâire i'tâsıyla tesrîrleri cümle-i şemâil-i cemîle-i İslâmiyye'den olub bu bâbda nice tebşîrât-ı celîleyi ħâvî eĸâdîş-i Ĥazreti Nebevî zîver-i şaĸâif-i meĸârimdir.

Nişanlı olan gelin ve güvey tarafından yekdiğerine hedâyâ-yı münâsibe gönderilmesi 'âdât-ı merĸûbe-i milliyeden olup herkes ârzûsu ve göndereceği tarafın şerefi mülâĸazasıyla tertîb ve tesrîb eyler. Ĥurban bayramlarında mu'tâdı vecihle

tanzîf ve tezyîn olunarak kurbanlık koyun gönderilir. Fazâil-i bergüzîde-i İslâm'dan olduğu üzere bütün insanlar yekdiğeriyle hüsn-i âmîziş ve müâneset edub kimseyi incitmemek, herkese güler yüz ve tatlı dil 'arz etmek, ufağ ve tefek kuşûr ve nağâyışden muğber olmamak lâzım geldiğinden eğârib ve ehibbâ vesâire arasında münâferet-i mensiyy ve devâmı menhîdir. Şâyed hasebül-beşeriyye iki zât beyninde tarğınlık vâki' ise uzatmayıp barışmaları hele eyyâm-ı sürûr ve mes' udet olan a' yâd-ı mübâreke kësülü kalmayub her hâlde tecdîd-i hil' at-i dost ve muhabbet olunması muktezâ-yı evâmir-i celîle-i Cenâb-ı Mustafaviyye'dir. Küçükler büyüklerinin ellerini öperek isti' fâ-yı kuşûr ve akrân ve emâşil dahî yekdiğere ' arz-ı kâlâ-yı ihlâş ve meveddet ve îfâ-yı şiyem-i uhuvvetle ihrâz-ı sürûr ve hubûr eylerler.

Bizde ziyâret için Avrupa'da olduğu gibi bir yevm-i kabûl tahşîş edilmiş olmayub ancak muktezâ-yı hâl ve kâra göre hareket, ya' nî ziyâret olunacak kimsenin ne vakitler hânesinde bulunub mülâkâta müsâ'id hâlde bulunabileceği mülâhazasıyla ' azîmet olunur. Teklifsiz ehibbâ müstesnâ olmak üzere ziyâret olunacak zevâtın eyyâm-ı ta'îliyye ve evkât-ı hâliyyeleri aranılır. Edeb-i âmuz-i kâinat, 'aleyhi ekmeli't-ta'hiyyât Efendimiz Hazretleri ziyâretlerde dahî i' tidâle ri' âyet edilüb bilâ lüzum-i kavî birbirini müte' âkib şık şık ziyâretle uşanc vermekten tevakkî olunması ve ara sıra ziyâret olunduğu hâlde beynehümâda meveddetin ziyâdeleşeceğini ve liecli'z-ziyâre evkât-ı münâsibe gözetilmesini fermân buyurmuşlardır.

Teklifsiz, ya' nî ülfet ve sohbetleri henüz huşûşiyet dâiresinde olmayanların 'ale's-seher veya ba' de'l-gurûb yekdiğeri ziyâret etmeleri bir huşûş-i mühimme üzerine mübtenî olmadığı hâlde ' ayb ve şayğısızlık sayılır.

Hâne şâhibi zâirini güler yüzle ve tatlı sözle kabûl eder. Mü'min karındaşının yüzüne beşâsetle nazar eden ve kalbine sürûr veren kimsenin lütf ve kerem-i sübhânî ile dâreynde ferîh ve mesrûr buyurulacağı müstebşirdir. Zâirin kadr ve hayşiyetine göre kıyâm ile ihtifâl olunur. Hazreti Ebî Sa'id el-Hudri (Radıyallâhu ' anhu- Bâri)'den mervî hadîş-i şerîf-i Hazreti Risaletpenâhî'de "Büyüğünüze kıyâm ediniz" buyurulduğu görülmüşdür. Huşûşiyetle küçükler büyüklerini hemîşe evzâ'-ı edîbâne

ve eṭvâr-ı mütevâzi'âne ile istikbâl ve haḳlarında kemâyelik ihtirâm ve ihtifâl eylerler.

Peder ve büyük peder, o ka'b ve derecede mükerrerem ve muvaḳḳar olanlar oda ḳapısından ve nerdubân başından istikbâl ve teşyî' olunurlar. Hâne ḳalkından şayılacak derecede hemdem ve ḳarîb olmayan zâiri kisve-i mu'tâdenin ḡayrı ile ya'nî gecelik libâsıyla ḳabûl müstaḥsen deḡildir. Hâne şaḫibinin ne ḳadar işi olsa ve cân şıḳıntısı bulunsa zâir ve müsâfirine belli etmeyüb ḫüsn-i ḳabûle ḳalışmak gerekdir.

Ziyâret olunan zâtın nezdinde iḳtizâsına göre az veya çok müddet oturulabilir. Faḳat ḫâneye girildikde ölçü, bir meşḡüliyet görülür ve şaḫib-i ḫânenin bir maḫale 'azîmet etmek üzere ḫâzırlığı ḫissi olunur ise münâsib şûretde ḳalkılıb onları işlerinden alıḳuyamak ve ta'cîz etmiş olmak mişillü ḫâlâta maḫâl bırakılmaz. Ḥadıṣ-i şerîf-i Ḥazreti Nebevî mûcibince zâirine yer göstermek şaḫib-i ḫânenin vezâif-i mükerrerânesinden olduḡu gibi 'ale'l-'acele kendiliḡinden bir mevḳi'-i bâlâ ihrâzıyla taṣaddur etmemek daḫî zâirinin vazîfe-i edebiyesidir.

Ziyâret olunan maḫalde hazır bulunan bildik bilmedik zevâta selâm ve ihtirâm olunur. Avrupalılar mişillü âşnâlık ve 'arz-ı selâm için muṭlaḳa mu'ârefe meşrûṭ deḡildir, şaḫib-i ḫânenin zâirini birbirlerine tanıtmaları ihtiyâridir. Bu ihtiyârın isti'mâlî kendince bilinecek esbâba menûṭdur. Memâlik-i İslâmiyye'de câri olan uşûl te'âruf ve ta'rîf-i cüdâ zarîf ve laṭîfdir.

Misafirinın eşnâ-yı ku'ûdda birbirine ḫüsn-i mu'âmele ile yer açmaları ve 'inde'l-iḳtizâ yerlerini genişletmeleri ve birinin ḳalkub yine rücû' edeceḡi yere oturmamaları ve 'ale'l-ḫuşûş bir misâfirin yerinden ḳaldırılıp diḡerinin iḳ'âd olunmaması eḫâdiṣ-i şerîfe-i Ḥazreti Peygamberî ile emr olunmuşdur.

Avrupa'da mestûriyet olmadığı cihetle ḳadın ve erkek maḫlûṭan otel ve apartman ve pansiyonlarda ve ḫuşûşî ḫânelerde iḳâmet ve tiyatro ve ḳonser ve balolarda muḫâleṭat ettiklerinden 'âdât-ı maḫşûşaları üzere birer sebep ve münâsebetle pirezânte olunarak te'sîs-i mebâni-i münâsebet ve mu'âşeret eylerler ise de memleketimizin de'b-i ḳadîmine binâen bizim için o yolda iskân ve iḳâmet ve

ihtilâf ve mu‘âşeret cârî olmadığından ‘âilât-ı medeniyyemiz ayrı ayrı mesâkin-i huşûşiyede ârâm-güzîn olurlar ki gayr-i müzdehim ve mahlût bir şûrette iskân ve ihtilâf yüzünden hıfzu’ş-şihhace ve ahlâkca cismânî ve rûhânî görülen fâidelerin burada tezkârına hâcet yokdur.

Beynel-İslâm mu‘ârefe başlıca cevâmî‘ ve mesâcid-i şerîfe ve buyût ve menâzil-i mütecâvirede tekerrür-ü teşâdüf ve mecâliset ve îcâb-ı hâl ve şıfat ve şan‘at mişillü münâsebetlerle sehli’l-huşûldür.

Meşelâ maḥal-i ikâmet veya mevķi‘-i ħirfet ve şan‘atımıza istimlâk ve istîcâr tarîķiyle yeni bir komşu geldiği hâlde (El-kâdimu yüzâru) mûcibince kendisine ħuş âmedîye gidilir. O zât da muķâbeleten i‘âde-i ziyâret eder, bu şûretle mu‘ârefe ħâşıl olur.

Kezalik eḫibbâdan birinin nezdinde bulunduğu şırada teşâdüf olunan ve şâhib-i ħâne tarafından ta‘rîf edilen zât ile mu‘ârefe ħuşûle gelir, helümme cerrâ birer şûret ve sebeple esâs istînâs-ı insanîye muvâfık ve lâyıķ olan te‘âruf ħâşıl olur.

Şurası kayd ve tezkâra sezâdır ki beyne’l-İslâm intihâb-ı eḫibbâ Avrupalılarda olduğu gibi yalnız perzânteye ya‘nî ta‘rîf ve teşĥîşa menûf olmayub taḫķîk ve tecâribe vâbeste bir keyfiyet-i mühimmedendir. Her merḫabâ denilen ve ismi öğrenilen ve te‘âtî-i selâm edilen kimse ile bilâ taḫķîk ħuşûşiyeye-i muḫibbâne ve şamimiyet-i dostâne ħâşıl edilemez.

و كل محبت في الله تبقي	Ve küllü muhabbet fi’llâhi tebkî
عن الحاليين من فرح و ضيق	Anil-hâlîn min ferahi ve dîyk
وكل محبت فيما سواه	Ve küllü muhabbet fimâ sivâh
³⁰ فكالعفاء في لهب الحريق	Fekel-ulefâi fi lehebi’l-harîk

³⁰ Kalcıdır Allâh için olan tüm sevgiler
Hem sevinç hem darlıkta
Onun dışındaki tüm sevgiler
Ateşin alevine atılmış saman gibidir

İhyân-ı İslâm'ın muhabbet ve dostlukları Allâh içindir. Onun için ciddi ve samîmi ve kavî ve bâkîdir. Qur'ân-ı Kerîm'de sûre-i celîle-i "Hâmîm"³¹ de müttakî olan dosttan gayrısı dost değildir. Müttakî olmayanların gayrısı ba'zısı ba'zısına düşmandır ve yine naşş-ı mübîn-i Şamedânî'de "şadîk-u hamîm"³² vaşf-ı kerîmiyle eviddâ-yı hâlişanenin hâl ve şânı beyân buyurulmuş ve fem-i dürer-bâr Hâzret-i Seyyidü'l-Ebrâr'dan olbâbda nice ehadîs-i şerîfe şerefvârid olmuştur. Dünya ve âhiret için insana şadîk-i hamîm lâzımdır. İnsanın dost-ı hâş ve yâr-i qarîbî, şedâid-i zemânî ve sürûr ve şafâ âvânî tebdîl etmeyub ehadühümâ âherin sürûriyle mesrûr ve hüzn ve kederiyle müteellim ve meksûr bulunan ve ona kâffe-i umûr-i hayriyye ve a' mâl-i hasenede mu'âvin ve müzâhir olandır. İnsanın dünyada kazandığı şeylerin en hayırlı ve en menfa'atlısı ehibbâ-yı şadîkasıdır. İslâm teclûf-i kulûbi ve def'i gıllûğışı müeddîdir. Bu lütf-i ve ni'met-i ilâhiyyenin qadrini bilüb ve şükürünü edâ edüb uhuvvet üzere muhabbet olunmalıdır. Nefsi için muhabbet ettiği şeye İslâm qarındaşı için dahî muhabbet etmedikçe kişi îmânını ikmâl edemez.

Mü'min mü'minin âyinesidir, mü'min mü'mine bünyân gibidir ba'zısı ba'zısını teşyîd ve te'yîd eder, mü'min mü'mine naşîhat-i hasene ile mükellefdir. Daha bu gibi bir çok evâmîr-i qudsiyye, veşâyâ-yı seniyye ile dostân ve muhibbân-ı İslâm'ın evşâf ve vezâifini mübîn ve ma'rûf olub ahlâk-ı hasene şâhibi olan etkîyâ ve ebrâr ile 'ağd-i muhabbet ve eşrâr ve füccârdan mübâ'adet olunması te'kîden tenbîh olunmuştur.

Hattâ 'İmrân bin Huşayn (Rağiyallâhu Te'âlâ 'anh)'dan menkûl hadîs-i şerîfde yalnız kalmağ celîs-i sû' ile bulunmağdan hayırlıdır, celîs-i şâlih ile bulunmağ dahî yalnız kalmağdan hayırlıdır buyurulmuştur. İnsan refîkıyle bilinir hikmet-i mağrûbesince hüsn-i hâl aşhâbıyla muqârenet edenler iyi adamlardır, sû-i hâl aşhâbıyla düşüp kalğanlar kötü adamlardır denilebilir.

³¹ Zuhuf Sûresi

³² Bu ifade Şuara Sûresi 101. âyet-i kerimede geçmektedir.

اترك جليس السوء و احزر عن طبعه   Ütrük celîs'is-sev-i vahzer an tab'ah
و الطبع لص سارق من طبعه³³   Vet-tab'u lissun sârikun min tab'ah

Ef'âl-i rediye ve ahvâl-i seyyie şâhibi olan refîk ve hemineşîni terk ve tab'ından hâzer ile, zîrâ tabî'at onun tab'ından gizlice sâriktir: meâlinde olan bu beyit mûcibince tab'i insânî âyine gibi müsta'idü'l-in'ikâs ve kâbilü'l-iqtibâs olub i'tilâf ve şahâbet sâikasıyla muğârin ve muğâbilinde bulunanın mizâcında her ne var ise onu bellîsizce 'ale't-tedric aḥz ve kabûl eder. Meşelâ maḥzûn ve mükedder bir adamla ârâm ve mülâkât fi'l-hâl dâ'î-i ḥüzn ve melâl, mesrûr ve münşerih bir zât ile sohbet, mûcib-i sürûr-i bâl olur ki bu sirayet zâhiren şâbit ve mücerreb olduğundan dâima fezâil-i ahlâkiyye aşḥâbı ile i'tilâf ve süfla ve rezâil ile mukârenetten tevaḥḩî ve inşirâf olunmalıdır. Huşûşiyle henüz şafvet-i ma'şûmâneleri 'avârız-ı seyyieden maḥfûz ve maşûn bulunan şıbyân ve şubbânın celîs-i muğârinleri her hâlde şevâib-i seyyieden 'ârî ve ḥilye-i fâhire-i 'iffet ve 'işmetle müteḩallî olmalıdır. Çünkü mebd-i ḩayatta terbiyenin te'sîr-i 'azîmi derkârdır.

SÖZ VE ŞOḩBET

Kelâm-ı kadîm-i ḩakîm, ḩavl-i Nebî-i Rabbi 'Alîm ile medâr-ı temeyyüz-i insân olan sözün ḩadr ve kıymeti ma'lûm her ferd fehîm olub o bâbdaki âyât-i kerîme ve eḩâdîş-i şerîfenin bu risâle-i muḩtaşarda tafşîlen beyânı mümkün deḩildir. Sünnet-i seniyye-i ḩazreti Peyḩamberî'den me'ḩûz ve müstenbaḩ olan âdâb-ı mükâleme-i İslâm muḩtezâsınca ḩüsn-i ihrâc-ı kelâm en ziyâde lâzîmil-ihtimâm olub maḩâlin maḩâm ve muḩâtabın hâl-i şânına muvâfaḩatı şart-i a'zamdır.

³³ Kötü arkadaşı terk et, huyundan sakın
Huy, huyuna çalan bir hırsızdır

Bir sözün insanı mesrûr edeceği ve bir sözün mehmûm ve meksûr eyleyeceği ve ma‘âzallâh-u Te‘âlâ âfât-ı lisâniyyenin insana nice mazarratlar vereceği derkâr olmasıyla her nerede ve her kim ile muşâhabe ve mukâleme olunursa mekân ve mekânın muktezâsına göre idâre-i kelâm emr ve tavşiyeye buyurulmuş ve mâlâyâ‘nî ve muktezâ-yı hâle münâfi aqvâlden mücânebet olunması tenbîh ve ihtâr kılınmıştır. Esnâ-yı muşâhabe cehri’ş-şavt olmamak ve mülâyim ve lîn söz söylemek, bilâ mücib söze karışmamak, mümkün mertebe ihtîşâra ri‘âyet etmek evâmîr-i seniyye icâbâtından olub hele her söylenen sözün seyyie-i kizbden ‘ârî olması a‘zam-i vecâib-i İslâm’dandır. Kizbin dünyevî ve uhrevî meşâib ve belâyâ-yı dâ‘î ve hüdânekerde rızâ-yı ilâhî ve şefâat-i seniyye-i Hâzreti Peygamberî’den hüsrânî bâdî olacağı Kitâb-i Mübîn-i Şamedânî ve ehadîş-i seniyye-i Cenâb-ı Maḥbûb-i Yezdânî ile şâbit ve kütüb-i muḥaddese-i dîniyyemizde ona dâir tafşîlât-ı kâfiye mebsût ve mündericidir.

Âdeme bir mevhibedir nâṭıka

Şıdḳ lisândır yâkışân nâṭıka

Sözdür eden ḳâilini mu‘teber

Söz gibi dünyâda bulunmaz güher

Çünkü güher ḥâke düşer ḡayb olur

Söz ise eflâke ḳadar yol bulur

Sihri bize etmiş iken Ḥaḳḳ ḥarâm

Sihri-i ḥelâl ismini almış kelâm

Ḥâşılı sözdür şeref-i âdemin

Âdem iyi zînetidir ‘âlemin.

Keşret-i kelâm za‘f-i idrâkin nişânesidir. İnsanın vaḳârını ihlâl eder, sâmi‘îne kelâl verir, çok söyleyen kimseye Farsça’da pergûyi ve Türkçe’de yânşâḳ ve boş boğaz dirler, çok sözde ḥaṭâ çok olur, çok söyleyen çok yanılır, insanın iki kulağı bir ağzı vardır, onun için iki dinleyib bir söylemelidir, iki düşün bir söyle! Her maḳâlin bir maḳâmı, her maḳâmın bir maḳâlî vardır, söz yerinde sözdür, insanın sözü dîni

gibidir, gönül sözle alınır, gönül sözle yıkılır, adamına göre söyle! Ağzından çıkanı kulağın işitsin! Söz-i kesin cân çıkar, büyük söylerken küçük şuşar, tamdan düşer gibi söyleme! İnsan sözüyle bilinir, insanın edebi lisânıyladır, dilin kemiği yoktur, lisânın cirmi küçük, cürmü büyükdür. İnsana her belâ dilinden gelir, selâmet-i insan hıfz-i lisândadır. Sükût-i lisân selâmet-i insandır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, cerîha-i lisân ok yarasından müeşşirdir, lâyıq olmayan sözü söyleyen istemediği sözü işitir, her biri başka başka ders-i hikmet ve enmûzec-i ‘ibret olan sâlifü’l-beyân kibâr-u kelâm ve đurûb-i emşâl me‘âli ittisâm kemâ hiye haqqahâ ‘arz-ı maqşûd ve merâm edeceği ve cümlesinin üssü’l-esâsı hükm-i seniyye-i Hazreti Fahri’l-Mürselîn olduğu müstagnî-i şerh ve beyândır.

از پی آن گفت حق خود را سمیع

تا ببندی لب ز گفتار شنیع³⁴

Ez pey ân goft-i Hakk hod râ semî’

Tâ bibendî leb zi goftâr-ı şeni’

Hazreti Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (qâddesellâhu sırrahu’l-‘âlî) Efendimiz Kitâb-ı Meşnevî-i Qudsiyyetmeâb’larında bu beyt-i şerîfi îrâd ile her şâhib-i ‘aql ve iz‘ân ve hâiz-i nûr-i feyz-i îmânın Esmâ-i Hüsnâ-yı Şamedâniyye’den olan Semî‘ism-i aqdesini düşünüp dehân ve lisânını kelimât-ı ğayr-i lâyıqa ve güftâr-ı nâ şâyesteden beste ve vâreste ve maqâlât-ı laţîfe ve beyânât-ı münîfe ile tatyîb ve ârâste kılması ders-i hikmet-i rasnı teblîğ ve tefhîm buyurmuşlardır.

Hazreti İbn-i ‘Abbâs (Radıyallâh-u Te‘âlâ ‘anh)’den rivâyet olunmuşdur ki eşnâ-yı muşâhabe mütekellimin kelâmını hüsn-i işğâ âdâb-ı laţîfe-i İslâmiyye’den olub konuşurken yemîn ve yesârına bakınarak ve diğeri huşûşât ile iştiğâl olunarak söylenen söze kulağ vermemek sû-i edebdir. Muğâtab olan zât-ı mütekellimin gözüne nazar ve sözünü hüsn-i telaqqî ve işğâya ihtimâm etmelidir.

³⁴ Hakk’ın sözünü koyul ki dinlemeye
Kapatasın dudaklarını kötü sözlere

أَكْرَمُ حَدِيثِ أَخِيكَ بِأَنْصَاتِكَ   Ekrim hadîs-i ahîke binsâtike
وَ صُنُّهُ مِنْ جِهَتِهِ الْإِنْفَاتِكَ³⁵   Ve sunhu min cihetihî iltifâtike

Nitekim ‘allâme Zemaşerî’nin Nevâbigü’l-Kelim’inde vârid olan bu nazm-i girânbehâ birâderinin sözüne sükûn-i telaqqî ile, ikrâm ve nazâr iltifâtını ‘atf ile, onu şıyânete ihtimâm eyle demektir.

Meclis-i muşâhabetde müte‘addid kimseler bulunduğu hâlde her birini mevzû‘-i bahş ve maqâlden münâsibi vecihle hişşedâr edub sözün bir zâta haşr ve taşşîşi gibi diğerlerinin mûcib-i melâlî olacak ahvâlden mücânebet olunmalıdır. Bir kere işittiğiniz söz, velev bilâvech tekrâr söylenmiş olsa ondan tegâfûl edip mütekellimin noşşânını işrâb eder şûrette muşâbeleden teeddüb kılınmıştır.

Eşnâ-yı muşâhabetde beşâşet gösterilip zinhâr âşâr-ı ta‘abbüs ve kelâl-ı irâe ve izhâr edilmemelidir.

Hzretî Mu‘âz (Rağiyallâhu Te‘âlâ ‘anh) efendimiz birbirleriyle hîne telâkîde izhâr-ı rû-yi iltifât ve beşâşet eden iki müslimin bu hüsn-i hâlleri sebebiyle, ağaçların kuru yaprakları döküldüğü mişillü onların günahları sâkıt olur. Ezhâr-ı laţîfe-i eşcâr, nişâne-i şemerât-ı âbdâr olduğu gibi insanın beşâşet vechi dahî delîl-i mürüvvet ve emâre-i hüsn-i şi‘ârıdır, buyurmuştur. Muşâhabe küçükler büyüklere tercih olunmaz, söz büyüğüdür, sırası gelmedikçe küçük söze karışmaz, ancak geceleri seyr ve seferde ve aklar şulardan mürûrda ve mâşînin râkibe teşâdüfünde şîgârın kibârdan muşâdem söz söyleyebilmeleri câizdir.

Şîgârın nezd-i kibârda perde-bîrûnâne söze karışmaları ve kendilerine lağırdı düşmeyince veyâhût sorulmayınca bahş girişmeleri nişâne-i hiffetdir. Lağırdı eşnâsında izhâr-ı âşâr-ı telâş ve hiddet ve muşâlağa ve müşâ‘abe gibi hâlâta cür’et

³⁵ Kardeşinin konuşmasını dinle, susarak
Ve onu muhafaza et, ona yönelerek

mezîmûmdur, söz arasında ilfâz-ı mübtezele ve müstehcene tefevvüh ve isti' mâli şedîden memnû' ve ma'yûbdur. 'Ale'l-ğuşuş istihzâ ve mükâbire ve mu'ânide tarzında idâre-i lisân ve istihfâf yolunda velev îmâ derecesinde olsun fetî-i dehân ve bilâ zarûret muhâtabın 'adem-i tefhîmini işrâb eder şûretde tekrîr-i beyân maqdûhdur. Akrân ve emsâl ile bir dereceye kadar teklifsizce konuşulabilirse de her hâlde hilâf-ı şer' i ve muğâyir-i edeb ve terbiye sözlerden tevaqqî îcâb eder. Genç kız ve kadınların yanında ahvâl-i ğuşuşiyye-i ehl ve 'iyâl ve havâdis-i tabi' a-i nisâ ve ricâl hakkında söz açılmaz. Meşelâ Avrupa salonlarında filan mādâm ve matmazelin filan mösyö ile beynlerinde münâsebet-i ğayri meşrû'a ceryânı ve rızâ-yı ebeveyn hilâfında hareketleri tarzında hikâyât bizce memnû' olub 'işmet-i kelâma diğkat ve i' tinâ lâbüddedir. İki zât beyninde ceryân eden muhâvereye bilâ lüzûm iştirâk olunamaz. Vukû' bulan suâl veya muktezâ-yı hâle göre söze qarışabilir. Bilâ vech iki zâtın müşâfehelerine dahl ve iştirâk hele gizlice konuşulduğı hâlde onların ne konuşduklarını anlamak hevesinde bulunarak havâle-i ğuş-i iştirâk büsbütün münâfi-i hüsn-i ahlâkdır.

Kezâlik, iki zâtın okudukları bir şeyi anlamağı sa'y ve uzakdan ve yakından ona haşr-ı nazar beğâyet-i câ-yı hazerdir.

Çarşı ve bâzârda, tramvay, vapur, şimendifer gibi 'umûmi yerlerde âdâb-ı kelâma daha ziyade ri' âyet ve bilâ lüzûm-i şahîh itlâk-ı lisandan mücânebet lazımdır.

Suçağda, yol ve sâ' at şurmak gibi hâricden vukû' bulacak taleb ve suâllere qarşı nâzikâne ve mülâyimâne cevâb i' tîsı mendûbdur.

Ahlâk-ı seniyye-i İslâmiyye îcâbınca muşâhabe ve mükâlemede mahviyyet ve hilm ve teennî ve mulâhaza-i hâl ve mevki' ve kendi hadd ve qadrini 'adem-i tahtâtî gibi şeyler en ziyade lâzım'ür-ri' âye olub insanın sözü tercümân-ı vicdânı ve beyn'en-nâs mahakk-i imtihânı ettiğinden iyi sözün kâili hakkında iyilik ve kötü sözün kötülüğü dâ' î olacağını bilerek hüsn-i idâre-i lisâna i' tinâ aqdem ve vezâif-i ûli'n-nühâdır.

Nitekim Hâzreti Mevlânâ-yı Dâna (qaddesallâhu sırrahu'l-a' lâ) efendimiz:

میزنی دستی بران کوزه چرا   Mîzenî destî ber ân koze çerâ
تا شناسی از طنین اشکسته را³⁶   Tâ şinâsî ez tanîn şikeste râ

bu beyt-i şerîfden muqaddem keşîde-i silk beyân-ı buyruqları diğêr ebyât-ı seniyyelerinde aqvâlin nişâne-i ahvâl ve enmûzec-i serâir-i bâl olduğunu tafşîl ve bir kâsenin kırık veya sağlam olub olmadığını anlamak için ona temâs olunup hâşıl olan şavt ve tanîna diğkât kılındığını temsil buyurmuşlardır.

Ḥavâce-i ‘âlî tebâr, Cenâb-ı Sa‘dî-i şuhret şî‘âr dahî:

تا مرد سخن نگفته باشد   Tâ merd-i sohen nigofte bâşed
عیب و هنرش نهفته باشد³⁷   Eyb ve hünereş nihofte bâşed

nazm-i güzîniyle kıymet ve haqîkat-i kelâma tercümân olmuşlardır. Binâen ‘aleyh, âdâb-ı muşâhabe-i İslâmiyye bervechi mebsût-i mükemmel ve mazbût olarak te’sîs etmiş ve işbu âdâba ittibâ‘ ve mürâ‘ât edenler her yerde ve her hâlde maqbûl ve memdûh olagelmiştir

ṬA‘ÂM

Mâide-i ‘amîmeti’l-fâidei Rezzâk-ı lemyezelîden hemîşe mütena‘im olan cümle maḥlûkât, huşûşiyle nev‘i beşer kısmet-i ezelliye-i raḥmâniyye üzere erzâk-ı muqadderesine vâşıl ve kâni‘ olub Cenâb-ı Mün‘im-i Ḥaqîkî cümlenin rızqını te’mîn

³⁶ Niçin testiye vuruyorsun elini?
Ta ki bilesin kırık olanın sesini

³⁷ Sözü konuşuncaya kadar kişi
Gizli kalır ayıp ve hüneri

ve i' dâd buyurmuş ve ' akâyid-i şahîha ve râsiha-i İslâmiyye'ye göre bu bâbda ğam ve endişeye maḥal kalmamıştır.

Cenâb-ı Vâhibi'l-' Aţâyâ'nın kudret-i bâliġa-i şamedâniyyesi icâbınca ḥalk ettiġi envâ' i ḥubûbât ve nebâtât ve şemerât ile luḥûm-u ḥayvanatdan şer' an mübâḥ ve câizü'l-eḳl olanları eḳl etmek ve miyâḥ ve eşribeden müskirin ġayrısını şurb eylemek ve faḳaţ eḳl ve şurba isrâf eylememek naşş-ı mübîn-i İlâhî ile teblîġ buyurulmuş ve ona dâir nice aḥkâm ve evâmir-i ḳudsiyye vârid olub tafşîlâtı kütüb-i celîle-i tefâsîrde ve fıkḥ-ı şerîfde münderic bulunmuştur. Ḳur'ân-ı ' Âzîmu'ş-Şân'daki işbu emr-i mübîn-i sübhânîden iki esâs ḥikmet ve lüṭuf ve ' inâyet zâhir olub biri yenecek ve içilecek şeylerin maḥzâ nev' i beşerin menfa' ati için beyân-ı envâ' i ve diġeri isrâfdan ḥazerle i' tidâl üzere eḳl ve şurb olunması keyfiyet-i mühimmesidir ki bu da cümlemizin muḥâfazâ-i şihḥat ve ' âfiyetini bâdîdir. Binâen ' alâ zâlik ehl-i İslâm tenâvul-i ta' âmda evvel emirde yiyeceġi ve içeceġi şeyi bilecek ve şâniyen i' tidâle ri' âyet edecektir.

Eţıbbâ-yı cihân olanca ḳuvvetleriyle düşünüb yüzlerce mücelledât te'lîf ve taşnîf eyledikleri ḥâlde eḳl ve şurba esâs olacaġ bundan başka bir şey tavşiyeye ve beyân edebilmişler midir? Ḥayır! Cümlesinin şihḥat ve ' âfiyet-i beşer için tavşiyeye eyledikleri üss-i ḥikmet ancak bu emr-i güzîn-i şamedâniyyeden ' ibâretidir.

Yine kitâb-ı aḳdes-i ilâhiyyede her şeyde ve her ḥâl ve mekânda ḥuşûşiyye eḳl ve şurba nezâfete ri' âyet emr ve fermân buyurulmuştur ki nezâfetin menâfi' -i lâ tuḥşâsı devr-i cedîdede eţıbbâ-yı müteḥaşşışanın keşfiyât-ı ḥurde-bînîleri ile güneşden daha parlak şûretde zâhir olmaġda ve muḥâfazâ-i şihḥat ve te'mîni selâmet için şedîden ve ḳat' iyyen tavşiyeye ve ihţâr ḳılınmaġtır.

Nitekim Peyġamber-i Zî-şânımız Faḥr-i ' âlem ve matla' i envâr-ı cûd ve kerem (Şallallâhu Te' âla ' aleyhi ve sellem) Efendimiz Ḥazretleri'nin yemeġe ibtidârdan evvel ve yemekten sonra ellerin ve aġzın yıkanmasını eḥâdîş-i şerife-i Nebvî'leriyle emr buyurduġları ma' lûmdur. Tıb kitaplarında yemekten evvel el yıkanması ve yemekten sonra el ve aġzın taḥîri ne ḳadar fâideli olduġu ve ne ḳadar mazarr ve

mühim emrâz ve ‘avârızı mâni’ bulunduğu tafşil edilmekte olmasıyla olbâbda ta’vîl-i ma’kâlê hâcet yokdur.

Sünnet-i seniyye-i Hâzreti Fahri’l-Kevneyn’den olduğu üzere eller yıkanub sofraya oturulur. Besmele-i şerîfe ile ve sağ el ile yemeğe ibtidâr olunur. Yemekde önünden yemek, beraberinde bulunanların yediğine diğkat eylememek, yavaş yavaş tenâvül etmek, ta’âmı güzelce çiğnemek, loğmaları biri biri ardınca ve ‘acele ile tenâvül etmemek, yemeğe bede’de büyüğüne ve şâhib-i ta’âma teğaddüm gibi hiffet ve şabırsızlık göstermemek, sofraya dirsekleriyle yaşlanmamak, ta’âmın azlığından, iyi pişmemiş olduğundan bahş etmeyip hüsn-i kabûl ve hâzıra rızâ göstermek, aza kanâ’at etmek, eşnâ-yı ta’âmda öksürmemek, öyle bir hâl vu’û’unda eliyle veya mendiliyle setre çalışmak, yere düşen loğmayı hüsn-i şûretle kaldırmak cümle-i âdâb-ı la’îfedendir. Şu içerken tennî mu’te’zî olup şurbda sür’at dâ’î-i illetdir. Mümkün olduğü mertebe ağır ağır içmek, ayakda içmemek, şu bardağına üfürmemek, şoluğu ile şuyu ifsâddan çekinmek mu’te’zîdir.

Yemek bitinceye kadar sofradan kalkmamak, hitâm-ı ta’âmda Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm’e hamd ve şükür ile kalkmak kezâlike sünnet-i seniyye-i Cenâb-ı Nebeviyye’den olub nitekim mefhar-i mevcûdât ‘aleyhi efdâli’s-şalevât Efendimiz Hâzretleri “Ta’âm-ı şâkir, şâim-i şâbir gibidir” buyurmuşlardır.

Bâ’iş-i hayât-ı cihân, şifâsâz-ı cihâniyân Peyğamber-i Zî şânımız Efendimiz Hâzretleri’nin ta’âm hakkında müte’addid eğâdîş-i seniyye-i hikmet efşânları vardır. İmtilâ’, re’s-i dâ’dır; ihtimâ, re’s-i devâdır, az ye hasta olma, fevka’s-şib’ ekl mûcib-i ber şadr meâl-i mekârim iştimalerindeki eğâdîş-i seniyye-i Cenâb-ı Hikmetpenâhî’leri ma’lûm-i uli’l-ebşârdır. Hâtemü’l-enbiyâ ve Seyyidül-esşiyâ Efendimiz Hâzretleri yemeği cemâ’atle yiyiniz bereketdir buyurarak hışâl-i temeddün ve şî’âr-ı cûd ve te’âvuni tafdîl ve temdiğ eylemişlerdir.

Müslimînin mümkün olduğü yalnızca ta’âm etmeyub ehl ve ‘iyâli ve misâfirleriyle ta’âm etmesini emr etmişlerdir.

Hadîs-i şerîf-i Cenâb-ı Nebevî'de bir ta'âmın iki kişiye ve iki ta'âmın dört kişiye ve dört ta'âmın sekiz kişiye kifâyet edeceği vârid olmuştur.

Yine hadîs-i şerîf-i Peygamberî'de Cenâb-ı Hakk'a ve rûz-i âhirete îmân eden, misâfirini ikrâm ve iç'âm eder buyurulmuştur. İkrâm-ı dayf hakkında müte'addid evâmîr-i celîle ve beşâir-i cemîle şerefvârid olub dünyevî ve uhrevî ecir ve meşûbatı ve feyz ve berekâtı mûcib olduğu tekrâr kılınmıştır. Beyn'el-İslâm misâfirine ikrâm, aqdem vezâif-i mebrûreden 'add edilub bu bâbdaki âsâr ve ihbâr nâ-ķâbil-i şümâr ve her biri başka başka mûcib-i şeref ve iftihârdır.

Mihmân-nevâzlık, misâfirperverlik hışâl-ı mergûbe-i İslâmiyye'nin en mühimlerindenidir. Buyût ve mesâkinimize vâkıtlı vâkıtsiz vürûd eden misâfire, vüs'amız mertebe hürmet ve ri'âyetden başka kendisine teklîf-i ta'âm olunur. Hele misâfir ta'âm vâkınde veya uzaķca bir maħalden gelmiş ise beheme-ħâl yemek ve ķahvaltı 'arz ve teklîf kılınır. Çünkü Qur'an-ı 'Azîm'uş-Şân'da sûre-i kerîme-i Nisâ'da misâfir ve 'âbir-i sebîlin iç'âm ve ikrâm olunması fermûde-i ilâhi ve bu naşş-ı mübînin muķtezâsıyla 'âmil olanların ni'am-ı semâviyyeye nâilîyetleri lütf-i mev'ûde-i eħadiyyet-penâhîdir. Ba'zı memâlikde vâkı' olduğu üzere ta'âma da'vetli değildir diye ziyaretçilerimizi mâidemizden dûr bırakmayız. Memâlik-i İslâmiyye'nin cümlesinde dayf ve misâfire maħşûş oțalar, hücresler, çadırlar güşâdedir, aqşam ve şabaħ müsâfirîn eksik olmaz. Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu nevâleden bizimle beraber konuķ ve müsâfirînimiz de mütena'im olur.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْكَرِيمِ الْمُتَعَالِ³⁸ Elhamdülillâh'il-Kerîm'il-Müte'âl

³⁸ "Hamd, şerefli izzetli cömert ve yüce olan Allâh'adır."

ESVÂK VE ÇARŞU VE BÂZARDA LÂZİM'ÜR-Rİ' ÂYE ÂDÂB

Dîn-i Mübîn-i İslâm kadar hûkûk-u beşeri şıyânet ve medeniyet-i 'âlemi rehîn-i zînet ve mükemmeliyet eden hiçbir dîn ve âyîn yoktur. Medenî bi't-ı-tab' i olan insanların her biri nefsi vâhideden maḥlûk ve fıtraten hem-hâl ve hem-hûkûk olduklarını ve iyilikten haz ve kötülükten nefret ve tefrîk-i nîk ve bed gibi te'sîrât-ı hissiyye altında bulduklarını müfâla' a ve taḥdîr ile cümleyi ma'nâ-yı insâniyyete lâyıḳ şûrette ünsiyet ve ḥüsn-i âmîziş ve ülfet eylemek vazîfesiyle mükellef ve mecbûl kılmış ve bilütfihî Te'âlâ hûkûk-i medenî-i insâniyye dâire-i idrâk-i beşerden ḥâric ve cidden vâsıl-ı akşâ'l-me'âric bir tarz-ı dilrubâda tanzîm ve tensîk olunmuştur. Cenâb-ı Rabb-i Vedûd kavî ve fi'iliyle kimsenin kimseyi rencide ve rahatsız etmemesini ve kütüb-i muḳaddese-i dîniyyemizde beyân olduğu üzere hûkûk-u 'ibâda ri'âyet ve ḥilâfından mücânebeti fermân buyurmuş ve risâlemizde tafşîl olunan âdâb-ı laṭife bu cümleden bulunmuş olup hûkûk-u meşrû' a-i medeniyete ve âdâb-ı laṭife-i mezkûreye her yerde, ḥuşûşiyle esvâk ve çarşu ve bâzâr mişillü mecâmî' ve mele-i nâsda dehâ ziyâde diḳḳat ve i'tinâ lâzimedendir. Nitekim Kelâm-ı Kadîm'de sûre-i seniyye-i Nisâ ve sûre-i celîle-i İsrâ'da tavır-ı mütekebbirâne ve vaz'-ı maḡrûrâne ile şalına şalına gezen kimseleri Ḥaḳḳ Te'âlâ'nın sevmediği ve yeryüzünde meraḥan ya'nî müte'azzimen meşy olunmaması manşûş olmaḡla işbu terbiye-i münîfe-i Rabbâniyye'ye temâmî-i tevfiḳ meşy ve hareket vecîbe-i edeb ve 'ubûdiyyettir. Çarşu ve bâzârda ve soḡaḳlarda ḥalka ednâ mertebe ezîyet vermemek, hatta ezâ-yı tarîḳi imâta etmek, memerr-i nâsda oturmamak, 'alenen tükürmemek, cehver-i şavt ile ḥalkı ta'cîz etmemek, 'inde's-suâl yol göstermek, güzergâhda teşâdüf olunan kağıd parçası ve sâireyi ḳaldırmak, edîbâne yürümek, âdâb-ı merḡûbe-i İslâmiyye'den ve muḳtezâ-yı veşâyâ-yı seniyyedendir.

Mazhar-ı i'zâz ḥalk-i 'azîm olan peygâmbere-i ḳudsîşânımız (Şallallâh-u Te'âlâ 'aleyhi ve sellem) Efendimiz Ḥazretleri, cemâ'ate ri'âyet ve ihtirâm olunması ve beyn'en-nâs enzâra çirkin görünecek ḳulûba nefret ve efkâra ḡilzet verecek evzâ' ve

eṭvârdan ve bûy-i kerîhden ḥazer ve mücânebet kılinması ve ‘ibâdullâhın zinhâr birbirini istihzâ ve istihkâr etmemelerini ve cevâmî‘-i şerîfede refât-ı dürüşâne ile saflar arasından geçip halkı rahatsız eylememelerini ve çarşı ve bâzâra ve cevâmî‘ ve mesâcid-i şerîfeye pâk ve güzel libâs ile çıkub kıyâfet-i müstaḥsenede bulunmalarını ve ricâlin nisâ’ libâsına şebîh kisve giymemelerini ve soğağda giderken yemek yememelerini ve her hâl ve tavırlarıyla ḥilye-i fâḥire-i ‘iffet ve edebi lâbis olduklarını işbât ve kimsenin kendilerinden nâ-ḥoşnûd ve müteneffir olmaması emr-i ehemmini hemîşe rehber-i ḥarekât ittiḥâz ve bu meslek-i şavâbda şebât eylemelerini ve led’el-ḥâce şibyândan veya ziyâde müsinn ve şâyân-ı ḥürmet ve i‘tibâr-ı kesândan ve ‘alîl ve dermâdegândan rehğüzârlarında müsâdif oldukları ve bir hâl-i müşkilde bulduklarını gördükleri ebnâ-yı nev‘ilerine mu‘âvenet-i mümkineye şitâbân olmalarını Şihâḥ-ı Şerîfe’de nakşıtırâz-ı i‘zâz, eḥâdîş-i seniyye-i Cenâb-ı Nübüvvetpenâhî’leriyle tavşiyeye ve fermân buyurmuşlardır ki bunların her biri birer nizâm-ı ekmel-i ‘âlem ve bâdi-i ḥüsn-i âmîzeş ve selâmet-i âdem ve numûne-i kemâl-i medeniyet-i ümem ve meâl ve manṭûḳ-i celîlîleriyle ‘amel-i ‘âmme-i nâsa bi’l-vücûh elzem ettiği müslim olmağla hemîşe şalavât-ı seniyye-i Ḥazreti Seyyid’ül-mürselîni tekrâr ile şükrgüzâr olur ve eşedd-i ihtiyâc ile muḥtâc ve müfteḳir bulunduğumuz imdâd ve ‘inâyet ve destgîri ve şefâ‘at-i seniyyelerini tazarru‘ ve niyâz eyleriz.

39 " تَمَّتْ الْكَلَامُ بِالطَّفِ اللَّهُ الْمَلِكِ الْعَلَامِ " "Temmet’il-Kelâmu Bilütfillâhi’l-Melik’il-‘Allâm”

---

39 “İlimlerin sahibi olan Allâh-u Teâlâ’nın lütfuyla Söz tamamlandı”

III. BÖLÜM

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE'NİN SADELEŞTİRİLMESİ

İSLÂMÎ TERBİYE

ESER

NAZİF SÜRÛRÎ

MAARİF NEZARETİ CELÎLESİNİN 31 OCAK SENE 323⁴⁰ TARİHLİ
VE 409 NUMARALI RUHSATNÂMESİNİ HAİZDİR

DERSAADET - AKDAM MATBAASI

1326

Allâh-u Te'âla'nın lütfuyla, Halife hazretlerinin feyizlerinin gölgesinde neşredilmiş olan bazı önemsiz eserlerime ilaveten İslâm'ın ana kitaplarına başvuru ve epey araştırma ve gayretle "Terbiye-i İslâmiyye" isimli bu risaleyi de kaleme aldım ve en büyük velinimetimiz olan Padişah Hazretleri'nin hakkını celbetme, hayırlara davet etme gayesiyle gelirlerini hazineye bağışladım ve hediye ettim.

Dervişin hediyesi yeşil bir yapraktır

Ne yapsın elinde olanı budur

24 Ocak 1908 yılında eseri bir araya getirdi.

Nazif Surûrî

---

⁴⁰ 1323 olan tarih Rûmi takvime göredir. Bu tarih Hicrî 1326, Miladî olarak 1908 yılına karşılık gelmektedir (<http://www.ttk.gov.tr>, 19/10/2015)

Bismillahirrahmânirrahîm

Cenâb-ı Rabbi'l-Âlemine sonsuz hamdü senalar olsun, yüce ahlâk sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne bolca salat ve selam olsun, âline ve ashâb-ı kirâmına samimi bir hoşnutluk olsun ve ilahi rahmet onlara daima bereket saçsın. Âmin.

İnsan ortak özelliklere sahiptir

Zâhiri hayvan, bâtını melek

Görünüşte hayvansal vasıfları vardır

Manevi olarak insana ait vasıfları vardır

İlahi hikmet gereği insanın ortak özellikleri mevcuttur. Yani dış görüntüsü ile hayvansal, iç yönüyle ise meleksel olarak yaratılmış ve vasıflandırılmıştır. Hayvansal yönü, yani dış görüntüsü, el ve ayak gibi vücut organları, yiyip içmesi ve yürüyüp gezmesi gibi şeyler hayvanlarda da mevcuttur. Fakat iç yönüyle meleksel olan manevi özelliği, yani insanın ruhu, akli ve idrakî, hayvanlarda bulunmayıp yalnız insana mahsustur.

İhsanı bol olan Yüce Allâh'ın izniyle yeryüzüne ayak basmış olan insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için, yeme, içme, giyinme, sıcak ve soğuktan korunma gibi türlü türlü zarûri ihtiyaçları olduğu gibi; ruhu, akli ve idrakının yol göstermesi ve yönlendirmesiyle, hayır ve şerri, fayda ve zararı tercih ve ayırt etmeye muktedir kılınmış; beğenme ve nefret etme duygularına sahip olması, iyilik ve kötülükten olumlu veya olumsuz olarak etkilenebilmesi nedeniyle, geçimini sağlama yolunda ve diğer insanlarla ilişkileri sırasında bazen anlaşmazlık ve sorun ortaya çıkabilmekte olup, bu anlaşmazlıkları giderme ve sorunları çözme ayrıca bir zorunluluk meydana getirmiş, dolayısıyla sıkıntılı durumların ortadan kaldırılması ve insanların birbirinden memnun olması, tartışmalardan ve çekişmelerden uzak kalınması, kendisine iğrenç ve zararlı olan şeyleri başkalarına yapmaması, tek nefisten yaratılmış olduğunu düşünerek kendini karşısındakinin yerine koyarak davranması ve harekette bulunması, ahlâk esasları kuralları olarak koyulmuştur.

Demek ki insan türü, yaratılışı itibariyle iki sığata sahiptir ve bu sığatların da başka başka ihtiyaçları ve gerekleri olup, bedensel olarak yemesi ve içmesi, ruhsal olarak da manevi gıda olan ahlâkî erdemlerle beslenmesi ve terbiye edilmesi doğal

olarak lazım gelmiş ve onun için insanlığın babası Hazreti Âdem (a.s.) bazı emir ve yasaklarla beraber usûl-ü muaşeret ve insanın eğitimi ile ilgili olan on sayfalık vahye mazhar olmuştur.

Süt, şeker, ekmek ve ettir bedenini azığı

Hem Hakk'ın nûru hem de güzel ahlâktır rûhun azığı

Allâh-u Teâlâ tarafından insanoğlunu terbiye ve ıslah için gönderilen Suhûf-i Şerîfe'den başka Ulü'l-Azm Peygamberleri'ne inmiş olan Tevrat, Zebur ve İncil-i Şerîf de yukarıda bahsedildiği yönde insanın kulluğuna işaret etmekte olup, insana yakışır surette Hakk'a ibadet etmesi, insanlar ile güzel ilişki kurarak ve onlarla iyi geçinerek ihsanı bol Yüce Allâh'ın rızasını kazanması ve iki cihanda da mutluluğa ulaşması emredilmiştir ki bahsedilen kitapların hükmü kesin olarak kaldırılmış olan ve artık asılları olmayan bugünkü hallerinde bile bu yolda pek çok güzel nasihat ve etkileyici öğüt göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, yeryüzüne yayılmış olan insanların bir süre sonra bir çok kola ve parçaya ayrılmış olduğu, bunca kavim, din ve çeşitli mezheplerin türlü türlü ihtilaflarla ortaya çıkmış olduğunun görülmesine rağmen yalnız bir noktada, yani ahlâk konusunda birleştikleri açıktır. Nitekim biri dünyanın bir köşesinde, diğeri öbür köşesinde bulunan ve aralarında lisan, memleket, soy ve milliyetçe nice nice farklılıklar mevcut olan iki insan, yahut iki kavim arasında tek noktada birleşilerek karşılıklı olarak yalancılık yasaklanmış ve ayıplanmış, doğruluk makbul kabul edilmiş ve övülmüş, aynı şekilde hırsızlık yasaklanmış, her işte itidal üzere hareket edip adaletten ayrılmama takdir edilip meşru görülmüş, korkaklık ayıplanmış, cesaret ise beğenilmiş ve tercih edilmiştir. Bundan açıkça anlaşılıyor ki Rabbül-Âlemin bir olduğu gibi, insanın insanlığını kemale erdirmesini ve iki dünyada da kurtuluş ve saadete ulaşmasını sağlayan ahlâkî faziletlerin ve usûlü terbiyenin de esası birdir. Tek Yaratıcı olan Allâh (c.c.), kâinattaki yaratılmışların en şerefli olan insanlara iki temel görev vermiş ve böylece lütufta buyurmuştur. Daha önceki ifadelerimizi açıkça tekrar ederiz ki, bunlardan biri kulların, en üstün ve en yüce zât olan Allâh'ın Rububiyyeti'ne ibadeti, diğeri de insanların bir birinin hukukuna riayet etmesi ve birbiriyle güzel bir şekilde geçinerek dünyayı imar etme çaba ve hizmetlerinden ibarettir.

Yukarıda açıklandığı üzere Suhuf-i Şerîfe'de, Tevrat, Zebur ve İncil-i Şerîf'de bu konuda çok sayıda hüküm, emir ve yasak tebliğ edilmiş ise de, ilahi

kitapların en faziletlisi olan, Allah'ın hükümlerinin, kanunlarının ve emirlerinin tamamını eksiksiz bir şekilde kapsayan Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'da, Hakk'a ibadet ile insanlarla iyi geçinme ve güzel anlaşma hakkında ayetlerle sabit kılınmış olan emirler, yasaklar ve ilahi adalet hükümleri, hepsinin en mükemmeli, en kusursuzu ve en sağlamı olup insanın dünya ve ahiret saadetine ulaşmasına hakkıyla sebep olan, bütün yönleriyle en faydalısı olan ve doğru yolu gösterendir. Çünkü Cenâb-ı Mevlâ, eşsiz sevgilisi olan Son Peygamber'ini, Allâh'ın kullarının yegane terbiyecisi olan Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de en yüce ve en seçkin biçimde "Hulukun Azîm" olarak vasıflandırmış⁴¹ ve en güzel ahlâk sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri de, kendisinin Rahmân olan Allâh (c.c.) tarafından "Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş olduğunu" bizlere bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamber Efendimiz'in Hadîs-i Şerif'lerinde, güzel ahlâk hakkında gerçekten akıl sahiplerine yol gösteren ve sonsuz övgülere mazhar olan nice emirler ve güzel öğütler Nass ile sabit kılınmış ve açıklanmış olup, bunlarla icabettiği ve gerektiği gibi ahlâklanması ve ibadet etmesi halinde Cenâb-ı Hüdâ-yı Mûteâl'in ilahi rızasına ve Fahr-i Kainat Efendimiz'in peygamberliğinin hoşnutluğuna kavuşarak dünyevî ve uhrevî ihsan ve ilahi lütuflara kolaylıkla yaklaşacağı, fakat Allâh (c.c.) korusun aksi durumda hem dünya hem de ahirette azap ve ceza çekeceği muhakkaktır. Baştan başa mutlak hakikat ve hikmetli sözler olan İslâmî hükümler gereğince Allâh-u Teâlâ'nın zât ve sıfatından sonra kendi hakkını tanıyıp bilmesi ve diğerlerinin de hukukuna riayet etmesi emrolunmuştur. Mevlâ-yı Mûteâl'in yüce zatına ibadet konusunda kulların aciz kalmalarını, insan olmalarından dolayı meydana gelecek hata ve eksikliklerini, sırf lütfu ve ilahi keremiyle affedip bağışlayacağı ümit edilmiş ve kesin olarak niyet edilmiş ise de kulların birbirleriyle olan hukuku ve muamelatında hata ve kusurların meydana gelmesi hususunda ikisinden biri diğerinden bizzat sorumlu tutulmuş ve affa nail olmaları aralarında helalleşme hukukuna bağlı kılınmıştır. Bununla beraber İslâmiyet'te bâtın ve zâhirin doğruluğu ve temizliği emredilmiştir. Selâmet-i bâtın, doğru niyet ve güzel niyet demek olup insanın kalbinde kötülük hissi olmaması demektir. Peygamber-i Zîşanıamız Efendimiz Hazretleri "Mü'minin güzel niyeti, güzel amelinden hayırlıdır"

---

⁴¹ Bknz; Kalem Sûresi, 4. ayet

buyurmuşlardır. Herhangi bir kimse hakkında hayırlı bir şey düşünmenin Allâh (c.c.) katındaki karşılığı ödül ve sevaptır. Amellere ve fiillere şirk kirinin karışabileceği düşünülse dahi, güzel istekler ve niyetlerin riya şüphesinden uzak olacağı ifade edilmiştir. Zâhirin selameti ve taharetine gelince; bu da İslâm Dini'nde emredildiği üzere, Hakk'a ibadet ile insanların haklarına riayet etmekten ve bunun aksine hareket etmekten sakınma ile elde edilir ve açıklandığı şekliyle selâmet-i bâtın ve zâhire mazhar olan kimse, Cenâb-ı Rabbi'l Âlemin'in ebedi lütfü ve inayetine nail olur. İnsan, kendi türü hakkında bu yönde hüsn-ü niyet, hüsn-ü muamele ve hareketle emrolunduğu gibi, bütün mahlukat hakkında da hak ve insaf üzerine kurulmuş olan böylesi sağlam ve doğru fikir üzerine hareket etmekle de mükelleftir. Allâh-u Teâlâ'nın ilahi lütfüyle kendisine boyun eğen, yemesi helal ve mübah kılınan hayvanlara yumuşak bir şekilde muamele edip, gerek boğazlama ve yemelerinde eziyet ve aşırıya kaçmamakla, gerekse bizzat binme ve ağır yük taşımada hayvanın gücünü dikkatten uzak tutmayarak adaletli olmakla görevlidir. İslâm Dini'nde insanlar arasında nefretleşme ve düşmanlık yasaklanmıştır. Kimse kimsenin şahsına, şahsi hukuk ve alakasına dokunamaz. Hatta fikren bile bir biri hakkında kötü düşünce ve niyette bulunamaz. Kendi hakkında olmasını istemediği ve memnun olmadığı bir sözün ve fiilin başkaları hakkında yapılmasını tasavvur etmek caiz değildir. Her söz, fiil ve amelinde yüce dinî hükümlere sarılmak ve tutunmakla doğru yol üzerinde bulunmak ve bu yönde iyiliklere ve güzel ahlâka hakkıyla sahip olan bir insan olmak gerekir. Bunun için insanın ilk iş olarak dindar olması gerekir. Ahlâkî faziletlerin temeli dindir. Din ve ahlâk ikizdir. Dindar olan zat, faziletli ahlâk ile vasıflanmış ve süslenmiştir. Mütedeyyin olmayan kimse güzel ahlâktan mahrumdur, insanlık alemi için zehirli bir organdır. Çünkü kalbi, yüce ahlâk hükümlerinin başı olan Allâh korkusundan yoksundur. Doğal olarak insanlara zarar vermektan kendini alamaz. Din hakkı tanımayan, Hakk'tan korkmayan, Yüce Yaradan'ın, Rızık verenin Allâh (c.c.) olduğunu bilip hamd ve şükür etmeyen kimse elbette yaratılanların da hukukunu tanımaz, insanlığın değerine riayet etmez. Kendi haz ve nefsinin isteklerinden başka bir amaç gözetmez. Din, insanı iyiliksever eder. Dinin hükümlerine uyarak amel etmek, saadet bahçesine ulaşmak demektir. İnsanın kurtuluş yolu dindir. Alemin düzenini sağlayan dindir. Dinin nuruyla aydınlanan kalplerin duyguları melekseldir. Kişinin dindarlığının yolu, Cenâb-ı Hakk'ın Alîm,

Semi' ve Basîr olduğunu düşünüp kabul ederek sözlerini ve davranışlarını güzelleştirip düzeltmesidir.

Hakk'ın sözünü bilmeye koyul

Ta ki bir fesadın korkusundan endişe duymayasın

İnanan kimse, nimeti elde ettiğinde, kolaylık ve mutluluk halinde, Hâlık-ı Âzîm'üş-Şân'ına hamdeden ve şükreden olur; güçlük ve sıkıntı zamanlarında ilâhî lütuf ve keremi ümit ederek teselli bulur ve sabırlı olur. Büyük İslâm âlimlerinin açıklamalarına göre, dindar olan kimsenin yalan, laf taşıma, hırsızlık, fakiri geri çevirme ve kalp kırma gibi kötü durumları yapmaya cesaret etmesi düşünülemez. Zîra fiillerin ve amellerin hepsini Hakk Teâlâ'nın bileceğini ve göreceğini, sevapların karşılığında kat kat iyilik ve yardımda bulunacağını; günahlar içinse azap ve ceza ile karşılık vereceğine inanmış ve kesin bilgi olarak kabul etmiştir. Böyle bir insandan iyilikten başka bir şey beklenemez.

Ey âbid kardeş dindâr ol

Gören gözünü aç uyanık ol

Din ni'meti ruhunun payı oldu

O ni'metin kadrini bil iyilerden ol

Aslında din, ezelden beri rûhun payı olmuş değerli bir nimettir.

Nefsani arzuların zorlamasıyla şeytanın tuzağına aldanarak mukaddes olarak vasıflanan ruhu, ezeli nimetten uzaklaştırmak ve mahrum bırakmak ne büyük bir felakettir.

Ulvi kudreti ve ilahi hikmetinin yüceliği ile insan soyunu bir avuç topraktan yaratıp paha biçilemez bir nimet olan rûh ile ikramda bulunan ve aziz kılan, sınırsız ve hesapsız lütuflara mazhar kılarak mutlu ve seçkin kılan Allâh-u Teâlâ hazretlerine itaat ve ibadet, her zaman şükretme ve senada bulunma gibi mukaddes kulluk görevlerini kapsayan din-i mübinin faziletinden nasibi olmayan talihsizlere şerefli insanlık sıfatını yüklemek câiz değildir.

Özellikle kendi Hâlık-ı Müteâl ve Rezzâk-ı Zü'l-Celâl'inin seçkin yoluna itaat ve kullukta bulunmayan, yani Allah'ın kullarına vermiş olduğu kutsal dinden yararlanamayanların kendi türüne karşı hiçbir yönüyle hayır ve iyiliği olamayacağı ve hatta kötülüklerini ve zararlarını istiyeceği çok açıktır. Bundan dolayı Cenâb-ı Mâlik'il Mülk'ün ilahi rızasını kazanmaya çalışma ve itina gösterme, dini hükümler

gereğince üzerine düşen kulluk görevlerini güzel bir şekilde yerine getirme ve bu sayede iki dünya saadetine ulaşma ve her durumda iyi bir ün kazanmak isteyenlerin dindar ve müttaki olmaları gereklidir.

“Asıl kazanan dinde kazanandır”

MUKADDES YÜCE HİLÂFET MAKAMINA SADÂKAT VE İTAAT

Kullarına hidayet veren, onlara doğru yolu gösteren Allah-u Teâlâ'nın lütfuyla insanların kurtuluşuna sebep olan İslâm dini gereğince alemlerin sahibi olan Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi olarak insanların efendisi olan halife hazretlerine boyun eğme ve itaat etme dinimizin farzlarından olup Hazret-i Mevlâ-yı Mûte'al Kur'an-ı Kerîm'inde “Allâh'a, Rasûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz”⁴² buyurmuştur.

Mülkün tek sahibi olan Allâh-u Teâlâ'nın ilahi hikmeti ve ezeli iradesinin gereği olarak, müslümanların kıyamete kadar yüce bir merci ve güçlü kutsal bir merkeze devamlı bağlı olmaları gerekli olup, her müslümanın o mübarek ve yüce makama sığınması vacip olduğundan, müslüman toplumlar da ilâhi hikmetin gereği olarak, mü'minlerin imamı ve Rasûl-u Emîn Efendimiz Hazretleri'nin halifesinin yüce makamlarının ipine dini bir bağla kolay bir şekilde bağlanmışlar ve itaat etmişlerdir. Kitâb-ı Mübîn-i İlâhî olan Kur'ân-ı Kerîm gereğince bu boyun eğme ve bağlanma öyle sağlam kıymet ve teslimiyette olmuştur ki, ehl-i tevhd ve îmânın gerek dünya hayatına ait işlerinde ve muamelatında, gerekse ahiret hayatıyla ilgili itaat ve kulluğunda, mübarek halifelik makamının emir ve görüşüne ihtiyaçları açıkça ortadadır. Nitekim bu hususlar dînî kitaplarda ele alınmış ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Halifelik mührüne sahip olan Halife Hazretleri, bozulmaması koruma altına alınmış olan İslâm'ın asıl bekçisi ve himaye edeni, kutlu Muhammed ümmetinin yüce reisi ve imamı olup dini hükümlerin korunması, hükümlerin uygulanması ve devam etmesi Allâh-u Teâlâ tarafından padişahlıklarının yaptırım gücüne emanet edilmiş ve İslâm ümmeti, ilahi makamının gölgesinde himaye edilmiş ve bir araya getirilmiştir.

---

⁴² Bknz; Nisa Sûresi, 59. âyet

Fahri kainat (en güzel salatlar onun üzerine olsun) Efendimiz Hazretleri'nin Nebvî hadislerinde İslâm'ın yüce halifesine itaat ve bağlılığın, Cenâb-ı Bâri-i Teala'ya ve Rasûl-ü Ekremi'ne itaat ve bağlılık demek olduğunu açıklamış ve padişaha yaraşır şekilde hayır duada bulunmanın bağışlanma sebebi olacağını müjdelemiştir. Müslümanların sultanı, alemlerin Rabbi'nin gölgesidir. Her kim ona itaat ederse Hâk Teâlâ ona ikramda bulunur.

Her kim ihanet ederse Hâk Celle ve A'lâ ona gazaplanır ve onu cezalandırır. İslâmiyet ile müslümanların sultanı ikizdir. İslâm, din esasıdır. Müslümanların sultanı ise onun koruyucusu ve bekçisidir. Ona ihanet eden dalalette kalır, ona sadakatla güzel hizmet eden ise hidayet ve saadete ulaşır. Yaratılışın hikmet, anlam ve gayesi o bölümdeki hadis-i şeriflerde ele alınmış ve dolaylı olarak anlaşılmış olmaktadır ki, hem İlahi ferman ve hem de Peygamber Efendimizin emir ve açıklamaları gereği kutsal makam olarak vasıflanmış olan yüce hilafet makamına saygı gösterme ve itaat etme, hilafet makamının rızasını elde etmek için daima gayret ve çaba gösterme, hilafet makamı için hayır dua ederek dünya ve ahiretle ilgili bereketleri ve çok daha önemli makamları elde etme hem kulluk görevi hem de güzel ahlâk ve iyi yaşantının en iyi göstergesidir.

Âmin diyor Rûhul-Emîn arşın sağından

Mülkün ve milletin pâdişahına dua ettiğim zaman

ÇOCUKLARIN ANNE BABA VE ÖĞRETMENİNE KARŞI GÖREVLERİ

İslamiyet'te baba, anne ve öğretmene karşı açık bir şekilde tam sevgi, itaat ve hürmet gösterme emredilmiştir. Cenâb-ı Allâh Kur'an-ı Kerîm'inde birçok âyette çocukların anne-babasına sevgi ve güzel muamelede bulunmasını, onlara itaat etmesini kuvvetle emretmiştir. Hatta bir âyet-i kerimede “ Allâh-u Teâlâ'ya ibadet edin, şirk etmeyin, anne ve babanıza iyilik edin”⁴³ buyurularak anne babaya sevgi ve itaatın, en yüce varlık olan Allâh-u Teâlâ'ya ibadet etme ve şirkten sakınma mertebesinde önemli ve gerekli olduğu bildirilmiştir. Tefsirlerde “ Eğer hoşunuza

---

⁴³ Bknz; Nîsâ Sûresi, 36. âyet

gitmeyen bir şeyi görür ve bu konuda çaresiz de kalsanız, ana ve babanıza hoş olmayan kelimelerin en küçüğü olan “üf” ile dahi karşılık vermeyiniz. Daima yumuşak söz söyleyiniz. İtaat ediniz, haklarında rahmet duası ediniz. Yâ Rabbi! Bunlar bize küçüklüğümüzde şefkat gösterdikleri, yetişmemize ve kurtuluşumuza gayret ettikleri gibi sen de anne ve babama en yüce va’din olan rahmetle ve iyilikle onları mutlu eyle, diye hayır duada bulununuz. Anne babanızın size olan iyiliklerinin farkında olmalısınız. Nitekim anneniz sizi tamamiyle zayıflık ve bir o kadar zahmetli haliyle nice müddet karnında taşıdı. Daha sonra nice ağrılar ve acılar çekerek doğurdu, sütüyle besledi. Bunları düşünmeli ve kendilerine teşekkür etmelisiniz. Anne-baba haklarından dolayı büyük hesap gününde sizden hesap sorarım” diye ilahi emirde bulunduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanır.

Mü’minlerin şefkatli babası Cenâb-ı Rasül-ü Emin Efendimiz Hazretleri “Cenab-ı Allâh’ın rızasını elde etme, anne-babanın rızasını elde etmeye bağlıdır. Cennet annelerin ayakları altındadır. Allah esirgesin anne-babaya başkaldırma cehennem ateşini hak etmek demektir. Anne-babaya iyilik, cennet bahçesi nimetine ulaşmaktır. Anne-babaya başkaldıran cennetin güzel kokusunu en uzak noktadan bile koklayamaz. Anne ve babasının elini, yüzünü, içtenlikle ve hürmetle öpen kimseye cehennem ateşi etki etmez. Onun samimi bir şekilde yapışıp elini öpmesi cehennem ateşini utandırır. Babanıza itaat ve saygı, annenize güzel hizmet ve hürmet ediniz. Anne-babanın duası Cenab-ı Nebi’nin duası gibidir. Gönüllerinin kırılmasından ve kötü dualarından şiddetle sakınınız” buyurmuşlardır. Aynı şekilde kendisinden ilim ve ma’rifet elde edilen hoca ve öğretmene, anne ve baba kadar, hatta onlardan daha çok saygı ve hürmet edilmesi ve her durumda hocanın hakkının gözetilmesi tavsiye edilmiştir. Mübarek ağızından inciler saçan Hazreti Nebevi (sas) müderris ve muallim hakkında “ Babaların en hayırlısı” şeklinde eşsiz bir lakaplandırma ve belîğ bir şekilde iki kelimeyi birleştirip ifade ederek öz babalardan daha çok onların saygıya layık olduklarını tenbih etmiştir.

Allah’ın izniyle bizlere ilim ve irfan öğreten öğretmenin can derecesindeki maddi ve mânevi karanlıklardan kurtulmaya vasıta olan çeşitli bilgileri bizlere ulaştırması ve bırakması ve bu yönüyle itibar ve şerefimizi yükselttiği kabul edilerek, bizlere vermiş oldukları dünyanın değerli ni’meti olan bu bilgilerden dolayı teşekkür etme, haklarında daima hayır dua ve layık oldukları şekilde hürmet etme ve ikramda

bulunma görevlerimizdir. Allâh-u Teala korusun onların temiz kalplerinin kırılması musibetlerden sayılmaktadır. Gerek anne baba, gerekse hoca ve öğretmenlere karşı Kur'ân-ı Azîm'uş-Şân'a ve Nebî-i Zîşân'ın emrine uygun bir şekilde muâmele ve davranış gösterilip, Allâh, Rasulullah ve insanlar katında güzel bir karşılık görmeye ve teşekkürle layık olmaya, iki cihanda mutlu ve sevinçli olmaya çalışmalıdır.

Müslümanlığın başında bir insanın ahlâk ve manevi yaşamındaki ölçüsü, anne baba ve hocasına karşı göstermiş olduğu davranışlarıydı. Müslüman gençlerden birinin evlenme ve izdivacı sırasında, erkek ve kız tarafından birbirinin durumu, ahlâk ve manevi yaşantısı, kendisini tanıyanlara sorarak araştırmaya başlanır, olması istenen bir takım insanî ve yaratılış özellikleriyle beraber, en önemlisi de anne-baba ve öğretmeni tarafından razı ve hoşnut olup olmadığı ve onlara sevgi ve itaatinin ne derecede bulunduğu sorulur ve var olması istenilen özelliklere sahip olduğu anlaşıldığında o gencin iyi insan olduğuna karar verilir ve sünnet olan nikah kıyılırdı. Demek oluyor ki babalara ve annelere sevgi göstermek ve itaatkar olmak, sahip olunması gereken üstün özelliklerin ölçüsü ve insanlığın en başta gelen faziletlerindedir. Nitekim “ Anne ve babasına hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz” hikmetli darb-ı meseli bu esasa dayanır.

Anne ve babasını seven insan

Hakk'ın ihsânına olur şâyân

Öğretmen ve anne-babanın hakkını gözet

Olayım dersin mazhar-ı ihsân

BABA VE ANNENİN COCUKLARA VE AKRABAYA KARŞI GÖREVLERİ

Baba, anne ve aile büyüklerinin çocuklara ve akrabaya karşı görevleri büyük kitapları dolduracak kadar çoktur. Bu küçük kitapta zikredilen görevlerin tamamını açıklayacak değiliz. Yalnız esas ve önemli maddelerinden bahsedeceğiz.

Cenab-ı Rabbülâlemin yeryüzünü babalar ve çocuklar silsilesi ile donatmış ve insanoğlunun devamını çocuk sevgisi ile nesli devam ettirme hizmetini yerine

getirmelerini emretmiş ve Allah-u Teala'nın hikmetli ve sürekli devam eden bu lütfu, insanoğlunun neslinin devamına sebep olmuştur.

Anne-babanın kalbinde çocukların sevgi nurunun parıldaması nasip olmasaydı, şefkat ve merhamet duygusu tecelli etmeseydi, tam bir aciziyet içerisinde dünyaya ayak basmış olan bir günlük bebekler, doğumuyla beraber gözden kaybolur (ölür) ve doğdukları gibi heder olup giderdi. Kendi kendilerine kazanmaya ve elde etmeye gücü yetinceye kadar onların bakılıp beslenmesinin ne derece zor, hatta tahammül sınırını dahi fazlasıyla geçen bir yük olduğu düşünüldüğünde, o görevin seve seve yerine gelmesi için, doğmayan ve doğurmayan Hz. Allâh (c.c.)'in insanların kalbine bahşettiği sevgi hissi, şefkatin büyüklüğü ve sayısız toplumsal faydaları açık bir şekilde ortaya çıkar. Yüce İmamlar ve büyük İslâm alimleri, babalara çocukları hakkında bir fikir vermek için geçmişe dönüp bakarak, evvelce gelip geçmiş olan babaları ve kendi aciz çocuklukları zamanında babalarının koruması altında ve anne kucağında geçirdikleri hayatı düşünmelerini, bugünkü hallerine Allâh (c.c.)'in izniyle onların sebep olduklarını hatırlamalarını tenbih ederler ve ondan sonra geleceğe yönelerek, asla değişmeyen Allâh-u Teâlâ'nın kanunu gereğince er veya geç kendilerinin de geçici olacağını, yerlerine çocuklarının geçeceğini etraflıca düşünmelerini ve ona göre uygun tedbirler almalarını ve güzel bir terbiyeye girişmelerini tavsiye ederlerdi ki aslında alemleri yaratan ve idare eden Cenâb-ı Allâh'ın merhametli mübarek emirlerine ve imamların efendisi Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin Hadîs-i Şerîflerinin hükümlerine dayalı olan bu açıklamaların ve bizlere ulaştırılan uyarıların insanoğlunun saadetini düzenlemek ve sağlamak için ne büyük bir hikmetli ders olduğu açıktır. Yalnız Kur'ân-ı Hakîm'de, çocuklara sevginin biçimi belirli olup şekilsel (görüntüsel) sevgi, makbul ve razı olunmuş değildir. Hakikaten de anne-babanın oğluna ve kızına olan sevgisi öpüp okşamak gibi şekilsel şeylerle açıklanamaz ve güzel bulunamaz. Hatta bu yolda kuru sevgiden zarar dahi görülür. Rasullullah Efendimiz Hazretleri çocuğun cennet çiçeklerinden bir çiçek olduğunu buyurmaktadır ve bu yönüyle onu koklamakta Rasûlüllâh (sas)'ın sünnetine uygun hareket etmeli, Yüce Yaradan'a hamd ve senâ etmek gereklidir. Dünyaya gelmiş olan çocuğun ilk aşına olduğu bedenler ile doğal koruyucusu baba ve annesidir. Masumcuğun ilk gördüğü ve tanıdığı insan onlardır. Yeni doğmuş bebeğin hayrı ve şerri anne-babasına aittir. Beslenmesi ve terbiyesi

onların sorumluluğuna ve şefkatlerine emanet edilmiş en önemli görevdir. Anne ve baba, masum çocuğun maddi ve manevi yönden sağlık ve selametiyle görevlidirler. Zayıf bedenini sıcak ve soğukun etkisinden, hastalıkların ve sıkıntıların saldırısından korumaya, güzel bir şekilde beslemeye, para harcayarak maddi olarak iyi yetişmesine, aynı şekilde iç saflığını kötü ahlâkın sirayet etmesinden koruyarak ve çeşitli güzel ahlâk ve amel ile gerektiği gibi aydınlatarak ve terbiye ederek iyi insan olmasına gayret ederler. Yoksa kuru sözle çocuk sevilmez. Din-i Mübin-i İslâm'ın emri, baba ve annenin çocuklarını uzun uzadıya anlatıldığı gibi korumaları ve güzel bir şekilde eğitim ve öğretimlerini yapmaları ekseninde olup, Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'inde “Nefsinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz”⁴⁴ buyurmuştur. Ahiret ateşinden korunma şeriat hükümlerine sarılma ve uyma ile kolay ve nasip olur. O durumda dünyanın şiddetli sıkıntılarında kurtulmak da doğaldır. Çünkü İslâm Dini'nin hükümleri, insan neslinin iki cihanda da selamet ve saadetine kefilidir. İnsanların en şerefli olan Hazreti Peygamber pekçok hadîs-i şeriflerinde “Anne-babanın çocukları üzerinde hakları vardır. Çocuklar anne-babaya emanettir. İlâhi bir emanet olan çocukların güzel eğitimlerine, bedenlerinin sıhhat ve afiyetine, kötü ahlâktan muhafazalarına bakmak görevdir. Bakılmazsa günah olur” buyurmuşlardır. Değerli İslâmî kitaplarda yazılmış olduğu üzere, ilmi, dini ve dünyayı çocuklara öğretmek veya öğrettirmek babaların üzerine tayin edilmiş bir haktır. Bu hakkın yerine getirilmemesi ahiret gününde hesaba çekilmeye ve cezaya sebep olur. Alemin edep öğretmeni ve müslümanların şefkatli babası olan Peygamber Efendimiz Hazretleri “Çocuğunu güzel bir şekilde eğiten ve terbiye eden baba, hayırlıdır. Onun bu ameli, sadakadan daha çok ödül ve mükafata yol açar. Hayırlı çocukların babası olanlar, vefatlarından sonra çocuklarının hayırlı amellerinden pay alırlar” buyurmuşlardır. Fıkıh kitaplarında anne-babanın üzerine düşen çocuk hakları ayrıntılı olarak açıklanmış ve ifade edilmiştir: Velayet hakkı, infak hakkı, beslenme, yetiştirme ve terbiye hakkı, süt emme hakkı, malları koruma hakkı başlıklarıyla gerçekten akıllara hayretler verecek derecede ince ve mükemmel ve eksiksiz özellikteki bölümlerde anne-babanın görevleri belirlenerek ve açıklanarak mutluluğa sebep olacak ameller insanlık ailesinin emrine sunulmuş ve bunları gerçekleştirilmesi

---

⁴⁴ Tahrir Sûresi, 6. âyet

sağlanmıştır. Şimdi belirtilen hükümlere göre çocukların korunması, yetiştirilmesi ve gerekli şekilde terbiye edilmesi annelik ve babalığın sorumluluğuna verilmiştir. Kalbinde hakkıyla çocuk sevgisi olanlar, kendilerine ilahi emanet olarak verilen çocuklarının ilk iş olarak sağlık ve esenliklerini muhafaza etmenin yanında dinin emir ve yasaklarını; ikinci olarak, kültür ilimlerini ve faydalı sanatları; üçüncü olarak, İslâmî âdab-ı muaşeretini onlara öğretmeye ve anlatmaya gücü yettiği kadar gayret ve sabırla çalışmalı ve bu vesileyle iki dünyada mutluluk kazanmalı ve iyi bir şöhret elde etmelidirler. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyet-i kerîmede çocuğu olan babaların ve küçük çocukların velilerinin sorumluluğuna vacip kılınan önemli görevler belirtilmiş ve orada küçüklerin, özellikle de yetimlerin haklarının son derece dikkatli bir şekilde himaye edilmesi ve korunması kuvvetle emredilmiş; Allâh korusun küçüklerin ve yetimlerin haklarına riayet etmeyerek yetim malları zerre miktarı dahi olsa zayi edilir veya alınmaya cüret edilir, onlara haksızlık ve eziyet edilirse, ahiret gününde Cenâb-ı Allâh'ın hakkı gaspeden ve kalbi kıran kişiyi en şiddetli azapla cezalandıracağı ayetle sabit kılınmıştır. Eğer küçükler ve yetimlere iyi bakılır, hakları ve malları tam olarak korunursa, işte bu hayırlı ve salih amelin, Allâh katında diğer salih amellerden daha çok makbul olacağı, bu koruyucu ve emanete riayet eden kişinin umut edilen en güzel mükafata nail olacağı müjdelenmiştir. Allâh'ın sevgilisi ve ceza gününün şefaatchisi Peygamber Efendimiz Hazretleri (sas)'nin hadîs-i şerîflerinde “Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize riayet etmeyen bizden değildir. Her kim bir yetimi sever, okşar ve korursa, Cenâb-ı Rabb'ül Âlemin onu iki dünyada kendisine ikram edilen ve istediğine ulaşan eyler. İçinde iyi davranılmış ve değer vermiş bir yetim bulunan ev, Cenâb-ı Rabb'ın nazarında evlerin en sevimli olanıdır. Bir yetimi Allah'ın rızası gayesiyle öpüp koklayan, ferahlık veren cennet kokularını koklamış olur” müjdelelerini vermiştir. Özellikle eğitim ve öğretime, ilmin yüceliğine, şânına ve kıymetine dair yazılmış olan tebliğatlar ve değerli eserler sınırsız ve sayılamayacak kadar çok olup, bir çocuğa dinine ve dünyasına ait ilimlerden ve bilgilerden bir kelime veya bir cümle dahi olsa öğreten kimsenin Allah katında nice mükafata nail olacağı, mal cimriliğinden daha çok ilimdeki, eğitim ve öğretimdeki cimriliğin rezillik sayılacağı ve ayıplanacağı, çocukların güzel bir şekilde yetiştirilmelerinin ve eğitilmelerinin vacip olduğu ortaya koyulmakta ve açıklanmaktadır. İnsan kendi oğullarına ve kızlarına karşı etraflıca

anlatıldığı gibi, koruma, kollama, merhamet ve şefkatle görevlendirildiği gibi akraba ve yakınlarına da sevgi, şefkat ve yardımla görevlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de sila-i rahim emredildiği gibi risalet sahibi, ilim, hilim ve hikmet kaynağı Peygamber Efendimiz (sas) de “Akrabalık bağlarını güçlendirmek için görevlendirildim” buyuruyorlar. Sila-i rahimin anlamı, akraba ve yakınlarını unutmayı arayıp sorma, ziyaret etme ve elden geldiği derecede yardım etmedir. Sila-i rahim sebebiyle insanın ömrü ve malı bereketlenir. Akrabalık bağlarını koparan kişi cennetten uzaklaşır. Cennet kokusunu koklayamaz mealinde Peygamber Efendimiz (sas)'den hadis-i şerifler rivayet edilmiştir.

Behcet'ül-Ahlâk⁴⁵ da yazılmış olduğu üzere Cenab-ı Allâh (c.c.), büyük peygamberlerden Hz. Musa (a.s.)'ya akrabalarına iyilik etmesini emretmiş, Hz. Musa (a.s.), ne türlü iyilik yapılırsa Allâh'ın rızasına uygun olacağı hususunda kendisine danışınca, akrabadan göz önünde bulunmayanlara selam ve dua, yanımızda olanlara sila-i rahim ve ihsanda bulunma, zengin olanlara ve yönetimde bulunanlara riayet edilmesi ve övgüde bulunulması şeklinde değerli ve şerefli bir hitapta bulunmuştur. Sila-i Rahim'in büyük kıymetini gösteren diğer bir hadis-i şerifte “Rahmin, arşa asılıp şöyle der: Ya İlahi! Beni gözeteni sen de gözet, beni terk edeni sen de terk et” diye niyazda bulunduğu açıklanmıştır ki, bu konuda başka söz söyleme ihtiyacı bırakmaz. Peygamberliğin parlayan güneşi olan Efendimiz Hazretleri'nin ümmetine “ Sizin en hayırlınız akrabalarına ve ailesine hayırlı olandır” buyurduğu malumdur. İnsanın akrabalarına ve ailesine hayrı ise, onlara iyi muamelede bulunmaya bolca çalışmak, bununla beraber övülmüş olan sila-i rahim vazifesini yerine getirmek, elden geldiği kadar akrabaya yardım ve ihsanda bulunmak, ilim ve irfan öğretmeye özen göstermekle olur. En basit düşünceyle şu hal ve amelin insanlık âlemine doğrudan doğruya hayır ve menfaat demek olduğu, İslâm Dini'nin bu gibi kaidelerle uygar bir dünya meydana getirdiği anlaşılır. İslâm Dîni üzere olduğumuz için Allah'a hamdolsun.

---

⁴⁵ Abdullah BEHCET tarafından hicri 1314 yılında yazılmış ahlâk kitabı.

KOMŞULUK HAKKI

Komşu ve komşuluk hakkı İslâm'da büyük bir öneme sahiptir. Beşinci cüzdeki Nisa Sûresi'nde, akrabaya ve akraba dışındaki komşulara nezaket ve merhamet ile muamelede bulunma, onlara hayır yapma ve sıkıntılarını giderme konusunda hizmet ve yardımda bulunma emredildiği gibi Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sas), kıyamet gününde en önce muhasebe ve muhakeme olunacak olanlar iki komşudur. Evden önce komşu lazımdır. Yani iskan ve ikamet için insana mutlaka ev ve mesken çok gerekli olduğu halde ondan önce iyi komşunun daha çok gerekli olduğu ifade ediliyor ki, komşunun ne kadar değerli ve kıymetli olduğu böylece açık bir şekilde bildirilmiş ve açıklanmıştır. Akraba olan müslüman komşu, müslüman komşu ve müşrik komşu üç derece itibariyle hak sahibidir. Her biri güzel muaşeretle, gerektiğinde birbirine yardım ile, en küçük derecede bile olsa eza ve hoş olmayan durumdan kaçınmak ile mükellef ve mesuldür, şeklinde buyurmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de Ma'un⁴⁶ Sûresi'nde, konu-komşu vesâirenin birbirinden ödünç olarak bazı ev eşyası ve ev için gerekli ihtiyaçları istediklerinde vermeleri; isteme durumunda red ederek vermeyenlerin azaba uğrayacakları belirtilmiştir. Merhametlilerin en merhametlisi olan Cenab-ı Allâh (c.c), kimsenin kimseyi rencide etmemesini, diğerinin hakkını çiğnememesini ve hakkına saldırmamasını emretmiş, bu ilahi emre uyanların ve boyun eğenlerin ihsan ve bağışlanmaya mazhar olacaklarını; aksine hareket edenlerin cezaya ve hüsrana uğrayacaklarını tekrar tekrar açıklayarak, faziletli ve yapılması herkes tarafından beğenilmiş olan görevleri bildirerek komşuluk hakkının sahip olduğu üstünlük ve ağırlık, delilleriyle birlikte ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

İslâm topraklarında iki komşu birbirine sevgi doludur. Yan yana bulunan meskenlerinin bekçisidir. Dinen komşu komşusundan sorulur, araştırılır. Komşu komşuya hayır dua etmeye, selam vermeye ve hatır sormaya önem verir. Yan yana bulunan komşu yakın arkadaş ve samimi dost olur. Şayet bir iki gün karşılaşılmaz ve

---

⁴⁶ Mâ'ûn kelimesi, zekât, farz olan sadaka, diğer malî yükümlülükler, hayır, iyilik, nimetlerin paylaşılması (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007: V/698), su, tuz, ateş, iğne, balta, çanak, çömlek, kova (Döndüren, 2003: II/972) gibi insanların günlük hayatlarında birbirlerinden ödünç alıp verdikleri maddeleri ifade etmektedir.

evinden çıktığı görülmezse sebebini öğrenmeye çalışır. Hasta ise ziyaret edilir. Komşunun hastalığı sırasında yardımına koşmak gerekli olup özellikle kendisinden başka evine bakacak kimsesi yoksa ihtiyacına yardım edilir. Komşular arasında kin ve nefret tamamen kötü karşılanmış ve yasaklanmıştır. Her biri diğerinin mutluluk ve kederine ortak olmakla görevlidir. Olur olmaz hata ve noksanlarına bakılmaz, hoş görülür. Hele komşunun ayıbını araştırma büsbütün olumsuz müslüman ahlâkıdır. Komşunun evine getirdiği eşya ve erzaka bakmamak, özellikle yan yana ve karşı komşunun hane-i haremine bakmamak, Allah korusun kötü gözle bakmamak, izni olmaksızın evine ve bahçesine girmemek, gerektiğinde mallarını korumak, cenazesinde hazır bulunmak, ihtiyaç görüldüğünde zor işlerinde kendisine yardım etme ve işini kolaylaştırma, çoluk çocuğuna güzel muamele ederek gönüllerini hoş etme ve bazen uygun hediyeler vermek dine uygun haklardan ve güzel komşuluğun adaplarından. Bu konudaki emirleri insanlığın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v) Efendimiz'in tebliğ etmesiyle, raşit dört halife, yüce ashap ve imam efendilerimiz tarafından nice güzel nasihatlar bizlere ulaşmıştır. Komşu haklarını yukarıda ayrıntılı olarak açıklandığı şekilde gözetip güzel muamele ile birbirine yardım eden ve arka çıkanlar hakkında dünyevi ve uhrevi çeşitli mükafatların müjdelendiği ve ileride yer alacak hoş dizelerde açıklandığı üzere fakir komşuya yardım eden kimsenin cennet bahçelerinde ceza gününün şefaathçisi Hz. Muhammed (sas)'e komşuluk şerefine nail olacağı belirtilerek ona göre hareket etmek ve saadete ulaştıracak hasletleri kazanmaya çalışmak gerekir.

Fakir komşuna yardımcı olursan

Kendini peygamberle cennette komşu görürsün

Mü'minlerin annesi Hz. Aişe (r. anha) Efendimiz bir gün -ümmetlerin efendisi, fahr-i âlem- Peygamber Efendimiz Hazretleri'ne “ Hangi komşuya öncelikli olarak yardım edilmesi gerektiğini sormalarıyla, en yakın ve yan yana bulunan komşudan başlamak gerektiği, komşuların karşılıklı olarak sevgi ve yardımlaşmada bulunmaları, birbirlerinin gönlünü hoş etme ve birbirlerini gözetmeleri gerektiği” yönünde açıklama yapmışlardır.

EŞLER ARASINDAKİ ÂDAPLAR VE HAKLAR

Allâh (c.c.)'ın hikmetiyle erkek ve kadın, karı ve koca, kainat yuvasının oluşturulma ve kurulma sebebi, insan neslinin soy ve üreme vesilesi olmuştur. İnsanlığın mutluluğu bu iki asıl unsurun güzel anlaşması ve uzlaşmasıyla meydana gelmektedir. Onun için alemlerin yaratıcısı olan Cenâb-ı Allâh, Kur'ân-ı Kerîm'de, erkeklerin ve kadınların tek bir nefisten yaratıldığını bilerek, sevgi üzere yaşamalarını, akraba ile ilişkiyi kesmekten sakınmalarını, güzel ahlâk, faydalı ve yumuşak sözle geçinmelerini emretmiştir. Nisâ, Nûr ve Ahzâb sûrelerinde eşlerin hakları ve görevleri hakkında yol gösteren mübarek hükümler ayetlerle ortaya konulmuştur. Gerçekten karı ve kocanın ayetlerde ifade edildiği üzere, ilahi bir emirle sevgi ve nuhabbet üzere birleşmeleri insanlığın refah ve mutluluğuna sebep olup insanlığın babası Hz. Âdem (a.s.) ile insanlığın annesi -hürmetler üzerine olsun- Hz. Havvâ'nın yaratılışlarındaki sevgi ve arzu duyguları bu esasa dayanmaktadır. Bundan dolayı karı ve kocanın güzel bir şekilde anlaşmaları ve geçinmeleri sadece kendilerini ilgilendirmez. Doğrudan doğruya topluma aittir ve topluma sirayet eder. Onların temiz yaşamları ve samimi bir şekilde geçimlerinden doğacak olan narin çocuk, insanlığın mutluluğu denilen en güzel maksattır. Bunun için İslâm Dîni, eşler arasında gözetilmesi gereken bir çok hakkı tayin ve tertip etmiş, ayrıntılı açıklamaları dinimizin mukaddes kitaplarında uzun uzadıya anlatılmış olan bu haklara riayet edenlerin iki dünyada aziz ve istediğine kavuşan olacağı müjdelenmiştir. Karı ve kocanın din kuralları arasında sayılan ve açıklanan bazı büyük ayıplar dışında ufak tefek hata ve noksanlardan dolayı birbirlerinden uzaklaşmamaları ve nefret etmemeleri, her durumda dinin hükümlerine uyarak hoş geçinmeleri, sabırlı ve dikkatli hareket etmeleri açık bir şekilde emredilmiştir. Kainatın nuru Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'nin Hz. Aişe (radiyallâhu anha) Efendimiz tarafından nakledilen, saadete vesile olan bir hadis-i şeriflerinde, mü'minlerin iman yönünden en olgunu, güzel ahlâk sahibi olan ve çoluk çocuğu için lütufta bulunandır, buyurdıkları gibi Hz. Tirmizi ve Hz. Ebû Hureyre (R. Anhüma)'den nakledilen hadis-i şerifte de "Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza en hayırlı olanınızdır" şeklinde eşi benzeri olmayan ifadesi bizlere şerefle gelmiştir. Bu konuda daha bir çok değerli

emir mevcut olup hepsinde de karı ve kocanın birbiriyle hoş geçinmeleri ve birbirine güzel muamele etmeleri, eza ve cefa eylememeleri emredilmektedir.

İslâmi kitaplarda karı ve kocanın küfüvveti, yani birbirine uygun ve mütenasip olmaları şart kılınmıştır ki bundaki hayır ve menfaat insanın idrak mertebesinin dışında kalır. Ayrıntılı bilgi elde etmek için ana fıkıh kitaplarına bakılmalıdır.

Karı-koca hakları ve görevlerine dair büyük İslâm alimlerinin hepsinin buyurduğu meseleler ve muamelatlar şöyle özetlenebilir: Koca, karısının geçimini ve elbisesini İslâm'ın kabul edeceği değer üzere getirecek, oturacakları evi tedarik edecek ve hazırlayacaktır. Karı da kocasının ma'ruf değerle getirdiği nafaka ve elbiseye, hazırladığı meskene kanaat edecek ve razı olacaktır. Karı, kocasının dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasaklarını güzel bir şekilde dinleyecek ve kabul edecektir. Koca da karısına dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasakta bulunacak ve güzel söz söyleyecektir. Karı, kocasının gözlerinin göreceği çirkin eşya ve burnunun koklayacağı kötü kokulardan evini ve elbiselerini temizleyecek, istirahat ederek yatıp uyuması, lezzetle yiyip içmesi için gücünün yettiği ölçüde dikkat ve özen ile evin hizmetinde kusur etmemeğe çalışacaktır. Karı ve koca birbirlerinin vakıf olduğu sırlarını, yani evdeki özel durumlarını dışarıya ifşadan kaçınacaklardır. Koca, karısının diktiği elbisenin, pişirdiği yemeğin eksiklerinden ve lezzetsizliğinden bahsederek gönlünü rencide etmeyecek, ev işlerini çok fazla araştırıp inceleyerek karısını rahatsız edip daraltmayacaktır. Karı, kocasının malını zayi olmaktan koruyacak, çocuklarını annelik hissine layık surette güzel terbiye ve himaye edecek, yiyip içmelerinin, yatak ve elbiselerinin düzenine bakacaktır. Koca, karısının baba, anne ve diğer yakınlarıyla görüşmelerine müsaade edecek ve her iki taraf birbirinin akraba ve ailesini gözetecektir.

Koca, karısını dinin farzlarını yerine getirmeye teşvik etmekle, dini konularda bilinmesi gereken bilgileri öğretmekle, dine uygun olmayan hallerden yasaklamakla görevlidir. Karı da uzun uzadıya anlatıldığı gibi hükümler ve edepler dairesinde kocasına itaat ettiği taktirde Allah katında sevaba mazhar olur.

Dini hükümlere uygun olarak karısına bakmayan, eza ve cefa eden haylaz, uygunsuz erkek ve kocasına meşru daire içinde uymayan, güzel uyum ve

münasebetten uzaklaşan yaramaz, huysuz kadın lanete uğrayıp, her ikisinin de hakkında dini hükümler ve cezalar uygulanır.

Arayış dünyasında görmedim

Daha iyi bir ehliyyet güzel ahlâktan

İSLÂM SEVGİ VE KARDEŞLİĞİ

Kur'ân-ı Kerîm'de ayet-i kerîmede açıkça buyurulduğu üzere bütün müslümanlar birbirinin kardeşi olup, Allâh-u Teâlâ'nın bu hikmetli buyruğun hükmü gereğince Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret esnasında Fahr-i Risâlet (sas) Efendimiz Hazretleri ile ashab-ı güzîn (radiyallâhu anhum) arasında kardeşlik bağlarını geliştirmek için sözleşme yapılmış, ondan sonra bütün müslümanlar arasında sünnete uygun olarak kardeşlik bağının yayılması ve sağlamlaşması kolay olmuştur. Bu yüzden hangi soy, kavim ve kabileden olursa olsun, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun bütün müslümanlar birbirlerine karşı samimi kardeşlik duyguları ile vasıflandırılmış ve bağlanmıştır. Hz. Ömer (r.a.) Efendimiz bu kardeşlik bağlarının esasını hatırlattığı sırada “ Zahiri yakınlık, et ve kandır; ma'nevi yakınlık, ruh ve nefistir, aralarındaki fark açık şekilde bellidir” buyurarak İslâm dinine mensup bütün iyi ruhların ve nefislerin iman nuru ile birleşmiş olduğunu açıklamışlardır. Hz. Mevlana (k.s.) Efendimiz:

Bil ki fark çoktur

Su ve çamurdan can ve gönüle gelinceye kadar

sözleriyle Hz. Ömer'in sözlerini açıklamakta ve:

Mü'minler sayılır fakat imanı tektir

Bedenler sayılır fakat canı tektir

mübarek Mesnevi'siyle de mü'minlerin ancak beden ve dış görünüşleri itibarıyla sayılabilen ve başka başka görünen varlıklar olsa da imanlarının ve canlarının bir olduğunu açıkça belirttiklerinden dolayı bu konu üzerinde sözü uzatmaya ihtiyaç kalmamıştır.

Hakikaten mutlu müslüman nüfus, Kelimetullâh'ın içerisinde toplanmış, müslümanların kalpleri tevhit ve iman nuruyla birleşerek aydınlanmış ve dolmuş olmakla İslam kardeşleri aynı vücutta birleşmiş ve şekillenmiş, bütün müslümanlar aynı özelliklerle ve görevlerle eşit olarak görevli ve mükellef olmuştur. Bir müslüman diğer müslümanın mutluluğuyla mutlu olur, aynı şekilde hüznü ve elemiyle kederli ve kırılmış olur. Aynı vücudun bir uzvu eziyet çektiren olduğunda diğer aza ve cevahirin (el ve ayak gibi azalar) ondan etkilenmesi doğal olduğu gibi müslüman kardeşlerden birinin eza ve elemi diğerlerine sirayet eder ve onların da elemelenmelerine sebep olur. Onun için Allâh-u Teâlâ'nın en sevgili kulu Fahr-i Risalet Hz. Muhammed (a.s.v.) Efendimiz Hazretleri: “Bir mü'min bir mü'mini mutlu ederse Hakk Teâlâ onu lütüf ve keremiyle mutlu eyler, bir mü'min bir mü'minin hayrı ve faydası için koşar ve yürürse cihat sevabına nail olur. Bir müslüman diğer müslümanın meşru olan işlerinden ve ihtiyaçlarından birini kolaylaştırır ve yerine getirirse yapmış olduğu günahları affedilir. Müslüman, dilinden ve elinden diğer müslümanların salim olduğu kimsedir. İslâm'da kimseye zarar verme ve zarara uğratma yoktur. Kendisi için sevdiğini İslâm kardeşi için de sevmedikçe tam iman etmiş olmaz. Müslüman müslümana sözlü ve fiili olarak eza ve cefadan uzak ve salim olmalıdır.”

“Mü'min, mü'mine kendini sevdirmekle, yardımına koşmakla ve onu sevmekle görevli ve böylece Allâh (c.c.) katında mükafatı hak edendir. Bir kimsenin mü'min kardeşine sevinç içerisinde ve gülyüzle bakması benim mescidimde bir yıl itikaf etmesinden daha hayırlıdır. Birbirinizle alay etmeyiniz. Kalp kırmaktan sakınınız. Gönül kazanmaya çalışınız. Fakir olsa dahi hor görmeyiniz. Alçakgönüllü olunuz. Alçakgönüllü olmak, büyük ve yüksek rütbe sahibi olmaya sebeptir” buyuruyorlar. Bu konuda Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'nden daha bir çok hadîs-i şerîf nakledilmiş olup Cenâb-ı Hakk'ın emirlerinden dolayı insanlarla iyi münasebette bulunulması ve kardeşliğin gereklerinin yerine getirilmesi tebliğ edilmiştir. Rasûl-i Ekrem (sas) Efendimiz Hazretleri'nin peygamber olarak yapmış olduğu tavsiyeleri Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ayetlerdeki emirlere dayalı olarak ifade edilmiş olup Allâh-u Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde “ Birbirinize yardım ediniz, iyilik yapınız, aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, tek bir nefisten yaratılmış olduğunuzu bilip hoş geçininiz,

Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ'ya ibadet ediniz, İslâm'ın uygun gördüğü haklara uyunuz, böylece affa nail olursunuz” buyurmuştur. İşte Allâh-u Teâlâ'nın emri ve Rasûl-i Ekrem'in tavsiyesi gereği islâm kardeşliğinin kaideleri ve tertemiz görevleri baştanbaşa iyiliklerden ve yüce ahlâktan meydana gelmiş olup, kardeşlik haklarına riayet etme, hem dünya hem de ahirette saadete ve yüksek rütbeye sahip olmaya sebeptir. Müslümanlar kendi din kardeşlerinden sonra bütün insanlara karşı güzel davranmakla ve iyi geçinmekle de görevlidirler.

Âdem'in çocukları birbirlerinin azasıdır

Çünkü yaratılışları tek cevherdendir

Hikmetini gözönünde tutarak faziletli insanlık görevlerini güzel bir şekilde yerine getirenler, bunun sonucunda Allâh-u Teâlâ'nın rızasını elde ederler. Hadîs-i şerîfte bildirildiğine göre, imandan sonra aklın nuru insanlarla dostça geçinme, insanlara kendini sevdirmeye ve onlarla dostluk yapmadır. Yine başka bir hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere, insanların en hayırlısı insanlara faydası olandır ve insanların en şerlisi insanlara zarar verendir. Hazreti Ebubekir (r.a.) Efendimiz'den nakledilen bir kutsi hadiste “Cenâb-ı Hakk'ın, eğer benim rahmetimi isterseniz yarattıklarına merhamet ediniz” buyurduğu müjdelendir. Diğer bir hadîs-i şerîfte “Yaratılanların gülü insanlardır. İnsanlara en çok faydalı olanlar Allâh'ın en sevgilisi olanlardır” buyuruluyor. Yaratılanlara, insanlara, yani bütün insanlığa hayırda ve iyilikte bulunma ne ile olur? Şüphesiz ki bütün iyiliklerle ve güzel ahlâkla muttasıf olarak bütün insanlara karşı merhametli ve şefkatli olma, cömertlik ve iyilikler gösterme, insaf ile muamelede bulunma, Allâh'ın rızasının aksine davranışlardan ve sözlerden kaçınma ile olur, ki bu dünyada mutlu bir şekilde yaşamak ve ahiret yurdunda da sonsuz nimetlere ulaşmak isteyenlerin kesinlikle zikredilen emirleri ve hayırlı görevleri gerektiği gibi yerine getirmeleri gereklidir.

Dünya nimetinden sürekli faydalanmak istersen

Yaratılanlara ikramda bulun ki Allah da sana ikram etsin

Evet Hakk Teâlâ sınırsız ve sayısız lütufta ve iyilikte bulunmuştur. Biz niçin türdeşimiz olan insanlara cömert olmayalım. Aynı manada Muhterem Sa'dî (Rahimehullâh'ul-Hâdi) de aşağıdaki beyitinde, insanlara iyilik etmenin Allâh-u Teâlâ'nın lütfuna ulaşma imkanı sağlayacağını bildirmiştir.

Allâh'ın seninle olmasını istersen

Allâh'ın kullarına iyilik yap

ÇALIŞMA VE İŞ

Çalışma ve iş güzel ahlâktandır. Güzel ahlâk, çalışma ve iştendir. İnsan bu dünyaya çalışmaya gelmiştir. Çalışarak dini ve dünyası için gerekli olan şeyleri ve ihtiyaçları elde edecektir. Allâh-u Azîm'uş-Şân Kur'ân-ı Kerîm'inde insana çalışmayı ve iş yapmayı emretmiştir. İnsan çalışmadan ve iş yapmadan hiçbir şey elde edemez. İnsanlar türlü türlü ihtiyaçlar içinde yaratılmıştır. İnsan hayatına vakfedilmiş olan bu ihtiyaçların başlıcaları açlık, susuzluk, soğuktan ve sıcaktan etkilenme gibi temel ihtiyaçlardır. Zikredilen ihtiyaçları ortadan kaldırmak ve yatıştırmak gereklidir.

Rezzâk-ı Kerîm olan Allâh-u Teâlâ'nın bizlere lütfetmiş olduğu şeyleri elde etme ancak çalışma ve iş yapma ipine sarılmakla mümkündür.

Basit bir şekilde düşünelim. Biricik gıdamız olan ekmeği elde etmek için ne kadar gayret ve çalışmaya ihtiyacımız vardır. Tarlanın sürülmesi, nadasa bırakılması, tohum atılması, biçilmesi, samanından ayrılması, tanelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende öğütülmesi, yoğurulması, mayalandırılması ve pişirilmesi hususunda sonuna kadar gayretlere ve çalışmalara ihtiyacımız olduğu açıkça ortadadır. Bunu bırakalım, o ekmeği ellerimizle parçalayıp ağzımıza götürmek, çiynemek, yemek, hatta oturup kalkmak, yürümek, gezmek, söz söylemek gibi hayatımızda var olan şeylerin her biri farklı bir iştir. Aynı şekilde sıcaktan ve soğuktan korunmak için elbiseler tedarik etme, yerleşme ve oturmak için evler ve konutlar inşa etme türlü türlü gayretlere ve çalışmalara bağlı değil midir?

Anlaşıyor ki Samed olan Allâh-u Teâlâ'nın ilâhî hikmeti gereği insan çalışmaya mecburdur. Sebeplere sarılmakla görevlidir. Çalışmaksızın hiçbir şey elde edilir mi? İnsanoğlu Allah vergisi olan akli melekeleri, eli, ayağı, ağzı, gözü, kulağı, kısaca ruhsal ve bedensel duyguları, her bir uzvu ve organı ile sürekli bir makine gibi hareket halindedir. Çalışmaksızın duramaz, işsiz olamaz. Emek ve çalışma olmaksızın hiçbir şey kendiliğinden meydana gelmez. Emek harcamadıkça temel ihtiyaçlarını gidermede başarılı olamayıp, yaşamında sıkıntı içinde kalır. Bu

sıkıntıları onu, başkasının çalışmaları sonucunda elde ettiği şeylere rızası olmadan saldırmaya zorlayarak kötülük yapmasına ve sefaletе düşmesine sebep olur. Herhangi bir kişi, ruhsal ve bedensel melekelerin noksan olması gibi bir mazeretten dolayı kendi ekmeğini elde etmeğe gücü yetmeyen iş yapamaz durumda kalanlardan biri olmadığı halde çalışmadan ve işten uzak durur ve tembellik yaparsa onda her türlü kötü ahlâk ortaya çıkar.

El ele Allâh için bir iş yap

Bir kazancın olsun dostun yardımına koş

Bir mesleğe adım atan herkes

Başka dostların yardımına koşar

Allâh (c.c.)’ın dostlarının dostu ve muhterem yardımcısı olan Hz. Mevlana Celaleddin Efendimiz Mesnevî-i Şerif’lerinde “Cenâb-ı Hakk sana eli nimet olarak verdi ki, bir iş tut, bir kazanç kapısı seçip hem kendine hem de insanlara yardımcı ol ve dostluk yap, bir kimse bir kazanç kapısına adım atarak arkadaşlarına ve kardeşlerine dostluk ve yardım eder” diyerek hakikati açıklıyor.

Mü’minlerin halifesi Hazreti Ömer (r.a.) Efendimiz çok kıymetli hutbelerinde “Geçiminizi elde etmek için sebeplere sarılmadan ‘Allâhım beni rızıklandır’ duâsıyla yetinip durmayınız, zîrâ gökten altın ve gümüş yağmadığını bilirsiniz, ben içinizden gücü kuvveti yerinde birini görürsem san’atı nedir? diye sorarım. Kazançsız ve işsiz olduğu cevabını alırsam o kişi gözümde düşer” buyurmuşlardır. Yüce şehrin ilim kapısı Mü’minlerin halifesi Hazreti Ali (r.a.) Efendimiz de “İnsanın san’atı hazînesidir” buyurmuşlardır.

Çalışıp kazanmayı ve iş yapmayı kendisinin sünnet-i seniyyesi olarak ifade eden yaratılmışların en üstünü, gökyüzünün parlayan güneşi olan Peygamber Efendimiz (sas)’ın mü’minlerin halifesi Hazreti Ali (kerremellâhu vecchê), Ebû Hureyre ve İbn-i Ömer (radiyallâhu teâlâ anhum ecmeîn) Efendilerimiz tarafından nakledilen hadîs-i şeriflerinde “Çiftçilik yapınız, çiftçilik kutsaldır, rızkınızı topraktan temin ediniz, Allâh-u Teâlâ geçimini sanat ve ticaretle sağlayan mü’min kulundan râzı olur” buyurarak mutlu ümmetini emek ve çalışma yoluna sevk ve teşvik etmektedirler. Peygamber Efendimiz (sas)’ın bu önemli tavsiyeleri Kur’ân-ı Kerîm’in mübarek emirlerine uygun surette olup Cuma, Nahl, Meryem ve Nebe surelerinde Cenâb-ı Hakk’ın karşılıksız olarak kullarına vermiş olduğu sayısız

nimetleri kullarının çalışarak kazanmalarını ve elde etmelerini emrettiği ve bu hususların ayrıntılı açıklamalarının tefsir kitaplarında uzun uzadıya anlatıldığı ma'lûmdur.

Bundan dolayı çok değerli İslâm Alimleri, insana çaba ve gayreti tavsiye ederek ve anlatarak boş geçen vaktin en büyük bela olduğunu, tembel ve yararsız adamın ışığı kaybolmuş mum, yani sönmüş bir hayat ateşi olarak kabul edildiğini, Allâh-u Teâlâ'nın izniyle insanın hem düşünsel hem de bedensel çalışmalarıyla dünyayı imar etme ve insanların mutluluğunu sağlamakla görevli olduğunu, hayatın temel düzeninin ve devamının, manevi zevklerin ve ruhsal lezzetlerin en güzelinin ve en derininin çaba ve gayretten meydana geldiğini ve Rabbimiz Allâh-u Teâlâ'nın boş duranları sevmediğini bir çok eserleriyle açıklamışlar ve ispat etmişlerdir.

İnsanın çalışmaya gücü yettiği ve çalışmakla yükümlü olduğu halde tembelliğe tutulur ve tembellikten kurtulamazsa değerli hayatının yüce duygularını ve becerilerini kendi eliyle söndürmüş ve yok etmiş olur ki faaliyetleri tembelliğe maruz kalmış olan bir beden varlığına karar verilemeyip adeta cansız varlıklar kategorisinden sayılması zorunlu hale gelmektedir.

Ahlâk İlmi'ne göre tembellik ve işsizlik en büyük hastalıktır. Her türlü ahlâksal ve bedensel hastalıklar ve rahatsızlıklar bu acı ve korkunç hastalıktan meydana gelir. Tembel kimse Allâh-u Teâlâ'nın yüce ihsanı olan yaşama nimetini suistimal etmiş hatta ortadan kaldırmış ve mahvetmiş olur. Bu yönüyle de Allâh-u Teâlâ'ya en büyük nankörlükte bulunmuş demektir. Tembellik denilen dünyanın yıkılmasına ve insanın da sefaletine sebep olan bu kötü dertten kurtularak sünnete uygun bir şekilde çalışma ve gayret etme yolunda ilerleyenler iki dünyada da sevinçli ve mutlu olurlar. Din İlmi, Tıp İlmi, Ekonomi İlmi, Hukuk İlmi ve Ahlâk İlmi bu konuda ittifak ederek çalışmayı tavsiye ediyor hatta emrediyor. Olanca gücüyle tembellik ve avareliği yasaklıyor. Kainattaki olaylara ayna tutan tarih kitaplarında güçlü, mutlu ve bahtiyar olanların çalışkan milletler olduğu bildiriliyor.

Şu halde en önemli önceliği ilim ve kültür öğrenmek olan insan, dînî ve dünyevî güzel işlerle ve helal kazançlar elde etmekle meşgul olarak Allâh-u Teâlâ'nın sayısız nimetlerine sahip olma ve rızasını kazanma yoluna devam ederek boşu boşuna vakitleri zayi etmekten ve hayat nimetini ortadan kaldırmaktan kaçınmalı ve bu şekilde mutlu ve berekete kavuşan olmalıdır.

“ Kim çalışırsa başarır.”

SELÂM

Selâm (celle celâlüh), Allâh-u Teâlâ'nın Esmâ-yı Hüsnâ'sındandır. Cenâb-ı Rabb-i İzzet'in zâtı ve sıfâtının her türlü eksiklikten münezze ve uzak olması, mukaddes iradesiyle dilediğine dünya ve ahiret kurtuluşunu bahşetmesi ve ihsân etmesi anlamına gelip bununla ilgili olarak tefsir kitaplarında gerekli açıklamalar mevcuttur ve etraflıca anlatılmıştır.

Mübarek selâm kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok ayet-i kerîmede geçmektedir. Sözlük manası, dünyevî ve uhrevî her türlü kusurlardan, tehlikelerden, belalardan ve sıkıntılardan korunmuş olmaktır, şeklinde özetlenebilir. Bununla beraber, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli yerlerde geçmekte olan mübarek selam kelimesinin bulunduğu yerdeki anlamıyla ilgili yorumlar, muteber Kur'ân kitaplarında ele alınmış ve açıklanmış olduğundan dolayı o kitaplara müracaat etmek gerekir. Nitekim Sâffât Sûresi'nde Cenâb-ı Rabb-i Zül-Celâli vel-İkrâm, peygamber ve resullerine ayrı ayrı selâm ederek onları aziz ve maksatlarına nail kılmıştır.

Yukarıda zikredilen Sûre-i celîlenin sonundaki “ Selâmın alel-mürselîn (Selam peygamberlerin üzerindedir)” ilahî ifadesi, bütün peygamberlerin ve rasullerin Allâh-u Teâlâ tarafından selama nail kılındıklarını müjdelemekte ve onların şanını yücelterek ism-i şeriflerinin insanların samimi dillerinde dua ve selam ile anılacağını ve hatırlanacağını anlatmaktadır.

Kâinâtı yaratan Allâh-u Teâlâ, bahşetmiş olduğu dünya ile, konuşma yeteneği ve akletme özelliği ile donattığı insanın diğer insanlarla güzel bir şekilde anlaşması ve fitratında var olan birlikte yaşama düşüncesi esasıyla onları refaha ve mutluluğa yaklaştırarak korku ve nefret karanlığından kurtarmakta, dostluk ve muhabbetten nasiplendirmektedir ki bu amaç doğrultusunda Nisâ ve Nûr Surelerinde Allâh'ın kullarının birbirleriyle karşılaştıklarında veya bir eve girdiklerinde gönlü hoş etmek için dua ederek, selam verme ve almaya riayet ederek güzel geçinme ve dostluk temelini kurmalarını emretmiştir.

Mukaddes kitaplarımızın ayrıntılı açıklamalarında yazıldığına göre tahiyat ve selâmın gerek veren ve gerek alan için Allâh katında sevap ve mükafatı

gerektirdiği, selam alırken ilave olarak söylediğimiz rahmet ve bereket dua kelimelerinin daha fazla hayır ve sevaba neden olduğu ortaya konarak açıklanmıştır.

Allâh-u Teâlâ Hazretleri'nin en sevgilisi, en büyük terbiyecisi, kainatın övünç kaynağı, en güzel selamların üzerine olduğu Peygamber Efendimiz Hazretleri, Kur'ân-ı Hakîm'in bu konudaki ayetlerinin gerektirdiği şekilde ümmetine güzel kelime olan selam ile duada bulunmuş ve ümmetinin fertlerinin birbirleriyle selamlaşmalarını pek çok hadîs-i şerîflerinde emretmiş ve tavsiyede bulunmuşlardır.

İşte müslümanlar arasında karşılıklı olarak selamlaşma bu şekilde sünnet olmuş ve o seçkin manevi zamandan beri en güzel şekilde yayılarak ve samimi insanların ağızlarında karşılıklı olarak duayı celbederek gelmiştir. Buhârî-i Şerîf'de ve Mişkâtü'l-Mesâbih'in 2. cildinde Hazreti Ebu Hureyre (radiyallâhu teâlâ anh)'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte, Allâh-u Azîmu's-Şân'ın Hazreti Âdem (salavatullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi's-selam)'e bir grup meleği gösterip "Git şu meleklerle selam ver. Onlar seni ne ile selamlayacak ve sana ne ile karşılık verecekler? Dinle ki onların hayır duaları ve selâmı senin zürriyetinin hayır duası ve selâmı olacaktır" buyurduğu ve insanoğlunun babası Hazreti Adem'in bu ilâhî emir üzerine gidip bu meleklerle Es-selâmu aleyküm ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâhi diyerek selamlaştığı ifade edilmiştir.

Hazreti Abdullâh Bin Ömer (Radiyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte müslümanın en hayırlısının, bildiğine ve bilmediğine selâm ve yemek ile ikram eden kimse olduğu, mealen ifade edilmektedir.

Hazreti Katâde (Radiyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, herhangi bir eve girişinizde ve çıkışınızda selam veriniz, açıklaması ifade edilmiştir.

Hazreti Cerîr (Radiyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, kadınlar ile görüşüldüğu zaman selamlaşma emredilmiştir.

Hazreti Câbir (Radiyallahu Teâlâ anh)'den nakledilen hadîs-i şerîfte, söze başlamadan önce selâm verilmesi tenbih edilmiştir.

Hazreti Ebi Hureyre (Radiyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, binenin yürüyene, yürüyenin oturana ve az olanların çok olanlara selam vermesinin güzel bir adet olduğu açıklanmıştır.

Hazreti Enes (Radıyallahu Teâlâ anh)'den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte de, bir insanın evinden çıkarken ve evine dönerken aile fertlerine selam vermesi emredilmiştir.

Yerine ve durumuna göre küçüğün büyüğe veya büyüğün küçüğe selâm vermesi âdâbtan olup meclislere ve toplantı yerlerine girerken çocukların selam vermek yerine mübarek görerek büyüklerinin ellerini öpmesi ve onlara hürmet etmeleri güzel olarak kabul edilen adetlerimizden olup, çocukları okşamak ve gönüllerini hoş etmek de Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyelerindedir.

İbni Abbâs (Radıyallahu Teâlâ anh) 'dan rivayet edilen bir hadîsi şerîfte “Küçüklere merhamet ve büyüklere hürmet ve riayet etmeyen bizden değildir” buyurulmuştur. “Bir kimse bir yetimin şefkat ve iltifât maksadıyla başını okşarsa, Cenâb-ı Rabbi Raûf kıyamet gününde onun elinin altından geçen her bir kıl miktarı kadar nur yaratır ve ona ihsanda bulunur” meâlindeki hadîs-i şerîf de İbni Mes'ud (Radıyallahu anh)'dan rivayet edilmiştir.

Daha önce tanıdığımız kimselerle görüştüğümüzde onlara selam verdiğimiz gibi onların yanında tanımadığımız kimseler bulunursa onlara da selâm veririz.

Selâmın usulü, “Selâmun aleyküm” ve cevap olarak “ Ve aleykümü's-selâm” demektir. Fakat son zamanlarda aynı dua kelimesini telaffuz etmeksizin “temennâ” denilen işaret ile de yapılması yaygınlaşmıştır. Tam bir edeb ve tevâzu ile elleri hareket ettirerek yükseltmekten ibâret olan bu işârete temennâ denilmesi iki tarafın birbirlerinin hal ve hatırlarının selametini niyaz ve temenni ettiklerini dolaylı yolla bildirme anlamına gelmektedir. Şurası dikkate alınmalıdır ki temennâ işaretini yaparken, kalben veya dil ile selâmun aleyküm ve aleykümü's-selâm denilmelidir.

Temennâ işaretinin suistimal edilerek bir takım tuhaf haller ve acayip tavırlar sergilenmesi İslâm âdâbına aykırıdır. Peygamberlerin efendisi olan Efendimiz (sas)'in pek çok hadîsinde selam verilmesi emredilmekte, selam vermenin Allâh'ın rızasını kazanmaya, kardeşler arasında sevgi ve muhabbetin artmasına sebep olacağı müjdesi yer almaktadır.

Selam vermenin yanında hal ve hatır sorarak iki tarafın da hayır duada bulunması, göz önünde olmayan dostlara selam götürmesini diğerine söylemesi ve ricada bulunması da mümkündür.

Hamam ve benzeri yerde çıplak olanlara, eğlence gibi günahlarla meşgul olanlara ve tuvalet ihtiyacını gideren kimselere selâm verilmez.

Mahkeme huzuruna çıkan düşmanın selamlarını reddetmez.

Namaza başlama, açıktan Kur'ân'ı Kerîm okuma, dini ilimleri okutma, ezan okuma ve namaza durma esnasında bunlarla bizzat meşgul olan ve bu işlere girişmiş olanların selama cevap vermeleri gerekmez.

MUSÂFAHA

Musâfaha, yani görüşme sırasında karşılıklı olarak selamlaştıktan hemen sonra iki tarafın birbirlerinin ellerini içtenlik ve sevgiyle tutup dostane bir şekilde sıkmaları, Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesindedir.

Musâfaha, affeden-merhametli olan manasına gelen safh kelimesinden türemiş olup, iki kişiden birinin diğerine ellerini uzatması, garazlardan (kötülük düşüncesinden) arınmış olarak diğeriyle iyi anlaşmış olduğunu ilan etmekte, samimiyet ve dostluk bağlarını güçlendirdiğini göstermektedir. Fahr-i Risâlet Envâr-ı Ulviyyet Efendimiz (sas) pek çok hadîs-i şerîflerinde musâfaha yapmayı emretmektedir.

Buhârî-i Şerîf ve Mişkâtül-Mesabîh'de Berâ bin Âzib, Ahmed Tirmizî ve İbn-i Mâce (Radyallâhu Teâlâ anhüm) hazretlerinden nakledilen ve rivayet edilen hadîs-i şerîflerde “ Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıklarında musâfaha etsinler, böylece bağışlanmayı hak etmiş olurlar” buyurulmaktadır.

Hazreti Atâü'l-Horasânî (radyallâhu anh)'den nakledilen hadîs-i şerîfde “ Musâfaha ediniz, kin gider. Hediyeleşiniz, birbirinizi seversiniz” hikmetli açıklaması yer almaktadır.

Musafahanın yapılma şekli, birbirleriyle karşılaşan iki kişinin sağ ellerinin safhalarını (düz taraflarını) birleştirmesi, yani birbirlerinin ellerini güçlü bir şekilde yapıştırmalarından ibarettir. Hazreti Peygamber Efendimiz (sas), musafaha eden kimse elini çekmeden mübarek ellerini çekmezdi. Sünnet-i seniyyeye uygun olarak ellerini birbirine kavuşturup birleştiren kişiler, birbirlerinin yüzüne güleryüzlü bir şekilde bakar ve güzel sözlerle hal ve hatır sorarlar. Çocuklar doğal olarak bu gibi

merasimi yerine getirmede kusurlu olduklarından dolayı onların musafahası büyüklerinin ellerini öpmek şeklinde olabilir.

Yaşıt ve denk olanlar, yaş ve mevkide yüksekte bulunanlar birbirine eşit bir şekilde musafaha eder. Ancak yaş veya makamca yukarıda bulunanlar, kendi üstündekilere karşı göstermeleri gereken saygı ve hürmeti birleştirerek musafaha yapmalıdır. İşte bazı kötü gören kimselerin Avrupalılardan olduğunu zannettikleri bu adet esas olarak İslâm'ın yapılmasını istediği adetlerden olup taklit değil gerçektir.

İslâm'ın zarif âdaplarından olan bu güzel âdeti yerine getirmek için öncelikle ellerin temiz ve pak olması gereklidir. Öyle ki musafaha ettiğimiz kişiye iğrenç ve kirli bir şey sunmuş olmayalım. Özellikle ellerin pak ve temiz olmaması yüzünden çeşit çeşit sakatlıkların ve hastalıkların bulaşması ve yayılması bilinen bir durum olduğundan, ellerimiz temiz olmazsa, musafaha ettiğimizde sevdiğimizimize zarar vermiş oluruz. Tırnakların uzaması ayıptır ve çirkindir. Peygamber-i hakîm ve kerîm (sas) Efendimiz Hazretleri, tırnakların kesilmesini, yani tırnakların uzatılmayıp kesilmesini emretmiştir. Tırnak aralarına çeşitli pisliklerin dolup siyahımsı yeşil bir renk elde etmesinin ve binlerce mikrobun kötü bir şekilde toplanmasının ne kadar çirkin ve zararlı bir şey olduğu dikkate alınır, Peygamber Efendimiz (sas)'e karşı sonsuz bir şükranla hayran kalmamak mümkün değildir. Fransızlar gibi diş karıştırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzatmak ve sonra da dostunun elini tutmak nasıl uygun olabilir. Uzatılmış olan tırnakların temizliğine çalışıldığı açıklansa da, tamamen temizlendiği iddiasında bulunulamaz. Öyle olmakla beraber Avrupa'nın meşhur doktorları tıbbın ilerlemesi sayesinde İslâmiyet'in güzel âdetlerinden bu gibi bir çok faydaları derlemeye başlayıp bir süredenberi tırnak kesme ve törpülemeyi tavsiye etmekte ve bizzât uygulamaktadırlar.

Daha güzel olan odur ki dilberlerin üstüne gelir

Başkalarının sözü üstüne bu söz gelir

ZİYÂRET

Sünen-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ 'anhüme'l-Vedûd)'dan naklettikleri Hazreti Peygamber'in bir hadîs-i şerîfnde “ Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh Azîmüş-şân, birbirini gözeterek ziyaretleşenleri sever” veciz ifadesi yer

almaktadır. Aynı şekilde Hazreti Muhammed (sas)'in emri şeriflerine uygun bir şekilde değerli din alimlerimizin “ Dostluk ve sevgi bir cisimdir, rûhu ziyarettir”, “Dostluk ve sevgi güzel bir ağaçtır. Ziyaret onun tatlı meyvesidir”, “Dostları ziyaret, ruhun saflığına sebep olur” meallerinde bir çok kıymetli bildirileri olmuş ve bunların tamamı İslâm adap kitaplarında toplanmıştır. Gerçekte toplumların selamet ve mutluluğunun tek yolu, fertlerinin birbirleriyle anlaşmaları ve görüşmeleri ile olmakta, bu ise güzel bir şekilde kaynaşma, yaşama, görüşme ve sohbet etmelerine bağlı olduğundan yukarıda bahsedilen hadîs-i şerîfteki yüce manaya uygun olarak müslümanlar arasında gerek âile, gerek dostlar ve diğer ahbablar arasında ziyaretleşmenin yapılması gereklidir. Geçerli olan milli adetlerimize göre ziyaretler iki kısım olup biri, akraba ve içli dışlı dostların ziyaretidir. Buna özel ziyaret denilir. Diğeri, içli dışlı olmayan dostlar ile sıfat, hâl ve mevkice eşit veya üstünde olduğu kabul edilenlerin ziyaretleridir ki buna da resmi ziyaret denilir. Özel ve resmî ziyaretler de iki kısımdır. Biri, bayram vesâire gibi mübarek günler, diğeri sıradan günlerde yapılan ziyaretleridir. Akraba ve içli dışlı dostların ziyaretlerinde özenilmez, külfete girilmez. Özel tören yapılmaz. Çünkü “Dostluğun şartı, külfetin terkiyledir”, “Birlikte yaşamanın şartı, zorlukların terkiyledir” buyurulmuştur.

Örneğin, koca ve karıdan oluşan bir ailenin anne-baba veya çok yakın akrabaları, diğeri bir evde oturuyorsa, sık sık ve önceden haber vermeden onları ziyaret edebilirler. Yakınlıklığı ikinci derecede bulunan kişilerin evlerine de zaman zaman giderler. Ziyaret edilen kişi baba veyahut büyük baba ve o derecede yakın ve muteber ise onların iade-i ziyaretleri beklenmez. O gibiler birkaç gün görülmez ve kendilerinden haber alınmaz ise araştırılması gerekir. Onlarla yaş, durum ve mevkice üstte olan diğeri akraba bizzat ve vasitasız olarak küçüklerini araştırıp hâl ve hâtırlarıyla ilgili bilgi alırlar. Mazeretsiz olarak bu konulara kayıtsız kalmak ayıp karşılanmaktadır. Akraba ve dostlardan birinin hastalığı haber alındığında acilen onların hal ve hatırlarını sorma, cennetlerin efendisi Hz. Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesindedir. Buna dâir rivayet edilen hadîs-i şerîfte, Hazreti Peygamber (sas) bu ziyarete “Hasta ziyareti” adını vermiş, hastalığı haber alınan kişinin üç gün içinde evine gidilerek sorulmasını, görüşme sırasında hastalığının endişe edilecek bir durumunun olmadığından ve Şâfi olan Cenâb-ı Allâh'ın her dua eden için bir deva ve hastalıklara şifa verdiğiinden bahsederek teselli edilmesini, gönlünün neşeli

tutulmasına özen gösterilmesini ve hastanın yanında çok oturulmamasını tavsiye etmiş ve açıklamıştır.

Gerek özel ve gerek resmî ziyaretlerinizde veyahut herhangi bir sebep ve vasıfla evlerden birine girmek istediğinizde ilk iş olarak ev sahibinden izin alınması İslâm'ın en önemli adaplarından. Kitâb-ı Mübîn Kur'ân-ı Kerîm'de, Nur Suresi'nde “ Kendi evleriniz dışında başkalarının evine sahibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için daha hayırlıdır” buyurulmuştur. Yine bu Sûre-i Celîle'de “ Bir evin içinde size izin verecek kimse bulunmaz ise girmeyin, eğer izin talebinize cevâben dönmenize dâir bir söz söylenir ise ısrar etmeyin, dönün. Orada durmayarak ve ısrar etmeyerek geri dönmeniz sizin iyiliğinizden ve edebinizdendir. Hakk Teâlâ bu amelinize mükâfâtla karşılık verir” emri ilâhisi ayetle sabit kılınmıştır.

Otel ve benzeri gibi herkese açık olan ve içinde sürekli oturanı olmayan yerlere girerken izin almak gerekmediği de zikredilen sûrede yer almaktadır.

Abdullah Bin Besir (Radiyallâhu Teâlâ anh) hazretlerinden rivayet edilen hadîs-i şerîfte Cenâb-ı Peygamber Efendimiz “Ziyaret etmek için birinin evine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından yaklaşın. Kapının karşı cephesinden gitmeyin” buyurmuşlardır. Kapı açıldığında örtülü ve namuslu bir kadınla karşılaşma durumunda namusunu karuma amacına dayanan Peygamber Efendimiz'in bu güzel tavsiyesi her yönüyle teşekküre şayandır.

Hazreti Ebi Said El-Hudrî (Radiyallâhu Teâlâ anh)' den rivayet edilen hadîs-i şerîfte “Bir eve vardığımızda üç defa izin isteyiniz. Eğer izin gelmezse geri dönünüz.” buyurulmuştur. Evlere girerken istekte bulunma ve izin isteme bu hadîs-i şerîfle emredildiği gibi evin içinde kapısı kapalı veya perdeli odalara da aynı şekilde izin alarak girilmesi ve girildiği zaman da seslenilmesi emir ve tavsiye edilmiştir.

Avrupa âdâb-ı muâşeretinde geçerli olan “Antre” denilen izin isteme usulünün müslümanlar arasında eskiden beri var olduğu, hatta ilâhi kitabta yer olan uyulması zorunlu bir görev olduğu açıktır ve herkes tarafından kabul edilen bu mesele bizce iftihar edilecek bir husustur. Dışarıdan gelecek ziyaretçilerin uymak zorunda oldukları bu izin adabı, ev halkı tarafından da yerine getirilecektir. Nitekim Nur Sûresi'nde, sabah namazından önce elbise giyecek vakitte, yatsı namazından sonra elbisenin çıkarıldığı vakitte ve öğlen vakti uyunduğunda elbisesiz bulunulacak

vakitte, hizmetçiler, küçük ve büyük çocuklar gibi nâmahrem olanların izinsiz olarak yatak odalarına girmemeleri gerektiği yer almaktadır. İslâm'ın nezih adetlerinin insanların maneviyatını nasıl süslediğini hakıyla gösteren bu yüce emir, gerçekten yüceltilmesi gereken, insanlığın birbirini etkileyen huylarını iffet ve edep nurlarıyla tamamlayan, iftihar edilecek toplumsal güzel bir eğitim meydana getirir ki bundan dolayı Cenâb-ı Rabbi Kerîm'e ne kadar çok hamd ve şükür edilse azdır.

BAYRAMLARI VE MÜBAREK GÜNLERİ KUTLAMA VE ZİYARETLEŞME

Bayramlarda ve mübarek günlerde çocuklar, anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, erkek ve kız çocuklar, karı ve koca mertebelerine göre birbirlerini ziyaret ve tebrik ederler. Aile ve akrabaların tebrik edilmesi güzel bir şekilde yerine geldikten sonra dost ve ahbabların, karşılıklı olarak tanışılıp görüşülmüş ve yakınlık kurulmuş olan kişilerin evlerine gidilerek sünnete uygun olan bayramlaşma yerine getirilir.

Bayramlarda gidilen yerlerde uzun müddet kalınmayıp adet olduğu üzere ikram edilen kahve ve şekerden sonra geri dönülür. Özel ve içli dışlı olan dostlar ile akraba evlerinde kalma sürelerini uzatmakta bir sakınca yoktur. Bayramlaşma adabında küçükler büyüklerinin ellerini hürmetle öper, aynı yaşta olanlar ile birbirine denk olanlar ise birbirleriyle musafaha ederler ve kucaklaşırlar. İyilikte, kuvvette ve mevkide yukarıda olanlar ziyaretçilerine gönüllerini hoş eden sözler sarfederler ve hayırlı dualar ederek güzel bir şekilde karşılık verirler. Bayramlarda mutlu ve sevinçi olunması, yeni elbiselerin veya temiz kıyafetlerin giyilmesi ve güzel kokuların kullanılması Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesindedir.

Mümkün olduğu kadar fakirlerin ve fakir çocuklarının uygun elbise ve benzeri şeyler verilerek sevindirilmesi müslümanın güzel ahlâkından kabul edilip bu konuda Peygamber Efendimiz (sas)'in müjdelere içeren nice hadîs-i şerîfleri vardır.

Nişanlı olan gelin ve damat tarafından birbirlerine uygun hediyelerin gönderilmesi çok değer verilen milli adetlerimizden olup herkes bu hediyeleri arzu ettiği şekilde ve göndereceği tarafın şerefini dikkate alarak hazırlar ve gönderir.

Kurban bayramlarında adet olduğu üzere temizlenip süslenen kurbanlık koyun gönderilir. İslâm'ın seçkin faziletlerinden olduğu üzere bütün insanlar birbiriyle güzel bir şekilde anlaşıp görüşerek kimseyi incitmemek, herkese güler yüzlü ve tatlı dilli olmak, ufak tefek kusur ve eksikliklerden dolayı küsmemek gerektiğinden akrabalar, dostlar ve benzerleri arasında birbirinden kaçıp nefret ederek hatırdan çıkarma ve nefreti devam ettirme yasaklanmıştır. Eğer insalık halinden dolayı iki kişi arasında dargınlık meydana gelmişse uzatmayıp barışmaları, özellikle de mutluluk ve sevinç günleri olan mübarek bayramlarda küs kalmayıp hangi durumda olursa olsun dostluklarını ve sevgilerini yenilemeleri Peygamber Efendimiz (sas)'in mübarek emirlerinin gereklerindedir. Küçükler büyüklerinin ellerini öperek kusurlarının affedilmesini isteyerek, aynı yaştakiler ve denk olanlar da birbirlerine sevgi ve samimiyetlerini sunarak ve kardeşliğin gereklerini yerine getirerek sevinç ve mutluluk elde ederler.

Bizde ziyaret için Avrupa'da olduğu gibi bir kabul günü tahsîs edilmiş olmayıp ancak duruma ve işe göre hareket edilir. Yani ziyaret olunacak kimsenin ne zaman evinde bulunup görüşmeye uygun durumda olabileceği dikkate alınarak yola çıkılır. Önceden haber vermenin gerekmediği içli dışlı olunan dostlar müstesna olmak üzere ziyaret olunacak kişilerin tatil günleri ve boş zamanları dikkate alınır. Kainatın edep öğretmeni olan Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri ziyaretlerde dahi ölçülü olmaya dikkat edilmesini, çok gerekli olmayan birbirini takip eden sıkça yapılan ziyaretlerle bıkkınlık vermekten kaçınılmasını, ara sıra ziyaret edildiği takdirde iki kişi arasındaki sevginin artacağını ve ziyaret için uygun vakitlerin gözetilmesini emretmişlerdir.

İçli dışlı olmayanların, yani görüşme ve sohbetleri henüz dostluk dairesinde olmayanların sabaha karşı veya akşam olduktan sonra birbirini ziyaret etmeleri önemli bir sebebe dayanmadığı takdirde ayıp ve saygısızlık sayılır.

Ev sahibi ziyaretçisini güler yüzle ve tatlı sözle kabul eder. Mü'min kardeşinin yüzüne güler yüzle bakan ve kalbine sevinç veren kimsenin Allâh-u Teâlâ'nın lütuf ve keremi ile dünya ve ahirette sevinçli ve mutlu olacağı müjdelenmiştir. Ziyaretçinin itibar ve şerefine uygun olarak ayağa kalkılır ve tebrik edilir. Hazreti Ebî Saîd el-Hudri (Radiyallahu anhul-Bâri)'den rivayet edilen Peygamber Efendimiz (sas)'in bir hadis-i şerifinde "Büyüğünüzü ayakta karşılayınız" şeklinde buyurduğu

görülmektedir. Özellikle küçükler büyüklerini daima terbiyeli bir şekilde ve mütevazı tavırlarla karşılar ve onlara gerektiği gibi hürmet göstererek tebrik ederler.

Baba, büyük baba veya o büyüklük ve derecede ikram edilen ve saygı gösterilen kimseler, oda kapısında ve merdiven başında karşılanır ve uğurlanırlar. Ev halkından sayılacak derecede yakın dost ve akraba olmayan ziyaretçiyi alışlagelmiş elbise dışında mesela gecelikle karşılamak hoş karşılanmaz. Ev sahibinin ne kadar işi ve sıkıntısı olursa olsun ziyaretçi ve misafirine bunu belli etmeyip onları güzel bir şekilde karşılaması gerekir.

Ziyaret edilen kişinin yanında yerine göre az veya çok müddet oturulabilir. Fakat eve girildiğinde ölçü, bir meşguliyet görülür ve ev sahibinin bir yere gitmek üzere hazırlandığı hissedilirse uygun bir şekilde kalkarak onu işlerinden alıkoymak ve rahatsız etmek gibi durumlara yol açılmaz. Peygamber Efendimiz (sas)'in hadîs-i şerîfine göre ziyaretçisine yer göstermek ev sahibinin önemli görevlerinden olduğu gibi alelacele kendiliğinden yüksekteki bir yeri elde ederek oturmamak da ziyaretçinin edebe uygun olan görevlerindedir.

Ziyaret edilen yerde hazır bulunan ister tanıdık olsun isterse olmasın herkese selâm verilir ve hürmet edilir. Avrupalılar gibi dostluk ve selam vermek için mutlaka tanışık olmak şart değildir. Ziyaretçileri birbirine tanıtmaya ev sahibinin tercihinin kalmıştır. Bu tercihi kullanıp kullanmama ev sahibinin bileceği sebeplere bağlıdır. İslâm topraklarında geçerli olan usûl birbirleriyle tanışma ve ayrı ayrı tanıtmadır ki bu da nazik ve hoş bir davranıştır.

Misafirin oturma sırasında birbirine güzel bir davranışla yer açmaları, gerektiğinde yerlerini genişletmeleri, birinin kalkıp tekrar döneceği yere oturmamaları ve özellikle bir misafirin yerinden kaldırılıp diğerinin oturtulmaması Peygamber Efendimiz (sas)'in hâdîs-i şerîfeleriyle emredilmiştir.

Avrupa'da tesettürün olmaması kadın ve erkeğin karışık olarak otel, apartman, pansiyon ve özel evlerde ikamet etmelerine; tiyatro, konser ve balolarda karışık olarak bulunmalarına imkan sağlamakta, buralarda kendilerine özgü usûllere uygun bir tarzda tanışarak birlikte yaşama ve anlaşma zemini oluşturmaktadırlar. Memleketimizin eskiden beri var olan usûlüne göre ise; o şekilde yerleşme, ikamet etme, karışık bir halde olma ve birlikte yaşama geçerli olmadığından, uygar ailelerimiz ayrı ayrı özel mekanlarda oturur ve istirahat ederler ki kalabalık ve karışık

olmayacak şekilde yaşama ve anlaşma sayesinde sağlığın ve ahlâkın korunmasıyla elde edilen bedensel ve ruhsal faydaları burada tekrar etmeye gerek yoktur.

Müslümanlar arasında tanışma, en başta camilerde, mescid-i şeriflerde, komşuların konakları ve evlerinde, tekrar eden karşılaşmalarda ve toplanmalarda, mesleğine, vaziyetine ve durumuna göre yapılan münasebetlerle kolayca gerçekleşir.

Örneğin ikamet ettiğimiz yere veya iş yerimizin olduğu bölgeye satın alma veya kiralama yoluyla yeni bir komşu geldiğinde “Gelen kimse ziyaret edilir” sözü gereğince kendisine hoş geldine gidilir. O kişi de buna karşılık olarak iade-i ziyarette bulunur. Bu şekilde tanışma gerçekleşmiş olur.

Aynı şekilde dostlardan birinin yanında bulunduğu sırada karşılaşılan ve ev sahibi tarafından tanıtılan kişi ile tanışma meydana gelir, bir şekilde ve bir sebeple sürekli tekrar eden karşılaşmalar ile insanların kaynaşmasına vesile olan tanışma meydana gelmiş olur.

Şurası kayda ve tekrara değer ki, müslümanlar arasında dostların seçimi Avrupalılarda olduğu gibi yalnız tanışma yani tanıtma ve tanımaya bağlı olmayıp araştırma ve tecrübelerle bağlı önemli bir özelliktir. Her merhaba denilen ve ismi öğrenilen, selam alıp verilen kimse ile araştırma yapmaksızın özel ve samimi bir dostluk elde edilemez.

Kalıcıdır Allâh için olan tüm sevgiler

Hem sevinç hem darlıkta

Onun dışındaki tüm sevgiler

Ateşin alevine atılmış saman gibidir

Müslüman kardeşlerin sevgi ve dostlukları Allâh içindir. Onun için ciddi, samimi, güçlü ve kalıcıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de sûre-i celîle-i “Hâmîm⁴⁷”de Müttakî olan dostun dışındakiler dost değildir. Müttakî olmayanların dışında kalanlar birbirlerine düşmandır ve yine ayet-i kerîmede “sadîk-u hamîm⁴⁸” vasfıyla samimi dostların durumu ve şânı açıklanmış ve çok kıymetli ve güzel sözlerin sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri’nden o konuda pek çok hadîs-i şerîf rivayet edilmiştir. Dünya ve ahiret için insana yakın arkadaş gereklidir. İnsanın özel dostu ve yakın arkadaşı, bir sıkıntı meydana geldiğinde veya mutluluk ve neşeli

⁴⁷ Kastedilen sûre, Zuhuf Sûresi’dir.

⁴⁸ Bu ifade Şuara Sûresi 101. âyet-i kerîmede geçmektedir.

zamanlarda değişmeyen, diğerinin sevinciyle sevinen, üzüntü ve kederini paylaşan ve kendisine bütün hayırlı işlerinde ve güzel amellerinde yardımcı olan ve yardım edendir. İnsanın dünyada kazandığı şeylerin en hayırlı ve en menfaatlisi sadık dostlarıdır. İslâm, kalpleri kazanmayı, kin ve nefreti atmayı emreder. Allâh-u Teâlâ'nın bu ilahi lütuf ve nimetinin kıymetini bilmeli, şükürünü edâ edip kardeşlik üzerine sevgi ile yaklaşılmalıdır. Kendisi için istediği şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe kişi imanını tamamlamış olamaz.

Mü'min mü'minin aynasıdır, mü'min mü'mine duvar gibidir, birbirlerine güç ve destek verir, mü'min mü'mine güzel nasihat ile mükelleftir. Daha bu gibi bir çok mübarek emir ve önemli nasihatlerle müslümanın dostu ve ahbabının özellikleri ve görevleri açıklanmış ve belirlenmiş olup güzel ahlâk sahibi olan müttaki ve iyi olan kimselerle muhabbetin kurulması; kötü ve günahkâr kimselerden ise uzak durulması ısrarla tenbih edilmiştir.

Hatta İmrân bin Husayn (Radiyahallâhu Teâlâ anh)'dan nakledilen bir hadîs-i şerifte yalnız kalmak kötü arkadaş ile bulunmaktan hayırlıdır, iyi arkadaşla bulunmak da yalnız kalmaktan hayırlıdır buyurulmuştur. “İnsan dostuyla bilindir” hikmetli sözü gereği güzel ahlâklı insanlarla yakınlık kuranlar iyi adamlardır, kötü ahlâklı insanlarla düşüp kalkanlar da kötü adamlardır denilebilir.

Kötü arkadaşta terk et, huyundan sakın

Huy, huyuna çalan bir hırsızdır

“Kötü fiillere ve günah davranışlara sâhip olan arkadaş ve dostu terk et ve huyundan sakın, zira huy onun huyundan gizlice çalar” meâlinde olan bu beyitte ifade edildiği üzere insanın huyu, tıpkı bir ayna gibi davranışları yansıtma ve kopyalama konusunda yetenekli olup birlikte oturma ve sohbet etme gayesiyle yakınlık kurduğu kimsenin mizâcında her ne var ise onu farkında olmadan yavaş yavaş alır ve kabul eder. Örneğin üzgün ve kederli bir adamla buluşup görüşen kişi bu durumda üzüntü ve can sıkıntısına davetiye çıkarmış olur; mutlu ve neşeli bir kişi ile sohbet etmekse kişiyi sevinçli kılar ki, bu geçişlerin olması açık bir şekilde sabittir ve tecrübe edilmiştir. Bu yüzden daima güzel ahlâk sahibi olan kişilerle yakınlık kurmak, rezil ve kötü işleri yapanlarla yakınlık kurmaktan da sakınmak ve uzak durmak gerekir. Özellikle henüz temiz kalpleri kötülüklerden korunmuş çocuklar ve gençlerin yakın arkadaşları da mutlaka kötülüklerden arınmış, tertemiz

iffetli ve günahsız kimselerden olmalıdır. Çünkü hayatın başlangıcında terbiyenin büyük etkisi olduğu açıktır.

SÖZ VE SOHBET

Allâh-u Teâlâ'nın yüce kelimâ, peygamberinin mübarek hadisleri ile insanı diğer varlıklardan üstün kılan sözün kadir ve kıymeti herkes tarafından bilinir ve anlaşılır olup, bu konudaki ayet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerin bu özet kitapta ayrıntılı bir şekilde açıklanması mümkün değildir. Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesinden alınarak hükme bağlanan müslümanın konuşma âdaplarının gerektirdiği şekilde sözün ağızdan güzel bir şekilde çıkarılması en çok dikkat edilmesi gereken önemli bir husus olup sözün söylendiği yere ve muhatabın şerefine uygun olması da büyük bir şarttır.

Bir sözün insanı mutlu edeceği, bir sözün de endişeli edeceği ve kırabileceği ve Allâh korusun dil afetlerinin insana pek çok zarar verebileceği açık olduğundan nerede ve kiminle sohbet ve konuşma yapılırsa yapılsın yerine ve makamına uygun bir şekilde konuşulması emir ve tavsiye edilmiştir. Faydasız ve gereksiz hallerde konuşmaktan kaçınılması konusunda uyarıda ve hatırlatmada bulunulmuştur. Sohbet sırasında yüksek sesle konuşmama, yumuşak söz söyleme, gerekmedikçe söze karışmama, mümkün mertebe kısa konuşmaya özen gösterme sünnet-i seniyyenin emirlerine uymanın gereklerindedir. Özellikle de söylenen her sözün yalandan arınmış olması İslâm'ın büyük emirlerindedir. Yalanın dünyevî ve uhrevî bela ve musibetlere davetiye çıkaracağı, Allâh korusun ilâhi rızadan ve Peygamber Efendimiz (sas)'in şefaatten mahrum kalınmasına sebep olacağı Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerle sabit olup dini kitaplarımızda bu konuya dair bilgiler yer almış ve ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

İnsana bir ihsandır konuşma

Doğru sözdür uygun olan konuşma

Sözdür söyleyeni eden mu'teber

Söz gibi dünyada bulunmaz cevher

Çünkü cevher toprağa düşer kaybolur

Söz ise göklere kadar yol bulur

Sihri bize etmiş iken Hakk haram

Helal sihir ismini almış kelam
Hâsılı sözdür şeref-i âdemin
Âdem en güzel süsüdür âlemin.

Sözün çokluğu idrakın zayıflığına işarettir, insanın vakârını ihlâl eder, dinleyene eziyet verir. Çok söyleyen kimseye Farsca geveze (pergûyi) ve Türkçe’de tatsız sûrette geveze (yânşâk) ve boş boğaz derler. Çok sözde çok hata olur, çok söyleyen çok yanılır. İnsanın iki kulağı bir ağız vardır, onun için iki dinleyip bir söylemelidir, iki düşün bir söyle! Her sözün bir yeri, her yerin de bir sözü vardır, söz yerinde sözdür, insanın sözü dîni gibidir, gönül sözle alınır, gönül sözle yıkılır, adamına göre söyle! Ağzından çıkanı kulağın işitsin! Kesin konuşmak cân sıkır, büyük söylerken küçük susar, damdan düşer gibi söyleme! İnsan sözüyle bilinir, insanın edebi diliyledir, dilin kemiği yoktur, dilin hacmi küçük, günahı ise büyüktür. İnsana her bela dilinden gelir, insanın selameti dilini korumakla olur. Sükût-i lisan selâmet-i insandır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır, dil yarası ok yarasından daha etkilidir, uygun olmayan sözü söyleyen duymak istemediği sözü işitir... Her biri başka başka hikmetli ders ve ibretlik örnek olan yukarıda ifade edilen büyüklerin sözleri ve birbirine yakın manadaki atasözleri, yeterince ve gerektiği gibi maksadımızı ve meramımızı anlatmaya yettiğini, bütün bu sözlerin temelinin Peygamber Efendimiz (sas) ‘in hükümlerine dayandığını özetlemeye ve açıklamaya gerek yoktur.

Hakk’ın sözünü koyul ki dinlemeye
Kapatasın dudaklarını kötü sözlere

Hazreti Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (kaddesellâhu sırrah-ul âlî) Efendimiz, Mübârek Mesnevî kitabında bu beyt-i şerîfi yazarak her akıllı, anlayışlı ve imanın feyizli nuruna sahip olan kimselerin Allâh-u Teâlâ’nın Esmâi Hüsna’sından olan mübarek Semî’ ismini düşünüp, ağzını ve dilini uygun olmayan kelimelerden ve sözlerden uzak tutması gerektiğini, mizahi makaleler ve kıymetli açıklamalarla güzelleştirip süsleme suretiyle tamamlayarak bu hikmetli dersi tebliğ ederek anlatmışlardır.

Hazreti İbn-i Abbâs (Radiyahallâh-u Teâlâ anh)’den rivayet olunmuştur ki, sohbet sırasında konuşan kişinin sözünü can kulağıyla dinleme İslâm’ın güzel adetlerinden olup, konuşurken sağına ve soluna bakınarak veya başka şeylerle

ilgilenerken konuşmaya kulak vermemek de kötü edeptir. Karşımızda konuşan kişinin gözüne bakmaya, konuşmasını güzel bir şekilde karşılayıp dinlemeye önem verilmelidir.

Kardeşinin konuşmasını dinle, susarak

Ve onu muhafaza et, ona yönelerek

Nitekim Büyük alim Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-Kelim'inde yer alan bu değerli kafiyeyle şiir, kardeşinin konuşmasını sessiz bir şekilde dinleyerek, saygı göstererek ve yüzüne bakarak onu korumaya önem ver, demektir.

Sohbet meclisinde pek çok kimse olmasına rağmen her biri bahsedilen konudan ve konuşmadan uygun bir şekilde hissedar edilmeli, konuşmanın yalnızca bir kişiye tahsis edilmesi gibi diğerlerine bıkkınlık verecek durumlardan kaçınılmalıdır. Bir kere işittiğiniz söz farkında olmadan tekrar söylenmiş olsa da hiç duymamış gibi yaparak konuşmacının kusurunu ima edecek şekilde karşılık vermekten sakınılmalıdır.

Sohbet sırasında güler yüz gösterilmeli, surat asmaktan, yorgunluk göstermekten veya yorgunluğu açığa vurmaktan kaçınılmalıdır.

Hazreti Muâ'z (Radiyallâhu Teâlâ anh) efendimiz, karşılaştıklarında birbirlerine iltifat edip güler yüz gösteren iki müslümanın bu güzel halleri sebebiyle ağaçların kuru yaprakları döküldüğü gibi onların da günahları düşer. Ağaçların güzel çiçekleri hoş meyvelerin belirtisi olduğu gibi insanın güler yüzü de iyiliğin kanıtı ve güzel adetin işaretidir, buyurmuştur. Sohbetinde küçükler büyüklere tercih edilmez, söz büyüğüdür, sırası gelmedikçe küçük söze karışmaz. Ancak geceleri yapılan yürüyüş ve yolculuklarda, akar suların geçerken ve yürüyenin binen kimseyle karşılaşmasında küçüğün büyükten önce söz söylemesi caizdir.

Küçüklerin büyüklerin yanında edepsizce söze karışmaları ve kendilerine söz düşmediği veyahut sorulmadığı halde konuya girmeleri hafifliğin göstergesidir. Konuşma sırasında telaşlanma, öfkelenme, karşıdakini yanıltmak için söz söyleme ve lafi uzatma gibi durumlara kalkışmak ayıplanmıştır. Konuşma sırasında argo ve müstehcen kelimeleri ağza alma ve kullanma şiddetle yasaklanmış ve ayıplanmıştır. Özellikle alay etme, karşıdakini küçük düşürme ve kendi dediğini kabul ettirme şeklindeki bir üslupla dili kullanma, küçümsemek için isterse ima ile olsun ağzı açma ve gerekmediği halde sırf karşıdakinin sözü anlayamamasını dolaylı olarak

göstermek amacıyla konuşmayı tekrar etme ayıptır. Aynı yaşta ve mevkiye denk olanlarla belli bir dereceye kadar içli dışlı konuşulabilirse de mutlaka dinin hükümlerine aykırı, edep ve terbiye dışı sözlerden sakınmak gerekir. Genç kız ve kadınların yanında ev halkı ve çocuklara ait özel durumlar, kadın ve erkeklerin doğal hallerinden söz açılmaz. Örneğin, Avrupa salonlarında filan mâdâm ve matmazelin filan mösyö ile aralarında gayri meşru ilişkileri ve anne babanın rızasına aykırı hareketleri oluyor, tarzında anlatılanlar bize göre yasaklanmış olup haram sözlerden kaçınmaya dikkat etmek ve özen göstermek gerekir. İki kişinin arasında geçen konuşmaya gerekmedikçe katılmak doğru olmaz. Ancak soru sorulduğunda veya durum icabı söze karışmakta bir sakınca yoktur. Sebepsiz yere, karşılıklı olarak konuşan iki kişinin konuşmalarına dahil olma ve iştirak etme, özellikle de gizlice konuştuıkları halde onların ne konuştuıklarını anlamak için laf çalmaya çalışma, tamamen güzel ahlâka aykırı bir davranıştır.

Aynı şekilde iki kişinin okudukları bir şeyi anlamaya çalışma, uzaktan ve yakından özellikle ona bakma son derece sakınılması gereken bir durumdur.

Çarşı, pazar, tramvay, vapur, tren gibi herkese açık yerlerde konuşma adabına daha fazla riayet etmek ve tam olarak gerekmedikçe konuşma yapmaktan kaçınmak gerekir.

Sokakta, yol ve saat sormak gibi başkalarından gelen isteklere ve sorulara karşı kibarca ve yumuşak bir şekilde cevap vermek güzel bir davranıştır.

İslâm'ın yüce ahlâkı gereği sohbet ve konuşmalarda alçakgönüllük, yumuşak huyluluk ve dikkatli olma, kendi sınırını ve değerini geçmeme gibi şeyler en fazla dikkat edilmesi gereken durumlar olup insanın sözü vicdanının tercümanı ve insanlar arası imtihanın mihenk taşı olduğundan, iyi söz söyleyene iyilik, kötü sözün de sahibine kötülük getireceğini bilerek dili güzel kullanmaya özen gösterme hem çok önemli hem de akıl sahiplerinin en başta gelen görevlerindedir.

Nitekim Hazreti Mevlânâ-yı dânâ (kaddesallâhu sırrahu'l-a'lâ) efendimiz:

Niçin testiye vuruyorsun elini?

Ta ki bilesin kırık olanın sesini

Bu beyt-i şerîften daha önce yazmış olduğu diğer kıymetli beyitlerinde sözün, hallerin belirtisi ve yüksek sırların bir numunesi olduğunu ayrıntılı bir şekilde

açıklamış, bir kaseyin kırık veya sağlam olup olmadığını anlamak için ona temas edilip ortaya çıkan ses ve tınıya dikkat edildiğini benzeterek anlatmıştır.

Yüce soyluların efendisi, meşhur Sa'dî Hazretleri de:

Sözü konuşuncaya kadar kişi

Gizli kalır ayıp ve hüneri

Bu güzîde dizesiyle sözün değerine ve hakikatine tercüman olmuşlardır. Sonuç olarak, İslâm'ın sohbet etme adabı tam olarak uzun uzadıya anlatıldığı ve kayda geçirildiği şekilde oluşturulmuş, bu âdâba uyan ve riayet edenler her yerde ve her durumda beğenilmiş ve övülmüştür.

YEMEK

Rezzak olan Cenâb-ı Allâh'ın ihsan sofrasından daima nimetlenen bütün yaratılmışlar, özellikle de insanlar, Cenâb-ı Hakk'ın ezelden beri pay ettiği önceden miktarı belirlenmiş ve tayin olunmuş rızıklara ulaşmış ve kanaat etmiş olup, gerçek Nimet Verici olan Allâh (azze ve celle) herkesin rızkını önceden güvence altına alarak hazırlamış, doğru ve sağlam İslâm inancına göre bu konuda keder ve endişeye yer kalmamıştır.

İhsanı ve ikramı bol olan Cenâb-ı Allâh, kendisine mahsus kudretiyle yarattığı türlü türlü tahıl, bitki, meyve ve hayvan etlerinden dînen mübah ve yemesi câiz olanları yemeği; sulardan ve içeceklerden sarhoş edenlerin dışındakilerini içmeği, fakat yemede ve içmede israf etmemeyi ayet-i kerîme ile bildirmiştir ki, bununla ilgili pek çok hüküm ve emir söz konusu olup ayrıntılı açıklamaları tefsir ve fıkıh kitaplarında yer almıştır. Kur'ân-ı Âzîm-uş Şân'daki bu ilahi emirden iki tane hikmetli ve lütfekar esas ortaya çıkmaktadır ki, birincisi, yenecek ve içilecek şeylerin eksiksiz bir şekilde insanların yararına olanlarının hangileri olduğunun açıklanması, diğeri de israftan kaçınarak ölçülü bir şekilde yeme ve içmenin yapılmasıdır ki bu da hepimizin sağlık ve afiyetine vesile olmaktadır. Kısaca ifade edecek olursak, müslümanlar yemek yerken öncelikle neyi yiyebileceğini ve içebileceğini bilecek ve ikinci olarak ölçülü olmaya özen gösterecektir.

Dünya doktorları bütün kuvvetiyle düşünüp yüzlerce cild kitap yazıp bunları konularına göre düzenledikleri ve sınıflandırdıkları halde yemeğe ve içmeye temel

teşkil edecek bundan başka bir şey tavsiye edip açıklamada bulunabilmişler midir? Hayır! Hepsinin insanın sıhhat ve afiyeti için tavsiye ettikleri sözlerin temeli ancak bu güzide ilâhi emirden oluşmaktadır.

Yine kutsal kitabımızda her şeyde, her durumda ve her yerde özellikle yeme ve içmede temizliğe riayet etmemiz emredilmiştir ki temizliğin sınırsız faydalarının olduğu yeni dönemde tıb uzmanlarının misroskobik keşifleriyle güneşten daha parlak surette ortaya çıkmakta, sağlığın korunması ve afiyette kalınması için şiddetle ve kesin olarak temiz olmak tavsiye edilmiş ve bu konuda uyarıda bulunulmuştur.

Nitekim Peygamber-i Zî-şânımız Fahr-i âlem ve cömertlik nurunun yıldızı (sas) Efendimiz Hazretleri'nin yemeğe başlamadan önce ve yemekten sonra ellerin ve ağzın yıkanmasını hadîs-i şerifleriyle emrettikleri bilinmektedir. Tıb kitaplarında yemekten önce ellerin yıkanmasının ve yemekten sonra el ve ağzın temizlenmesinin ne kadar faydalı olduğu, bu şekilde hareket etmenin zararlara, önemli hastalıklara ve sıkıntılara ne kadar engel olduğu ayrıntılı bir şekilde anlatıldığından dolayı bu konuda sözü uzatmaya gerek yoktur.

Dünya ve ahiretin kendisi ile şereflendiği Hazreti Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğu üzere eller yıkanıp sofraya oturulur. Besmele-i şerîfe ile ve sağ el ile yemeğe başlanır. Yemekte önünden yemek, beraberinde bulunanların yediğine dikkat eylememek, yavaş yavaş yemek, yemeği güzelce çiğnemek, lokmaları bir biri ardınca ve acele ile yememek, yemeğe büyüklerden ve yemek sahibinden önce başlamak gibi hafiflik ve sabırsızlık göstermemek, sofraya dirsekleriyle yaslanmamak, yemeğin azlığından, iyi pişmemiş olduğundan bahsetmeyip güzel bir şekilde kabul etmek, gelen yemeğe razı olmak, aza kanâat etmek, yemek sırasında öksürmemek, öyle bir durum meydana geldiğinde eliyle veya mendiliyle örtmeye çalışmak, yere düşen lokmayı güzel bir şekilde kaldırma v.s. hepsi de güzel adaplardandır. Suyu içerken yavaş hareket etmek gerekli olup hızlı bir şekilde içmek hastalığın davetçisidir. Mümkün olduğu mertebe ağır ağır içmek, ayakta içmemek, su bardağına üfürmemek ve nefesi ile suyu bozmaktan çekinmek gerekir.

Yemek bitinceye kadar sofradan kalkmamak, yemeğin sonunda Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'e hamd ve şükür ile kalkmak da aynı şekilde Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesindedir. Nitekim kâinatın kendisiyle iftihar ettiği ve en

güzel salavatların üzerine olduğu Peygamber Efendimiz Hazretleri “Yemeğe şükreden, oruca sabreden gibidir” buyurmuşlardır.

Kainatın yaratılma sebebi olan, insanlara şifa veren Peygamber-i Zî şânımız Efendimiz Hazretleri’nin yemek hakkında pek çok hadis-i şerifi vardır. “Mideyi doldurma, hastalıkların başıdır; perhiz, şifanın başıdır”, “az ye hasta olma”, “tokken yemek yeme kalbe yükür” gibi manaları kapsayan mübarek sözleri basîret sahiplerince yani görüp anlayabilenler için açık bir husustur. Peygamberlerin sonuncusu ve cömertlerin efendisi olan Efendimiz Hazretleri “Yemeği cemâ’atle yiyiniz, berekettir” buyurarak medeni olma hasletlerini, cömertlik ve yardımlaşmaya işaret eden hususları yüceltmış ve övmüşlerdir.

Müslümanların mümkün mertebe tek başlarına yemek yemeyip çoluk çocuğu ve misafirleriyle yemek yemesini emretmişlerdir.

Peygamber Efendimiz Hazretleri’nin hadîs-i şerîfnde, bir yemeğin iki kişiye, iki yemeğin dört kişiye, dört yemeğin sekiz kişiye yeteceği ifade edilmiştir.

Yine Peygamber Efendimiz’e ait bir hadîs-i şerîfte, “Cenâb-ı Hakk’a ve ahiret gününe îmân eden kimse, misafirine ikrâmnda bulunur ve yemek yedirir” buyurulmuştur. Misafire ikram hakkında pek çok emir ve müjde ifade edilmiş olup dünyevi ve uhrevi ecir ve mükafata, feyiz ve berekete kavuşulacağı tekrar tekrar anlatılmıştır. Müslümanlar arasında misafirine ikramda bulunma, en önde gelen hayırlı görevlerden kabul edilip bu konudaki eserler ve haberleri saymak mümkün değildir ve her biri farklı farklı şeref ve övgüye layıktır.

Misafirsevenlik ve misafirperverlik, İslâm’ın en çok önem verdiği ahlâkî özelliklerdendir. Evlerimize ve meskenlerimize vakitli veya vakitsiz olarak gelen misafire elimizden geldiği kadar hürmet ve saygı göstermemiz gerektiği gibi kendisine yemek yeme teklifinde de bulunulur. Özellikle misafir yemek yeme vaktinde veya uzakça bir yerden gelmiş ise mutlaka yemek ve kahvaltı sunulur ve teklîf edilir. Çünkü Kur’ân-ı Azîm’uş-Şân’da Nisâ suresinde misafir ve yoldan geçene yemek yedirme ve ikramda bulunma ilahi bir emir olarak geçmekte ve bu ayet-i kerîmeye uygun şekilde hareket edenlerin ilahi nimetlere kavuşacağı müjdesi Allah-u Teâlâ’nın va’di olarak sunulmaktadır. Bazı ülkelerde yapıldığı gibi yemeğe davetli değildir diye ziyaretçilerimizi soframızdan uzak tutmayız. Bütün İslâm topraklarında konuk ve misafire özel odalar, odacıklar ve çadırlar açılmıştır. Akşam

ve sabah misafirler eksik olmaz. Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu yiyeceklerden bizimle beraber konuk ve misafirlerimiz de faydalanır.

“Hamd, şerefli izzetli cömert ve yüce olan Allâh’adır.”

SOKAKLARDA ÇARŞI VE PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN ÂDÂPLAR

İslâm Dini kadar insanların hakkını koruyan, insanlık medeniyetini süsleyip mükemmel hale getiren hiçbir din ve gelenek yoktur. Yaratılışı bakımından iyi huylu, faziletli ve kibar olan insanların her birinin tek bir nefisten yaratılmış olduklarını, fitri olarak aynı durum ve haklara sahip olduklarını; iyilikten haz alma, kötülükten nefret etme, iyi ile kötüyü ayırtedebilme gibi duygusal etkilerin altında bulduklarını dikkate alıp değerlendirme suretiyle, herkes insanlığa yaraşır vaziyette diğer insanlarla güzel bir şekilde geçinme ve kaynaşma vazifeleriyle mükellef kılınmış ve o surette yaratılmış, Allâh-u Teâlâ'nın lütfuyla insanlığın medeni hakları, insanların şahsî kavrama ve anlama dairelerinin dışında tutulmuş ve gerçekten en yüksek mertebeye ulaşma bir gönül alma şeklinde düzenlenmiş ve bu hususta yapılması gerekenler bir bir sıralanmıştır. Cenâb-ı Rabb-i Vedûd, söz ve davranışlarıyla kimsenin kimseyi rencide ve rahatsız etmemesini, dinimizin mukaddes kitaplarında açıklandığı üzere kulların (insanların) haklarına riayet etmelerini ve buna aykırı şekilde hareket etmekten sakınmalarını emretmiştir ki bu kitabımızda ayrıntılı olarak açıklanan güzel adablar bu kapsamda ele alınmış olup meşru medenî hukuka ve zikredilen güzel adablara her yerde riayet edilmeli, özellikle de sokaklarda, çarşı ve pazar gibi insanların toplu halde bulunduğu ve kalabalık olduğu yerlerde daha fazla dikkat ve özen gösterilmelidir. Nitekim Kelâm-ı Kadîm Kurân-ı Kerîm'de Nisa ve İsrâ sûrelerinde kibirli bir tarzda, gururlu ve kendini beğenmiş bir şekilde salına salına gezen kimseleri Hakk Teâlâ'nın sevmediği ve yeryüzünde böbürlenerek yani büyüklük taslayarak yürümek gerektiği ayetlerle açıkça ifade edildiğinden dolayı Yüce Rabbimizin terbiyesine uygun bir şekilde yürümek ve hareket etmek edepli olmanın gereklerinden ve kulun görevlerindedir⁴⁹.

---

⁴⁹ Bahsi geçen hususlar: İsrâ Sûresi 37. ve Nisâ Sûresi 36. âyetlerde geçmektedir.

Çarşı, pazar ve sokaklarda halka elden geldiğince eziyet vermemek, hatta yolda eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmak, insanların geçtiği yerlerde oturmamak, alenen tükürmemek, yüksek sesle halkı rahatsız etmemek, soru sorulduğunda yol göstermek, yol güzergâhında karşılaşılan kağıt parçası ve benzeri şeyleri kaldırmak, edepli bir şekilde yürümek İslâm'ın hoş gördüğü adaplardan ve çok kıymetli vasiyetlerin gereklerindedir.

Kendisine hürmet edilen, yüce yaratılış sahibi Peygamber Efendimiz Hazretleri (sas), cemâate uyulmasını ve saygı gösterilmesini, insanların arasında gözlere çirkin görünecek, kalplere nefret, düşüncelere kabalık verecek hallerden ve tavırlardan ve kötü kokulardan sakınılmasını ve uzak durulmasını, insanların birbirlerini katiyyen alaya almamalarını ve küçük düşürmemelerini, camilerde kaba ve sert bir yürüyüşle saflar arasından geçip halkı rahatsız etmemelerini, çarşı, pazar, cami ve mescitlere temiz ve güzel elbise ile çıkıp herkesin beğendiği güzel bir görünüme sahip olmalarını, erkeklerin kadın kıyafetlerine benzer elbise giymemelerini, sokakta giderken yemek yememelerini, her hâl ve tavırlarıyla çok değerli ve güzel sıfatlar olan iffet ve edep elbiselerini giymelerini delilleriyle beraber ortaya koymakta; kimsenin kendilerinden hoşnutsuz ve nefret ediyor olmaması gerektiği bilincini daima hareket rehberi olarak edinmelerini, bu doğru ve güzel yolda kararlı olmalarını, ihtiyaç görüldüğü zaman çocuklardan, çok yaşlı kimselerden, itibar ve hürmet edilmeye layık olan insanlardan, hasta ve aciz olanlardan biriyle yol güzergahlarında karşılaştıklarında ve sıkıntılı bir durumda olduklarını gördüklerinde, kendi cinslerine yapabilecekleri yardıma koşmaları gerektiğini, Kütüb-ü Sitte'de güzel bir şekilde işlenip anlatıldığı gibi, mübarek hadîs-i şerifleriyle tavsiye etmişler ve emir buyurmuşlardır ki bunların herbirini, dünyanın mükemmel düzeni için, insanların güzel bir şekilde anlaşıp uzlaşmasına sebep olması için, insanların selameti ve milletlerin tam olarak medenileşmesi için mana ve hitaplarıyla bütün insanlara bir vesileyle gerekli hale getirdiğinden ve müslüman olma şerefine nail olduğumuzdan dolayı Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed'e daima salavât-ı şerife getirerek ona şükranlarımızı sunar, en şiddetli ihtiyaç ile muhtaç ve fakir olduğumuzu ifade ederek imdat, iyilik, yardım ve şefaathlerini yalvarıp yakarırız ve niyaz ederiz.

“İlimlerin sahibi olan Allâh-u Teâlâ'nın lütfuyla Söz tamamlandı”

IV. BÖLÜM

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE'NİN BAZI AÇILARDAN ANALİZİ

1. Şekil Olarak Analizi

Nazif Sürûrî tarafından 24 Ocak 1908 yılında yazımı tamamlanmış olan bu eser, 31 Ocak 1908 yılında Maarif Nezareti'nin izniyle İstanbul'da Akdam Matbaası'nda basılmıştır. İç kapağı ile birlikte toplam 87 sayfadan oluşmaktadır. Sayfa numaraları sayfaların sağ üst ve sol üst köşesinde Arapça rakamlarla yer almaktadır. Kitabın boyutu 19 cm'dir. Matbu olan esere hem kitap olarak hem de pdf formatında İSAM Kütüphanesi'nde ulaşmak mümkündür.

Elimizdeki matbularda eserin dış kapağında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İlk sayfa iç kapak olarak düzenlenmiş olup burada eserin ismi, kim tarafından yazıldığı, Maarif Nezareti tarafından basımına izin verilmesi, basım yapılan matbaa, basım yeri ve tarihi gibi bilgiler yer almaktadır. 2. Sayfanın boş geçildiği eserin 3. Sayfasında önsöz kısmı yer almakta olup eserin niçin ve nasıl yazıldığı ile ilgili çok kısa bir bilgi verilmekte ve bir şiirle süslenmektedir. 4. sayfadan itibaren besmele ile başlayan uzun bir giriş yapıldıktan sonra eserde şu başlıklar altında bilgiler verilmektedir:

1. Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat
2. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri
3. Baba ve Annenin Çocuklara ve Akrabaya Karşı Görevleri
4. Komşuluk Hakkı
5. Eşler Arasındaki Edepler ve Haklar
6. İslâm Sevgi ve Kardeşliği
7. Çalışma ve İş
8. Selâm
9. Tokalaşma
10. Ziyaret
11. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme

12. Söz ve Sohbet
13. Yemek
14. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Adaplar

Eserin giriş kısmı ve maddeli olarak sıraladığımız bölümleri nesir olarak Nesih hattıyla yazılmıştır. Fakat aralarda konuyla ilgili olarak yazılmış olan dörtlük veya dize şeklindeki şiirler Rik'a hattıyla yazılmıştır.

Konuların ele alınışında, dönemin eğitim anlayışına uygun olarak öncelikle insanların Allah'a iyi bir kul olmaları çerçevesinde uzun bir giriş bölümü ile esere başlanmış, hemen ardından yine dönemin eğitim anlayışına uygun olarak Halife'ye Sadakat ve İtaat başlığı ile devam edilmiştir. Daha sonra da belli bir hedef dâhilinde maddeler sıralanarak konular detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu husus bu bölümün 6. Maddesinde gerekçeleriyle birlikte izah edilmeye çalışılmıştır.

2. Dilin Kullanımı Açısından Analizi

Bir din ve ahlâk eğitim kitabı olarak yazılmış olan eser giriş kısmıyla birlikte pek çok alt başlıktan meydana gelmektedir. Ana metinler Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Ancak hem giriş bölümünde hem de alt başlıklarda konuya uygun olarak Mevlana'dan, Sa'dî'den veya kaynak belirtilmeden Farsça, Arapça ve Osmanlıca şiirler yer almaktadır.

Ele aldığı konuyla ilgili olarak zikrettiği âyet-i kerîmeleri⁵⁰, hadîs-i şerifleri ve alıntı yaptığı bilgileri Arapça değil Osmanlıca olarak ifade etmektedir.

Anlatımı kuvvetlendirmek için yer yer teşbih, istiare, nida, istifham, intak ve kinaye gibi edebî sanatlar kullanılmış olmakla beraber ortalama bir Osmanlı insanının anlayabileceği sadelikte yazıldığı görülmektedir.

Allâh-u Teâlâ'dan bahsedilirken, Allâh ism-i şerifinin yalnız başına değil sıfatlarıyla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Allâh'ın izniyle demek yerine "Biiznillâhi Melik'il-Mennân", "Hâlık-ı Müteâl ve Rezzâk-ı Zü'l-Celâl", "Cenâb-ı Rabb'ül-Âlemîn" vb. gibi ifadeler kullanılmıştır. Yine aynı şekilde

---

⁵⁰ Sadece "Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat" başlığı altında halifeye itaat etmenin farz oluşu ile ilgili olarak " ... أَطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ..." (Nisâ/59) âyet-i kerimesi Arapça olarak yazılmıştır.

Peygamber Efendimiz'den, Kur'an-ı Kerim'den, Mevlânâ'dan, Sâ'dî'den bahsederken de bazı sıfatlarla ve saygı belirten ifadelerle birlikte kullanıldığı müşahade edilmektedir.

Paragrafların genel olarak çok uzun olduğu, pek çok cümlenin birleştirilerek verildiği görülmektedir. Bu durum, verilmek istenen mesajın özellikle de küçük yaştaki muhataplar tarafından anlaşılmasını zorlaştırdığı, bu eserin, yazının puntosu da göz önünde tutulduğunda en az lise veya daha yüksek seviyedeki okul veya yaş seviyesine hitap ettiği kanaatini uyandırmaktadır.

3. Kaynakların Kullanımı Açısından Analizi

Esere genel olarak baktığımızda, konuların âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîflerin ışığında ele alındığını, bunun yanında Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den Mevlana'dan, Sâ'dî'den ve bazı eserlerden alıntı yapıldığını görmekteyiz. Eserde kullanılan kaynakları ve kullanılma biçimini şu şekilde değerlendirebiliriz:

3.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Kullanımı

Eseri incelediğimizde neredeyse her konunun Kur'ân-ı Kerim ile irtibatlandırılarak delillendirildiğini görmekteyiz. Fakat Kur'ân-ı Kerim kaynak gösterilirken bazen sûre isimlerinin verilmeden Kur'ân'dan konuyla ilgili delil getirildiği, bazen de sûre isimlerinin verilip âyet numaralarının verilmeden kullanıldığını görmekteyiz. Şimdi bu hususu ayrıntılı olarak ele alalım:

3.1.1. Sûre Adı ve Âyet Numarası Verilmeden Kullanılan Âyetler

“Allâh-u Teâlâ Peygamber Efendimiz (sas) Hazretleri'ni, Kur'ân-ı Kerîm'de en yüce ve en seçkin biçimde 'Hulukin Azîm' olarak vasıflandırmıştır” (Sürûrî, h. 1326: 8). Bu âyetin tamamı “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kalem, 68/4)” şeklindedir. Sürûrî bu âyeti kaynak göstermeden kullandığı gibi tam şeklini değil sadece âyette geçen “Hulukin Azîm” ifadesini kullanmıştır.

“*Kur’an-ı Kerîm’inde ‘Allâh’a, Rasûlü’ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz’ buyurmuştur*” (Sürûrî, h. 1326: 14). Bu ifade Nisa sûresi 59. âyetin başında geçmektedir.

“*Allâh-u Teâlâ’ya ibadet edin, şirk etmeyin, anne ve babanıza iyilik edin*” (Sürûrî, h. 1326: 17). Bu ifade Nisa sûresi 36. Âyeti kerimesinde geçmektedir. Sürûrî âyetin tamamını değil sadece bu kısmını vermiştir.

“*Cenab-ı Hakk Kur’ân-ı Kerîm’inde ‘Nefsinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz’ buyurmuştur*” (Sürûrî, h. 1326: 23). Bu ifade Tahrim sûresi 6. Âyette geçmektedir. Âyetin tamamı “ Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allâh’ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır”. Sürûrî, kaynak göstermediği gibi âyeti kendi cümleleriyle mealen vermiştir.

“*Allâh korusun küçüklerin ve yetimlerin haklarına riayet etmeyerek yetim malları zerre miktarı dahi olsa zayi edilir veya alınmaya cüret edilir, onlara haksızlık ve eziyet edilirse, ahiret gününde Cenâb-ı Allâh’ın hakkı gaspeden ve kalbi kıran kişiyi en şiddetli azapla cezalandıracağı ayetle sabit kılınmıştır*” (Sürûrî, h. 1326: 25). Sürûrî burada konuyla ilgili âyeti vermek yerine âyeti yorumlayarak, kendi cümleleriyle ifade etmiştir. Bu ifadeler Kurân-ı Kerîm’de “Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını dolduraya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir (Nisa, 4/10)” âyetine karşılık gelmektedir.

“*Cenâb-ı Allâh, Kur’ân-ı Kerîm’de, erkeklerin ve kadınların tek bir nefisten yaratıldığını bilerek, sevgi üzere yaşamalarını, akraba ile ilişkiyi kesmekten sakınmalarını, güzel ahlâk, faydalı ve yumuşak sözle geçinmelerini emretmiştir*” (Sürûrî, h. 1326: 31). Bu ifadelerden “erkeklerin ve kadınların tek bir nefisten yaratıldığı ve akraba ile ilişkiyi kesmekten sakınmaları” ifadeleri Nisa sûresi 1. ayette geçmektedir. “Sevgi üzere yaşama, güzel ahlâk, faydalı ve yumuşak sözle geçinme” ifadelerine en yakın ayet Nisa sûresi 19. ayettir. Sürûrî, âyetlerin tamamını kaynağı ile birlikte vermek yerine muhtemelen birkaç ayeti birleştirerek mealen kendi ifadeleriyle vermiştir.

“Kur’ân-ı Kerîm’de ayet-i kerîmede açıkça buyurulduğu üzere bütün müslümanlar birbirinin kardeşi olup...” (Sürûrî, h. 1326: 36) ifadesi Hucurat suresi 10. ayette geçmektedir. Ayetin tamamını değil, kendi ifadeleriyle mealen vermiştir.

“Allâh-u Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri Kur’ân-ı Kerîm’inde ‘Birbirinize yardım ediniz, iyilik yapınız, aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, tek bir nefisten yaratılmış olduğunuzu bilip hoş geçininiz, Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ’ya ibadet ediniz, İslâm’ın uygun gördüğü haklara uyunuz, böylece affa nail olursunuz’ buyurmuştur” (Sürûrî, h. 1326: 39). “Birbirinize yardım ediniz” ifadesi Maide suresi 2. ayette, “Aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız” ifadesi Bakara suresi 237. ayette, “Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ’ya ibadet ediniz” ifadesine en uygunu Bakara suresi 21. ayette geçmektedir. Ancak diğer ifadelerin karşılığı olan ayetler tespit edilememiştir. Örneğin “Tek bir nefisten yaratılmış olma” ifadesi Nisa suresi 1. ayetinde geçmektedir, ancak “...bilip hoş geçininiz” ifadesine Kur’an’da rastlayamadık.

“Allâh-u Azîm’uş-Şân Kur’ân-ı Kerîm’inde insana çalışmayı ve iş yapmayı emretmiştir.” (Sürûrî, h. 1326: 41). Bu ifadeye en uygun ayetler Necm suresi 39-40 ve Kasas suresi 77. ayetlerdir.

“...yine ayet-i kerîmede ‘sadîk-u hamîm’ vasfıyla samimi dostların durumu ve şânı açıklanmış...” (Sürûrî, h. 1326: 67). Bu ifade Şuara suresi 101. ayette geçmektedir. Ancak Sürûrî, ayetin tamamını vermek yerine “sadîk-u hamîm” ifadesini yorumlayarak kendi ifadeleri içerisinde kullanmıştır.

“...yemede ve içmede israf etmemeyi ayet-i kerîme ile bildirmiştir...” (Sürûrî, h. 1326: 79). İfadesi A’raf suresi 31. ayette geçmektedir. Yazar ayetin tamamını değil kendi ifadeleriyle yorumlayarak almıştır.

3.1.2. Sûre Adının Verilip Âyet Numarasının Verilmeden Kullanıldığı Âyetler

“Beşinci cüzdeki Nisa Sûresi’nde, akrabaya ve akraba dışındaki komşulara nezaket ve merhamet ile muamelede bulunma, onlara hayır yapma ve sıkıntılarını giderme konusunda hizmet ve yardımda bulunma emredildiği gibi...” (Sürûrî, h. 1326: 28). Bu ifade Nisa suresi 36. ayette geçmektedir. Sürûrî, ayetin tamamını değil, bir kısmını kendi ifadeleriyle mealen vermiştir.

“Kur’an-ı Kerim’de Ma’un Sûresi’nde, konu-komşu vesâirenin birbirinden ödünç olarak bazı ev eşyası ve ev için gerekli ihtiyaçları istediklerinde vermeleri; isteme durumunda red ederek vermeyenlerin azaba uğrayacakları belirtilmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 28). Bu ifadeleri mealen kendi yorumlarıyla ifade etmiştir.

“Nisâ, Nûr ve Ahzâb sûrelerinde eşlerin hakları ve görevleri hakkında yol gösteren mübarek hükümler ayetlerle ortaya konulmuştur” (Sürûrî, h. 1326: 31). Burada ilgili ayetleri vermek yerine yönlendirmede bulunmaktadır. Sürûrî’nin de belirttiği gibi bu surelerin pek çok ayetinde karı-koca arasındaki hususlar anlatılmaktadır.

“Nitekim Sâffât Sûresi’nde Cenâb-ı Rabb-i Zül-Celâli vel-İkrâm, peygamber ve resullerine ayrı ayrı selâm ederek onları aziz ve maksatlarına nail kılmıştır” (Sürûrî, h. 1326: 47). Saffat suresi 181. ayette geçmektedir.

“Nisâ ve Nûr Surelerinde Allâh’ın kullarının birbirleriyle karşılaştıklarında veya bir eve girdiklerinde gönlü hoş etmek için dua ederek, selam verme ve almaya riayet ederek güzel geçinme ve dostluk temelini kurmalarını emretmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 48). Nur suresi 27, Nisa suresi 86. ayetlerde geçmektedir. Sürûrî, bu ayetlerde geçen selamlaşmakla ilgili hususları kendi ifadeleriyle yorumlayarak vermektedir.

“...Nur Suresi’nde ‘Kendi evleriniz dışında başkalarının evine sahibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için daha hayırlıdır’ buyurulmuştur.” (Sürûrî, h. 1326: 58). Nur suresi 27. ayette geçmektedir.

“...Nur Sûresi’nde, sabah namazından önce elbise giyecek vakitte, yatsı namazından sonra elbisenin çıkarıldığı vakitte ve öğlen vakti uyunduğunda elbisesiz bulunulacak vakitte, hizmetçiler, küçük ve büyük çocuklar gibi nâmahrem olanların izinsiz olarak yatak odalarına girmemeleri gerektiği yer almaktadır” (Sürûrî, h. 1326: 60). Bu ifadeler Nur suresi 58-59. ayetlerde geçmekte olup yazar ayetleri kendi ifadeleriyle kısaltarak vermiştir.

“Kur’ân-ı Kerîm’de sûre-i celîle-i ‘Hâmîm’de Müttakî olan dostun dışındakiler dost değildir. Müttakî olmayanların dışında kalanlar birbirlerine düşmandır” (Sürûrî, h. 1326: 67). “Hâmîm” ismiyle vermiş olduğu sûrenin âyet numarası zikredilmemiştir. Ayrıca bu isimde bir sûre de yoktur. Zikrettiği bu sûre, ifadelerden yola çıkarak yapmış olduğumuz incelemeye göre Zuhruf sûresidir.

Zuhruf sûresi diğer altı sûre⁵¹ ile beraber “Hâmîm” harfleriyle başlamaktadır. Yazarın burada belirttiği ifadeler ise Zuhruf suresi 67. Ayette geçmektedir.

“Kur’ân-ı Azîm’uş-Şân’da Nisâ suresinde misafir ve yoldan geçene yemek yedirme ve ikramda bulunma ilahi bir emir olarak geçmekte...” (Sürûrî, h. 1326: 83). Bu ifadeler ne Nisa suresinde ne de diğer surelerde tespit edilememiştir.

“Kurân-ı Kerîm’de Nisa ve İsrâ sûrelerinde kibirli bir tarzda, gururlu ve kendini beğenmiş bir şekilde salına salına gezen kimseleri Hakk Teâlâ’nın sevmediği ve yeryüzünde böbürlenerek yani büyüklük taslayarak yürümek gerektiği ayetlerle açıkça ifade edildiğinden...” (Sürûrî, h. 1326: 85). Bu ifadeler İsrâ, 17/37, Furkan, 25/63, Lokman, 31/19-63 ayetlerinde çeşitli şekillerde geçmektedir, ancak Nisa suresinde geçmemektedir.

Sonuç olarak Nazif Sürûrî, konuları işlerken sık sık Kur’an-ı Kerim’den referans almaktadır. Özetleyecek olursak:

- Bazı yerlerde sadece sûre isimlerini verip âyet numaralarını vermemekte, bazen de hem sûre hem de âyet numaralarını vermeden Kurân-ı Kerim’den deliller getirmektedir.
- Ayetleri Kur’an’da olduğu gibi doğrudan değil, bazen ayetlerde geçen bazı ifadeleri alarak, bazen de tamamen kendi cümleleriyle yorumlayarak kullanmaktadır.
- Tespit ettiğimiz bir iki istisna dışında ayet olarak referans gösterdiği ifadelerin Kur’ân-ı Kerim’de var olduğu sonucuna varılmıştır.

3.2. Hadîs-i Şerîflerin Kullanımı

Nazif Sürûrî, konuları işlerken Kur’ân-ı Kerîm’i referans gösterdiği gibi çok sayıda hadîs-i şeriften de faydalanmıştır. Ancak bu hadisleri kullanırken buldukları kaynağa işaret etme hususunda âyet-i kerîmelerde olduğu gibi tek bir yol izlemediği görülmektedir. Sürûrî’nin hadis diye kullandığı rivayetler ve kaynak belirtme açısından izlediği yollar şunlardır:

---

⁵¹ “Hâmîm” hurûf-u mukatta’ası ile başlayan 7 sûre şunlardır: Mü’min, Fussilet, Şûra, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf

3.2.1. Kaynak ve Râvi İsmi Vermeden Kullandığı Hadisler

“Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim⁵²” (Sürûrî, h. 1326: 8).

“Mü'minin güzel niyeti, güzel amelinden hayırlıdır⁵³” (Sürûrî, h. 1326: 9).

“...Nebevî hadislerinde İslâm'ın yüce halifesine itaat ve bağlılığın, Cenâb-ı Bâri-i Teala'ya ve Rasûl-ü Ekremi'ne itaat ve bağlılık demek olduğunu açıklamış...⁵⁴” (Sürûrî, h. 1326: 15).

“Cenâb-ı Rasûl-ü Emin Efendimiz Hazretleri ‘Cenab-ı Allâh’ın rızasını elde etme, anne-babanın rızasını elde etmeye bağlıdır.⁵⁵ Cennet annelerin ayakları altındadır.⁵⁶ Allah esirgesin anne-babaya başkaldırma cehennem ateşini hak etmek demektir. Anne-babaya iyilik, cennet bahçesi nimetine ulaşmaktır. Anne-babaya başkaldıran cennetin güzel kokusunu en uzak noktadan bile koklayamaz⁵⁷, ...” (Sürûrî, h. 1326: 18) Pek çok hadîsi birleştirerek vermiştir.

“Hazreti Nebevi (sas) müderris ve muallim hakkında ‘Babaların en hayırlısı’ şeklinde eşsiz bir lakaplandırma ve belîğ bir şekilde iki kelimeyi birleştirip ifade ederek öz babalardan daha çok onların saygıya layık olduklarını tenbih etmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 19). Bu manaya gelebilecek herhangi bir hadis tespit edilememiştir.

“Rasullullah Efendimiz Hazretleri çocuğun cennet çiçeklerinden bir çiçek olduğunu buyurmaktadır” (Sürûrî, h. 1326: 22). Bu hadisin el-Hurru'l-Âmilî'nin Vesâilu's-Şia⁵⁸'sında geçtiği bildirilmektedir (<http://www.ehlibeytalimleri.com> 25/05/2016). Ancak esere ulaşamadığımız için hadisin orada olup olmadığı tespit edilememiştir.

“Hazreti Peygamber pekçok hadîs-i şeriflerinde ‘Anne-babanın çocukları üzerinde hakları vardır. Çocuklar anne-babaya emanettir. İlâhi bir emanet olan çocukların güzel eğitimlerine, bedenlerinin sıhhat ve afiyetine, kötü ahlâktan

⁵² [Muvatta, Husnû'l Huluk, 8; Müsned, 2(381)]

⁵³ Bu hadisi et-Taberânî (1994: VI,185)'de “Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır” şeklinde bulduk.

⁵⁴ Bu ifadeler; [Buhârî, Ahkâm, 1; Müslim, İmâret 33(1466)]'da geçmektedir. Hadisin tam metni “Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur” şeklindedir.

⁵⁵ [Tirmizî, Birr, 3(1899)]. Hadisin tam metni “Allah'ın rızası, ana-babanın rızasında; Allah'ın gazabı da ana-babının kızmasındadır” şeklindedir.

⁵⁶ (Nesâî, Cihâd, 6)

⁵⁷ İnternet sitelerinde bu hadisin Taberânî'de yer aldığı geçmektedir. Ancak bu hadise ulaşamadık.

⁵⁸ Bu eser Şia'nın hadis kaynaklarından birisidir (<https://archive.org> 25/05/2016)

muhafazalarına bakmak görevdir. Bakılmazsa günah olur' buyurmuşlardır⁵⁹” (Sürûrî, h. 1326: 23)

“Peygamber Efendimiz Hazretleri ‘Çocuğunu güzel bir şekilde eğiten ve terbiye eden baba, hayırlıdır. Onun bu ameli, sadakadan daha çok ödül ve mükafata yol açar.⁶⁰, ‘Hayırlı çocukların babası olanlar, vefatlarından sonra çocuklarının hayırlı amellerinden pay alırlar⁶¹, buyurmuşlardır (Sürûrî, h. 1326: 24).”

“Peygamber Efendimiz Hazretleri (sas)’nin hadîs-i şerîflerinde ‘Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize riayet etmeyen bizden değildir⁶²; Her kim bir yetimi sever, okşar ve korursa, Cenâb-ı Rabb’ül Âlemin onu iki dünyada kendisine ikram edilen ve istediğine ulaşan eyler. İçinde iyi davranılmış ve değer vermiş bir yetim bulunan ev, Cenâb-ı Rabb’in nazarında evlerin en sevimli olanıdır. Bir yetimi Allah’ın rızası gayesiyle öpüp koklayan, ferahlık veren cennet kokularını koklamış olur’ müjdelerini vermiştir⁶³” (Sürûrî, h. 1326: 25)

“Peygamber Efendimiz (sas) de ‘Akrabalık bağlarını güçlendirmek için görevlendirildim’ buyurmuşlardır” (Sürûrî, h. 1326: 26) Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

“Rahmin, arşa asılıp şöyle der: Ya İlahi! Beni gözeteni sen de gözet, beni terk edeni sen de terk et⁶⁴” (Sürûrî, h. 1326: 27).

“Kıyamet gününde en önce muhasebe ve muhakeme olunacak olanlar iki komşudur” (Sürûrî, h. 1326: 28). Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

---

⁵⁹ Bu ifadelerle birebir hadis olarak ulaşılamamıştır. Ancak Sürûrî’nin “ Hepiniz çobansınız ve hepiniz idaresi altındakilerden sorumludur. Devlet adamları birer çobandır ve herbiri idare ettiklerinden sorumludur. Erkek, ailesi içinde bir çobandır ve idaresi altındakilerden sorumludur. Kadın da kocasının evinde bir çobandır ve o da idaresi altındakilerden sorumludur. Hizmetçi de efendisinin malında bir çobandır ve elinin altındakilerden sorumludur (Buhârî, Vesâyâ, 9; Müslim, İmâre, 20)” hadis-i şerifini yorumlayarak yukarıdaki ifadeleri kullandığı kanaatindeyiz.

⁶⁰ [Tirmizî, Birr 33(1951)] Hadisin tam metni “ Kişinin çocuğunu bir kerecik terbiye etmesi, onun bir sa’ miktarında (3333 gr) yiyecek tasadduk etmesinden daha hayırlıdır” şeklindedir.

⁶¹ Bu ifadelerin “İnsanoğlu öldüğü zaman üç şey dışında bütün amellerinin sevabı sona erer. Sadaka-i cariye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı bir evlat (Müslim, Vasiyet, 14)” hadis-i şerifinin yorumu olarak yazıldığı tahmin edilmektedir.

⁶² [Tirmizî, Birr, 15(1919); Ebû Dâvûd, Edeb, 58(4943)]

⁶³ Pek çok hadis birleştirerek verilmiştir. Ancak hadis kaynaklarında birebir bu ifadelerde hadislere rastlanılmamış, bu ifadeleri çağrıştıran veya bir kısmıyla temas eden hadislerin olduğu görülmüştür. Örnek olarak “Müslümanlar içinde en hayırlı ev, kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir (İbn-i Mâce, Edeb, 6/3679).” hadisini verebiliriz.

⁶⁴ (Buhârî, Edeb 13; Müslim, Birr 17)

“...Peygamber Efendimiz Hazretleri’ne ‘Hangi komşuya öncelikli olarak yardım edilmesi gerektiğini sormalarıyla, en yakın ve yan yana bulunan komşudan başlamak gerektiği, komşuların karşılıklı olarak sevgi ve yardımlaşmada bulunmaları, birbirlerinin gönlünü hoş etme ve birbirlerini gözetmeleri gerektiği’ yönünde açıklama yapmışlardır⁶⁵” (Sürûrî, h. 1326: 31).

3.2.2. Sadece Kaynak İsmi Verilerek Kullanılan Hadisler

“Buhârî-i Şerîf’de ve Mişkâtü’l-Mesâbih⁶⁶’in 2. cildinde Hazreti Ebu Hureyre (radiyallâhu teâlâ anh)’den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte, Allâh-u Azîmu’ş-Şân’ın Hazreti Âdem (salavatullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi’s-selam)’e bir grup meleği gösterip ‘Gît şu meleklerle selam ver. Onlar seni ne ile selamlayacak ve sana ne ile karşılık verecekler?...’⁶⁷” (Sürûrî, h. 1326: 49).

“Buhârî-i Şerîf ve Mişkâtül-Mesabîh’de Berâ bin Âzib, Ahmed Tirmizî ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ anhüm) hazretlerinden nakledilen ve rivayet edilen hadîs-i şerîflerde ‘Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıklarında musâfaha etsinler, böylece bağışlanmayı hak etmiş olurlar’ buyurulmaktadır⁶⁸.” (Sürûrî, h. 1326: 53).

“Sünen-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Mâce (Radiyallâhu Teâlâ anhüme’l-Vedûd)’dan nakledilen Hazreti Peygamber’in bir hadîs-i şerîfinde ‘Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh Azîmü’ş-şân, birbirini gözeterek ziyaretleşenleri sever⁶⁹, veciz ifadesi yer almaktadır” (Sürûrî, h. 1326: 56).

3.2.3. Sadece Ravi İsmi Verilerek Kullanılan Hadisler

⁶⁵ Bu ifadelerin tam metni şu hadiste geçmektedir: “Hz. Aişe (r.a.)’dan rivayetle (Bir keresinde) ‘Ey Allahın Resülü! dedim, iki komşum var, hangisine öncelikle hediye vereyim?’ Sana kapı itibariyle hangisi yakınsa ona! cevabını verdi.” [Buhari, Edeb 32; Ebû Davut, Edeb 122(5155)]

⁶⁶ Hatîb et-Tebrîzî (ö. 741/1340) tarafından Ferrâ el-Begavî’ye ait Meşâbîhu’s-Sünne’yi tamamlamak için yazılan eser (<http://www.diyaretislamansiklopedisi.com> 25/05/2016)

⁶⁷ (Buhârî, Enbiyâ, 1; Müslim, Cennet, 28)

⁶⁸ Yazar bu hadisin Buhârî’de geçtiğini ifade etmektedir ancak Buhârî’de böyle bir hadise rastlanılmamıştır. Bu hadîs tam olarak “İki müslüman karşılaşıp musafahada bulununca, ayrılmalarından önce (küçük günahları) mutlaka affedilir [Ebu Davud, Edeb, 141 (5211, 5212); Tirmizî, İsti’zan 31 (2727)]” şeklinde geçmektedir.

⁶⁹ Bu hadîsin Ebu Davud ve İbn-i Mâce’de değil daha geniş şekilde (Müslim, Birr,38; Müsned, II/292)’de geçtiği tespit edilmiştir.

Hz. Tirmizi ve Hz. Ebû Hureyre (R. Anhüma)'den nakledilen hadis-i şerifte “Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza en hayırlı olanınızdır”⁷⁰ (Sürûrî, h. 1326: 33).

“Hazreti Ebubekir (r.a.) Efendimiz'den nakledilen bir kutsi hadiste ‘Cenâb-ı Hakk’ın, eğer benim rahmetimi isterseniz yarattıklarına merhamet ediniz’ buyurduğu müjdelenmiştir” (Sürûrî, h. 1326: 40). İnternette yapmış olduğumuz taramada bu manada bir kutsi hadis kaynak belirtilmeden kullanılmaktadır. O yüzden böyle bir hadisin olup olmadığı sahih kaynaklardan tespit edilememiştir.

“Peygamber Efendimiz (sas)’in mü’minlerin halifesi Hazreti Ali (kerremellâhu vecchê), Ebû Hureyre ve İbn-i Ömer (radiyallâhu teâlâ anhum ecmeîn) Efendilerimiz tarafından nakledilen hadîs-i şerîflerinde ‘Çiftçilik yapınız, çiftçilik kutsaldır, rızkınızı topraktan temin ediniz, Allâh-u Teâlâ geçimini sanat ve ticaretle sağlayan mü’min kulundan râzı olur” (Sürûrî, h. 1326: 44). Bu ifadelerde herhangi bir hadise rastlanılamamıştır.

“Hazreti Abdullâh Bin Ömer (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte müslümanın en hayırlısının, bildiğine ve bilmediğine selâm ve yemek ile ikram eden kimse olduğu, mealen ifade edilmektedir.”⁷¹ (Sürûrî, h. 1326: 49).

“Hazreti Katâde (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, herhangi bir eve girişinizde ve çıkışınızda selam veriniz, açıklaması ifade edilmiştir”⁷² (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Cerîr (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, kadınlar ile görüşüldüğü zaman selamlaşma emredilmiştir”⁷³ (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Câbir (Radiyallahu Teâlâ anh)’den nakledilen hadîs-i şerîfte, söze başlamadan önce selâm verilmesi tenbih edilmiştir”⁷⁴ (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Ebi Hureyre (Radiyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen hadîs-i şerîfte, binenin yürüyene, yürüyenin oturana ve az olanların çok olanlara selam vermesinin güzel bir adet olduğu açıklanmıştır”⁷⁵ (Sürûrî, h. 1326: 50).

⁷⁰ [Tirmizî, Radâ’, 11; İbn Mâce, Nikâh, 50(1978)]

⁷¹ Buhârî, İsti’zân, 9

⁷² Bu ifadeler “bir eve girip çıktığımızda” değil “ bir meclise vardığımızda ve ayrıldığımızda” şeklinde [Ebu Davud, Edeb, 138(5208); Tirmizî, İsti’zân, 15(2706)]’da geçmektedir.

⁷³ Buhârî, İsti’zân, 16

⁷⁴ Tirmizî, İsti’zân ve’l-Edeb, 11(2699)

⁷⁵ Buhârî, İsti’zân, 4,5, 6; Müslim, Selâm, 1

“Hazreti Enes (Radyallahu Teâlâ anh)’den rivayet edilen bir hadîs-i şerîfte de, bir insanın evinden çıkarken ve evine dönerken aile fertlerine selam vermesi emredilmiştir⁷⁶” (Sürûrî, h. 1326: 50).

“Hazreti Atâü'l-Horasânî (radyallâhu anh)’den nakledilen hadîs-i şerîfde ‘Musâfaha ediniz, kin gider. Hediyeleşiniz, birbirinizi seversiniz’ hikmetli açıklaması yer almaktadır⁷⁷” (Sürûrî, h. 1326: 53).

“Abdullah Bin Besir (Radyallâhu Teâlâ anh) hazretlerinden rivayet edilen hadîs-i şerîfte Cenâb-ı Peygamber Efendimiz ‘Ziyaret etmek için birinin evine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından yaklaşın. Kapının karşı cephesinden gitmeyin’ buyurmuşlardır.” (Sürûrî, h. 1326: 59). Yapmış olduğumuz araştırmada bu ifadeler sünnet olarak veya ziyaret adabı olarak geçmektedir. Ancak hadis kaynaklarda böyle bir hadise rastlanılmamıştır.

“Hazreti Ebi Said El-Hudrî (Radyallâhu Teâlâ anh)’ den rivayet edilen hadîs-i şerîfte ‘Bir eve vardığınızda üç defa izin isteyiniz. Eğer izin gelmezse geri dönünüz’ buyurulmuştur⁷⁸” (Sürûrî, h. 1326: 59).

Sonuç olarak; Sürûrî’nin, eserde hadîs-i şerîflerin kullanımı ile ilgili takip ettiği yolu şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kaynaklarla ilgili istikrarlı bir yol takip edilmemiş, bazı hadisler hem kaynak hem de ravi belirtilmeden; bazıları sadece kaynak belirtilip ravi belirtilmeden, bazıları da kaynak belirtilmeyip sadece sahabe ravisinin ismi belirtilerek kullanılmıştır.
- Bazı hadisleri kaynaklarda geçtiği şekilde birebir ifade ettiği görülmekle birlikte genellikle kendi ifadeleriyle ve yorumlayarak kullanmıştır.
- Hadisleri tek tek kullanmanın yanında bir paragraf içerisinde birden fazla hadisi sıralayarak kullanmıştır.
- Kullanılan hadislerin çoğu muteber hadis kaynaklarında yer alan hadislerden oluşmaktadır. Ancak kaynağını bulamadığımız ya da Kütüb-ü

⁷⁶ Sürûrî’nin kendi ifadeleriyle yorumlayarak verdiği bu hadisin tam metni [Tirmizî, İsti’zân ve’l-Edeb, 10(2698)]’de geçmekte, ancak sadece “evinden çıkarken” ifadesi yer almaktadır.

⁷⁷ Hadisin tam metni "Müsafaha edin ki, kalblerdeki kin gitsin, hediyeleşin ki birbirinize sevgi doğsun ve aradaki düşmanlık bitsin (Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 16) " şeklindedir.

⁷⁸ Bu hadisin tam metni “İzin istemek üç defadır. İzin verilirse girersin, verilmezse geri dönersin (Buhârî, İsti’zân, 13; Müslim, Edeb 33)” şeklindedir.

Sitte içerisinde yer almayan hadislerin yanında sadece Şia kaynaklarında yer alan hadisleri de kullanmıştır.

3.3. Şiirlerin Kullanımı

Yazar eserin nesir kısmını Osmanlıca olarak yazarken her konuya uygun olarak dize veya dörtlük şeklinde Arapça, Osmanlıca ve daha çok Farsça şiirler de kullanmıştır. Bu şiirlerin bazılarının kime ait olduğunu belirtirken bazılarını ise kime ait olduğunu belirtmeden kullanmıştır. Şimdi şiirlerin kullanımına geçelim:

Dervişin hediyesi yeşil bir yapraktır

Ne yapsın elinde olanı budur (Sürûrî, h. 1326: 3)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemekle beraber konunun gelişinden Nazif Sürûrî'ye ait olduğu tahmin edilmektedir.

İnsan ortak özelliklere sahiptir

Zâhiri hayvan, bâtını melek

Görünüşte hayvansal vasıfları vardır

Manevi olarak insana ait vasıfları vardır (Sürûrî, h. 1326: 4)

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Süt, şeker, ekme ve ettir bedeninin azığı

Hem Hakk'ın nûru hem de güzel ahlâktır rûhun azığı (Sürûrî, h. 1326: 6)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Hakk'ın sözünü bilmeye koyul

Ta ki bir fesadın korkusundan endişe duymayasın (Sürûrî, h. 1326: 12)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Ey âbid kardeş dindâr ol

Gören gözünü aç uyanık ol

Din ni'meti ruhunun payı oldu

O ni'metin kadrini bil iyilerden ol (Sürûrî, h. 1326: 12)

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Âmin diyor Rûhul-Emîn arşın sağından

Mülkün ve milletin pâdişahına dua ettiğim zaman (Sürûrî, h. 1326: 16)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Anne ve babasını seven insan

Hakk'ın ihsânına olur şâyân

Öğretmen ve anne-babanın hakkını gözet

Olayım dersin mazhar-ı ihsân (Sürûrî, h. 1326: 20)

Osmanlıca olarak yazılmış olan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Fakir komşuna yardımcı olursan

Kendini peygamberle cennette komşu görürsün (Sürûrî, h. 1326: 30)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Arayış dünyasında görmedim

Daha iyi bir ehliyyet güzel ahlâktan (Sürûrî, h. 1326: 35)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Bil ki fark çoktur

Su ve çamurdan can ve gönüle gelinceye kadar (Sürûrî, h. 1326: 36)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Mevlânâ'ya ait olduğu belirtiliyor fakat hangi eserinde ve hangi konu altında yer aldığı belirtilmemiştir.

Mü'minler sayılır fakat imanı tektir

Bedenler sayılır fakat canı tektir (Sürûrî, h. 1326: 37)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Mevlânâ'ya ait olduğu ve Mesnevî'de yer aldığı belirtiliyor. Fakat hangi ciltte ve hangi konu altında olduğu belirtilmemiştir.

Âdem'in çocukları birbirlerinin azasıdır

Çünkü yaratılışları tek cevherdendir (Sürûrî, h. 1326: 39)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Dünya nimetinden sürekli faydalanmak istersen

Yaratılanlara ikramda bulun ki Allah da sana ikram etsin (Sürûrî, h. 1326:

40)

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Allâh'ın seninle olmasını istersen

Allâh'ın kullarına iyilik yap (Sürûrî, h. 1326: 41)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Muhterem Sa'dî'ye ait olduğu belirtiliyor. Fakat Sa'dî ile ilgili başka bir bilgi olmadığı gibi bu dizelerin hangi eserden alındığı da belirtilmemiştir. Bu şahsın meşhur İranlı şair Sa'dî Şirâzî olduğu tahmin edilmektedir.

*El ele Allâh için bir iş yap
Bir kazancın olsun dostun yardımına koş
Bir mesleğe adım atan herkes
Başka dostların yardımına koşar (Sürûrî, h. 1326: 43)*

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün Mevlânâ'ya ait olduğu ve Meznevi'de yer aldığı belirtilmiştir. Fakat hangi ciltte ve hangi sayfada yer aldığı belirtilmemiştir.

*Daha güzel olan odur ki dilberlerin üstüne gelir
Başkalarının sözü üstüne bu söz gelir (Sürûrî, h. 1326: 55)*

Farsça yazılmış olan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Kalıcıdır Allâh için olan tüm sevgiler
Hem sevinç hem darlıkta
Onun dışındaki tüm sevgiler
Ateşin alevine atılmış saman gibidir (Sürûrî, h. 1326: 67)*

Arapça olarak yazılan bu dörtlüğün kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Kötü arkadaşı terk et, huyundan sakın
Huy, huyuna çalan bir hırsızdır (Sürûrî, h. 1326: 69)*

Arapça olarak yazılan bu dizenin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*İnsana bir ihsandır konuşma
Doğru sözdür uygun olan konuşma
Sözdür söyleyeni eden mu'teber
Söz gibi dünyada bulunmaz cevher
Çünkü cevher toprağa düşer kaybolur
Söz ise göklere kadar yol bulur
Sihri bize etmiş iken Hakk haram
Helal sihir ismini almış kelam
Hâsılı sözdür şeref-i âdemin
Âdem en güzel süsüdür âlemin (Sürûrî, h. 1326: 71-72)*

Osmanlıca yazılmış olan bu şiirin kime ait olduğu belirtilmemiştir.

*Hakk'ın sözünü koyul ki dinlemeye
Kapatasın dudaklarını kötü sözlere (Sürûrî, h. 1326: 73)*

Farsça yazılmış olan bu dörtlüğün Mevlânâ'ya ait olduğu ve Mesnevi'de yer aldığı belirtilmiştir. Fakat hangi ciltte ve hangi sayfada yer aldığı belirtilmemiştir.

Kardeşinin konuşmasını dinle, susarak

Ve onu muhafaza et, ona yönelerek (Sürûrî, h. 1326: 74)

Arapça olarak yazılmış olan bu dizenin Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-Kelim'inde yer aldığı belirtilmekte fakat sayfa numarası verilmemektedir.

Niçin testiye vuruyorsun elini?

Ta ki bilesin kırık olanın sesini (Sürûrî, h. 1326: 77)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Mevlânâ'ya ait olduğu belirtilmekte fakat hangi eserinde olduğu yer almamaktadır.

Sözü konuşuncaya kadar kişi

Gizli kalır ayıp ve hüneri (Sürûrî, h. 1326: 78)

Farsça yazılmış olan bu dizenin Sa'dî'ye ait olduğu belirtilmekte fakat hangi eserinde olduğu yer almamaktadır.

3.4. Eserdeki Diğer Kaynakların Kullanımı

Allâh-u Teâlâ'nın insanları terbiye ve ıslah etmek için Hz. Adem (a.s.)'e sahifeler gönderdiğini, Ulu'l-Azm peygamberlerine Tevrat, Zebur ve İncil'i indirdiğini, sahifelerde ve kitaplarda da Allâh'a nasıl kulluk edileceği ve insanlarla nasıl ilişkide bulunulacağını yer aldığını ifade etmektedir. (Sürûrî, h. 1326: 7)

Yazar konuları işlerken sık sık “...dînî kitaplarda ele alınmış ve ayrıntılı olarak açıklanmıştır..., ...değerli İslâmî kitaplarda yazılmış olduğu üzere..., ...ayrıntılı açıklamaları dinimizin mukaddes kitaplarında uzun uzadıya anlatılmış olan bu haklara riayet...,... bununla ilgili pek çok hüküm ve emir söz konusu olup ayrıntılı açıklamaları tefsir ve fıkah kitaplarında yer almıştır” ifadeleriyle bahsettiği konuların İslâmî eserlerde yer aldığını belirterek bu kaynaklara başvurmak gerektiğini dile getirmektedir. Fakat bu hususta her hangi bir eser ismi zikretmemektedir.

Abdullah BEHCET tarafından hicri 1314 yılında yazılmış olan Behcet'ül-Ahlâk isimli ahlâk kitabından “Cenab-ı Allâh (c.c.), büyük peygamberlerden Hz. Musa (a.s.)'ya akrabalarına iyilik etmesini emretmiş, Hz. Musa (a.s.), ne türlü iyilik yapılırsa Allâh'ın rızasına uygun olacağı hususunda kendisine danışınca...” (Sürûrî, h. 1326: 26-27) bölümünü alıntı yapmıştır fakat sayfa numarası ya da başka bir bilgi vermemiştir.

Hicrî 8. asırda yaşamış hadîs âlimi El-Hatîbi Tebrizî tarafından yazılmış olan Mişkâtü'l-Mesâbih (Sürûrî, h. 1326: 49,54)adlı eserden iki defa bahsedip bu eserde yer alan hadîslerin rivayet edildiğini belirtmektedir.

Hicri 467 yılında doğan büyük İslâm âlimi Zemahşerî'nin Nevâbiğu'l-Kelim (Sürûrî, h. 1326: 74) adlı eserinden bir dizelik şiiri alıntı yapmıştır.

“Mü'minlerin halifesi Hazreti Ömer (r.a.)'in 'Geçiminizi elde etmek için sebeplere sarılmadan 'Allâhım beni rızıklandır' duâsıyla yetinip durmayınız... 'buyurmuşlardır” (Sürûrî, h. 1326: 44) sözlerini alıntı yapmıştır. Fakat bu ifadelerle ilgili herhangi bir kaynak belirtmemiştir.

Yine Hz. Ömer (r.a.) den “ Zahirî yakınlık et ve kandır, ma'nevi yakınlık ruh ve nefistir, aralarındaki fark açık şekilde bellidir” (Sürûrî, h. 1326: 36) vecizesini de kaynak göstermeden kullanmıştır.

Hazreti Ali (r.a.) Efendimizin de “İnsanın san'atı hazînesidir” (Sürûrî, h. 1326: 44) veciz sözünü alıntılanmıştır. Fakat bu ifadelerle ilgili de herhangi bir kaynak belirtmemiştir.

4. İçerik Olarak Analizi

Yukarıda da bahsedildiği gibi eser İslâmî din ve ahlâk eğitimi alanında yazılmıştır. Şimdi eserin içerik analizine geçelim:

4.1. Özsöz

Eserin önsözünde bu eseri, Allah'ın lütfu ve padişahın gölgesi altında epey araştırma neticesinde, insanların padişahlık makamına olan bağlılığını pekiştirmek hem de hayırlı işlere yöneltmek gayesi ile yazdığını, tüm gelirlerini hazineye bağışladığını ifade etmekte ve bu ifadesini bir dizelik Farsça şiirle süslemektedir.

4.2. Giriş

Nazif Sürûrî eserine çok uzunca bir giriş yaparak başlamıştır. Giriş kısmına besmeleyle, Allah'a hamd, Peygamber Efendimize salat ve selam, Peygamber Efendimiz'in ehl-i beytine ve sahabesine de hürmet ve duayla başlamıştır.

İnsanların yaratılışı itibariyle bedensel ve manevi olmak üzere iki yönünün bulunduğunu belirttikten sonra bedensel ihtiyaçlarının hayvanlarda da bulunduğunu, fakat hayvanlardan farklı olarak manevi yönüyle ruh, akıl ve idrake sahip olduğunu, sahip olduğu bu manevi özellikleri sayesinde doğru ile yanlış, faydalı ile zararlı olanı, hayır ile şerri ayırt edebildiğini, sosyal bir varlık olarak diğer insanlarla sürekli ilişki içerisinde olmasından dolayı ahlâk esaslarına muhatap olduğunu ve bu çerçevede Allâh-u Teâlâ'nın insanları terbiye etmesi için peygamberler ve kitaplar gönderdiğini belirtmiştir. Burada insanların ahlâk esaslarına tabi olmasının arka planına değinmiştir.

Dünyada pek çok ırk, renk, dil ve inanç sistemi olsa da hırsızlık, yalancılık ve korkaklığın her tarafta kötü; doğruluk, adalet ve cesaretin ise güzel görülen ve beğenilen özellikler olduğundan hareketle Allah'ın bir olduğu gibi ahlâkî fazilet ve terbiye esaslarının da bir olduğunu ileri sürmektedir. Burada Nazif Sürûrî'nin ahlâk esaslarının evrensel olduğuna vurgu yaptığı görülmektedir.

Allâh-u Teâlâ'nın insanlardan kendisine kulluk etmelerini, bir birlerinin hukukuna riayet ederek, güzel bir şekilde geçinmelerini istediği için, sahifeleri ve ilahi kitapları gönderdiği kanaatini taşımaktadır.

Allâh-u Teâlâ'nın Kurân-ı Kerîm'i Hz. Muhammed (sas)'e göndererek insanlara hem ibadet, hem de ahlâk ile ilgili hükümlerini, kanunlarını ve yasalarını bildirdiğini, Peygamber Efendimiz'i "insanlara en güzel örnek" olarak takdim ettiğini belirttikten sonra gerektiği gibi hareket eden insanların Allâh'ın rızasını, Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu kazanarak iki dünyada da saadete kavuşacağını, aksine hareket edenlerin ise hem dünyada hem de ahirette ceza ve azaba uğrayacağını açıklayarak gerek ibadetlerin gerekse ahlâk ilkelerinin Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'e dayandığını ve hür iradesiyle tercihte bulunanların akibetlerinin ne olacağını söylemektedir.

Allah'ın kendisine karşı yapılan hataları bağışlaması umut edilirken, diğer insanlara karşı yapılan yanlışlıkların affının ancak helalleşme ile olabileceğini belirterek kul hakkına işaret etmektedir.

Selâmet-i bâtın ve zâhir kavramlarından bahseder. Selâmet-i bâtının güzel niyet ve insanın kalbinde kötülük hissini olmaması şeklinde izah eder. Peygamber Efendimiz'den "Mü'minin güzel niyeti, güzel amelinden hayırlıdır" hadîs-i şerîfini

delil olarak kullanır. Herhangi bir kimse hakkında hayırlı bir şey düşünmenin Allâh (c.c.) katındaki karşılığının ödül ve sevap olduğunu belirtir. En alıcı cümlelerinden biri de “*Amellere ve fiillere şirk kirinin karışabileceği düşünülse dahi, güzel niyetlerin riya şüphesinden uzak olacağı*” ifadesidir ki bu iyi niyetin ne kadar önemli olduğunun veciz bir ifadesidir. Bu hususu eserinde ele alan Akseki de, ahlâkî değerın görülen fiilerden ziyade niyette aranması gerektiğini belirtir. Ona göre, bizim insanda görebildiğimiz yalnız fiiller ve fiillerin neticeleridir. Buna göre insanın kıymetini anlayabilmek için, amellerinin sebebini ve niyetlerini bilmemiz gerekiyor. Ahlâkî kanunun ancak niyete baktığını, iyi niyete dayanmayan fiillerin zahiren iyi görünse bile ahlâkî bir değerinin olmadığı ifade eder (1991: 94). Zâhirin selametini ise, Hakk’a ibadet ile insanların haklarına riayet etmekten ve bunun aksine hareket etmekten sakınma olarak izah eder. Selâmet-i bâtin ve zâhire mazhar olan kimsenin, Cenâb-ı Rabbi’l Âlemin’in ebedi lütfü ve inayetine nail olacağını ileri sürer.

İnsanın sadece diğer insanlara karşı değil hayvanlara da iyi davranması gerektiğini, hayvanların da haklarının olduğunu ve bu haklara riayet etmesinin lüzumundan bahseder. Burada hayvan haklarının da İslâm’ın güvencesi altında bulunduğunu ve buna riayet etmenin dini bir görev olduğunu açıklamaktadır.

Din ile ahlâkî ikiz olarak nitelemiştir. Dindar olanların aynı zamanda ahlâklılı olacağını bununla beraber dindar olmayanların ahlâktan yoksun olacağını belirtmiştir⁷⁹. Zira din hakkı tanımayan, Hakk’tan korkmayan, Yüce Yaradan’ın, Rızık verenin Allâh (c.c.) olduğunu bilip hamd ve şükür etmeyen kimselerin elbette yaratılanların da hukukunu tanımayacağını, insanlığın değerine riayet etmeyeceğini, kendi haz ve nefsinin isteklerinden başka bir amaç gözetmeyeceğini⁸⁰ ifade ederek din olmadan ahlâkî da olamayacağını belirtmiştir.

Bu, ahlâkî kaynağının ilâhî olduğunu kabul eden İslâm ahlâkçılarının da ortak görüşüdür. Müslüman ahlâkçılara göre ahlâkî dine dayandığını, İslâm dîninin ahlâk dîni olduğunu ifade eden Akseki, faziletlerin gelişme devirlerinin, daima akide ve imanın kuvvetli olduğu zamanlara tesadüf ettiğini, aksine olarak imanın gevşemeye

---

⁷⁹ Bknz: (Sürûrî, h. 1326: 11)

⁸⁰ Hüsamettin ERDEM “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri” başlıklı makalesinde Nazif Sürûrî’nin bu paragraftaki bilgilerinden de alıntı yapmıştır. Bknz: Erdem, Hüsamettin (2000), “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, S. 10, s. 42

başladığı devirlerde ise ahlâkî kuralların da etkisini kaybederek, kötülük ve rezaletlerin insanlara hükmettiğini, dolayısıyla bu hakikatin ahlâkın dinden meydana geldiğini ıspatladığını ve dine dayanmayan ahlâkın gerçekte yok demek olduğunu belirtir (1991: 7). Erdem de ilâhî dinlerin en önemli vasıflarından birisinin, insanlara bir ahlâkî yaşayış biçimi sunarak ahlâken yükselmelerini sağlamak olduğunu, bu açıdan din ile ahlâk arasında çok güçlü bir bağ olduğunu, ahlâkın kaynağının dîn olduğunu, ahlâkın dinden doğduğunu ve dinin neticesi olduğunu ifade eder (2010: 84). Başka bir eserinde ise, İslâm'da ahlâk ilkelerinin, bütün insanlığa seslenen genel mahiyetteki kurallar olduğunu ve bu kuralların bizzat İslâm'ın temel prensipleri olduğunu belirtir. İslâm'da ahlâkî emirlerin aynı zamanda dînin de emirleri olduğunu ifade eder (2012: 165). Aynı şekilde Peker (1991: 142) de dinle ahlâkın aynı kaynaktan çıktığını ve bir bütün oluşturduklarını belirtir. Ona göre, ahlâkın, güzel davranışların, hayırlı işlerin geliştiği zamanlar, dînî inancın kuvvetli olduğu, dine önem verildiği dönemlerdir. Dindarlığın azaldığı, dînî inancın zayıfladığı devirlerde de kötülükler alabildiğine yayılmış, toplumların hayatına haksızlıklar ve zulümler hakim olmuştur. Bu durumun ahlâkın en sağlam desteğinin ve koruyucusunun dinler olduğunu gösterdiğini ifade eder.

Dindar insanın Allâh tarafından verilen nimetlere karşı şükürde bulunacağını, başına gelen musibetlerden dolayı da sabırlı olacağını ifade ederek, dindar bir müslümanın takınması gereken tavrı açıkça ortaya koymaktadır.

Kendisine akıl, ruh ve sınırsız şekilde nimetler veren Allâh'a âsi olan kimsenin insan vasfını dahi hak etmediğini belirtir. Allâh'ın hakkını vermeyen böyle kimselerin insanların da hukukuna riayet etmeyeceğini hatta onların kötülüğünü isteyeceğini ifade eder. Ahlâk kavramının içerisinde insanın Allâh'a karşı sorumluluğu olsa da burada Surûrî, kişinin Allâh'a karşı ahlâkî görevlerini dindarlık çerçevesi içerisinde ele almakta ve dindar olmayan kimselerin diğer insanlara karşı ahlâkî sorumluluklarını asla yerine getirmeyeceğini belirtmektedir. Kısaca, Hakk'ın hatırını takmayanların insanların hatırını hiç takmayacağı görüşünü savunmaktadır.

4.3. Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat

Halifeye sadakat ve bağlılık mevzusu, İslâm ahlâkı olarak yazılan bu eserde önemli bir başlık altında ele alınmıştır. Çalışmamızın Giriş kısmında da ele aldığımız gibi bu durum, eserin yazıldığı Sultan II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarıyla doğrudan ilgilidir. Zira o dönemde eğitimin en önemli amacı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip olmanın yanında başta Allâh'a, Hz. Peygamber'e, devlete ve halifeye bağlı dindar nesillerin yetiştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Nazif Sürûrî, halifeyi Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi ve insanların efendisi olarak vasıflandırıp ona bağlılığın ve itaatin farz olduğunu ifade etmekte ve buna da Nisa sûresi 59. âyet-i kerîmesini delil olarak sunmaktadır.

Müslümanların kıyamete kadar yüce bir merci ve kutsal bir merkeze devamlı bağlı olmalarının gerekli olduğunu, ilâhi hikmetin gereği olarak mü'minlerin halifeye dini bir bağla kolay bir şekilde bağlandığını ve itaat ettiklerini ifade etmiştir. Halifelik makamına bağlanmanın ve itaat etmenin dinin emri olması nedeniyle kolayca gerçekleştiğini ileri sürmektedir.

Halifenin İslâm'ın asıl bekçisi ve himaye edeni, İslâm ümmetinin reisi ve imamı olduğunu, dini hükümlerin korunması, uygulanması ve devam etmesinin Allâh-u Teâlâ tarafından padişahlıklarının yaptırım gücüne emanet edilmiş olduğunu ve İslâm ümmetinin halifelik makamı altında bir araya geldiğini belirterek halifelik makamının niçin gerekli olduğunu açıklamaktadır.

Halifeye itaatin Allâh'a ve rasulüne itaat olduğunu, ona itaat edenin Allâh-u Teâlâ tarafından mükafatlandırılacağını ve ona karşı gelenlerin de cezalandırılacağını belirterek hilafet makamına saygı gösterme, itaat etme ve hayır duada bulunmanın hem kulluk görevi hem de güzel ahlâk ve iyi yaşantının en iyi göstergesi olduğunu ileri sürmektedir.

4.4. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri

Burada çocukların ebeveynine karşı görevleri öğretmenine karşı görevleriyle aynı başlık altında ele alınmıştır. Bu, öğretmeni tıpkı bir anne-baba gibi görmesinden kaynaklanmaktadır.

Dinimizde anne, baba ve öğretmene sevgi, itaat ve saygının emredildiğini ifade etmektedir.

“ *Allâh-u Teâlâ’ya ibadet edin, şirk etmeyin, anne ve babanıza iyilik edin* ”⁸¹ âyetini delil göstererek anne babaya sevgi ve itaatın, Allâh-u Teâlâ’ya ibadet etme ve şirkten sakınmak kadar önemli ve gerekli olduğu yorumunda bulunur.

Ana ve babaya nâhoş kelimelerin en küçüğü olan “üf” ile dahi karşılık verilmemesi, onlara daima yumuşak söz söylenmesi ve hayır duada bulunulması gerektiğini ifade etmektedir ki bu husus İsrâ suresi 23-24. ayetlerde açıkça emredilmektedir.

Annenin türlü türlü zorluklar içerisinde çocuğunu karnında taşıyıp yine çeşitli acılarla onu dünyaya getirdiğini ve sütüyle beslediğini belirterek anneye karşı teşekkür duyguları içerisinde hareket edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Anne baba hakları için Peygamber Efendimiz’in pek çok hadîs-i şerîfini bizlere delil olarak sunmaktadır⁸²

Kendisinden ilim ve ma’rifet elde edilen öğretmenin anne ve baba kadar, hatta onlardan daha çok saygı ve hürmete layık olduklarını belirterek her durumda hocanın hakkının gözetilmesinin tavsiye edildiğini ifade etmiştir. Peygamber Efendimiz’in öğretmenler için “Babaların en hayırlısı” ifadesini kullandığını ve bu manada öz babalardan daha çok öğretmenlerin saygıya layık olduğunu belirtmiştir.

Öğretmenlerin ilim ve irfanı öğretmek insanları maddi ve mânevi karanlıklardan kurtulmalarına vesile olduklarını, insanların itibar ve şereflerini yükselttiklerini, dolayısıyla da onlara teşekkür etmenin, hayır duada bulunmanın ve layık oldukları şekilde hürmet etmenin bir görev olduğunu ileri sürmektedir.

Bir insanın ahlâk ve manevi yaşamındaki ölçüsünün anne baba ve hocasına karşı göstermiş olduğu davranışlar olduğunu ileri sürerek bu hususu gelenek ve kültürümüzde yer alan nikah kıyma sürecini örnek vererek şöyle açıklamaktadır: Evlenmek isteyen müslüman gençlerin ahlâk ve manevi yaşantısı soruşturulur, olması istenen özelliklerin yanında anne-baba ve öğretmeni tarafından razı olup olmadığı ve onlara sevgi ve itaatının ne derecede bulunduğu sorulur, istenilen

---

⁸¹ Bkz: Nîsâ Sûresi, 36. âyet

⁸² Bkz: Sürûrî, a.g.e., s. 18

özelliklere sahip olduğu anlaşıldığında o gencin iyi insan olduğuna karar verilir ve nikahı kıyılırdı.

“Anne ve babasına hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz” darb-ı meselini örnek vererek iyi insanların ancak anne babasına karşı hayırlı kimseler olduğunu belirtir.

4.5. Baba ve Annenin Çocuklara ve Akrabaya Karşı Görevleri

Allâh-u Teâlâ'nın çocuk sevgisi ile anne babaların nesli devam ettirme hizmetini yerine getirmelerini emrettiğini ve bu sayede insanoğlunun neslinin devam ettiğini belirterek insan neslinin devamının çocuk sevgisine dayandığını ifade etmiştir.

Çocukları büyütüp yetiştirmenin çok zor ve sıkıntılı olduğunu fakat Allâh-u Teâlâ'nın anne-babanın kalbine vermiş olduğu çocuk sevgisi, şefkat ve merhamet duygusu sayesinde onların bu görevi seve seve yaptıklarını ileri sürer. Aksi durumda tam bir acizyet içerisinde doğan bir günlük bebeklerin hemen ölüp yok olacağını ifade ederek çocuk sevgisinin insanlık için ne kadar önemli ve hayatî olduğunu anlatmaktadır.

Herkesin bir zamanlar aciz bir bebek olduğunu düşünerek, kendilerini himaye edip büyüten ancak şu anda yaşlanıp aciz duruma düşen anne babalarına sahip çıkarak onlara en iyi şekilde bakmalarını; kendileri de ilerde yaşlanıp aciz duruma düştüklerinde çocuklarının kendilerini himaye edip iyi bakmaları için onları en iyi şekilde terbiye etmeleri gerektiğini beyan eder. Yani yaşlandığında çocuklarının kendilerine bakmasını, sahip çıkmasını isteyen anne babanın, çocuklarını en güzel şekilde terbiye etmeleri gerektiği kanaatini paylaşmaktadır.

Anne babanın çocuklara olan sevgisinin yalnızca öpüp koklamak gibi şekilsel olamayacağını, hatta şekilsel sevginin zararlı olduğunu belirtmektedir. Bunun yerine çocuğun maddi ihtiyaçlarının giderilmesi ve manevi olarak güzel ahlâk sahibi olmaları için iyi bir şekilde terbiye edilmeleri gerektiğini ifade eder. Çocuğun kuru sözle sevilemeyeceğini aksine onları gerçekten sevmenin ancak onları maddi ve manevi yönden en iyi şekilde terbiye etmekle olacağını ileri sürer.

“*Nefsinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz*”⁸³ âyet-i kerîmesini sunarak ateşten korunmanın ancak dinin hükümlerine sarılmak ve uymakla olacağını belirtir.

“ *Çocuklar anne-babaya emanettir. İlahi bir emanet olan çocukların güzel eğitimlerine, bedenlerinin sıhhat ve afiyetine, kötü ahlâktan muhafazalarına bakmak görevdir*” hadîs-i şerîfini sunarak çocukların emanet olduğunu ve ancak iyi bir şekilde terbiye edilmeleri halinde emanete riayet edileceğini belirtir.

İlmi, dini ve dünyayı çocuklara öğretmek veya öğrettirmenin babaların üzerine tayin edilmiş bir hak olduğunu, bu hakkın yerine getirilmemesinin ahiret gününde hesaba çekilmeye ve cezaya sebep olacağını ifade eder.

Peygamber Efendimiz’in “*Çocuğunu güzel bir şekilde eğiten ve terbiye eden baba, hayırlıdır. Onun bu ameli, sadakadan daha çok ödül ve mükafata yol açar. Hayırlı çocukların babası olanlar, vefatlarından sonra çocuklarının hayırlı amellerinden pay alırlar*” hadîs-i şerîfi ile hayırlı evlat yetiştirmenin önemini vurgulamaktadır ki bu durum sadakâ-i câriye olarak kabul edilmektedir.

Velayet hakkı, infak hakkı, beslenme, yetiştirme ve terbiye hakkı, süt emme hakkı ve malları koruma hakkının çocukların anne-baba üzerindeki haklarından olduğunu ileri sürer.

İlahi emanet olarak verilen çocukların ilk iş olarak sağlık ve esenliklerinin muhafaza edilmesi, onlara dinin emir ve yasaklarının, kültür ilimlerinin ve faydalı sanatların ve son olarak İslâmî âdab-ı muaşeretinin öğretilmesi ve anlatılması gerektiğini ifade ederek anne babanın çocukları üzerindeki görevlerini özetlemiştir.

Çocukların, özellikle de yetimlerin hakkına temas ederek onların hakkının çiğnenmesi halinde Cenâb-ı Hakk’ın hesap gününde en ağır şekilde cezalandıracağını, bilakis hakları ve mallarının tam olarak korunması halinde bu hayırlı amelin, Allâh katında diğer hayırlı amellerden daha çok makbul olacağını ve en güzel mükafata nail olacağını beyan eder.

Babaların mal cimriliğinden daha çok ilimdeki, eğitim ve öğretimdeki cimriliklerinin rezillik sayılacağını ve ayıplanacağını ileri sürer.

---

⁸³ Tahrim Sûresi, 6. âyet

Aynı başlık altında insanın akrabalarına karşı olan görevleri de zikredilmektedir. Buna göre insanın, çocuklarını korumak, kollamak, onlara merhamet ve şefkat etmekle görevlendirildiği gibi akraba ve yakınlarına da sevgi, şefkat ve yardımla görevlendirilmiş olduğunu belirtmektedir.

Sıla-i rahimin anlamını, akraba ve yakınlarını unutmayıp arayıp sorma, ziyaret etme ve elden geldiği derecede yardım etme, olarak tanımlar.

Sılâ-i rahmin insanın malını ve ömrünü bereketlendireceğini, onu kesmenin ise kişiyi cennetten uzaklaştıracağını belirtir.

Akrabaya ve aileye hayır; onlara iyi muamelede bulunmaya çalışmak, sila-i rahim vazifesini yerine getirmek, elden geldiği kadar akrabaya yardım ve ihsanda bulunmak, ilim ve irfan öğretmeye özen göstermek şeklinde tarif eder.

İslâm'ın getirmiş olduğu bu tür hükümlerle uygar bir dünya oluşturduğunu ve böyle bir dine mensup olduğu için Allah'a hamd ettiğini ifade eder.

4.6 . Komşuluk Hakkı

Nisa Sûresi'nde, akrabaya ve akraba dışındaki komşulara nezaket ve merhamet ile muamelede bulunma, onlara hayır yapma ve sıkıntılarını giderme konusunda hizmet ve yardımda bulunmanın emredildiğini belirterek komşu ve komşuluk hakkının İslâm dinindeki yerini ve önemini ayet-i kerimeyle⁸⁴ delillendirerek ortaya koyar.

Kıyamet gününde en önce iki komşunun hesaba çekileceğini, oturup kalması için ev ve meskenin çok gerekli olduğunu fakat ondan önce iyi komşunun daha çok gerekli olduğunu ifade ederek komşunun ne kadar değerli ve kıymetli olduğunu anlatmaktadır ki, bu husus “Ev alma komşu al” atasözüyle günümüzde de hala geçerliliğini korumaktadır.

Komşuları, akraba olan müslüman komşu, akraba olmayan müslüman komşu ve müslüman olmayan komşu olmak üzere üçe ayırır. Her birinin diğer komşusuna karşı güzel muaşeret, yardım ve en küçük derecede bile olsa eza ve hoş olmayan

---

⁸⁴ Bahsedilen ayet-i kerime Nisa Suresi 36'dır.

durumdan kaçınmak ile mükellef ve mesul olduğunu ifade eder. Burada komşuyu üç sınıfa ayırsa da muamelat konusunda herhangi bir ayırım yapmamaktadır.

Komşuların birbirinden ödünç olarak bazı ev eşyası ve ev için gerekli ihtiyaçları istediklerinde vermeleri; isteme durumunda red ederek vermeyenlerin azaba uğrayacaklarını belirtmiştir.

Cenab-ı Allâh (c.c)'ın, kimsenin kimseyi rencide etmemesini, diğerinin hakkını çiğnememesini ve hakkına saldırmamasını emrettiğini, bu ilahi emre uyanların ve boyun eğenlerin ihsan ve bağışlanmaya mazhar olacaklarını; aksine hareket edenlerin cezaya ve hüsrana uğrayacaklarını ileri sürerek, her hususta olduğu gibi komşuluğun da sorumluluk alanlarından biri olduğunu, kişinin komşuluğunun ceza veya mükafatla karşılık bulacağını hatırlatmaktadır.

İslâm topraklarında iki komşunun birbirine sevgi dolu ve yan yana bulunan meskenlerinin bekçisi olduğunu, komşunun komşuya hayır dua etmesi, selam vermesi ve hatır sormaya önem vermesi, hasta ise ziyaret etmesi, kendisinden başka evine bakacak kimsesi yoksa ihtiyacını karşılaması, mutluluk ve kederine ortak olması, cenazesinde hazır bulunması, çoluk çocuğuna güzel davranarak onları sevindirmesi gibi yapmakla yükümlü görevlerinin olduğunu; komşunun hata ve noksanlarının hoş görülmesi, komşunun ayıplarının araştırılmaması, evine getirdiği eşya, erzak ve hane-i haremine bakılmaması, izni olmaksızın evine ve bahçesine girilmemesi gibi kötü ahlâkî durumlardan da kaçınılması gerektiğini ifade eder.

Komşuluk haklarına riayet edenlerin dünyevi ve uhrevi çeşitli mükafatlara kavuşacağını ve özellikle fakir komşusuna yardım eden kimsenin cennet bahçelerinde Hz. Muhammed (sas)'e komşuluk şerefine nail olacağını ileri sürer.

Yardım etmeğe en yakın ve yan yana bulunan komşudan başlamak gerektiğini belirterek İslâm'ın bu husustaki anlayışını dile getirmektedir.

4.7 . Eşler Arasındaki Âdaplar ve Haklar

Allâh-u Teâlâ'nın hikmeti ve ilâhî emriyle erkek ve kadının insan neslinin soy ve üreme vesilesi olduğunu, insanlığın refah ve mutluluğunun kadın ve erkeğin sevgi ve muhabbet üzere birleşmeleriyle mümkün olduğunu ifade ederek hem insan

neslinin ana unsurlarına temas etmekte, hem de bunun kendiliğinden değil Allâh'ın iradesiyle gerçekleştiği vurgusunu yapmaktadır.

Karı ve kocanın güzel bir şekilde anlaşmaları ve geçinmelerinin sadece kendilerini ilgilendirmediğini, aralarındaki ilişkinin doğrudan doğruya topluma sirayet edeceği kanaatini taşır.

Karı ve kocanın bazı büyük ayıplar dışında ufak tefek hata ve noksanlardan dolayı birbirlerinden uzaklaşmamaları ve nefret etmemeleri, her durumda dinin hükümlerine uyarak hoş geçinmeleri, sabırlı ve dikkatli hareket etmeleri gerektiğini ifade eder.

“Sizin en hayırlınız, kadınlarınıza en hayırlı olanınızdır” hadîs-i şerîfi ile İslâm'ın kadınlara verdiği değeri açıkça ortaya koyar.

İslâm'da karı ve kocanın küfüvvetinin, yani birbirine uygun olmalarının şart kılınmış olduğunu beyan eder.

Karı-koca hakları ve görevlerini şöyle sıralar:

a. Koca, karısının geçimini ve elbisesini İslâm'ın kabul edeceği değer üzere getirecek, oturacakları evi tedarik edecek ve hazırlayacaktır.

b. Karı da kocasının meşru olarak getirdiği nafaka ve elbiseye, hazırladığı meskene kanaat edecek ve razı olacaktır.

c. Karı, kocasının dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasaklarını güzel bir şekilde dinleyecek ve kabul edecektir.

d. Koca da karısına dine uygun, akıl ve hikmetle uyumlu emir ve yasakta bulunacak ve güzel söz söyleyecektir.

e. Karı, kocasının gözlerinin göreceği çirkin eşya ve burnunun koklayacağı kötü kokulardan evini ve elbiselerini temizleyecek, istirahat ederek yatıp uyuması, lezzetle yiyip içmesi için gücünün yettiği ölçüde dikkat ve özen ile evin hizmetinde kusur etmemeğe çalışacaktır.

f. Karı ve koca birbirlerinin vakıf olduğu sırlarını, yani evdeki özel durumlarını dışarıya ifşadan kaçınacaklardır.

g. Koca, karısının diktiği elbisenin, pişirdiği yemeğin eksiklerinden ve lezzetsizliğinden bahsederek gönlünü rencide etmeyecek, ev işlerini çok fazla araştırıp inceleyerek karısını rahatsız edip daraltmayacaktır.

h. Karı, kocasının malını zayi olmaktan koruyacak, çocuklarını annelik hissine layık surette güzel terbiye ve himaye edecek, yiyip içmelerinin, yatak ve elbiselerinin düzenine bakacaktır.

i. Koca, karısının baba, anne ve diğer yakınlarıyla görüşmelerine müsaade edecek ve her iki taraf birbirinin akraba ve ailesini gözetecektir.

j. Koca, karısını dinin farzlarını yerine getirmeye teşvik etmekle, dini konularda bilinmesi gereken bilgileri öğretmekle, dine uygun olmayan hallerden yasaklamakla görevlidir.

k. Karı da hükümler ve edepler dairesinde kocasına itaat edecektir.

Sonuç olarak İslâm Dîni'nin, eşler arasında gözetilmesi gereken bir çok hakkı tayin ve tertip etmiş olduğunu ve bu haklara riayet edenlerin iki dünyada da aziz ve mutlu olacağını, fakat dînî hükümlere uygun olarak karısına bakmayan, ona eza ve cefa eden uygunsuz erkek ve kocasına meşru daire içinde uymayan, güzel uyum ve münasebetten uzaklaşan yaramaz, huysuz kadının lanete uğrayıp, her ikisinin de hakkında dini hüküm ve cezaların uygulanacağını beyan eder.

4.8 . İslâm Sevgi ve Kardeşliği

Kur'ân-ı Kerîm'de bütün müslümanların birbirinin kardeşi olduğunun bildirildiğini ve bu ilâhi hüküm gereğince Mekke'den Medine'ye hicret esnasında Peygamber Efendimiz'in sahabeler arasında kardeşlik bağlarını geliştirmek için sözleşme yaptığını, o tarihten itibaren bütün müslümanlar arasında sünnete uygun olan kardeşlik bağının yayıldığını ve sağlamlaştığını belirterek islâm kardeşliğinin kaynağına vurgu yapar.

Hangi soy, kavim ve kabileden olursa olsun, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun bütün müslümanların birbirlerine karşı samimi kardeşlik duyguları ile bağlandığını ileri sürerek din bağının kan bağından daha önemli olduğu kanaatini taşır.

Müslümanların, Kelimetullâh'ın içerisinde toplandığını, kalplerinin tevhit ve iman nuruyla birleşerek aydınlanmış ve dolmuş olduğunu, aynı vücutta birleşip şekillendiğini ve aynı görevlerle mükellef kılındığını ifade eder.

Pek çok hadîs-i şeriften örnekler sunarak islâm kardeşliğine vurgu yapmakta, islâm kardeşliğinin müslümanların sorumluluk alanlarından biri olduğundan hareket ederek bu hususta gösterilen anlayış ve yaşantıya göre ahirette ceza veya mükafatla karşılaşılacağını iddia etmektedir.

Hadîs-i şerîflerin yanında Allâh-u Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyet-i kerîmelerde kardeşlikle ilgili şu mealde emirlerde bulunduğunu ifade eder:

“Birbirinize yardım ediniz, iyilik yapınız, aranızda cömertlik ve iyilik yapmayı unutmayınız, kimseyi incitmeyiniz, tek bir nefisten yaratılmış olduğunuzu bilip hoş geçininiz, Yüce Yaratıcı Allâh-u Teâlâ'ya ibadet ediniz, İslâm'ın uygun gördüğü haklara uyunuz, böylece affa nail olursunuz”

Allâh-u Teâlâ'nın emri ve Rasûl-i Ekrem'in tavsiyesi gereği İslâm kardeşliğinin kaidelerinin baştanbaşa iyiliklerden ve yüce ahlâktan meydana gelmiş olduğunu izah ederek islâm kardeşliğinin ahlâkî boyutuna dikkat çeker.

Tüm insanların Hz. Âdem'in çocukları ve tek cevherden yaratılmış olduğundan hareket ederek Müslümanların kendi din kardeşlerinden sonra bütün insanlara karşı da güzel davranmakla ve iyi geçinmekle görevli olduğunu ileri sürer. Yani sadece müslümanlara değil hangi din veya mezhepten olursa olsun bütün insanlara iyilikle muamelede bulunmanın dinimizin bir emri olduğu kanaatini taşır ki bu kanaatini *“İnsanların en hayırlısı insanlara faydası olandır ve insanların en şerlisi insanlara zarar verendir”*, *“Yaratılanların gülü insanlardır. İnsanlara en çok faydalı olanlar Allâh'ın en sevgilisi olanlardır”* hadisleriyle delillendirir.

4.9 . Çalışma ve İş

Çalışma ve işin güzel ahlâk, güzel ahlâkın da çalışma ve işten olduğunu ifade ederek çalışmanın ahlâkî boyutuna vurgu yapar.

Allâh-u Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de insana çalışmayı ve iş yapmayı emrettiğini, dini ve dünyası için gerekli olan şeyleri ancak çalışarak elde edebileceğini, buna mukabil çalışmaksızın hiçbir şey elde edemeyeceğini ileri sürer.

Çalışmanın ne kadar önemli olduğunu anlatmak için ekmeğin yapılmasını örnek olarak verir. Buna göre tarlanın sürülmesi, nadasa bırakılması, tohum atılması, biçilmesi, samanından ayrılması, tanelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende

öğütülmesi, yoğurulması, mayalandırılması ve pişirilmesi gibi süreçlerde gayret ve çalışmaya ihtiyacımızın olduğunu ifade eder. Aynı şekilde sıcaktan ve soğuktan korunmak için elbiseler tedarik etme, yerleşme ve oturmak için evler ve konutlar inşa etmenin de ancak türlü türlü gayretlere ve çalışmalara bağlı olduğunu belirtir.

İnsanoğlunun Allâh vergisi olan akli melekeleri, eli, ayağı, ağzı, gözü, kulağı, kısaca ruhsal ve bedensel duyguları, her bir uzvu ve organı ile sürekli bir makine gibi hareket halinde olduğunu ve çalışmaksızın duramayacağını, işsiz olamayacağını ifade eder.

İnsanın emek harcamadan temel ihtiyaçlarını gidermede başarılı olamayacağını, yaşamında sıkıntı içinde kalacağını ve bu sıkıntılarının onu, başkasının çalışmaları sonucunda elde ettiği şeylere rızası olmadan saldırmaya zorlayarak kötülük yapmasına ve sefalete düşmesine sebep olacağını iddia ederek çok önemli bir noktaya temas etmekte, günlük hayatımızda çokça rastladığımız önemli bir sosyal yaraya dikkat çekmektedir.

Ruhsal ve bedensel melekelerinde herhangi bir noksanlık olmadığı halde çalışmadan ve işten uzak duran, tembellik yapan kimsede her türlü kötü ahlâkın ortaya çıkacağını iddia eder.

Kişinin kendisine nimet olarak verilen elini çalışarak, bir kazanç kapısı oluşturarak kullanması gerektiğini, bu sayede hem kendisine hem de diğer insanlara faydalı olacağını iddia ederek çalışmanın bireysel ve toplumsal boyutuna vurgu yapar.

Hazreti Ömer'in "*Geçiminizi elde etmek için sebeplere sarılmadan 'Allâhım beni rızıklandır' duâsıyla yetinip durmayınız, zîrâ gökten altın ve gümüş yağmadığını bilirsiniz*" veciz ifadesiyle çalışmanın gerekliliğine vurgu yapar.

Çalışıp kazanmanın ve iş yapmanın Peygamber Efendimiz'in sünneti olduğunu, ümmetini emek ve çalışma yoluna sevk ve teşvik ettiğini ifade eder.

İnsana çaba ve gayretin tavsiye edildiğini ve boş geçen vaktin en büyük bela olduğunu iddia eder.

Tembel ve yararsız adamın ışığı kaybolmuş mum gibi, yani sönmüş bir hayat ateşi olarak kabul edildiğini ileri sürerek harika bir benzetmede bulunur. Buna göre, tembel adamın ne kendisine ne de başkasına hiçbir faydası olmaz. Âdeta yok hükmündedir.

Allâh-u Teâlâ'nın izniyle insanın hem düşünsel hem de bedensel çalışmalarıyla dünyayı imar etme ve insanların mutluluğunu sağlamakla görevli olduğunu ifade ederek, çalışmanın bireysel fayda sağlamasının yanında sosyal boyutuna da vurgu vardır ki hayatın temel düzeninin ve devamının çaba ve gayretten meydana geldiği açıktır.

Allâh-u Teâlâ'nın boş duranları sevmediğini, çalışmaya gücü yettiği halde çalışmayan kimsenin hayatının yüce duygularını ve becerilerini kendi eliyle söndürmüş ve yok etmiş olacağını, böyle bir bedenine ise varlığına karar verilemeyip adeta cansız varlıklar kategorisinden sayılacağını iddia ederek mükemmel bir benzetmede bulunmaktadır.

Ahlâk İlmi'ne göre tembellik ve işsizliğin en büyük hastalık olduğunu, her türlü ahlâksal ve bedensel rahatsızlıkların bu acı ve korkunç hastalıktan meydana geleceğini ileri sürerek çalışmanın ahlâkî boyutuna vurgu yapar.

Tembel kimsenin Allâh-u Teâlâ'nın yüce ihsanı olan yaşama nimetini suistimal ettiği, hatta ortadan kaldırmış olacağı ve bu yönüyle de Allâh-u Teâlâ'ya en büyük nankörlüğü yapmış olacağı kanaatindedir.

Tenbelliğin insanın dünyasının yıkılmasına ve sefaletine sebep olacağını fakat sünnete uygun bir şekilde çalışan ve gayret edenlerin iki dünyada da sevinçli ve mutlu olacağını ileri sürerek her hususta olduğu gibi insanın sorumluluk alanlarından birinin de çalışma olduğunu vurgulamakta, bunun hem dünyada hem de ahirette ceza veya mükafat olarak karşılığının olacağını hatırlatmaktadır.

Din İlmi, Tıp İlmi, Ekonomi İlmi, Hukuk İlmi ve Ahlâk İlmi'nin ittifakla çalışmayı tavsiye ettiğini ve olanca gücüyle tembellik ve avareliği yasakladığını belirterek çalışmanın evrensel boyutuna vurgu yapar.

Tarih kitaplarında güçlü, mutlu ve bahtiyar olanların çalışkan milletlerden meydana geldiğini ileri sürerek, çalışmanın geçmiş milletlerdeki olumlu yansımalarından bahseder.

4.10. Selâm

Selâm kelimesinin Allâh-u Teâlâ'nın Esmâ-yı Hüsnâ'sından olduğunu, Allâh-u Teâlâ'nın zâtı ve sıfâtının her türlü eksiklikten münezze ve uzak olması, mukaddes

iradesiyle dilediğine dünya ve ahiret kurtuluşunu bahşetmesi ve ihsân etmesi anlamına geldiğini belirtir. Burada selam kavramını ıstılahî olarak tanımlamıştır.

Ayrıca sözlük manasını, dünyevî ve uhrevî her türlü kusurlardan, tehlikelerden, belalardan ve sıkıntılardan korunmuş olmaktır, şeklinde açıklar.

Selâm kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli yerlerde geçmekte olduğunu, örneğin; Sâffât Sûresi’nde “Selâmun alel-mürselîn” ifadesini, Allâh-u Teâlâ’nın bütün peygamber ve resullerine ayrı ayrı selâm ederek onları aziz kılması, onların şanını yücelterek isimlerinin insanların dillerinde dua ve selam ile anılması ve hatırlanması şeklinde izah eder.

Nisâ ve Nûr Surelerinde Allâh-u Teâlâ’nın, kullarının birbirleriyle karşılaştıklarında veya bir eve girdiklerinde selam verme ve almaya riayet ederek güzel geçinmelerini ve dostluk temelini kurmalarını emrettiğini belirtir. Burada selâmlaşmanın Kur’ân-ı Kerîm’deki delillerini⁸⁵ göstermektedir.

Tahiyyat ve selâmın gerek veren ve gerek alan için Allâh katında sevap ve mükâfatı gerektirdiğini, selam alırken ilave olarak söylediğimiz rahmet ve bereket dua kelimelerinin daha fazla hayır ve sevaba neden olduğunu ileri sürerek selamlaşmanın uhrevî karşılığına vurgu yapar.

Peygamber Efendimiz’in, ümmetine selam ile duada bulunduğunu, müslümanların birbirleriyle selamlaşmalarını pek çok hadîs-i şerîflerinde emrettiğini, selamlaşmanın sünnet haline geldiğini ve o zamandan beri duayı celbederek yaygınlaştığını ifade eder.

Selamlaşmanın kaynağının Buhârî ve Mişkâtü’l-Mesâbih’de Ebu Hureyre’den rivayet edilen şu hadîs-i şerîfe dayandığını belirtir. Buna göre Allâh-u Azîmu’ş-Şân’ın Hazreti Âdem’e bir grup meleği gösterip “*Git şu meleklerle selam ver. Onlar seni ne ile selamlayacak ve sana ne ile karşılık verecekler? Dinle ki onların hayır duaları ve selâmı senin zürriyetinin hayır duası ve selâmı olacaktır*” buyurduğunu ve Hazreti Âdem’in bu ilâhî emir üzerine gidip bu meleklerle ‘Es-selâmu aleyküm ve aleykümüs-selâm ve rahmetullâhi’ diyerek selamlaştığını ve selamlaşmanın bu şekilde ilk olarak Hz. Âdem’e dayandığını ifade eder.

---

⁸⁵ Nisa suresi, 4/86 – Nur suresi, 24/27

Selamlaşmayla ilgili olarak pek çok hadîs-i şerifi sunmaktadır. Bu hadislerde mealen şu hususlar yer alır:

- Müslümanın en hayırlısı, bildiğine ve bilmediğine selâm ve yemek ile ikram eden kimsedir
- Herhangi bir eve girişte ve çıkışta selam vermek gerekir.
- Kadınlar ile görüşüldüğü zaman selamlaşma emredilmiştir. Günümüzde kadınlara selam verilmez anlayışıyla hareket edenler vardır. Oysa bu hadiste kadınlara da selam verilmesi emredilmektedir. Hz. Peygamber'in mahremi olmayan kimi kadınlara selam verdiğini ya da onların selamını aldığını gösteren uygulama örnekleri vardır. Örneğin, Esmâ binti Yezîd (r. anha) Allah Rasulünün bir kadınlar topluluğuna uğradığını ve kendilerine selam verdiğini nakletmiştir. (Ebü Davud, Edeb, 127)
- Söze başlamadan önce selâm verilmesi gerekir.
- Binenin yürüyene, yürüyenin oturana ve az olanların çok olanlara selam vermesi tavsiye edilmiştir ki bu, selamlaşma adaplarından birisidir.
- Bir insanın evinden çıkarken ve evine dönerken aile fertlerine selam vermesi emredilmiştir.

Yerine ve durumuna göre küçüğün büyüğe veya büyüğün küçüğe selâm vermesinin âdâbtan olduğunu belirtir.

Meclislere ve toplantı yerlerine girerken çocukların selam vermek yerine büyüklerinin ellerini öpmeleri ve onlara hürmet etmelerinin güzel adetlerimizden olduğunu, buna mukabil büyüklerin de çocukların başını okşamalarının ve gönüllerini hoş etmelerinin Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyelerinden olduğunu belirtir. Burada gelenek ile sünnet birleştirilerek verilmiştir.

Selamın usulünün “Selâmun aleyküm” ve cevap olarak “ Ve aleyküm’üs-selâm” olduğunu belirtir.

Dua kelimesini telaffuz etmeksizin “temennâ” denilen edeb ve tevâzu ile elleri hareket ettirerek yükseltmekten ibâret olan işaret ile de yapılabildiğini fakat temennâ işaretini yaparken, kalben veya dil ile selâmun aleyküm ve aleyküm’üs-selâm denilmesi gerektiğini ifade eder. Temennâ işaretinin suistimal edilerek tuhaf haller ve

acayıp tavırlar sergilenmesinin İslâm âdâbına aykırı olduğunu belirtir. Temennâ şeklinde ifade ettiği selâmlaşma şekli günümüzde de yaygın olarak uygulanmaktadır. Ancak temennâ hareketi yaparken aynı anda dille selâm sözünü söylemek bu hareketin de sünnet olan selâma dönüşmesine neden olmaktadır. Aksi halde sünnet olma özelliğini yitirmektedir. Bu hususun özellikle selam konusunda zikredilmesi ve Müslümanların bilgilendirilmesi kanaatimizce çok önemlidir.

Selam vermenin Allâh'ın rızasını kazanmaya, kardeşler arasında sevgi ve muhabbetin artmasına sebep olacağını iddia eder.

Selam vermenin yanında hal ve hatır sorarak iki tarafın da hayır duada bulunması gerektiği kanaatini taşır.

Hamam ve benzeri yerde çıplak olanlara, eğlence gibi günahlarla meşgul olanlara ve tuvalet ihtiyacını gideren kimselere selâm verilmeyeceğini ifade eder.

Mahkeme huzuruna çıkan düşmanın selamının reddedilemeyeceğini belirtir.

Namaza başlayan, açıktan Kur'ân'ı Kerîm okuyan, dini ilimleri okutan, ezan okuyan kimselerin selama cevap vermelerinin gerekmediği açıklamasında bulunarak selamlaşmanın nerede yapılıp nerede yapılamayacağını izah eder.

4.11. Musâfaha

Musâfahanın, yani görüşme sırasında karşılıklı olarak selamlaştıktan hemen sonra iki tarafın birbirlerinin ellerini içtenlik ve sevgiyle tutup dostane bir şekilde sıkmalarının, Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğunu belirterek musafahanın nasıl yapılacağını izah eder.

Musâfahanın, affeden-merhametli olan manasına gelen safh kelimesinden türemiş olduğunu, iki kişiden birinin diğerine ellerini uzatmasının, garazlardan arınmış olarak diğeriyle iyi anlaşmış olduğunu ilan etmesi, samimiyet ve dostluk bağlarını güçlendirdiğini göstermesi manasına geldiğini ifade ederek musafaha kelimesinin sözlük ve terim manasını verir.

Peygamber Efendimiz (sas)'in pek çok hadîs-i şerîflerinde musâfaha yapmayı emrettiğini ifade ederek şu hadîs-i şerîfleri bizlere sunmaktadır:

“Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıklarında musâfaha etsinler, böylece bağışlanmayı hak etmiş olurlar”

“Musâfaha ediniz, kin gider. Hediyeleşiniz, birbirinizi seversiniz”

Musafahayı, birbirleriyle karşılaşan iki kişinin sağ ellerinin safhalarını (düz taraflarını) birleştirmesi ve güçlü bir şekilde yapıştırması, şeklinde tarif eder.

Peygamber Efendimiz (sas)’ın, musafaha eden kimse elini çekmeden mübarek ellerini çekmediğini belirterek musafahanın sünnet olan kısmına vurgu yapar.

Musafaha eden kimselerin birbirlerinin yüzüne gülyüzlü bir şekilde bakarak güzel sözlerle hal ve hatır sormaları, çocukların musafahasının büyüklerinin ellerini öpmek şeklinde olabileceğini, yaş ve mevki olarak denk olanların birbirine eşit bir şekilde musafaha edebileceğini ancak yaş veya makamca kendilerinden üstün olanlara karşı saygı ve hürmeti birleştirerek musafaha yapmaları gerektiğini ifade ederek musafaha adabına vurgu yapar.

Musafaha yapma adabının Avrupalılardan taklit edilerek alınmadığını aksine bu güzel âdetin İslâm’ın bir emri olduğunu savunur.

Musafahayı İslâm’ın zarif bir âdabı olarak değerlendirir ve bu güzel âdeti yerine getirirken hem karşımızdaki kişiye pis ve iğrenç bir el sunmamak hem de ellerin temiz olmaması yüzünden çeşit çeşit hastalıkların bulaşarak yayılmasını önlemek için öncelikle ellerin temiz ve pak olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Tırnakların uzamasını ayıp ve çirkin bir durum olarak değerlendirirken Peygamber Efendimiz’in tırnakların uzatılmayıp kesilmesini emrettiğini belirtir.

Tırnak aralarında çeşitli pisliklerin dolup siyahımsı yeşil bir rengin meydana geldiğini ve binlerce mikrobun kötü bir şekilde toplandığını, bu durumun hem çirkin hem de zararlı olduğu dikkate alınırsa Peygamber Efendimiz’in bu emrinin ne kadar isabetli olduğunu görüleceğini ifade eder.

Fransızların diş karıştırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzattığını ve sonra da dostunun elini tuttuğunu ifade ederek bunun nasıl uygun olabileceğini soruyor. Musafahanın (tokalaşma) Avrupa’da da olduğunu ancak bunun kaynağının bizatihi İslâm olduğunu ve özellikle tırnakların kesilmesi ve ellerin temizliği hususunda müslümanların hassas davranmasının gerekli olduğunun altını çiziyor.

Avrupa’nın meşhur doktorlarının, tıbbın ilerlemesi sayesinde İslâmiyet’in tırnak kesme ve törpüleme adetini tavsiye etmekte ve bizzât uygulamakta olduklarını belirtir.

4.12. Ziyâret

Hazreti Peygamber'in "Birbirinizi ziyaret ediniz. Allâh Azîmüş-şân, birbirini gözeterek ziyaretleşenleri sever" hadis-i şerifi ile değerli din alimlerimizin " Dostluk ve sevgi bir cisimdir, rûhu ziyarettir", "Dostluk ve sevgi güzel bir ağaçtır. Ziyaret onun tatlı meyvesidir", "Dostları ziyaret, ruhun saflığına sebep olur" meallerindeki veciz sözlerini naklederek toplumların selamet ve mutluluğunun ancak fertlerinin birbirleriyle anlaşmaları, görüşmeleri ve sohbet etmeleriyle gerçekleşeceğini, bunun da aile, dost ve akraba arasındaki ziyaretleşmeyle mümkün olacağını ileri sürmektedir.

Milli adetlerimize göre ziyaretlerin iki kısım olduğunu belirtiyor. Ona göre ziyaretlerin ilki, akraba ve dostların ziyaretidir. Buna özel ziyaret denilir.

İkincisi ise, içli dışlı olmayan dostlar ile sıfat, hâl ve mevkie eşit veya üstünde olduğu kabul edilenlerin ziyaretleridir ki buna da resmi ziyaret denilir. Özel ve resmî ziyaretleri de iki kısma ayırır. Birincisinin bayram vesâire gibi mübarek günlerde, diğlerinin ise sıradan günlerde yapılan ziyaretler olduğunu ifade eder.

Akraba ve samimi dostların ziyaretlerinde "Dostluğun şartı, külfetin terkiyledir" veciz sözü gereği özenilmeyeceğini, külfete girilmeyeceğini ve özel tören yapılmayacağını, koca ve karıdan oluşan bir ailenin anne-baba veya çok yakın akrabalarını sık sık ve önceden haber vermeden ziyaret edebileceğini, yakınlığı ikinci derecede bulunan kişilerin evlerine ise zaman zaman gidebileceğini iddia etmektedir. Ziyaret edilen kişi baba veyahut büyük baba ve o derecede yakın ve muteber ise onların iade-i ziyaretlerinin beklenmeyeceğini, hatta birkaç gün görülmez ve kendilerinden haber alınmaz ise araştırılması gerektiğini ifade ederek ziyaret adabına vurgu yapmaktadır.

Akraba ve dostlardan birinin hastalığı haber alındığında Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesine uygun olarak en kısa zamanda olmak kaydıyla üç gün içinde evine gidilerek sorulması, görüşme sırasında hastalığının endişe edilecek bir durumunun olmadığından ve Şâfi olan Cenâb-ı Allâh'ın her dua eden için bir deva ve hastalıklara şifa verdiğiinden bahsederek teselli edilmesi, gönlünün neşeli tutulmasına özen gösterilmesi ve hastanın yanında çok oturulmaması gerektiğini ileri sürerek hasta ziyaretinde dikkat edilmesi gereken kuralları belirtir.

Gerek özel ve gerek resmî ziyaretlerde veya herhangi bir sebep ve vasıfla evlerden birine girmek istenildiğinde ilk iş olarak ev sahibinden izin alınmasının İslâm'ın en önemli adablarından olduğunu ifade eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, Nur Suresi'nde “Kendi evleriniz dışında başkalarının evine sahibinden izin almadıkça girmeyin ve izin aldıktan sonra selâm verip girin. Bu sizin için daha hayırlıdır” ve “ Bir evin içinde size izin verecek kimse bulunmaz ise girmeyin, eğer izin talebinize cevâben dönmenize dâir bir söz söylenir ise ısrar etmeyin, dönün. Orada durmayarak ve ısrar etmeyerek geri dönmeniz sizin iyiliğinizden ve edebinizdendir. Hakk Teâlâ bu amelinize mükâfâta karşılık verir” ayet-i kerimeleriyle ev ziyaretlerinde dikkat edilmesi gereken tavırların ne olduğunu izah etmektedir.

Otel ve benzeri gibi herkese açık olan ve içinde sürekli oturanı olmayan yerlere girerken izin almak gerekmediğini ifade eder.

Peygamber Efendimiz (sas)'in “Ziyaret etmek için birinin evine gittiğinizde kapısının sağ veya sol tarafından yaklaşın. Kapının karşı cephesinden gitmeyin” buyurduğunu ve bu tavsiyenin kapıyı açan kadının namusunu karuma amacına dayanandığını belirtir. Yine burada ziyaret adabına vurgu yapmaktadır.

Dışarıdan gelecek ziyaretçilerin uymak zorunda oldukları bu izin adabının, ev halkı tarafından da yerine getirilmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim Nur Sûresi'nde, sabah namazından önce elbise giyecek vakitte, yatsı namazından sonra elbisenin çıkarıldığı vakitte ve öğlen vakti uyunduğunda elbisesiz bulunulacak vakitte, hizmetçiler, küçük ve büyük çocuklar gibi nâmahrem olanların izinsiz olarak yatak odalarına girmemeleri gerektiği ifadesinin yer aldığı, İslâm'ın bu nezih adetlerinin insanların maneviyatını süsleyen, huylarını iffet ve edep nurlarıyla tamamlayan, iftihar edilecek toplumsal güzel bir eğitim olduğunu iddia eder.

4.13. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme

Bayramlarda ve mübarek günlerde öncelikle çocuklar, anne, baba, kız kardeş, erkek kardeş, erkek ve kız çocuklar, karı ve koca gibi birinci derece yakınların mertebelerine göre birbirlerini ziyaret ve tebrik edeceklerini, ardından dost, ahbap ve

arkadaşların evlerine gitme suretiyle sünnete uygun olan bayramlaşmanın yerine getirileceğini ifade eder.

Bayramlarda gidilen yerlerde uzun müddet kalınmayıp adet olduğu üzere ikram edilen kahve ve şekerden sonra geri dönülmesi gerektiğini ancak içli dışlı olan dostlar ile akraba evlerinde kalma sürelerini uzatmakta bir sakınca olmadığını belirtir.

Bayramlaşma adabında küçüklerin büyüklerinin ellerini hürmetle öpeceğini, aynı yaşta olanlar ile birbirine denk olanların ise birbirleriyle musafaha ederek kucaklaşmaları gerektiğini ileri sürer.

Bayramlarda mutlu ve sevinçli olmanın, yeni veya temiz kıyafetler giymenin ve güzel kokular kullanmanın Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğunu beyan eder.

Mümkün olduğu kadar fakirlerin ve fakir çocuklarının uygun elbise ve benzeri şeyler verilerek sevindirilmesi gerektiğini, bunun müslümanın güzel ahlâkından kabul edildiğini ve bu konuda Peygamber Efendimiz (sas)'in müjdelere içeren nice hadîs-i şerîfleri olduğunu belirtir.

Nişanlı olan gelin ve damat tarafından birbirlerine uygun hediyelerin gönderilmesi gerektiğini ve bu hususun çok değer verilen milli adetlerimizden olduğunu, örneğin Kurban bayramlarında temizlenip süslenen kurbanlık koyun gönderilmesinin bu adetlerden olduğunu belirtir.

Bütün insanların birbiriyle güzel bir şekilde anlaşıp görüşmesinin, kimseyi incitmeden güler yüzlü ve tatlı dilli olmanın, ufak tefek kusur ve eksikliklerden dolayı küsmemenin İslâm'ın seçkin faziletlerinden olduğunu, aksine akrabalar ve dostlar arasında birbirinden kaçıp nefret ederek hatırdan çıkarma ve nefreti devam ettirmenin ise yasaklanmış olduğunu ifade eder.

İki kişi arasında dargınlık meydana gelmişse uzatmayıp barışmalarının, özellikle de mutluluk ve sevinç günleri olan mübarek bayramlarda küs kalmayıp hangi durumda olursa olsun dostluklarını ve sevgilerini yenilemelerinin Peygamber Efendimiz (sas)'in mübarek emirlerinden olduğunu, küçüklerin büyüklerinin ellerini öperek kusurlarının affedilmesini isteyerek, aynı yaşta olanlar ve denk olanların ise birbirlerine sevgi ve samimiyetlerini sunarak sevinç ve mutluluk elde etmeleri gerektiğini belirtir.

Avrupa’da ziyaret için bir kabul günü tahsîs edildiğini ancak bizde böyle bir günün olmayıp ancak duruma ve işe göre hareket edilmesi, ziyaret olunacak kimsenin evinde bulunup görüşmeye uygun durumda olup olmayacağının dikkate alınarak yola çıkılması, içli dışlı olunan dostlar müstesna olmak üzere ziyaret olunacak kişilerin tatil günleri ve boş zamanlarının dikkate alınması gerektiği kanaatindedir.

Peygamber Efendimiz (sas)’in ziyaretlerde ölçülü olmaya dikkat edilmesini, sıkça yapılan ziyaretlerle bıkkınlık vermekten kaçınılmasını, ara sıra ziyaret edildiği takdirde iki kişi arasındaki sevginin artacağını ve ziyaret için uygun vakitlerin gözetilmesini emrettiğini belirtir.

İçli dışlı olmayanların, yani görüşme ve sohbetleri henüz dostluk dairesinde olmayanların sabaha karşı veya akşam olduktan sonra birbirini ziyaret etmelerinin önemli bir sebebe dayanmadığı takdirde ayıp ve saygısızlık sayılacağını ifade ederek ziyaretleşmenin yapılması gereken vakti hakkında bilgi verir.

Ev sahibinin ziyaretçisini güler yüzle ve tatlı sözle kabul edeceğini, ziyaretçisinin itibar ve şerefine uygun olarak ayağa kalkarak tebrik edeceğini, özellikle de küçüklerin büyüklerini daima terbiyeli bir şekilde ve mütevazî tavırlarla karşılayarak onlara gerektiği gibi hürmet göstererek tebrik etmesi gerektiğini iddia eder.

Mü’min kardeşinin yüzüne güler yüzle bakan ve kalbine sevinç veren kimsenin Allâh-u Teâlâ’nın lütuf ve keremi ile dünya ve ahirette sevinçli ve mutlu olacağını müjdelendiğini belirtir.

Baba, büyük baba veya o büyüklük ve derecede ikram edilen ve saygı gösterilen kimselerin, oda kapısında ve merdiven başında karşılanması ve uğurlanması gerektiğini belirtir.

Ev halkından sayılacak derecede yakın dost ve akraba olmayan ziyaretçiyi alışıl gelmiş elbise dışında mesela gecelikle karşılanmanın hoş karşılanmadığını ifade eder.

Ev sahibinin ne kadar işi ve can sıkıntısı olursa olsun ziyaretçi ve misafirine bunu belli etmeyip onları güzel bir şekilde karşılaması gerektiğini beyan eder.

Ziyaret edilen kişinin yanında yerine göre az veya çok müddet oturulabileceğini, fakat eve girildiğinde bir meşguliyet görülürse veya ev sahibinin

bir yere gitmek üzere hazırlandığı hissedilirse uygun bir şekilde kalkarak onu işlerinden alıkoymak ve rahatsız etmek gibi durumlara yol açmamak gerektiği kanaatini taşır.

Avrupalılar gibi dostluk ve selam vermek için mutlaka tanışık olmanın şart olmadığını, ziyaret edilen yerde hazır bulunan tanıdık olsun ya da olmasın herkese selâm verilmesi gerektiğini ileri sürer.

Ziyaretçileri birbirine tanıtmanın ev sahibinin tercihinin kaldığını, bu tercihi kullanıp kullanmamanın ev sahibinin bileceği sebeplere bağlı olduğunu, ancak İslâm topraklarında geçerli olan usûlün birbirleriyle tanışma ve ayrı ayrı tanıtma olduğunu iddia eder.

Misafirlerin oturma sırasında birbirine güzel bir davranışla yer açmalarının, gerektiğinde yerlerini genişletmelerinin, birinin kalkıp tekrar döneceği yere oturmamalarının ve özellikle bir misafirin yerinden kaldırılıp diğerinin oturtulmamasının Peygamber Efendimiz (sas)'in hâdîs-i şerîfeleriyle emredildiğini belirtir.

Avrupa'da tesettür olmadığı için kadın ve erkeğin karışık olarak otel, apartman, pansiyon ve özel evlerde ikamet ettiklerini, tiyatro, konser ve balolarda karışık olarak bulduklarını, buralarda kendilerine özgü usûllere uygun bir tarzda tanışarak birlikte yaşama ve anlaşma zemini oluşturduklarını ancak memleketimizin eskiden beri var olan usûlüne göre o şekilde yerleşme, ikamet etme, karışık bir halde olma ve birlikte yaşamının geçerli olmadığını, uygar ailelerimizin ayrı ayrı özel mekanlarda oturduğunu ve istirahat ettiğini, kalabalık ve karışık olmayacak şekilde yaşadığı ve anlaştığı için de sağlığını ve ahlâkını koruduğunu beyan eder.

Müslümanlar arasında tanışmanın, en başta camilerde, mescidlerde, komşu evlerinde, tekrar eden karşılaşmalarda ve toplanmalarda, mesleğine, vaziyetine ve durumuna göre yapılan münasebetlerde kolayca gerçekleştiğini ifade eder. Örneğin ikamet ettiğimiz yere veya iş yerimizin olduğu bölgeye satın alma veya kiralama yoluyla yeni bir komşu geldiğinde “Gelen kimse ziyaret edilir” sözü gereğince kendisine hoş geldine gidileceğini, o kişinin de buna karşılık olarak iade-i ziyarette bulunacağını ve bu şekilde tanışmanın gerçekleşmiş olacağını, aynı şekilde dostlardan birinin yanında bulunduğu sırada karşılaşılan ve ev sahibi tarafından

tanıtılan kişi ile tanışmanın meydana geleceğini, bir şekilde ve bir sebeple sürekli tekrar eden karşılaşmalar ile kaynaşmanın olacağını ifade eder.

Avrupalılarda dost seçiminin yalnız tanıtmaya ve tanımaya bağlı olduğunu, oysa müslümanlar arasında dostların seçiminin araştırma ve tecrübelerle bağlı olarak gerçekleştiğini, her merhaba denilen ve ismi öğrenilen, selam alıp verilen kimse ile araştırma yapmaksızın özel ve samimi bir dostluğun elde edilemeyeceği kanaatindedir.

Müslüman kardeşlerin sevgi ve dostluklarının Allâh için olduğunu, o yüzden ciddi, samimi, güçlü ve kalıcı olduğunu, nitekim Zuhruf suresine göre Müttakî olan dostun dışındakilerin dost olmadığını aksine düşman olduğunu beyan eder.

Dünya ve ahiret için yakın bir arkadaşın gerekli olduğunu, yakın arkadaşın ise bir sıkıntı meydana geldiğinde veya mutluluk ve neşeli zamanlarda değişmeyen, diğerinin sevinciyle sevinen, üzüntü ve kederini paylaşan ve kendisine bütün hayırlı işlerinde ve güzel amellerinde yardımcı olan kimse olduğunu ifade eder.

İnsanın dünyada kazandığı şeylerin en hayırlı ve en menfaatlisinin sadık dostlar olduğunu, İslâm'ın kalpleri kazanmayı, kin ve nefreti atmayı emrettiğini ifade eder. Bu yüzden Allâh-u Teâlâ'nın bu ilahi lütuf ve nimetinin kıymetinin bilinmesi, şükürünün edâ edilip kardeşlik üzerine sevgi ile yaklaşılması gerektiğini, kendisi için istediği şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe kişinin imanını tamamlamış olamayacağını iddia eder.

Mü'minlerin birbirlerinin aynası olduğunu, birbirlerine güç ve destek verdiğini ve nasihat ile mükellef oldukları kanaatindedir.

Güzel ahlâk sahibi, müttaki ve iyi olan kimselerle muhabbetin kurulması, kötü ve günahkâr kimselerden ise uzak durulması gerektiğini ifade eder.

“Yalnız kalmak kötü arkadaş ile bulunmaktan hayırlıdır, iyi arkadaşla bulunmak da yalnız kalmaktan hayırlıdır” hadis-i şerifinden hareketle güzel ahlâklı insanlarla yakınlık kuranların iyi adamlar, kötü ahlâklı insanlarla düşüp kalkanların da kötü adamlar olduğunu iddia eder.

İnsan huyunun, tıpkı bir ayna gibi davranışları yansıtma ve kopyalama konusunda yetenekli olduğunu, o yüzden birlikte oturma ve sohbet etme gayesiyle yakınlık kurduğu kimsenin mizâcında her ne var ise onu farkında olmadan yavaş yavaş alarak kabul ettiğini belirterek daima güzel ahlâk sahibi olan kişilerle yakınlık

kurmak, rezil ve kötü işleri yapanlarla yakınlık kurmaktan da sakınmak ve uzak durmak gerektiğini ileri sürer.

Özellikle henüz temiz kalpleri kötülüklerden korunmuş çocuklar ve gençlerin yakın arkadaşlarının mutlaka kötülüklerden arınmış, tertemiz iffetli ve günahsız kimselerden olması gerektiğini ifade eder.

4.14. Söz ve Sohbet

Sözün insanı diğer varlıklardan üstün kıldığını, konuşma âdabının Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesine dayandığını belirttikten sonra dikkat edilmesi gereken adabları özetle şu şekilde ifade eder:

Söz, ağızdan güzel bir şekilde çıkarılmalı

Söz, söylendiği yere ve muhatabın şerefine uygun olmalı

Söz, yerine ve makamına uygun bir şekilde konuşulmalı

Faydasız ve gereksiz hallerde konuşmaktan kaçınılmalı

Sohbet sırasında yüksek sesle konuşulmamalı

Yumuşak söz söylenmeli

Gerekmedikçe söze karışılmamalı

Mümkün mertebe kısa konuşmaya özen gösterilmeli

Söylenen her söz yalandan arınmış olmalı, çünkü yalan konuşma, dünyevî ve uhrevî bela ve musibetlere davetiye çıkarır, Allâh'ın rızasından ve Peygamber Efendimiz'in şefaatinde mahrum bırakır.

Konuşma kısa ve öz olmalı, çünkü sözün çokluğu kişinin idrakinin zayıflığına işaret eder, insanın vakârını ihlâl eder ve dinleyen kimseye eziyet verir, çok sözde çok hata olur, çok konuşan çok yanılır.

İki dinleyip bir söylenmeli, çünkü insanın iki kulağı, bir ağızı vardır.

Bu konuda şu atasözlerini aktarır: “İki düşün bir söyle”, “Her sözün bir yeri, her yerin de bir sözü vardır”, “İnsanın sözü dîni gibidir”, “Gönül sözle alınır, gönül sözle yıkılır”, “Ağızdan çıkanı kulağın işitsin”, “Kesin konuşmak cân sıkar”, “Büyük söylerken küçük susar”, “Damdan düşer gibi söyleme”, “İnsan sözüyle bilinir”, “İnsanın edebi diliyledir”, “Dilin kemiği yoktur, dilin hacmi küçük, günahı ise büyüktür”, “İnsana her bela dilinden gelir”, “İnsanın selameti dilini korumakla

olur”, “Sükût-i lisan selâmet-i insandır”, “Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır”, “Dil yarası ok yarasından daha etkilidir”, “Uygun olmayan sözü söyleyen duymak istemediği sözü işitir”. Bu atasözlerinin temelini Peygamber Efendimiz (sas) ‘in hükümlerine dayandığını iddia eder.

Her akıllı, anlayışlı ve imanlı kimse Allâh-u Teâlâ’nın Esmâi Hüsnâ’sından olan mübarek Semî’ ismini düşünmeli, ağzını ve dilini uygun olmayan kelimelerden ve sözlerden uzak tutmalıdır.

Sohbet sırasında konuşan kişinin sözü can kulağıyla dinlenmeli, konuşurken sağa ve sola bakılmamalı, başka şeylerle ilgilenilmemeli, konuşan kişinin gözüne bakarak konuşması güzel bir şekilde karşılanmalıdır.

Sohbet meclisinde konuşma yalnızca bir kişiye tahsis edilmemeli, bahsedilen konudan ve konuşmadan orada bulunan herkesin istifade etmesinin sağlanmalıdır.

Aynı cümlenin tekrar edilmesi halinde ilk defa duymuş gibi dinlenmelidir.

Sohbet sırasında güler yüz gösterilmeli, surat asmaktan, yorgunluk göstermekten veya yorgunluğu açığa vurmaktan kaçınılmalıdır.

Hazreti Mu’âz (r.a.)’dan rivayetle, karşılaştıklarında birbirlerine iltifat edip güleryüz gösteren iki müslümanın bu güzel halleri sebebiyle ağaçların kuru yapraklarının döküldüğü gibi onların da günahlarının döküleceğini, ağaçların güzel çiçeklerinin hoş meyvelerin belirtisi olduğu gibi insanın güler yüzünün de iyiliğin kanıtı ve güzel adetin işareti olduğunu ileri sürer.

Sohbette söz büyüğün hakkıdır, sırası gelmedikçe veya geceleri yapılan yürüyüş ve yolculuklar, akar suların geçmek gibi çok önemli durumlar dışında küçüğün söze karışmaması, büyükten önce söz söylememesi gerekir.

Konuşma sırasında telaşlanma, öfkelenme, karşıdakini yanıltmak için söz söyleme ve lafı uzatma gibi durumlara kalkışmanın ayıp olduğu kanaatindedir.

Konuşma sırasında argo ve müstehcen kelimeler ağza alınmamalı ve kullanılmamalıdır. Çünkü bu tür ifadelerin şiddetle yasaklanmış ve ayıplanmış olduğunu ileri sürer.

Konuşma sırasında alay etmemeli, karşıdakini küçük düşürmemeli, kendi dediğini kabul ettirme şeklinde bir üslupla dili kullanmamalıdır.

Küçümsemek için isterse ima ile olsun ağız açmanın ve gerekmediği halde sırf karşıdakinin sözü anlayamamasını dolaylı olarak göstermek amacıyla konuşmayı tekrar etmenin ayıp olduğu kanaatini taşır.

Aynı yaş ve mevkide olanlar belli bir dereceye kadar içli dışlı konuşulabilir. Ancak bu durumda dahi dinin hükümlerine aykırı, edep ve terbiye dışı sözlerden sakınılmalıdır.

Genç kız ve kadınların yanında ev halkı ve çocuklara ait özel durumlardan, kadın ve erkeklerin doğal hallerinden söz açılmaz. Burada kişi ve aile mahremiyetine vurgu yapmaktadır.

Avrupa salonlarında filan mâdâm ve matmazelin filan mösyö ile aralarında gayri meşru ilişkileri ve anne babanın rızasına aykırı hareketleri oluyor, tarzında anlatılanların bize göre yasaklanmış olduğunu, haram sözlerden kaçınmaya dikkat etmek ve özen göstermek gerektiğini ifade eder. Burada hem gayr-i meşru ilişkinin hem de bu tür ilişkilerin konuşulmasının dinimizce haram olduğunu vurgulamaktadır.

Soru sorulmadıkça veya çok gerekmedikçe iki kişinin arasında geçen konuşmaya katılmamalı, ayrıca gizlice konuştukları halde onların ne konuştuklarını anlamak için laf çalmaya çalışılmamalıdır.

Çarşı, pazar, tramvay, vapur, tren gibi herkese açık yerlerde konuşma adabına daha fazla riayet etmek ve tam olarak gerekmedikçe konuşma yapmaktan kaçınmak gerekir.

Sokakta, yol ve saat sormak gibi başkalarından gelen isteklere ve sorulara karşı kibarca ve yumuşak bir şekilde cevap verilmelidir.

Sohbet ve konuşmalarda alçakgönüllü ve yumuşak huylu olunmalı, kendi sınırını ve değerini geçmemeye dikkat edilmelidir.

Görülüdüğü gibi Nazif Sürûrî, diğer konularda olduğu gibi söz ve sohbet konusunda da hem dinin ana kaynaklarına hem de geleneğe dayanarak hayatta karşılaşılabilecek neredeyse her durumla ilgili adaplardan bahsederek çeşitli emir ve tavsiyelerde bulunmakta, bunların gerekçelerini ortaya koymakta, uhrevî karşılıklarını hatırlatmakta ve şu özet cümleyle konuyu sonlandırmaktadır: Söz vicdanının tercümanı ve insanlar arası imtihanın mihenk taşıdır, iyi söz sahibine

iyilik, kötü sözün de kötülük getirir. O yüzden dili güzel kullanmaya özen göstermek hem çok önemli hem de akıl sahiplerinin en başta gelen görevlerindedir.

4.15. Yemek

Rezzak olan Cenâb-ı Allâh'ın bütün yaratılmaşların rızkını önceden güvence altına alarak hazırlamış olduğunu, İslâm inancına göre bu konuda herhangi bir keder ve endişeye yer kalmadığını beyan eder.

Cenâb-ı Allâh'ın türlü türlü tahıl, bitki, meyve ve hayvan etlerinden dînen mübah ve yemesi câiz olanları yemeği; sulardan ve içeceklerden sarhoş edenlerin dışındakilerini içmeği, fakat yemede ve içmede israf etmemek gerektiğini ifade eder.

Kur'ân-ı Kerim'de yeme ve içme ile ilgili olarak; ilki, yenilecek ve içilecek şeylerin hangileri olduğunun açıklanması, diğeri de yeme ve içmede israftan kaçınarak ölçülü olunması şeklinde iki hikmetli esasın olduğunu, o yüzden Müslümanların yemek yerken öncelikle neyi yiyebileceğini ve içebileceğini bilmesi, ikinci olarak da ölçülü olmaya özen göstermesi gerektiğini ileri sürer.

Dünya doktorlarının bütün kuvvetiyle düşünüp yemeğe ve içmeye temel teşkil edecek yüzlerce cild kitap yazıp bunları konularına göre düzenledikleri ve sınıflandırdıkları halde insanın sıhhat ve afiyeti için tavsiye ettikleri sözlerin temelinin ancak bu güzide ilâhi emirden oluşmakta olduğunu iddia eder.

Kutsal kitabımızda her durumda özellikle de yeme ve içmede temizliğe riayet etmemizin emredildiğini, temizliğin sınırsız faydalarının olduğunu, bunun tıp uzmanlarının misroskobik keşifleriyle açıkça ortaya çıktığını, sağlığın korunması ve afiyette kalınması için kesin olarak temiz olmanın tavsiye edilmiş olduğunu belirtir.

Peygamber Efendimizin yemeğe başlamadan önce ve yemekten sonra ellerin ve ağzın yıkanmasını emrettiğini, bu emrin Tıp kitaplarında da tavsiye edilerek hastalıklara ve sıkıntılara engel olacağına ayrıntılı bir şekilde anlatıldığını ileri sürer. Gerek bu paragrafta gerekse yukarıdaki paragraflarda dinimizin emirleriyle tıp ilminin verilerinin paralellik arzettiğine dikkat çekmekte, yemek yerken ölçülü olmanın ve temizliğe dikkat etmenin, sadece dinin önemli bir emrini yerine getirmek olmadığını aynı zamanda sağlıklı olmaya da vesile olacağı kanaatini taşımaktadır.

Hazreti Muhammed (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğu üzere eller yıkandıktan sonra sofraya oturmak, Besmele-i şerîfe ile ve sağ el ile yemeğe başlamak, yemekte önünden yemek, beraberinde bulunanların yediğine dikkat eylememek, yavaş yavaş yemek, yemeği güzelce çiğnemek, lokmaları bir biri ardınca ve acele ile yememek, yemeğe büyüklerden ve yemek sahibinden önce başlamak gibi hafiflik ve sabırsızlık göstermemek, sofraya dirsekleriyle yaslanmamak, yemeğin azlığından, iyi pişmemiş olduğundan bahsetmeyip güzel bir şekilde kabul etmek, gelen yemeğe razı olmak, aza kanâat etmek, yemek sırasında öksürmemek, öyle bir durum meydana geldiğinde eliyle veya mendiliyle örtmeye çalışmak, yere düşen lokmayı güzel bir şekilde kaldırma v.s. hepsinin de güzel adaplardan olduğunu beyan eder.

Suyu içerken yavaş içmek gerektiğini, hızlı bir şekilde içmenin hastalığın davetçisi olacağını, mümkün olduğu mertebe ağır ağır içmek, ayakta içmemek, su bardağına üfürmemek ve nefesi ile suyu bozmaktan çekinmek gerektiğini söyler.

Yemek bitinceye kadar sofradan kalkmamanın ve yemeğin sonunda Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'e hamd ve şükür ile kalkmanın Peygamber Efendimiz (sas)'in sünnet-i seniyyesinden olduğunu, Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin "Yemeğe şükreden, oruca sabreden gibidir" buyurduğunu ifade eder.

"Mideyi doldurma hastalıkların başı, perhiz şifanın başıdır", "Az ye hasta olma", "Tokken yemek yeme kalbe yükür" gibi Peygamber Efendimiz Hazretleri'nin yemek hakkında pek çok hadis-i şerifi olduğunu, ayrıca "Yemeği cemâ'atle yiyiniz, berekettir" buyurarak medeni olmaya, cömertlik ve yardımlaşmaya işaret ettiğini, müslümanların mümkün mertebe tek başlarına yemek yemeyip çoluk çocuğu ve misafirleriyle yemek yemesini emrettiğini belirtir.

Peygamber Efendimizin hadîs-i şerîfinden hareketle, bir yemeğin iki kişiye, iki yemeğin dört kişiye, dört yemeğin de sekiz kişiye yeteceği kanaatini taşır.

Peygamber Efendimiz (sas)'in bir hadîs-i şerîfte "Cenâb-ı Hakk'a ve ahiret gününe îmân eden kimse, misafirine ikrâmda bulunur ve yemek yedirir" buyurduğunu, müslümanlar arasında misafirine ikramda bulunmanın, en önde gelen hayırlı görevlerden kabul edildiğini iddia eder.

Misafirserverlik ve misafirperverliğin İslâm'ın en çok önem verdiği ahlâkî özelliklerden olduğunu, evlerimize ve meskenlerimize vakitli veya vakitsiz olarak

gelen misafire elimizden geldiği kadar hürmet ve saygı göstermemiz ve yemek yeme teklifinde bulunmamız gerektiğini, özellikle yemek yeme vaktinde veya uzakça bir yerden gelmişse mutlaka yemek ve kahvaltı sunulmasını, bunun Kur'ân-ı Azîm'uş-Şân'da Nisâ suresinde ilahi bir emir olarak geçmekte olduğunu ve bu ayet-i kerîmeye uygun şekilde hareket edenlerin ilahi nimetlere kavuşacağına Allah-u Teâlâ'nın va'di olarak sunulduğunu ifade eder.

Müslümanların aksine bazı ülkelerde yemeğe davetli değildir diye ziyaretçilerin sofradan uzak tutulduğunu oysa bütün İslâm topraklarında konuk ve misafire özel oda ve çadırların açıldığını, akşam ve sabah misafirlerin eksik olmadığını, Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu yiyeceklerden bizimle beraber konuk ve misafirlerimizin de faydalandığını belirtir.

Sonuç olarak Surûrî, yemek yemenin öncesinde, yemek sırasında ve sonrasında dikkat edilmesi ve uyulması gereken hususları Kur'an ve sünnet çerçevesinde çok detaylı bir şekilde ele almakta, yemek yeme ile sağlıklı olma arasındaki ilgiye dikkat çekmekte ve yemek yeme adabı ile ilgili olarak modern tıp ilminin verilerinin de İslâm'ın ortaya koyduğu emir ve tavsiyelerle aynı doğrultuda olduğuna vurgu yapmaktadır.

4.16. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Âdâplar

İslâm Dini kadar insanların hakkını koruyan, insanlık medeniyetini süsleyip mükemmel hale getiren hiçbir din ve geleneğin olmadığını ifade eder.

İnsanların yaratılışı bakımından iyi huylu, faziletli ve kibar olarak yaratıldığını, fitri olarak aynı durum ve haklara sahip olduklarını, iyilikten haz alma, kötülükten nefret etme, iyi ile kötüyü ayırtedebilme gibi duygusal etkilerin altında bulduklarını ve tüm bu özellikleriyle insanlığa yaraşır vaziyette diğer insanlarla güzel bir şekilde geçinme ve kaynaşma vazifeleriyle mükellef kılınmış olduğunu ileri sürer.

Allâh-u Teâlâ'nın lütfuyla insanlığın medeni haklarının, insanların insiyatifine bırakılmadığını, en yüksek mertebeye ulaşmanın gönülleri kazanmaya bağlı olduğunu ve bu hususta yapılması gerekenlerin bir bir sıralandığını iddia eder. İnsnaların medeni haklarının insanların insiyatifine bırakılmayıp bizzat Allâh-u Teâlâ

tarafından belirlenmesi çok önemli bir vurgudur. Çünkü insanların insiyatiline bırakılmasının ne anlama geleceği, bugün modern olduğunu, ileri demokrasiye sahip olduğunu iddia eden ülkelerin uygulamalarına bakarak rahatlıkla anlaşılabilir

Cenâb-ı Allaâh'ın, söz ve davranışlarıyla kimsenin kimseyi rencide ve rahatsız etmemesini, insanların haklarına riayet etmelerini ve buna aykırı şekilde hareket etmekten sakınmalarını emrettiğini belirtir.

Meşru medenî hukuka ve zikredilen güzel adaplara her yerde riayet edilmesi, özellikle de sokaklarda, çarşı ve pazar gibi insanların toplu halde bulunduğu ve kalabalık olduğu yerlerde daha fazla dikkat ve özen gösterilmesi gerektiğini iddia eder.

Kurân-ı Kerîm'de Nisa ve İsrâ sûrelerinde kibirli bir tarzda, gururlu ve kendini beğenmiş bir şekilde salına salına gezen kimseleri Hakk Teâlâ'nın sevmediği beyan edildiğinden dolayı yeryüzünde böbürlenerek yani büyüklük taslayarak yürümek gerektiğini, Yüce Rabbimizin terbiyesine uygun bir şekilde yürüme ve hareket etmenin edepli olmanın gereklerinden ve kulluk görevlerinden olduğunu ileri sürer.

Çarşı, pazar ve sokaklarda halka elden geldiğince eziyet vermemenin, hatta yolda eziyet veren şeyleri ortadan kaldırmanın, insanların geçtiği yerlerde oturmamanın, alenen tükürmemenin, yüksek sesle halkı rahatsız etmemenin, soru sorulduğunda yol göstermenin, yol güzergâhında karşılaşılan kağıt parçası ve benzeri şeyleri kaldırmanın ve edepli bir şekilde yürümenin İslâm'ın hoş gördüğü adaplardan olduğunu beyan eder.

Peygamber Efendimiz (sas)'in dünyanın mükemmel düzeni, insanların güzel bir şekilde anlaşıp uzlaşmasına sebep olması, insanların selameti ve milletlerin tam olarak medenileşmesi için şu emir ve tavsiyelerde bulunduğunu ifade eder:

Cemâate uyulmalı, saygı gösterilmelidir.

İnsanların arasında gözlere çirkin görünecek, kalplere nefret, düşüncelere kabalık verecek hal ve tavırlardan, kötü kokulardan uzak durulmalıdır.

İnsanlar birbirlerini katiyyen alaya almamalı ve küçük düşürmemelidir.

Camilerde cemaati rahatsız edecek şekilde kaba ve sert bir yürüyüşle saflar arasından geçip gidilmemelidir.

Çarşı, pazar, cami ve mescitlere temiz ve güzel elbise ile çıkılmalı, herkesin beğendiği güzel bir görünüme sahip olunmalıdır.

Erkekler, kadın kıyafetlerine benzer elbise giymemelidir.

Sokakta giderken yemek yenilmemelidir.

Her hâl ve tavırda, çok değerli ve güzel sıfatlar olan iffet ve edep elbiseleri giyilmelidir.

İnsanların hoşnutsuzluğunu ve nefretini kazanmaktan uzak bir anlayışla, doğru ve güzel bir şekilde hareket edilmelidir.

Çocuklardan, çok yaşlı kimselerden, itibar ve hürmet edilmeye layık olan insanlardan, hasta ve aciz olanlardan biriyle yol güzergahlarında karşılaşıldığında ve sıkıntılı bir durumda oldukları gördüğünde yardımlarına koşulmalıdır.

Surûrî son olarak, bu emir ve tavsiyelerinden dolayı Peygamberlerin Efendisi Hz. Muhammed (sas)'e daima salavât-ı şerife getirerek ona şükranlarımızı sunmamız, muhtaç ve fakir olduğumuzu ifade ederek iyilik, yardım ve şefaathlerini yalvarıp yakararak ve niyaz ederek talep etmemiz gerektiğini ifade eder. Tartışmalı da olsa şefaath talebi bir yana Peygamber Efendimizden yalvarıp yakararak iyilik ve yardım istenmesinin Kur'an'ın pek çok ayetine aykırı olduğu kanaatindeyiz. Zîrâ başta Fatıha suresi olmak üzere pek çok âyet-i kerîmede yardımın ancak Allâh-u Teâlâ'dan isteneceği açıkça ifade edilmektedir.

5. Eserde İslâm Ahlâkıyla Avrupa Ahlâkının Karşılaştırılması

Eserde çok fazla olmasa da bazı konularda İslâm ahlâkıyla o dönemdeki Avrupa'nın ahlâk ve âdâpları karşılaştırılmakta, ortak ve farklı yönleri ele alınmaktadır. Şimdi bunları inceleyelim:

Allâh-u Teâlâ tarafından insanoğlunu terbiye ve ıslah için gönderilen Tevrat, Zebur ve İncil'in hükmü kesin olarak kaldırılmış olan ve artık asılları olmayan bugünkü hallerinde bile insanın kulluğuna işaret eden, insanlar ile güzel ilişki kurarak ve onlarla iyi geçinerek Yüce Allâh'ın rızasını kazanma ve iki cihanda da mutluluğa ulaşmayı emreden pek çok güzel nasihat ve etkileyici öğütün göze çarpmakta olduğunu ileri sürerek İslâm dini ile, tahrif olsalar dahi, bugünkü Tevrat, Zebur ve İncil'in bazı noktalarda ortak ahlâk anlayışına sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Yeryüzüne yayılmış olan insanların bir çok kola ve parçaya ayrılmış olduğunu, bunca kavim, din ve çeşitli mezheplerin ortaya çıkmış olduğunu ancak ahlâk konusunda birleştiklerini ifade eder. Örneğin, biri dünyanın bir köşesinde, diğeri öbür köşesinde bulunan ve aralarında lisan, memleket, soy ve milliyetçe pek çok farklılıkları olan iki insan veya iki kavim arasında yalancılığın yasaklanıp ayıplandığını, doğruluğun ise makbul kabul edilip övüldüğünü, aynı şekilde hırsızlığın yasaklandığını, adaletten ayrılmamanın takdir edilip meşru görüldüğünü, korkaklığın ayıplandığını ancak cesaretin beğenilip tercih edildiğini belirterek ahlâkî faziletlerin esasının bir olduğu kanaatini ortaya koyar.

Yaş veya makamca yukarıda bulunanların kendi üstünelerine karşı göstermeleri gereken saygı ve hürmeti birleştirerek musafaha yapmaları gerektiğini, bu âdetin Avrupalılarda da olduğunu ancak esas olarak İslâm'ın yapılmasını istediği adetlerden olduğunu, taklit değil gerçek olduğunu belirtir. “Taklit değil gerçek” ifadesinden o dönemde böyle düşünen insanların da olduğu sonucu çıkmaktadır. Sürûrî burada, musafahanın bizzat İslâmî bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır.

İslâm'ın zarif âdaplarından olan musafahayı yerine getirmek için musafaha ettiğimiz kişiye iğrenç ve kirli bir şey sunmuş olmamak için öncelikle ellerin temiz olması gerektiğini, tırnakların uzatılmayıp kesilmesi gerektiğini, nitekim Peygamber Efendimiz (sas)'in de tırnakların kesilmesini emrettiğini ifade ediyor. Buna mukabil Fransızların diş karıştırmak ve kitap kenarı kesmek için tırnakları uzattığını ve sonra da dostunun elini tuttuğunu ve bu durumun uygun olmadığını ifade ediyor. Uzatılmış olan tırnakların temizliğine çalışıldığını açıkladığını ancak tamamen temizlendiği iddiasında bulunulamayacağını, Avrupa'nın meşhur doktorlarının tıbbın ilerlemesi sayesinde bir süredenberi İslâmiyet'in güzel âdetlerinden olan tırnak kesme ve törpülemeyi tavsiye etmekte ve bizzât uygulamakta olduklarını iddia eder.

Avrupa âdâb-ı muâşeretinde geçerli olan “Antre” denilen izin isteme usulünün müslümanlar arasında eskiden beri var olduğunu, hatta ilâhi kitapta yer olan uyulması zorunlu bir görev olduğunu ileri sürer.

Avrupa'da insanları ziyaret etmek için bir kabul günü tahsîs edildiğini, bizde ise böyle bir âdetin olmadığını, ziyaret olunacak kimsenin durumuna göre hareket edildiğini, görüşmeye uygun durumda olup olmadığına bakılarak yola çıkıldığını,

samimi olunan dostlar müstesna olmak üzere ziyaret olunacak kişilerin tatil günleri ve boş zamanlarının dikkate alındığını iddia eder.

Ziyaret edilen yerde hazır bulunan ister tanıdık olsun isterse olmasın herkese selâm verilip hürmet edildiğini, Avrupalılarda ise dostluk ve selam vermek için mutlaka tanışık olmanın şart olduğunu ifade eder.

Avrupa'da tesettürün olmaması kadın ve erkeğin karışık olarak otel, apartman, pansiyon ve özel evlerde ikamet etmelerine; tiyatro, konser ve balolarda karışık olarak bulunmalarına imkan sağlamakta, buralarda kendilerine özgü usûllere uygun bir tarzda tanışarak birlikte yaşama ve anlaşma zemini oluşturmakta olduklarını, memleketimizin eskiden beri var olan usûlüne göre ise o şekilde yerleşme, ikamet etme, karışık bir halde olma ve birlikte yaşamının geçerli olmadığını, uygar ailelerimizin ayrı ayrı özel mekanlarda oturduğunu ve istirahat ettiğini, kalabalık ve karışık olmayacak şekilde yaşama ve anlaşma sayesinde sağlığını ve ahlâkını koruduğunu belirtir.

Müslümanlar arasında dostların seçiminin Avrupalılarda olduğu gibi yalnız tanışma yani tanıtma ve tanımaya bağlı olmadığını, araştırma ve tecrübelerle bağlı önemli bir özellik olduğunu belirtir. Her merhaba denilen ve ismi öğrenilen, selam alıp verilen kimse ile araştırma yapmaksızın özel ve samimi bir dostluk elde edilemeyeceği kanaatini taşır.

Avrupa salonlarında filan mâdâm ve matmazelin filan mösyö ile aralarında gayri meşru ilişkileri ve anne babanın rızasına aykırı hareketleri oluyor tarzında anlatılanların bize göre yasaklanmış olup haram sözlerden olduğunu ve bu tür konuşmalardan kaçınmaya dikkat etmek ve özen göstermek gerektiğini ifade ederek hem yapılan davranışların uygunsuzluğunu hem de bu tür konularda konuşup dedikodu yapmanın yanlış olduğunu belirtmektedir.

Bazı ülkelerde yemeğe davetli değildir diyerek ziyaretçilerin sofradan uzak tutulduğunu, oysa bütün İslâm topraklarında konuk ve misafire özel odalar ve çadırlar açıldığını, buralarda akşam ve sabah misafirlerin eksik olmadığını, misafirperverliğin İslâm'ın en çok önem verdiği ahlâkî özelliklerden olduğunu, evlerimize vakitli veya vakitsiz olarak gelen misafire elimizden geldiği kadar hürmet ve saygı göstermemiz gerektiği gibi kendisine yemek yeme teklifinde de

bulduğumuzu, Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in ihsân buyurduğu yiyeceklerden bizimle beraber konuk ve misafirlerin de faydalandığı kanaatinde bulunmaktadır.

6. Eserin Din Eğitimi Açısından Analizi

Eseri din eğitimi açısından değerlendirirken dikkate alınan kriterler; amaç, konular, metotlar, değerlendirme ve ilkeler ışığında olacaktır.

6.1. Amaç

Amaç, eğitime konu olacak dersin hedefleridir.

Din eğitimi, günümüz din eğitimi literatüründe, bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve istendik değişme meydana getirme denemeleri süreci olarak tanımlanırken, bu tanımın kapsamına hem yaygın hem de örgün eğitim, yani formal eğitim girmekte, informal eğitim ise betimleme, açıklama ve kontrol altına alma açılarından imkansız olduğu için bu kapsama girmemektedir (Tosun, 2002: 23). Bu tanımdan hareketle Terbiye-i İslâmiyye'ye, Sultan II. Abdülhamid dönemi din eğitimi anlayışıyla birebir örtüşmekte olup belirlenen (istendik) hedeflere hizmet ettiğinden dolayı Maarif Nezareti'nin kontrolü ve izniyle basılmış formal din eğitimine uygun bir materyal olarak görülebilir.

Terbiye-i İslâmiyye, hedef kitlesi olan müslüman toplumun istendik yönde (Kur'an, sünnet ve hakim siyasi anlayış çerçevesinde bir ahlâkî yaşam) değiştirilmesi için yapılan bir din ve ahlâk eğitimi çabasının ürünüdür.

Eserde din ve ahlâk eğitimine, ferdin çeşitli terbiye edici vasıtalarla, ruhen ve manen geliştirilerek Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesi (Yavuz, 1988: 52) çerçevesinde ele alındığı açıkça görülmektedir.

Eserde eğitimle öngörülen insan modeli; Allâh'a, Hz. Peygamber'e ve ardından padişaha kayıtsız şartsız itaat eden, aynı zamanda dindar olan kimse şeklinde formüle edilmiştir.

Eğitim psikolojisi olarak, çocukları sadece sevmenin yeterli olmayacağı, bununla beraber davranış kazandırma sorumluluk ve faaliyetlerinin de üzerinde

durmuştur. Anne-babanın oğluna ve kızına olan sevgisinin öpüp okşamak gibi şekilsel şeylerle açıklanamayacağını, hatta bu yolda kuru sevgiden zarar dahi görüleceğine işaret ederek, çocukların beslenmesinin ve terbiyesinin onların sorumluluğuna ve şefkatlerine emanet edilmiş bir görev olduğunu ifade etmektedir.

Din eğitimi, çocukların ve gençlerin, büyüklerin başta dînî ve ahlâkî olmak üzere kültürel ve sosyal dünyalarına uyumlu bir şekilde katılmaları ve oraya uyum sağlamaları ile meşgul olur (Yavuz, 1988: 50). İslâm dini için düşündüğümüzde, Hz. Peygamber'den itibaren yüzyıllardır inanılan dinin eğitimidir. Terbiye-i İslâmiyye de bu dinin öğretilmesi gayesiyle yazılmış bir din ve ahlâk eğitimi kitabıdır.

İnanılan dinin eğitiminin temel amacı; çocuğun ilâhî iradeye uygun olarak yetiştirilmesine, insanların hayatın bütünlüğü içinde ilâhî iradeye uygun davranışlar geliştirmelerine yardımcı olmaktır (Cebeci, 1996'dan aktaran Tosun, 2002: 67). Bu yaklaşım dindarlık merkezlidir ve Terbiye-i İslâmiyye'nin, dindar ve devletine bağlı bireyler yetiştirme amacına hizmet eden bir eser olduğu söylenebilir.

Sürûrî, selamlaşma, musafaha, ziyaret v.s. gibi konuları ayet ve hadisler ışığında işleyerek hedef kitlelerini eğitmek ve sonuçta içinde yaşadığı toplumla uyumlu hale getirmek istemektedir. Bu hususlarda nasıl davranacağını bilmeyen bir bireyin toplumda sıkıntı yaşayacağından hatta dışlanabileceğinden hareketle din ve ahlâk eğitiminin toplumsal temellerine vurgu yapmaktadır. Zîra eğitimden beklenen görevlerden birisi de yeni yetişen nesilleri toplumsallaştırması, toplumun sahip olduğu bütün davranış kurallarını benimsetmesidir. Dolayısıyla Sürûrî'nin o dönemde geçerli olan toplumsal kuralları işleyerek öğretmeye çalışmasının önemi açıkça görülmektedir.

Her millî eğitim sisteminin yetiştirmek istediği “insan tipi” vardır. Bu istek, o millî eğitim sisteminin şekil ve muhteva olarak belirlenmesinde önemli rol oynar. Buna millî eğitim politikası da denilebilir (Tosun, 2002: 92). Terbiye-i İslâmiyye, Sultan II. Abdülhamid döneminde yazılmış bir kitaptır. O dönemin eğitim politikası dînî bir nitelik taşıyordu ve eğitimin amacı başta Allah'a ve Hz. Muhammed'e itaat eden aynı zamanda halifeye de bağlı bireyler yetiştirmektir. Eğitim faaliyetleri bu amacı gerçekleştirecek şekilde icra ediliyordu. Ayrıca ders kitaplarının basımı Maarif Nezareti'nin iznine tabiydi ve belirlenen hedeflere uygun olan kitapların basılmasına

müsaade ediliyordu. Terbiye-i İslâmiyye'nin basımına izin verilen kitaplardan biri olması o dönemin eğitim politikalarıyla bire bir örtüştüğü anlamına gelmektedir.

6.2. Konular

Konular, istenen hedeflere ulaşılması için belirlenen içeriktir.

Terbiye-i İslâmiyye'nin uzun bir giriş kısmından sonra sırasıyla şu konu başlıklarından oluştuğu görülmektedir:

1. Mukaddes Yüce Hilâfet Makamına Sadâkat ve İtaat
2. Çocukların Anne Baba ve Öğretmenine Karşı Görevleri
3. Baba ve Annenin Çocuklara ve Akrabaya Karşı Görevleri
4. Komşuluk Hakkı
5. Eşler Arasındaki Edepler ve Haklar
6. İslâm Sevgi ve Kardeşliği
7. Çalışma ve İş
8. Selâm
9. Tokalaşma
10. Ziyaret
11. Bayramları ve Mübarek Günleri Kutlama ve Ziyaretleşme
12. Söz ve Sohbet
13. Yemek
14. Sokaklarda Çarşı ve Pazarda Dikkat Edilmesi Gereken Adaplar

Surûrî'nin bu konu başlıklarını bir plan dahilinde mi yoksa rastgele sıralayarak mı ele aldığı konusunda bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak esere bütüncül olarak yaklaşıldığında ve o dönemin eğitim politikalarıyla birlikte değerlendirildiğinde seçilen konu başlıklarının rastgele değil, bilinçli bir şekilde ele alınıp işlendiği tahmin edilmektedir. Şöyle ki, çalışmanın giriş bölümünde detaylı bir şekilde ele alındığı gibi, o dönemde, devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dînî değerlere bağlı nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş, din ve ahlâk öğretiminin bu amacın gerçekleştirilmesinde önemli bir vasıta olacağı düşüncesiyle hareket edilmişti. Maarif Nezareti'nin izniyle basılan din ve ahlâk eğitimi niteliğindeki Terbiye-i İslâmiyye'nin, belirlenen eğitim

politikasına uygun olarak yazıldığı görülmektedir. Eserdeki konu başlıklarını detaylı bir şekilde inceleyecek olursak;

a. Allah'a karşı sorumluluğunun farkında olan dindar ve ahlâklı bireyler yetiştirme: Bu husus eserin giriş kısmında uzun uzun anlatılmıştır. Çalışmamızın sadeleştirme ve içerik analizi kısmında detaylı bir şekilde görülebilir.

b. Halifeye bağlı bireyler yetiştirme: Sürûrî, eserin ilk maddesini bu konuya ayrılmış, "Mukaddes Hilafet Makamına Sadakat ve İtaat" başlığıyla halifeye itaat etmenin dînî bir vecibe olduğunu anlatmıştır.

c. Anne ve babasının haklarına riayet eden bireyler yetiştirme: İslâm dini insanın anne babasına itaat etmesini, onlara iyiliklerde bulunmasını, onlara karşı yumuşak davranmasını, öf dahi dememesini emretmiştir. Sürûrî de İslâm'a uygun olarak sırasıyla Allah'a ve halifeye itaatten hemen sonra "Çocukların Anne Babasına ve Öğretmenlerine İtaati" başlığıyla bu konuyu ele almıştır. Çocukların öğretmenlerine itaat hususu aynı başlık altında ancak sıralamaya göre anne babaya itaatten hemen sonra ele alınmıştır.

d. Çocuğunu dînen ve ahlâken iyi yetiştiren aynı zamanda akrabalarının da hakkını gözeten anne babalar yetiştirme hedefi: Dikkat edilirse konular dar çerçeveden geniş olana doğru ve önemine göre belli bir sıra halinde ele alınmaktadır. Bir çocuğun başta Allah'a, sonra sırasıyla halifeye, anne babasına karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi ancak dînen ve ahlâken iyi bir eğitim almasına bağlıdır ki bunu sağlayacak olan da anne babadır. Bu husus "Anne Babanın Çocuklarına ve Akrabaya Karşı Görevleri" başlığıyla yine çok detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İslâm'ın en önemli emirlerinden biri de akrabayı gözetme, yardım etme, ilişkiyi daima sıcak tutma ve irtibatı koparmamadır. Bu önemli husus da yine aynı başlık altında ele alınmıştır.

e. Komşusunun hakkına riayet eden bireyler yetiştirme: Komşuluk hakkı da İslâm'ın üzerinde durduğu ve önem verdiği bir konu olarak ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

f. Mutlu ve huzurlu bir aile hedefi: Kanaatimizce eserin en önemli maddelerinden biri de "Karı Koca Arasındaki Haklar ve Edepler" başlığıyla bu konudur. Çünkü sağlıklı ve dindar bireyler ancak İslâm'ın emrettiği şekilde birbirlerinin hakkına riayet eden, sorumluluklarını yerine getiren, dînen ve ahlâken

kendilerini iyi yetiştirmiş karı kocanın olduğu bir ailede yetişir. Bunun için de öncelikle karı kocanın İslâm'a uygun bir şekilde eğitilmesi gereklidir. Sürûrî de karı koca arasındaki haklar ve adabları İslâm'a göre ele alarak mutlu ve huzurlu bir aile olmanın yolunu göstermektedir.

g. Bir başka Müslümanı kardeşi olarak gören ve onu seven bireyler yetiştirme: İslâm'a göre Müslümanlar kardeştir (Hucurat, 49/10). İslâmiyet kan bağından ziyade din bağına önem verir ve Müslümanlar arsında sevgi, muhabbet ve yardımlaşmayı emreder. Bir hadislerinde Hz. Peygamber “ Hiçbiriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olmaz (Buharî, İman, 7) ” buyurarak islâm kardeşliğinin imânî boyutuna dikkat çekmiştir. Konunun İslâm dinindeki öneminden dolayı Sürûrî, “İslâm Sevgi ve Kardeşliği” başlığı altında detaylı bir sunum yapmıştır. Meseleye din eğitimi biliminden yaklaşırsak bu madde II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarıyla da uyumludur. Zîra, Zengin'e göre Tanzimat'ta hâkim olan “Osmanlılık” politikası, o dönemde yerini “İslamcılık” merkezli politikaya terk etmeye başlamıştır (2009, 32). Bu konunun eğitim politikasına uygun olduğu söylenebilir.

h. Çalışan, emek harcayan bireyler yetiştirme: İslâm dîni çalışmayı emreder; tembelliği ve başkasına yük olmayı da yasaklar. Bu hususu “Çalışma ve iş” başlığı altında güzel bir şekilde izah eder.

ı. Toplum içerisinde İslâm'a uygun davranışlar sergileyen bireyler yetiştirme: Selâmlaşma, tokalaşma, ziyaretleşme, bayramlaşma, mübarek günleri kutlama, konuşma, sokak-çarşı-pazarda dolaşma gibi bir toplumda bireyler arası iletişimin en yoğun yaşandığı hususlarda da İslâm dîni bir takım kurallar ve prensipler belirlemiş, emir ve tavsiyelerde bulunmuş ve bunun neticesinde mutlu ve huzurlu bir toplum oluşturmayı hedeflemiştir. Bu konuda Müslüman bir bireyden istenen, İslâm'ın uygun gördüğü şekilde hareket etmesi ve sağlanacak olan toplumsal huzura katkı sağlamasıdır. Sürûrî de bu konuların her birini ayrı ayrı başlıklar altında ele alarak işlemiştir.

i. Yeme ve içme hususunda ölçülü ve bilinçli bireyler yetiştirme: İslâm dîni hayatın hiçbir alanında boşluk bırakmamış, her konuda bir takım kurallar ve prensipler koymuş, emir ve tavsiyelerde bulunmuştur ki bunlardan biri de yemek yeme ve su içme adabıdır. Sürûrî, “Yemek” başlığı ile ele aldığı bu konuya hem dîni,

hem sosyal, hem de sağlık açılarından yaklaşarak müslüman bireye yemek ve içmek hususlarında İslâmî bir perspektif, bilinç ve davranış kazandırmayı hedeflemiştir.

Sonuç olarak; Nazif Sürûrî Terbiye-i İslâmiyye’de, insanın öncelikle bireysel boyutuyla Allah’a karşı sorumlu bir kul olduğunu hatırlatıyor. Halifeye bağlanmanın ve itaat etmenin gerekleri üzerinde durarak sorumlu bir vatandaş olması gerektiğini belirtiyor. Çocuğun anne babasına karşı, anne babanın çocuğuna karşı, eşlerin birbirine karşı görev ve sorumluluklarını ele alarak mutlu ve huzurlu bir aile olmanın yollarını gösteriyor. Toplum içerisinde yaşayan insanın uyması gereken kuralları ve prensipleri ortaya koyarak bireyin topluma entegre olarak sosyalleşmesini ve böylece huzurlu bir toplumun oluşmasını hedefliyor. Çalışma konusunu ele alarak insana çalışması gerektiğini, çalışmadan hiçbir başarının ve kalkınmanın olmayacağını, hiçbir şeyin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini gösteriyor. Yemek konusunu da çeşitli açılardan ele alarak bu konuda İslâmî bir bilinç ve davranış kazandırmak istiyor.

Burada diğer bir husus, bu maddelerin din ve ahlâk eğitimi açısından yeterli olup olmadığı sorusudur. Elbette din ve ahlâk eğitiminin konu alanı sadece yukarıdaki maddelerden ibaret değildir. Ancak din ve ahlâk eğitiminin bütün konularını da içine alacak bir eser yazmanın zorluğu yanında Terbiye-i İslâmiyye’de olduğu gibi, belirlenen hedef doğrultusunda buna uygun sınırlı konuları ele alarak yazmanın, din eğitimini planlı ve programlı yapma açısından daha isabetli olacağı düşünülmektedir. Nitekim Nazif Surûrî, kitabın önsözünde bu eseri, insanları halifelik makamına celbetmeye yani bağlı olmaya ve hayırlı işleri yapmaya davet etme amacıyla yazdığını belirtmekte ve eserini hedefine uygun bir içerikte oluşturmaktadır.

6.3. Metotlar

Metotlar, hedeflere ulaşmak üzere işlenen konulara uygun yöntem, teknik ve yaklaşımlardır.

Din eğitimi, temelde inanılan dinin eğitimidir (Tosun, 2002: 8). Terbiye-i İslâmiyye’nin, içeriği itibariyle, İslâm ahlâkî niteliğinde bir din ve ahlâk eğitimi

kitabı olması karakteri öne çıkmaktadır. Din eğitimi; iman, ibadet ve ahlâk eğitimini içermekle beraber, bu eserde ibadet konusuna neredeyse hiç değinilmemiş, iman ve ahlâk ekseninde bir eğitim programı öne çıkmıştır. İmanla ilgili hususlar işlenirken ahlâki davranışların pratik karşılıkları üzerinden, uhrevi mükafat ve ceza eksenli yorumlar yapılmıştır.

Din eğitiminin neliğinden amaçlarına, muhtevalarına, metotlarına kadar her şey dinin ana kaynaklarından hareketle belirlenmelidir. Dinin ana kaynakları İslam dini için Kur'an, sünnet ve bunlara ilaveten geleneksel görüştür. Nitekim Terbiye-i İslâmiyye bu ilke ışığında kaleme alınmıştır. Zîra, ele alınan bütün konular âyetler ve hadîsler merkeze alınarak ve geleneksel anlayış yansıtılarak işlenmiştir.

Dînî eğitim ve Din eğitimi kavramları arasında ciddi bir fark vardır. Dînî eğitim, eğitimin tamamının dînî özellikli olmasına işaret ederken, Din eğitimi örgün ve yaygın eğitim içerisindeki din ile ilgili eğitim süreçlerine işaret etmektedir (Tosun, 2002: 24). Terbiye-i İslâmiyye'nin adından da anlaşılacağı üzere dînî eğitim kapsamına girdiği söylenebilir.

Din pedagojisinin ilk sorusu: “Çocuğuma ne söylerim?” dir. Konusu ise dinin kaynakları ile insanın (öğrencinin) karşılıklı kategorik ilişkilendirme sürecidir (Tosun, 2002: 69). Terbiye-i İslâmiyye’de, çocuğa (kişiye) ne kazandırılması gerektiği hususunda bir müfredat önerilerek bu temel soruya cevap verme gayreti ortaya koyulmaktadır.

Terbiye-i İslâmiyye, din ve ahlâk eğitimi açısından normatif-dedüktif yöntemle uygun tarzda yazılmış bir eserdir. Bu yöntem, belli normları esas alan ve bu normlardan tümdengelim yoluyla sonuca ulaşmaya çalışan bir yöntemdir. İnanç, fikir ve davranış normlarını bir üst değer olarak kabul eden bir yaklaşımdır. Bu anlayışa göre din eğitiminin bütün boyutlarında o dinin kutsal metinlerinde ve geleneğinde yer alan normlar esas alınmalıdır. Böyle bir anlayışta öğretmen, öğretmesi gereken davranışları kesin, mutlak doğrular olarak verir. Normatif-dedüktif yöntem, eğitimde ve din eğitiminde kullanılan en eski yöntemdir. Konu ve öğretmen merkezlidir (Tosun, 2002: 74).

Sürûrî, Terbiye-i İslâmiyye’de, ahlâki kavramları tanımlayarak, analiz ederek onların kökenleri ve pratik hayattaki karşılıklarını göstermekte, kutsal metinlere (ayet ve hadislere) olduğu gibi, bir bütünlük içerisinde yer vermektedir. Bu yönüyle eserde

deskriptif ahlâk eğitimi özelliği görülmektedir, ancak belirli ahlâkî kuralların kesin doğrular olarak önerilmesi, eserin daha çok normatif ahlâk eğitimi esas alınarak yazıldığını belirgin olarak ortaya koymaktadır.

Terbiye-i İslâmiyye’de kullanılan kavramlar ve bu kavramlara yüklenen anlamların kutsal metinlere ve geleneğe uygun olarak tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Surûfî, konularını temellendirirken başta âyet-i kerîmeler olmak üzere, hadîs-i şeriflere, sahabe sözlerine, geleneksel islâm anlayışına yer vermiş; anlatımı zenginleştirmek için neredeyse her konu başlığı altında Farsça, Osmanlıca ve Arapça şiirler kullanmıştır.

6.4. Değerlendirme

Değerlendirme, hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının tespit edilmesidir.

Terbiye-i İslâmiyye’nin içeriğinde böyle bir amaç olmadığı gibi değerlendirme daha çok öğretmen faaliyetidir. Yapılan bir eğitimin neticesinde gözlem yaparak veya soru sorarak hedeflere ulaşıp ulaşılmadığına dair bir değerlendirmede bulunulabilir. Ancak elimizde böyle bir değerlendirme yapma imkanı bulunmadığından bu eserle belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının tespiti ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

6.5. İlkeler

İlkeler, eğitim ve öğretimde belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için gözönünde bulundurulması gereken prensiplerdir.

5.5.1. Amaca Dönüklük İlkesi

Öğretim etkinliğinin belirlenen amaçlara uygun olmasıdır. Eğitim programlarında üç temel amaç vardır:

Uzak Amaç: Devletin eğitim politikası

Genel Amaç: Uzak amaçlar doğrultusunda belirlenen okulların amaçları

Özel Amaç: Genel amaçlar doğrultusunda belirlenen derslerin hedefleri. Her ders, kendi hedeflerini gerçekleştirirken, okulun genel amacına ve devletin eğitim politikasının gerçekleşmesine katkıda bulunmak zorundadır (Aydın, 2007:12,13). Terbiye-i İslâmiyye, Sultan II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarıyla birebir örtüşmekte ve bu yüzden Maarif Nezaretini'nin basımına izin verilmiş bir din ve ahlâk eğitimi kitabıdır. Ünite ve Konular bölümünde de ayrıntılı olarak ele alındığı gibi eserdeki amaç; Allah'a karşı sorumlularını yerine getiren dindar bir kul, Ulu'l-emr olan padişaha itaat eden iyi bir vatandaş, kendi ailesiyle, komşularıyla ve diğer insanlarla iyi geçinen, onların haklarına riayet eden İslâm kardeşliği şuuruyla hareket eden bireyler yetiştirmektir. Eserin bu amaçlara uygun olarak yazıldığı görülmektedir.

5.5.2. Öğrenciye Görelik İlkesi

Öğretim etkinliklerinin öğrencinin gelişim seviyesine uygun olarak yürütülmesi gerekir. Bu uygunluk sağlanmadığı takdirde yapılan öğretimin öğrenci üzerinde hedeflenen etkiyi gerçekleştirilmesi beklenemez Türkyılmaz (1966'dan aktaran Aydın, 2007: 14). Terbiye-i İslâmiyye'nin okullarda okutulmak için yazılıp yazılmadığı bilgisine ulaşamamıştır. O yüzden kesin olarak bir sonuca ulaşmak mümkün görünmemektedir. Ancak eserin çok uzun bir girişle başlaması okullarda ders kitabı olarak okutulmak gayesiyle yazılmış olmasından ziyade yetişkinler için yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Okullarda okutulmak üzere yazıldığı gözönünde bulundurularak bir değerlendirmede bulunulacak olursa, en az lise veya üniversite seviyesinde olduğu izlenimi oluşmaktadır.

5.5.3. Aktiflik İlkesi

Bu ilkeye göre etkinlikte bulunan bizzat öğrencinin kendisidir. Öğretmen, öğrencinin etkinliklerini yöneten ve kontrol eden bir rehberdir (Aydın, 2007:15). Terbiye-i İslâmiyye, öğrenci değil öğretmen ve konu merkezli olarak yazılmıştır. Ahlâkî ilkeler İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an ve hadislerle delillendirilerek uyulması ve uygulanması gereken kesin doğrular şeklinde ele alınarak işlenmiştir.

5.5.4. Somuttan Soyuta İlkesi

Çocuklar veya zihnî düzeyleri çocuklara yakın olan halk, öğrenme faaliyetlerinde daha çok duylara dayanır. Öğrenmek istedikleri şeyleri gözleriyle görmek, kulaklarıyla duymak, kısaca bütün duyularıyla algılamak isterler. O yüzden eğitimcinin herhangi bir konuyu öğrencilerine öğretirken bu ilkeyi gözönünde bulundurması gerekir (Fersahoğlu, 1996: 586). Esere bütüncül olarak baktığımızda bu ilkenin gözönüne alındığı görülmektedir. Örneğin, ekmeğin yapılmasını; tarlanın sürülmesi, nadasa bırakılması, tohum atılması, biçilmesi, samanından ayrılması, tanelendirilmesi, tarladan kaldırılması, değirmende öğütülmesi, yoğurulması, mayalandırılması ve pişirilmesi gibi süreçlerle somut olarak anlatmakta, çalışma ve gayret olmadan ekme yapılamayacağını belirtmekte ve buradan yola çıkarak neden çalışmamız gerektiğini, çalışmanın bütün boyutlarını detaylarıyla birlikte aktarmaktadır.

5.5.5. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi

Yeni öğretilecek her şeyin, öğrencinin bildiği şeylerden başlayarak öğretme ilkesidir (Aydın, 2007: 18). Bir konu işlenirken önce konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi olan bilgilerden işe başlamalı, daha sonra bilinmeyene doğru ilerlemelidir. Eski bilgiler üzerine bina edilecek yeni bilgiler böylece daha sağlam bir temele oturmuş olur (Fersahoğlu, 1996: 591). Eserin genel olarak bu ilkeye uygun olarak yazıldığı söylenebilir. Örneğin Sürûrî, Karı-koca arasındaki edep ve haklar başlıklı maddede öncelikle Allâh (c.c.)'ın karı ve kocayı insan neslinin soy ve üreme vesilesi kıldığını, insanlığın mutluluğunun bu iki asıl unsurun güzel anlaşması ve uzlaşmasıyla meydana geldiğini ifade ederek konuya giriş yapmış ve daha sonra karı ve koca arasındaki edep ve hakları detaylarıyla birlikte anlatmıştır.

5.5.6. Hayata Yakınlık İlkesi

Ders konuları, anlatım sırasında verilen örnekler hayatın içinden seçilmelidir. Çocuklara öğretirken kullanılan dil ve oluşturulan sosyal ortam, gerçek hayata yakın olmalıdır (Aydın, 2007: 18). Eserin bu ilkeye uygun olarak yazıldığı söylenebilir. Ele alınan konuların teorik anlatımı yapıldıktan sonra gerçek hayattaki karşılıkları örneklerle izah edilmiş, uyulması ve uygulanması gereken bilgiler bu ilke ışığında sunulmuştur. Örneğin “Selam” maddesi işlenirken, öncelikle selam kavramının mana

ve kökenine dair bilgiler verildikten sonra İslâmiyet’de selâmın yeri ve önemi ayet ve hadislerle izah edilmekte, bu şekilde teorik yapısı oluşturulduktan sonra selâmın gerçek hayattaki yansımaları, nasıl uygulanması gerektiği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

5.5.7. Bütünlük İlkesi

Çocuk bedensel ve ruhsal kuvvetler bakımından bir bütün olarak ele alınmalı ve her yönü dengeli olarak eğitilmelidir. Aksi durumda dengesiz, hem topluma hem de kendine zararlı olacak insanlar yetiştirilmiş olur (Aydın, 2007: 18,19). Eser, din ve ahlâk eğitimi üzerine yazıldığı için daha çok ruhsal, yani manevi yönü ağır basan bir eğitim öngörmektedir. Ancak eserin gerek “Giriş” kısmında, gerekse “Baba ve annenin çocukları üzerindeki görevleri” maddesinde insanın hem maddi hem de manevi yönünün olduğundan bahsedilmekte, çocukların her iki yönden bakılmasının, yetiştirilmesinin ve eğitilmesinin anne ve babanın sorumluluğuna bırakılmış bir görev olduğu ifade edilmektedir.

5.5.8. Otoriteye İtaat İlkesi

Eğitimin en önemli görevlerinden biri çocukları sosyalleştirmektir. Bu sosyalleştimenin içinde anne baba, okul yönetici ve öğretmenleri, yönetmelikler, din, ahlâk, gelenek, töre gibi güçleri tanımalı ve saygı göstermelidir. Bunun yanında çocuğa, kendi kararlarını verebilmesi, kritik durumlarda özgür kalabilmenin, bağımsız kararlar verebilmenin mutluluğu ve sorumluluğu da verilmelidir (Aydın, 2007: 19). Terbiye-i İslâmiyye’nin tahminimizce yazılma gayesi zaten Allâh’a karşı sorumluluklarını yerine getiren dindar bir kul, halifeye itaat eden iyi bir vatandaş, anne babasına, öğretmenlerine, komşularına, akrabalarına ve din kardeşlerine karşı görev ve sorumluluklarının farkında olan ve bu bilinçle hareket eden bireyler yetiştirmektir. Bu açıdan “Otoriteye itaat” ilkesine uygun olduğu söylenebilir.

5.5.9. Güncellik İlkesi

Öğretim program ve etkinliklerinin hayata uygun güncel konular ve olaylardan seçilerek planlanması ve uygulanmasıdır (Aydın, 2007: 20). Eserde ele alınan bütün

konuların o dönemin toplumsal hayatında geçerli olan ahlâkî ve dînî yaşantıya uygun olanlar arasından seçilerek ele alındığı ve öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir.

5.5.10. Ferdî Farklılıklar İlkesi

Allah herkesi aynı güç ve kabiliyette yaratmamıştır. Bazı insanlar duyma ve sezme açısından, bazıları düşünme ve akıl yürütme açısından, bazıları ise ezberleme açısından daha yetenekli olabilir (Fersahoğlu, 1996: 578) Dolayısıyla eğitim ve öğretimin bu ilkenin de dikkate alınarak yapılması gerekmektedir. Eserin anlatım üslubuna baktığımızda; konuların öncelikle teorik olarak temellendirildiğini, ayet ve hadislerle delillendirildiğini, güncel örneklerle detaylandırıldığını, şiirlerle ve bazı veciz sözlerle süslendiğini, yer yer edebî sanatlarla kuvvetlendirildiğini ve böylece çok zengin bir anlatımla işlendiği görülmektedir. Bu durum, eserin “Ferdî farklılıklar ilkesi”ne kısmen de olsa uygun olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

5.5.11. Hürriyet İlkesi

İslâm dini, insanları tercihlerinde özgür bırakmış, bunun karşılığı olarak da ona sorumluluk yüklemiştir. İnsan kendi hür iradesiyle hayatını yaşamakta, tercihlerde bulunmaktadır. Bunun neticesinde yaşadıklarından ve tercihlerinden dolayı sorumlu olduğu ve bir gün mutlaka hesaba çekileceği pek çok ayette bildirilmektedir. Dolayısıyla eğitim öğretim faaliyetlerinin bu ilke gözönünde bulundurularak yapılması, konuların hürriyet ve sorumluluk ekseninde işlenmesi gerekir. Terbiye-i İslâmiyye’de ahlâkî ilkeler anlatılırken kesin doğrular olarak sunulmakta, tartışmaya açılmamaktadır. Ancak uyulması ve uyulmaması gereken kurallar ortaya konulduktan sonra hem dünya hem de ahirette olumlu ya da olumsuz, mükafat ya da ceza şeklinde bir sonucunun olduğu belirtilmekte, böylece konular, iki seçenek birlikte verilerek bir tercihte bulunulması gerektiğini ifade edecek şekilde işlenmektedir. Bu yönüyle eserin “Hürriyet ilkesi”ne uygun olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Bütün toplumlar, sahip olduğu maddi ve manevi değerlerini eğitim ve öğretim faaliyetleriyle toplum bireyelerine aktarma gayreti içerisinde olmuştur. Bu faaliyet alanlarından birisi de bir toplumun temel yapı taşlarından birini oluşturan din ve inanç hususudur. Her toplum sahip olduğu din ve inancın kabul edilmesi ve yaşanması için çeşitli şekil ve yöntemlerle din eğitimi faaliyetlerini yürütür ve daha sonra gelecek nesle aktarmanın gayreti içerisinde olur.

İslâm'da dinin ana bölümlerinden biri olan ahlâk da din eğitimi ve öğretimi faaliyetleri kapsamında yapılan çalışma alanlarından biridir. İnsanın kendisi de dâhil tüm varlıklara karşı görevlerini yerine getirmesi için sahip olması gereken olumlu özelliklerin tümüne verilen addır. İslâmiyet'in sunmuş olduğu hayat tarzını anlatmak içinse "İslâm Ahlâkı" ifadesi kullanılır. İslâm ahlâkının kaynağı Kur'an ve sünnettir.

İslâm'da din ve ahlâk eğitimi Kur'ân'ın nüzülü ile başlar ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek İslâmî devletlerin eğitim politikası olarak gerekse kendisini bu işe adanmış veya bu işi meslek edinmiş kişilerin özel gayretleriyle günümüze kadar devam etmiştir.

Din ve ahlâk eğitiminin en önemli alanlarından biri de bu konuda eserler yazarak bu sürece katkı sağlanmasıdır. Bu eserlerden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan, Nazif Sürûrî tarafından kaleme alınan İslâm ahlâkı niteliğindeki "Terbiye-i İslâmiyye" dir. H. 1326 (m. 1908) yılında Sultan II. Abdülhamid'in son zamanlarında Maarif Nezareti'nin izniyle basılan eser, yazıldığı dönemin eğitim politikasını da yansıtmakta, sadece dînî değil aynı zamanda siyasî ahlâk ve vatandaş profili de çizmektedir.

II. Abdülhamit döneminde, devlete ve halifeye bağlı, çağın gerektirdiği bilgilere sahip, aynı zamanda dînî değerlere bağlı nesillerin yetiştirilmesi eğitimin genel amaçları olarak belirlenmiş, bu amaçları gerçekleştirme gayesiyle özellikle okullarda hedeflenen amaçlar doğrultusunda bir eğitim öğretim faaliyeti yürütülmüş, sadece Maarif Nezareti'nin basılmasına izin verdiği ders kitapları bu hedef çerçevesinde okutulmuş, okullarda müstakil ahlâk dersi müfredata konulmuş,

zamanla ders saatleri arttırılmış, gerek okullarda okutulmak üzere gerekse genel olarak ahlâklı bireyler yetiştirmek için ahlâk risaleleri yazdırılarak veya Maarif Nezareti'nin belirlediği ölçülere uygun olarak yazılan ahlâk risaleleri basılmıştır. Bu dönemde Maarif Nezareti'nin onayından geçerek basılmasına izin verilmiş ahlâk risalelerinden biri de Terbiye-i İslâmiyye'dir.

Nazif Sürûrî tarafından insanları Halifelik makamına bağlı olmaya ve hayırlı işleri yapmaya davet etme amacıyla yazılmış olan bu eser önemli bir İslâmî din ve ahlâk eğitimi kitabıdır.

24 Ocak 1908 yılında yazımı tamamlanmış olan eserin ana metinleri Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olup, konularına göre yer verdiği dize ve dörtlüklerden oluşan şiirlerin büyük bir kısmı Farsça'dır. Giriş kısmıyla birlikte toplam 14 bölümden oluşmaktadır.

Konu başlıklarını belli bir plan dahilinde sıraladığı gözlenmekte olup ele aldığı konuları anlaşılır ve sade bir dille ancak detaylı bir şekilde işlemiş, ayet, hadis, şiir ve atasözleriyle destekleyerek insanların istifadesine sunmuştur.

II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarıyla bire bir örtüşmekte olan Terbiye-i İslâmiyye'nin okullarda ders kitabı olarak okutulup okutulmadığına dair yoğun bir belgesel tarama yapılmasına, o dönemle ilgili yapılan çalışmalardan ulaşılabilenler tek tek incelenmesine rağmen herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Terbiyye-i İslâmiyye, bir ahlâk kitabı olarak o dönemin eğitim anlayışına uygun olarak ele aldığı konularla Allâh'a iyi bir kul, Peygamber Efendimize hayırlı bir ümmet ve halifeye de itaat eden, bağlı olan dindar bireyler yetiştirme amacı taşımaktadır.

İslâm ahlâkına uygun olarak yazılmış bir ahlâk kitabıdır. Çünkü ele aldığı bütün konuları âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şeriflerle delillendirerek işlemekte, Hz. Ömer, Hz. Ali gibi râşid halifelerin görüşlerine yer vermekte, kitabı yazarken İslâm'ın ana kaynaklarına başvurarak yazdığını bizzat önsözde ifade etmektedir.

Sürûrî, Mevlana'nın Mesnevi'sinden ve Sadi'den alıntılacağı veya kaynak belirtmeksizin kullandığı çoğunluğu Farsça olan şiirlerle konuların anlatımını süsleyerek zenginleştirmektedir.

Sürûrî, konularını temellendirirken hem ayetlerden hem de hadîs-i şerîflerden faydalanmakta, ancak bunları kullanırken kaynakların ayrıntılı bilgisini

vermemektedir. Şiirlerin kullanımında da benzer bir yol izlemekte, bazı şiirlerin kime ait olduğu ve hangi eserde olduğu belirtilmekte ancak bazı şiirlerin kime ait olduğu zikredilmemektedir. Kime ait olduğu belirtilmeyen şiirlerin Nazif Sürûrî'ye ait olduğu tahmin edilmektedir. Zîra onun edebî vasfının olduğu ve edebiyat alanında eserler yazdığı bilinmektedir.

Terbiye-i İslâmiyye'nin bir diğer özelliği de teorik değil pratik ahlâk çerçevesinde yazılmıştır. Eserde nasıl öğreteceğimizden ziyade ne öğreteceğiz anlayışı hâkimdir. O yüzden metot üzerinden değil, direk olarak nelerin kazandırılması gerektiği üzerinden bir eser yazılmıştır.

Eserde dikkat çeken başka bir özellik bireysel ahlâktan ziyade toplumsal ahlâk ilkesiyle yazılmış olmasıdır. Yani bireylerin sahip olması veya sahip olmaması gereken ahlâkî özelliklerin yerine toplumsal bir varlık olan bireyin başta Allah'a karşı kulluk görevleri hatırlatılmakta, halifelik makamına itaatin gerekliliğinden bahsedilmekte, sonra da yakından uzağa doğru çevresiyle ilgili dikkat etmesi gereken ahlâkî davranışları dinin ana kaynaklarından faydalanarak ortaya koymaktadır.

Eserde yer alan ahlâk anlayışı günümüz ahlâk anlayışıyla benzer karakteristik özelliklere sahiptir. Ancak siyasi ve toplumsal yapının değişmesiyle bazı konularda ahlâk anlayışının da değiştiğini görmekteyiz. Bunun en güzel örneği hilafet konusudur. Hilafet bir zamanlar ahlâkın konusu iken bugün daha çok demokrasi eksenli ahlâk anlayışının kabul edildiği söylenebilir. Bu açıdan hilafet konusunu dışarıda tutmak kaydıyla Osmanlı Türkçesiyle yazılmış bir din ve ahlâk eğitimi kitabı olan bu eserin günümüz Türkçesiyle sadeleştirilerek insanların istifadesine sunulmasının din ve ahlâk eğitimine ciddi bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akseki, A. H., (1991), Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, (2. Baskı), Nur Yayınları, Ankara
- Aydın, M. Z., (2012), “Ailede Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, (1. Baskı), ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara
- Aydın, M. Z., (2007), Din Öğretiminde Yöntemler, (3. Baskı), Nobel Yayınları, Ankara
- Bilgin, B. ve Selçuk, M., (1997), Din Öğretimi, (3. Baskı), Gün Yayıncılık, Ankara
- Bilgin, B., (1998), Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayıncılık, Ankara
- Cebeci, S., (1996) Din eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara; s. 29’den aktaran Tosun, C., (2002) Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pegem A Yayıncılık, Ankara
- Cebeci, S., (2003), Dinî İletişim, İz Yayıncılık, İstanbul
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, (H., Karaman, M., Çağrııcı, İ. K., Dönmez, S., Gümüş), (2007), DİB Yayınları, Ankara
- Doğan, N., (1994), Ders Kitabı ve Sosyalleşme (1876-1918), (1. Baskı), Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- Döndüren, H., (2003), İnsanlığa Son Çağrı Kur’an-ı Kerim Yüce Meali ve Açıklaması, (1. Baskı), Yeni Şafak Gazetesi Yayınları, İstanbul
- Erdem, H., (2010), Problematik Olarak Din Felsefe Münasebeti, (4. Baskı), Hü-Er Yayınları, Konya
- Erdem, H., (2012), Bazı felsefe Meseleleri, (3. Baskı), Hü-Er Yayınları, Konya
- Fersahoğlu, Y., (1996), Kur’ân’da Zihin Eğitimi, Marifet Yayınları, İstanbul
- Gövsa, İ. A., (1933), “Sürurî Paşa”, *Meşhur Adamlar Hayatları-Eserleri*, C. IV, Haz. Sedat Simavi, İstanbul
- Karasar, N., (2012), Bilimsel Araştırma Yöntemi, (23. Baskı), Nobel Yayıncılık, Ankara

- Kılıç, R., (2008), “İslâm Ahlâkı”, *İslam’a Giriş Evrensel Mesajlar*, (1. Baskı), ed. Mehmet Paçacı, DİB Yayınları, Ankara
- Kodaman, B., (1991), Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, (2. Baskı), TTK Basımevi, Ankara
- Peker, H., (1991), Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları, Eser Matbaası, Samsun
- Poyraz, H., (2007) “Ahlâk Dili Üzerine Felsefe”, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*, (1. Baskı), ed. Recep Kaymakcan, Mevlüt Uyanık, DEM Yayınları, İstanbul
- Sürûrî, G., (1983), Kıldan İnce Kılıçtan Keskince, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul
- Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, (1415/1994), El-Mu’cemu’l-Kebîr, (Thk: Hamdi b. Abdi’l-Mecîd), Dâru’s-Süme’î Matbaası, Riyad
- Sürûrî, N., (h. 1334), Son Fırsat, Keteon Matbaası, İstanbul
- Sürûrî, N., (h. 1326), Terbiye-i İslâmiyye, İkdâm Matbaası, İstanbul
- Tosun, C., (2002), Din Eğitimi Bilimine Giriş, (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara
- Türkyılmaz, Ş., (1966) Öğretim Metodu ve Uygulama, Ankara; s. 107’den aktaran Aydın, M. Z., (2007) Din Öğretiminde Yöntemler, Nobel Yayınları, Ankara
- Uyanık, M., (2006), “Bireysel Ahlâk”, *İslam’a Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, (1. Baskı), ed. Bünyamin Erul, DİB Yayınları, Ankara
- Yavuz, K., (1988), Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova üniversitesi Yayınları:1, Adana
- Zengin, Z. S., (2009), II. Abdülhamit Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi, Çamlıca Yayınları, İstanbul
- Zengin, Z. S., (2012), “İslâm Din Eğitiminin tarihsel Gelişimi”, *Din Eğitimi*, (1. Baskı), ed. Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara

Dergiler

- Aydın, Ş., “Eğitim Tarihi Araştırmaları Üzerine Notlar”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1998, (5), ss. 83-98

Çakan, İ. L., Güzel Ahlâk Olgun İman Demektir, *Altınoluk Dergisi*, 2014, (335), s. 14

Çalışkan, A., Edebiyat Teorisi Üzerine-2: Yöntemleri, Kaynakları ve Tarihçesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/2011, (16), ss. 100-119

Erdem, H., “Osmanlı’da Ahlâk ve Bazı Ahlâk Risaleleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 2000, (10), ss. 25-64

Gündüz, A., “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M. 1879-1909)”, *History Studies*, 2011, (3), ss. 123-145

Gündüz, M., “II. Abdülhamit Dönemi Eğitimi ve İdeolojisi Üzerine Tartışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6/2008, (12), ss. 243-286

Öztürk, F., “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ahlâk Kitapları”, *Kebikeç*, 1998, (6), ss. 31-39

Toska, Z., “Haremde Kadın Partisine Giden Yolda Kadın Dergileri”, *Defter Dergisi*, 1994, (21), ss. 117-142

Uzunçarşılı, İ. H., “Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, 37/1971, (138), ss. 245-302

Ak, M., “Manavgat’ta Bir Âyân Ailesi Tugayoğulları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/2010, (12), s. 29

Yazıbaşı, M. A., “Klasik Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Osmanlı’da Ahlâk Eğitim ve Öğretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/2014, (4), ss. 761-780

Yayınlanmamış Lisansüstü Tezler

Ceylan, H., (2008) *Malumat Mecmuası (25-50 Sayılar) İnceleme ve seçilmiş Metinler*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye)

Kaloğulları, H., (2008), *Malumat Mecmuası (51-75 Sayılar) İnceleme ve seçilmiş Metinler*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye)

Nalbantoğlu, S. C., (2008), *Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye)

Tetik, İ., (2009), *II. Abdülhamit Dönemi Ahlâk Kitapları (Risâle-i Ahlâk, ilm-i Ahlâk ve Bergüzâr-ı Ahlâk) Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta (Türkiye)

Ansiklopedi ve Sözlükler

Ahmed Muhammed b. Hanbel, (1992), (2. Baskı), *Müsned*, C. 21-23, Çağrı Yayınları, İstanbul

Buharî, (1992), *Sahîhu'l-Buharî*, (2. Baskı), C. I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul

Diyamet İşleri Başkanlığı, Dinî Kavramlar Sözlüğü, (F., Karaman, İ., Karagöz, İ., Paçacı, M., Canbulat, A., Gelişgen, İ., Ural), (2006) DİB Yayınları, Ankara

Ebu Dâvûd, (1992), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (2. Baskı), C. 7-11, Çağrı Yayınları, İstanbul

İbn-u Mâce, (1992), *Sünen-i İbn-i Mâce*, (2. Baskı), C. 17-18, Çağrı Yayınları, İstanbul

İslam, (2007), *Yaşayan Dünya Dinleri*, (1. Baskı), ed. Şinasi Gündüz, DİB Yayınları, İstanbul

Kanar, M., (1993), Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, Birim Yayınları, İstanbul

Karal, E. Z., (1977), “Abdülaziz Dönemi Kurumları”, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Malik b. Enes, (1992), *Muvattâ*, (2. Baskı), C. 20, Çağrı Yayınları, İstanbul

Mutaf, A., (2002), “Şûra-yı Devlet”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. XIII, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

Müslim, (1992), *Sahîhu'l-Müslim*, (2. Baskı), C. 4-6, Çağrı Yayınları, İstanbul

Nesâî, (1992), *Sünen-i Nesâî*, (2. Baskı), C. 15-16, Çağrı Yayınları, İstanbul

Pakalın, M. Z., (1983), “Mektubi Kalemî”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

- Pakalın, M. Z., (1983), “Rûûs”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Rûtbe”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Âmedî Kalemî”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Nişan”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “İmtiyaz Madalyası”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Bâlâ”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Pakalın, M. Z., (1983), “Murassa”, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (3. Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Sâmi, Ş., (h. 1317), *Kâmûs-i Türkî*, Akdam Matbaası, İstanbul
- Tirmizî, (1992), *Sünenü't-Tirmizî*, (2. Baskı), C. 12-14, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Yeğin, A., vd., (2006), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Sebat Yayıncılık, İstanbul

İnternet Adresleri

- https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (27/08/2015)
- http://www.kadinmuhendisler.org/ea_OsmanlidaKadin.aspx (07/09/2015)
- <http://www.turksanatmuzigi.org/eserlerimiz/sarkilarimiz/s-sarki/sabrimi-gamzelerin-sihr-ile-tarac-edeli> (07/09/2015)
- <http://www.necatiisler.com/anasayfa/index.php/osmanlica-transkripsiyon> (02/08/2015)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts
- <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385> (19/10/2015)
- http://www.ehlibeytalimleri.com/ayetlerde-ve-rivayetlerde-evlat_d8492.html (25/05/2016)

https://archive.org/stream/EbuMuazKitaplar/Siaakideleri_djvu.txt (25/05/2016)

<http://www.diyaneislamansiklopedisi.com/miskatul-mesabih/> (25/05/2016)

Arşivler

BOA, (h. 29/Z/1281), DH.SAİDd..., Dosya: 18, Gömlek:235

BOA, (h. 29/Z/1281), ŞD.SAİD, Dosya: 24, Gömlek:1

BOA, (h. 26/Ş/1298), Y..RM, Dosya: 12, Gömlek:19

BOA, (h. 01/C/1303), İ..DH., Dosya: 982, Gömlek:77501

BOA, (h. 01/C/1303), İ..DH., Dosya: 982, Gömlek:77525

BOA, (h. 25/Za/1315), İ..TAL., Dosya: 135, Gömlek:1315

BOA, (h. 04/C/1318), İ..TAL., Dosya: 227, Gömlek:1318

BOA, (h. 20/C/1319), İ..DH., Dosya: 1388, Gömlek:1319

BOA, (h. 23/R/1320), İ..TAL., Dosya: 281, Gömlek:1320

BOA, (h. 06/Ş/1325), BEO, Dosya: 3144, Gömlek: 235781

BOA, (h. 18/Za/1325), İ..DH., Dosya: 3144, Gömlek: 235781

BOA, (h. 15/Z/1326), Fon: BEO, Dosya: 3463, Gömlek:259722

BOA, (h. 03/B/1330), Fon: BEO, Dosya: 4052, Gömlek:303899

EK-1

TERBİYE-İ İSLÂMİYYE'NİN ORJİNAL METNİ

تزیین اسلامیہ

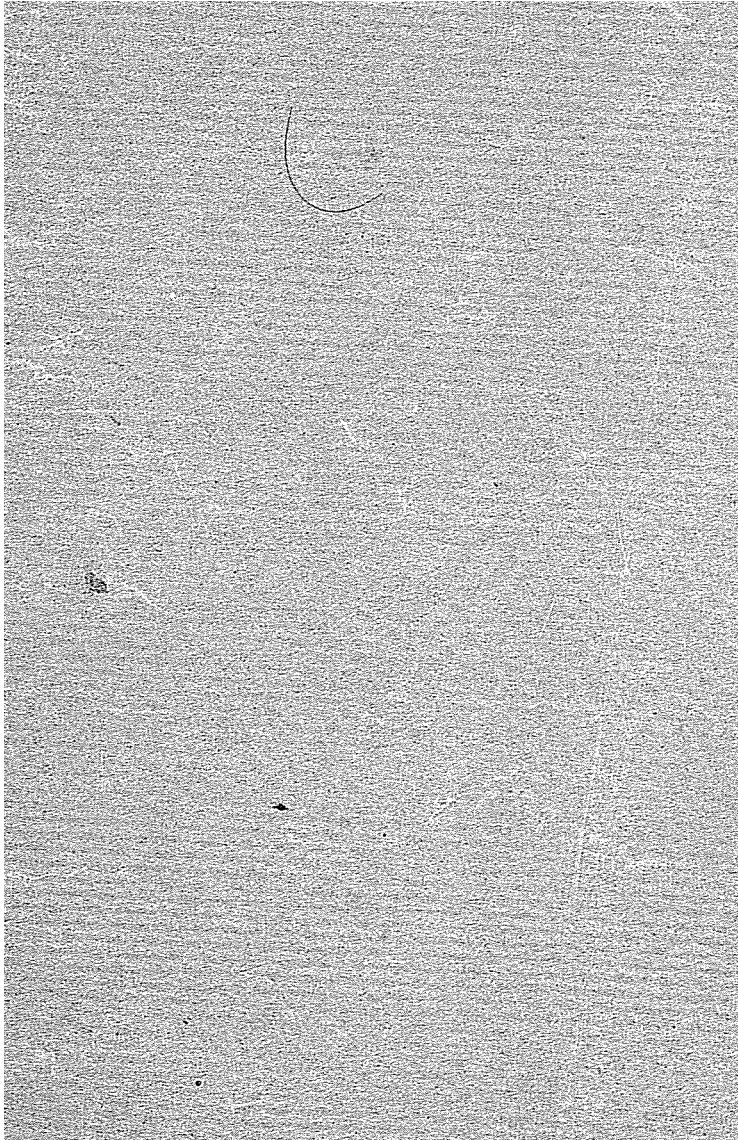
از

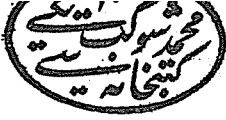
لطیف سروری

معارف نظارت جلیہ سنک ۳۱ کانون ثانی سنہ ۳۲۳ تاریخچو
و ۴۰۹ نومرولی رخصتنامہ سنی جائزہ

درمعات — اقدام مطبعہ سی

۱۳۲۶

1598

سرور اسلام

۱۱

نظیف سروری

معارف نظارت جلیہ سنک ۳۱ کانون ثانی سنہ ۳۲۳ تاریخ اور
و ۴۰۹ نومروں رخصتنامہ سنی جائزہ۔

برصغارت — انعام مطبعہ سی

۱۳۳۶

بلطفه تعالی سایه فیوضاتوایه حضرت
خلاقیناھیدہ منتشر اولان بعض آثار ناچیزانه منہ
علاوہ امہات کتب اسلامیہ یہ مراجعت
وخیلی تتبع وغیرتله (تربیہ اسلامیہ) عنوانیلہ
بورسالہ بی ده املا وحق ہمایون حضرت
ولی نعمت اعظمیدہ استجلاب دعوات خیر یہ
امنیہ مبرورہ سیلہ حاصلاتی دارالخیر عالی یہ
تبرع واهدا ایلدیم .

برك سبتت قطفه درو بسه

مہ کنر بیٹوا لھمیں دارد

جمعہ فی ۲۰ ذی الحجہ سنہ ۳۲۵

نظیف سروری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جناب رب العالمینہ حمد و ثنائی بی پایان و پیغمبر
ذیشانمز صاحب خلق عظیم اقدسین حضرت تبارینہ صلاہ
وسلام فرازان و آل و اصحاب کرمانہ زلال رضا و رحمت
الہی ہمیشہ فیض افشان اولسون آمین .

آدمی دارد صفات مشترک

صورتشہ حیوانہ ، معنایشہ ملک

لہم بصورت و صف حیوانی در دست

لہم بسیرت و صف انسانی در دست

حکمت بالغہ سبحانہ ایجابنجه انسان صفات مشترکہ
یعنی صورت حیوانیہ و معنای ملکیتہ ایلیہ مخلوق و موصوف
اولوب صفت صوریہ حیوانیہ سی یعنی جسم ظاہریسی ،
اعضا و جوارحی و بیوب ایجمسی و یوریوب کز مسی

کئی شیئر حیوانات سائرہ دہ دخی موجوددر . فقط لطافتی جہتہ فرشتہانہ اولان صفات مغویہ سی یعنی نفس ناطقہ و عقل و ادرا کی حیوانات سائرہ دہ بولنیوب یا لکز انسانہ مخصوصدر .

باذن الله الملك المنان سطح ارضه قدمهاده غربت اولان بی بشرک حیات صوریہ سی الجاسیلہ اکل و شرب و تلبس و کرم و سرددن تحفظ مثللو کونا کون احتیاجات ضروریہ سی اولدینی کی نفس ناطقہ و عقل و ادرا کی دلالت و سوائقیہ خیر و شر و نفع و ضرری ترجیح و تفریقہ مقدر و حظ و نقرتله متحسنس و نیک و بدن متاثر اولسی حسیلہ طریق معیشت و امر معاشرته یکدیگری بینده بعض کونا اختلافات و مشکلات تحدث ایتمکله بونک تألیف و تسویہ سی آروجه بر ضرورت تشکیل ایتمش و بناءً علیه اختلافات واقعہ نک بر طرف ایلمسی و اولاد آدمک بر بردن خشنود و آزاده نزاع بودند اوله بیلملری و معنای انسانیتہ لایق صورته یشامه لری ایچون هر کسک حقه راضی اولسی و نفسنه کریه و مضر کن شیئی دیکرینه یا پاماسی و نفس واحده دن مخلوق اولدینغی بالتفکر قیاس نفس ایله معامله و خرکته بولنمی قواعد اساسیة اخلاقیہ سی وضع ایلمشدر .

دیکھ کہ نوع انسانک خلقی اعتباریہ ایکی صفی
 وبوصفتلرک بشقہ بشقہ اجتیاجات و ضروریاتی اولوب
 جسم حیوانینک ما کولات و مشروبات ایله ، روح
 انسانینک غذای معنوی اولان فضائل اخلاقیہ ایله
 تغذیه و تربیه سی بالطبع لازم کلش و آنکچون ابوالبشر
 حضرت آدم علیه السلامه بعض اوامر و مناهی ایله برابر
 اصول معاشرت و تربیه انسانیه حقیقه صحف عشره
 احسان اولمشدر .

شیر و قنر و نانه و طعمست قوت تی

قوت بهانه لھم نور مور ، فوی حسن

من قبل الرحمن نبی آدمک تربیه و اصلاحی ایچون
 احسان بیوریلان صحف شریفه دن بشقہ اولوالعزم
 پیغمبران ذیشانہ شرفورود ایدن تورات ، زبور ، انجیل
 شریفه بروجه بالا انسانک شعار عبودیت و معنای
 انسانیتہ چسبان صورتده حقه عبادت و خلق ایله حسن
 استیناس و معاشرت ایدوب تحصیل رضای منان و استکمال
 سعادت دو جهان ایلسی فرمان بیورلشدر که کتب شریفه
 مذکورہ نیک بوکون موجود اولمان اصللرندن قطع انظر
 نسخ حاضره سینده بیله بو یولده خیلو نصایح حسنه

ومواعظ مؤثره مصادف انظار اولمقدمه در . مع ذلك
 ير يوزينه منتشر اولان اولاد آدمك وقتاً بعد وقت
 برچوق شعب واقسامه آيرلش اولملرى وبونجه اقوام ،
 اديان ، مذاهب مختلفه ميدانه كلهرك هر برينك كونا
 كون اختلافاتى رومون اولدينى حالده يالكز برتقطه ده
 يعنى اخلاقياتده متحد قالدقلى ظاهر در . نته كيم برى
 دنيانك بر كوشه سنده ، ديكرى او بر كوشه سنده بولان
 وينلرنده لسان ، مملكت ، جنس ، مليتجه نيجه فرق
 وتفاوتلر موجود اولان ايكي آدم يا خود ايكي قوم
 آره سنده متحداً و متقابلاً بالانجيلق منهى و مقدوح ،
 طوغريلق مبرور و ممدوح ، كذلك سرقت ، ممنوع ،
 استقامت مشكور و مشروع ، جانت معيوب ، شجاعت
 مستحسن و مرغوبدر . بوندن واضحاً اكلاشيليور كه
 رب العالمين بر اولدينى كې انسانك انسانلغى تكميل
 و دارينده صلاح و سعادتتى تحصيل ايدن فضائل اخلاقيه
 و اصول تربيه نكده اساسى بر در . خلاق و حيد جهان
 اشرف مخلوقاتندن اولان بنى آدمه ايكي وظيفه اصليه
 توديع و احسان بيور مشدر . افاده سابقه مزى توضيحاً
 تكرار ايدرز كه بوتك برى قوللرينك ذات اجل و اعلاى
 و بويته عبادت ديكرى افراد بشرك يكديكبرى حقوقه

رعایت و حسن معاشرتہ عمر ان عالمہ سعی و خدمت لرندن
عبارتدر .

یوقارودہ بیان اولندیفی اوزره صحف شریفہ سماویہ دہ
وتورات وزبور وانجیل شریفہ اولبابدہ خیلو احکام
واوامر و مناهی مبلغ ایسہدہ کتب مقدسہ سماویہ نک
افضلی وشرایع الہیہ نک جامع اکملی اولان قرآن
عظیم الشاندہ حقہ عبادت وخلق ایله استیناس و معاشرت
حقنہ منصوص اولان اوامر و مناهی واحکام عادلہ الہی
جہ سنک اکمل و آتم واجکمی اولوب انسانک سعادت
دارینہ نائلتینی بحق بادی ومن کل الوجوه انفع و هادیدر .
چونکہ جناب مولا حیب محترم بہمتاسی خام الانبیا ،
مصلح یکانہ خلق خدا پیغمبر قدسی شامز (صلیم)
افسدمز حضرت لرینی نظم مینندہ « خلق عظیم » وصف
کزین عال العالمیہ توصیف بیورمش وذات احسن الخلق
حضرت رسالتناہیلری دخی من قبل الرحمن مکارم اخلاقی
تتمیم ایچون بعث بیورلدقلرینی بیلدیرمش لردر . قرآن
کریمدہ واحادیث سنیہ نبیؐ علمیدہ اخلاق حسنہ حقنہ
جداً خردفزای اولی الالباب و سزای تحمیدات یحساب
نیجہ اوامر جلیلہ و وصایای جمیلہ منصوص و مصرح
اولوب فوجبات شریفہ و مقتضیات منیفہ سی ایله تخلق

و عمل اولنديني خالده جناب خدای متعالک رضای
 قدسی صمدانیسی و فخر کائنات علیه اجل التحیات
 اِفْدِمْزْکْ خَشْنودی جناب نبوتیناهیسی تحصیل قلبه رِقْ
 دنیوی و اخروی احسان و الطاف سماویہ یه اقتران میسر
 اوله جنی و معاذالله تعالی خلاقی تقدیرنده دارینده عذاب
 و عقاب چکیه چکی محققدر . سرتاسر حقیقت مطلقه
 و حکمت ناطقه اولان احکام اسلامیه موجبجه عباداللهک
 ذات و صفات حقدن صکره حق ذاتی طامیلری و حقوق
 یکدیگره مراعات ایملری مأمورهدر . مولای متعالک
 ذات اجل و اعلاسنه عبادتده عجزه عبادینک حسب البشریه
 وقوع بوله حق خطا و نقصانلری محض لطف و کرم
 ربانیسیله عفو و غفران بیوره جنی احسن مأمول و مجزوم
 ایسه ده عبادک بر لرلیاه اولان حقوق و معاملاتده خطا
 و تقصیرلری وقوعنده احدهما آخردن بالذات مسئول
 و نائل عفو اولملری بیلرنده استیلال حقوقه منوط
 و مرهون بولنیور . بونکله برابر اسلامیتده باطن و ظاهرک
 سلامت و طهارتی امر اولنیور . سلامت باطن سلامت
 نیت و حسن نیت دیمک اولوب انسانک قلبنده کتولک
 حسی اولمامسی دیمکدر . پیغمبر ذیشانمز افندیمز حضر تباری
 مؤمنک حسن نیتی حسن عملندن خیرلیدر بیور بیورلر .

بنی نوعدن بر کیمسه حقنده خیرلی برشی دوشومک
 عندالله موجب اجر و ثواب اولیور. اعمال و افعاله چرک
 زیا تعارضی ملحوظ اولدینی جالده حسن آمال و نیاتک
 شائبه ریادن عاری ایدوکی بیان بیوریللیور. ظاهرک سلامت
 و طهارتنه ککنجه بوده شریعت اسلامیده امر اولدینی
 وجهه حقه عبادت و حقوق خلقه رعایت و خلافیدن
 مجانبت ایله حاصل و بزوجه مبسوط سلامت باطن و ظاهره
 مظهر اولان جناب رب العالمینک لطف و عنایت لم یزلیسنه
 نائلدر. انسان ابنای نوعی حقنده بو وجه ایله حسن
 نیت و حسن معامله و حرکتله مأمور اولدینی کبی کافه
 مخلوقات حقنده ده حق و انصاف اوزرینه مؤسس بر فکر
 صحیح سالم اتخاذیله مکلفدر. لطف محض السبی اوله رق
 کندینه رام اولان واکلی حلال و مباح قلنان حیوانات
 حقنده رفق ایله معامله ایدوب کرک ذبح واکلرنده اذا
 و افراط ایتمامک کرک بالذات رکوب و تحمیل انقالده
 حیوانک طاقتی ملاحظه دن دور طومیه رق عدالت ایتمک
 وظیفه سیله موظفدر. شریعت عادلہ اسلامیده بین الناس
 منافرت و خصومت ممنوعدر. کیمسه کیمسه نک شخصنه
 و حقوق و علائق ذاتیه سنه طوقونه من. حتی فکرآ بیله
 یریزی حقنده سوء تفکر و نیتده بولنه من. کندی حقنده

وقوعی ایستمدیکی و محظوظ اولدیغی بر قول و فعلک بشقه لری حقنده ایقاعنی تصور جائز دکلدیر . هر قول و فعل و عملنده احکام شریعت جلیله یه توسل و تمسک ایله صراط مستقیم حقنده بولمق و بو وجهله محاسن و مکارم اخلاقیه یی بحق جائز انسان اولمق کرکدر . بناءً علیه انسانک اول امرده دیندار اولسی لازمدر . فضائل اخلاقیه نك اس الاساسی و سرنامه پرتو افزاسی دیانتدر . دین و اخلاق توأمدر . دیندار اولان ذات اخلاق فاضله ایله موصوف و مزیندر . متدین اولمان کیمسه اخلاق حسنه دن محرومدر ، عالم انسانیت ایچون بر عضو مسمومدر . چونکه قلبی سرنامه حکم جلیله اخلاقیه اولان مخافة اللهدن خالیدر . بالطبع ابنای نوعنه دضرتدن متوقی اوله مز . دین حقی طائیمان ، حقدن قورقیان ، خالق عظیم و رازق کریمنی بیلوب حمدوشکر ایمان کیمسه البته حقوق خلقی طائیماز ، قدر انسانیته رعایت ایتمز . کندی حظ و هوای نفسانیسندن غیری مقصد تعقیب ایتمز . دین اولاد آدمی کامیین ایدر . شهره دیانت موصل کلزار سعادتدر . بشرک بادی سلامتی دیندر . شیرازه انتظام جهان او جبل متیندر . انوار دیانتله منور اولان قلبلرک حسیاتی فرشتهانه در . مرد دیانت شعار جناب

حقکِ علم و سميع و بصير اولديغنی ملاحظه و اعتبار
ایله اقوال و افعال و حرکاتی تهذیب و تعدیل ایلر.

از بی آنه کفت هوه ضرور اعلمیم
تا ایندیریسی فساری نو زبیم

مرد معتقد حصول نعمتله حال یسر و سرورنده
خالق عظیم الشاننه حامد و شاکر و هتکام عسرو محنتده
امید لطف کرم ربانی ایله متسلی و صابر اولور. اکابر علمای
اسلامیه نیک بیان بیوردقلری اوزره متدین اولان کیمسه نیک
کذب، نیمه، سرقت، رد فقیر، کسر قلب مثللو احوال
سیئه به اجتناساری ملاحظه اولانه ماز. زیرا کافه اعمال
و افعالنی حق تعالینک بیلدیجی و کوزیجی اولدیغنه و حسنات
مقابلنده قات قات احسان و عنایات و سیئات ایچون
عذاب و عقاب ایله مجازات بیوره جغنه اینامش و کسب
یقین ایتمشدر. بو آدمدن ایولکدن بشقه برشی بکلنه من.

ای برادر عابد دیندار باسه
هشتم بیدر برکشاهشمار باسه
نعمت دین شمر نصیب رزق نو
قدر آنه نعمت برانه ابرار باسه

فی الحقیقہ دیانت من الازل نصیبه روح اولمش بر نعمت کراقیمتدر.

الجای هوای نفسانی ایله فریفته دام شیطانی اولوب روح قدسیت سمیری اونعمت جلیله ازلیه دن هجران ومحرومیته اوغرا تمق نه بلاددر.

علو قدرت و سمو حکمت ربانیه سیله انجال آدمی هشت خاکدن عالم وجوده کتوروب نعمت بی بهای روح ایله تکریم واعزاز و حد و حسابیه کلز الطاف جلیلیه مظهریتله مسعود و ممتاز بیورمش اولان واجب تعالی و تقدس حضرتلرینه طاعت و عبادت و همیشه عرض شکران و محمدمثللو وظائف مقدسه عبودیتی جامع بولنان فضل مبین دیانتدن بی نصیب اولان بد بختانه صفت فاخره انسانیتهک اسنادی غیر جا زدر.

علی الخصوص کندی خالق متعال و رزاق ذوالجلالانک صراط کزین طاعات و عبودیتنده بولنمیان یعنی نصیبه قدسیه دیانتدن بهره مند اوله میانلرک انبای نوعه قارشو هیچ بروجله خیر و حسنائی اوله میه جتی و حتی داعی شرور و مضرات اوله جتی امر بارزدر . بناءً علی ذلك جناب مالک الملکک رضای اقدس ربوبیتی تحصیله سعی و اعتنا و احکام شریعت مطهره موجبجه اوزرینه ترتب

ایدن وظائف عبودیتی حسن ایفا ایتمک و بوسایه ده سعادت
دارینه نائل اولمق و هر حال و کارده احراز نیکنام ایتمک
ایستیانلرک متدین و متقی اولملری لابددر .
فازمن ظفر بالدين

بارکاه قدسیت پناه خلافت معظمه یه

صداقت و مطاوعت

بیمه تعالی هادی صراط حق ، بادی نجات خلق
اولان دیانت جلیله اسلامیہ موجبنجه ظل ظلیل ملک العلام ،
خليفة جناب سید الانام افندی عز حضر تیرینه اتقیاد و مطاوعت
فرائض سنیه دینیه دن اولوب حضرت مولای متعال
قرآن کریمنده « اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم »
بیور مشدر .

حضرت مالک الملک حکمت سماویه و اراده ازلیه سی
اوزره اهل اسلامک الی قیام الساعه بر مرجع علوی و مرکز
قدسی قوی یه ارتباط دائمی لازم کلوب هر فرد مسلمک
اوه مقام مبارک و عالی یه التجاسی و جیه دن اولغله هیئت

اجتماعیۂ اسلامیہ پر مقتضای حکمت بالغہ صمدانیہ امام المؤمنین و خلیفۂ رسول امین افندیمر حضرت تریبک خاکسار علیای ملوکانہ لرینہ رابطۂ باسطۂ دیانتہ بندہ و تابع اولمشردر. کتاب مبین الہی مقتضای عالیسنجہ بو تابعیت و مربوطیت اولقدر محکم و مسلمدرکہ اہل توحید و ایمانک کرک دار دنیاہ عائد امور و معاملاتہ کرک عالم آخرتہ متعلق طاعات و عباداتہ مقام مقدس خلاقک امر و رأی قدسیسنہ احتیاجلری درکار و نتہ کیم تفصیلاتی کتب شریفہ دینہدہ نقشطراز اعزاز ایدوکی آشکاردر. ذات خلافتہمات افندیمر حضرتلری اساس مضمون الاندراس اسلامک حارسی و حامیسی و امت مسعودۂ محمدیہ نک مقتدای عالیسی اولوب احکام جلیلۂ شرعیہ نک محافظہ و تنفیذ و اقامہسی من عنداللہ یدویدہایونلرینہ مودوع و عامۂ اہل اسلام سایۂ سماپایۂ یزدانیدہ مستظل و مجموعدر .

فخر کائنات علیہ اجمل الصلاۃ افندیمر حضرت تریبک احادیث نبویہ لرندہ خلیفۂ اعظم اسلامہ اطاعت و انقیادک جناب باری تعالیٰ یہ و رسول اکرمہ اطاعت و انقیاد دیمک اولدینی تصریح و دعای خیر ملوکانہ لری سبب غفران اولہ جنفی تبشیر بیوراشددر . سلطان المسلمین ظل

رب العالمیندر. هر کیم آکا اطاعت ایدر ایسه حقه الی
اکا اکرام بیورر .

هر کیم اهانت ایلز ایسه حق جل و علا آکا غضب
و عقوبت ایدر. اسلام ایله سلطان المسلمین توأمدن . اسلام
اساسی دیندر. سلطان مسلمین آنک حافظ و حارسیدر.
اکا خیانت ایدن ضلالتدمقالیر و آکا صداقت و حسن
خدمت ایدن هدایت و سعادتته نائل اولور . مال و مفاد
حکمت نهادی اولیایده کی احادیث شریفه نبویه دن مأخوذ
و مستنبط اولغله فرمان الہی و امر و بیان جناب نبوتناهی
مقتضیات عالیہ سی اوزره مقام قدسیت اتسام خلافت
کبرایه عرض تعظیم و مطاوعت و ذائما رضای علیای
ملوکانه لرینی تحصیله جهد و غیرت و دعای خیر خلافتناهی لرینی
ترتیل و تلاوتله دنیوی و اخروی احراز فیض و رفعت
اقدام و وظائف عبودیت و نشانه بهترین حسن خلق و سیرتدر .

از یمین عرشه امین میکنم روح الامین

چو ره دعای پادشاه ملک و ملت میکنم

اولادك پدر و مادر و معلمنه قارشو وظيفه لری

اسلامیتده پدر . و مادر و استاده قارشو اظهار کمال محبت و عرض کالای مطاوعت و حرمت امر اولمشدر . جناب مولای متعال قرآن کریمنده متعدد مواضعده اولادک والدیننه محبت و حسن معامله و مطاوعتقی مؤ کداً فرمان بیورمشدر . حتی بر آیت کریمه ده « الله تعالی به عبادت ایدک شریک ایتیک والد و والده کزه احسان ایلک » بیوریاه رق پدر و مادره محبت و مطاوعتک ذات اجل اعلاى احدیته عبادت و شریکین مجانبیت مرتبه سننده اهم و الزم اولدیغنی بیلدیرلشددر . تفاسیر شریفه ده « ولو سزه کزیه کلان بر شیتی کورر و مضطر اولورسه کزده آنا و بابا کزه اک ادنا بر کله نا خشنودی اولان « اف » ایه بیه مقابله ده بولمیکز . دائماً قول این سویلکیز . اطاعت ایدیکیز حقلرنده دعای رحمت تلاوت ایلکیز . یارب بونلر زه حال صغر مزده شفقت و تربیه و صلاح مزه غیرت ایلدک لری کبی سنده راحینه وعد جلیک اولان رحمت و احسان ایه آنلری مسرور بیور دیه خیر دعاده بولنکیز ، والدینکزه شکر ایتلیسکیز ، والده کز سزی حال ضعف اشمالی

وزحمت مضاعفہ حالیہ نیچہ مدت قارئندہ طاشیدی
بعده نیچہ آلام واذا چکەرک طوغوردی، سودیله بسلیدی
بونلری تفکر وکندیلرینه تشکر ایلیسکز، حقوق
والدیندن طولایی روز عظیم حسابده سزی محاسبه ایدرم»
دیو فرمان قدسیت عنوان الہی شرفوارد بولندی
تفصیل اولئیور .

اب مشفق مؤمنین جناب رسول امین افندمن
حضرتلری « رضای کبریانک تحصیل رضای والدینک
تحصیلنه متوقفدر، جنت تحت اقدام امہاتہدر معاذالله
عاقوالدین مستحق نار جحیمدر، باروالدین واصل نعم
کزار نعیمدر، عاقوالدین بوی دلجوی بہشتی بعد اطولدن
بیله استنہام ایدہمن، پدر ومادرینکالتی، یوزینی خالصاً
مع الاحترام تقییل ایندن کسہیہ نارجهنم تأثیر ایتمز، آنک
تلیم وتقییل خالصانہسی آتش دوزخہ حجاب اولور،
والدکزه اطاعت وتعظیم ووالده کزه حسن خدمت وتکریم
ایدیکز، والدینک دعای جناب نبی کیدر، انکسار
خاطر ایله بددعالرندن زیادہ حذر ایلیکز» بیورمشلردر .
کذلک کندوستدن اخذ وتحصیل علم ومعرفت قلان استاد
ومعلمہ پدر ومادر قدر بلکه آنلردن زیادہ مراعات
وتکریمات اولمنی وهرخالده حق استادک کوزہ تیللمسی

توصیہ ایڈلش و مبارک فم درر نشار حضرت نبویدن
مدرس و معلم حقندہ « خیرالاباء » تلقیب بدیع و تغلیب
بلیغی شرفصادر اوله رق اوز پدرلردن زیاده آنلرک لازم-
الرعايه اولندیغی تنییه قلمشدر .

باذن خدا بزه تعلیم علم و عرفان ایدن معلمک روح
مثابه سنده اولان انوار معرفتی ایصال و القا و بوجہله
قدر و شرفزوی اعلا ایله یکی ملاحظه اولنه رق اشبو نعمت
جهان قیمتک شکرینی ادا و همیشه حقلرنده خیر دعا
و کایلیق و جیبہ حرمت و تعظیمی ایفا و جاأبدن و معاذالله
تعالی آنلرک کسر قلوب نظیفه لری مصأبدن اولغله کرک
ابوین و کرک استاد و معلمین حقلرنده قرآن عظیم الشان
وامر جلیل نبی ذیشان موجباتجه معاملہ و حرکت
قلوب عندالله و عندرسول الله و عندالناس مأجور و مشکور
وایکی جهانده مسعود و مسرور اولغله چالیشمیلدر .

صدر اسلامده بر آدمک قسطاس خلق و سیرتی پدر
و مادری و استادی حقندہ کی معاملاتی ایدی . شبان
اسلامدن برینک حین تأهل و ازدواجنده ارکک و قر
طرفدن تذکیه و تحقیق خلق و سیرتنه شروع اولنوب
مطلوب اولان بر طاقم اوصاف مردی و حماسته برابر
باشلوجه والدینی و معلمی جانلرندن نائل رضا و خشنودی

اولوب اولديني وانلره محبت و مطاوعتي نه مرتبه ده
بولديني صوريلور و خصائل مسروده مرغوبه بي خائز
اولديني آكلاشلقده اوكنجك ابو آدم اولديغنه حكيم ايله
امر مسنون نكاح اجرا قانوردى . ديمك اوليوركه آبا
وامهاته محب و مطيع اولق فضيلتي معيار خصائل كريمه
وسرنامه فضائل انسانيه در تهكيم « والدينه خيرى
اوليانك كمسيه خيرى اولماز » ضرب مثل حكيمانه سى
بو اساسه مبتيدر .

پدر و مادريه سونه انسانه
مقك احسانه اولور نايابه
هوه استاد و والديني كوزت
اولديم و برساك مظهر احسانه

پدر و مادرك اولاد و اقربايه قارشو وظيفه لرى

پدر و مادرك و اكابر عائله نك اولاد و اقربايه قارشو
وظيفه لرى بيوك كتابلر طولديره جق قدر چوقدر . بو
رسالده وظائف مذكوره نك جمله سنى بيان ايده جك
دكلز . يالكنز اساس و قواعد مهمه سندن بحث ايده جكنز .

جناب رب العالمين. مهدجهانی سلسلهٔ آباء و اولاد ايله
 تزيين و آبادو بنی بشری حب ثمرهٔ فواد ايله خدمت ادامهٔ
 نسله اعداد بيورمش و المنة لله تعالى بو لطف حکيم لم بزلی
 عيال بنی آدمک بادیء دوام تناسلی اولمشدر.

قلب ابوینده نور محبت اولادک لمعانی ميسر و حس
 رحم و شفقت جلوه کر اولسه ایدی عجز تام ايله قدمهادهٔ
 عالم اولان اطفال يکروزهٔ بشر طوعيله برابر اقول ايدر
 و طوغدقلری کي هدر اولوب کيدر ایدی. بالذات کسب
 و تحصيله مقتدر اولنجه يه قدر آنلرک باقيلوب بسئلسمی
 نه مرتبه دشوار و عاداتا تحملکداز برابر ایدوکی تفکر
 اولندقده او وظيفه نك، سوه ايفاسی چون حضرت لم يلد
 ولم يولدک افئدهٔ ناسه بخش احسان بيوردينی حس محبت
 و شفقتک بيوککي و فوائد لا تحصای اجتماعیه سی نظاهر
 ايدر. ائمهٔ کرام و اکابر علمای اسلام بابالره اولادی حقنده
 يرفکر و يرمک ایچون ماضی يه ارجاع نظرله آباء اسلافی
 و کندي عجز طفولیتلری حائده حمایهٔ پدر و آغوش
 مادرده کچيردکلری حیاتی تصور و بوکونکی حاللرينه
 باذن الله تعالى آنلرک سبب اولدقلرینی تحظر ایتلرینی تنبيه
 ايدرلر و بعده استقباله توجهله بر مقتضای قانون لا يتغير
 ار و کيچ کنديلرینک دخی کدر ایلوب يرلرينه چوجقلرينک

قائم اولہ جقلربنی تأمل و آکا کورہ حسن تدبیر و تربیہ بہ
 توسل ایتلمربنی توصیہ ایلرلر ایدی کہ اساساً جناب خدای
 جهان آفرینک اوامر قدسیہ ارجمانہ سنہ و سیدالائم
 پیغمبر معظمز افندمز حضرتلربنک احادیث سنیہ
 حضرت خکیمانہ لرینہ مستند اولان بیانات و تسیہات
 مسرودہ نک سعادت عیال آدمی تنظیم ایچون نہ بیوک
 بردرس حکمت اولدینبی باہردر. فقط کتاب حکیم مطلقہ
 اولادہ محبتک و جہی مقید اولوب محبت صوریہ مقبول
 و مرضی دکلدر. فی الحقیقہ ابوبینک اوغلنہ، قرینہ محبتی
 اوپوب او قشامق کی صوری شیلرلہ تعبیر و تحسین
 اولنہ ماز. حتی بو یولده قوری سوکیدن ضرر کوریلور.
 رسول رب رؤف افندمز حضرتلری ولد جنت شکوفہ.
 لرندن بر شکوفہ بیوردقلری جہتلہ آنی استشمامدہ ادب،
 و جناب خالقہ حمد و ثنا کر کدر. قدمہادہ دارجهان اولان
 چوجنک ایلک آشنای جانی و حامی طبعیسی پدر و مادریدر
 معصومجغزک ایلک کوردیکی و طانیڈینی انسان آنلردر.
 نوزادک خیر و شری والدینتہ عانددر. تغذیہ و تربیہ سی آنلرک
 عہدہ حمیت و شفقتلربنہ مودوع الکمہم بروظیفہدر. آنا
 و بابا طفل معصومک صحت و سلامت مادیہ و معنویہ سنہ
 خادمدرلر. بدن ضعیفی تأثیر کرم و سرددن و تعارض

امراض و درددن صیانت و حسن تغذیسنه صرف تقدیثه
 همتله ماده ایو یتشمسنه و كذلك صفوت باطنه سنی سرایت
 سوء اخلاقدن محافظه و انوار محاسن خلقیه و عملیه ایله
 کایلیق بنویر و تربیه ایدوب ایو آدم اولسنه غیرت ایدرلر.
 یوقسه قوری سوزله اولاد سه ویلز. دین مین اسلامک
 امری پدر و مادرك اولادنی بروجه مبسوط حمایه و حسن
 تعلیم و تربیه ایتمی مرکزنده اولوب جناب حق قرآن
 کریمنده نفسکزی و اهل، اولاد و عیالکزی ناردن.
 صیانت ایدیکز بیوزمشدر. نار آخرتدن وقایه احکام
 شریعت غرایه تمسک و رعایه ایله میسر اولور. اوچالدهده.
 آتش محن دنیادن خلاص طبعیدر. چونکه احکام دین
 مین نوع انسانک دو جهاننده سلامت و سعادت کافیدر.
 ذات اشرف حضرت نبوی متعدد احادیث شریفه لرنده
 «ابوینک اولادی اوزرنده حقوقی واردر، اولاد ابوینه
 ودیعهدر، ودیعۀ ربانی اولان اولادک حسن تربیه لرینه
 وصحت و عافیت وجودیه لرینه و سوء اخلاقدن محافظه لرینه
 باقتق وظیفهدر، باقلمازسه کناه اولور» بیورمشلردر کتب
 شریفۀ اسلامیده مسطور اولدینی اوزره علم و دین و دنیایی
 چوجقلره تعلیم ایتمک و یا ایتدیرمک یدرلرک اوزرینه مرتب
 حقدر. بو حقتک عدم ایفاسی روز آخرتده محاسبه و عقابی

موجب اولور. ادب آموز جهان، اب مشفق اهل ایمان
 پیغمبر مزافدمز حضرتلری « ولدینی حسن تربیه وتادیب
 ایدن والد خیر لیدر . آنک بو عملی تصدقدن زیاده اجر
 ومثوباتی بادیدر . خیرلی اولاد پدری اولانلر بعدالوفات
 ولدلرینک اعمال صالحه سندن حصه یابدلرلر » بیورمشلردر.
 کتب شریفه فقهیه ده ابوینه توجه ایدن حقوق اولاد
 بروه تفصیل بسط وایراد اولمش، حق ولایت، حق
 انفاق، حق حضانه، حق رضاع، حق صیانت اموال
 عنوانلریله کرچکدن عقلره حیرت ویره جک درجه ده
 برقت ومکملیت تامه بی حائز فصللرده ابوینک وظائفی
 تعیین و بیان قلنه رقی عائله بشرک اسباب سعادتیه تمیه
 وتأمین ایدلشدر. ایمدی احکام مذکورمه یه توفیقاً اولادک
 صیانت وتعلیم وتربیتی متحتم ذمت ابوت وامیت اولمغه
 قلبنده بحق اولاد محبتی اولانلر کندولرینه ودیعه الهی
 بولنان چوجقلرینک اول امرده محافظه صحت وعافیتلریله
 برابر دین مینک اوامر ومنساهیستی ثانیاً علوم معارف
 وصنایع نافعیهی ثالثاً آداب معاشرت اسلامییهی آنلره
 تعلیم وتفهمه بذل جهد واقدام وبو وجهله ایکی دنیاده
 کسب مسعدت واحراز نیکنام ایتملدرلر . فرقان عظیم -
 البرهان الهمیده نیجه آیات کریمه ده آباء اطفال و اولیای

صغارك عهدہ لرینہ واجب اولان حقوق مهمہ بیان
بیورلمش ازجمله حقوق صغارك وخصوصا حقوق ایتمك
كیال اهتمام ایله صیانت و محافظه سی مؤكدا امر اولتوب
معاذالله صغار و ایتمك حقوقه عدم رعایت و اموالندن
ولودره مقداری اضاعه و اخذه جرأت اولنور و حقلرنده
جور و جفا قننورسه روز آخرتده جناب قادر ذوالجلالک
متجاوز حق و کاسر قلب حقنده اک شدتلی عذاب ایله
مجازات بیوره جنی منصوص بولنمشدر. اکر صغار و ایتم
ایو باقیلور، حقوق و ماللری تماماً محافظه اولنور ایسه
اشبو عمل خیر و صالحك اعمال صالحه سائرہ دن زیاده
عندالله مقبول و مرد صیانتکار و امانتشارك نائل احسن
مأمول اوله جنی تبشیر قننمشدر. حییب خدا شفیع روز
جزا (صلعم) اقدمز حضر تلزینك اجادیت شریفه لرنده
« کوچکلریمزه مرحمت و بیوکلریمزه رعایت ایتمیان بزدن
دکلدر، هر کیم بریتیمی سوهر، اوقشار، صیانت ایدرایسه
جناب رب العالمین آنی دارینده مکرم و کامیین بیورر.
دروننده تطیب و اکرام اولنمش بریتیم بولنان خانه جناب
رب الیتك غندنده احب بیوتدر. بریتیمی لوجه الله ارنندن
اوپوب قوقلایان روایح جانفزای جنانی استشمام ایدر »
تبشیرات جلیله سی شرفوارددر. هله حسن تعلم و تعلمه

و علمك علو و شان و قدرينه دائر و ارد اولان تبليغات
 بليغه و آثار سنيه حد و احصادن بيرون اولوب برچو جغه
 دين و دنيا سنه عائد علوم و معارفدن ولو بر كنه و بر جمله
 او كره تن كسه نك عندالله نجه مكافاة جليله يه نائل يو -
 ريله جنى و ماله بخلدن زياده علمده و تعليم و تدريسده
 بخلك فضيح و مذموم اولدينى و اطفالك تعليم و تربيه لرى
 و جائيدن بولندينى بسط و بيان اولتمقده در. انسان كندى اينا
 و بناتنه بوجه بسط حمايت و صيانت و رحم و شفقتله
 مأمور اولدينى كى اقربا و متعلقاتنه دخى محبت و شفقت
 و نصرتله مأموردر. كتاب مجيد صمداننده صله ارحام امر
 اولندينى مثللو صاحب رسالت و معدن علم و حلم و حكمت
 افندمز حضرت لرى دخى وصل ارحام ايچون بعث اولندم
 بيور بيور لر. صله رحمك معناسى اقربا و تعلقاتنى فراموش
 ايتيموب تفقد و زيارت و الدن كلديكى مرتبه نصرت
 و معاونتدر. صله رحم سبيله انسانك عمرى و مالى بركت
 بولور. قاطع رحم اولان كشى كلز اژ نعيمدن بعيد اولور
 بوى عنبرين رضوانى قوقلايه من مال منيفه سنده احاديث
 شريفه حضرت مصطفوى مرويدر.

بهجت الاخلاقده مسطور اولدينى اوزره جناب ايزد
 تعال انبياي عظامدن حضرت موسى عليه السلامه اقرباى

نبوتناہیلرینہ ایلیک ایتمسی فرمان بیوروب نبی مشارالمیدہ
 نہ کونا یاپیلورسہ موافق رضای منان اولہ جغنی استیدان
 ایدنجہ اقربادن غائب اولنلرہ سلام ودعا وحاضر اولانلرہ
 صلہ رحم و عطا واصحاب یسار واقتداردن بولنانلرہ رعایت
 وثناً ایدلسی حقندہ خطاب عزت شرفیرای ورود
 اولمشدر. صلہ رحمک علو قیمتنی کوسترن دیگر برحدیث
 شریفده (رحمک عرش عظمتیناہ صمدانیدہ معلق طوروب
 الہی نبی وصل ایدنی وصل ایت و قطع ایدہ نبی قطع بیور)
 دیو نیازده بولندیغی بیان بیورلمشدرکہ اولبادہ بشقہ
 سوز ایرادینہ حاجت براقاز. مہر منیر رسالت افندمن
 حضرتلرینک امت محمدیہ لرینہ «سزک خیر لیکنر اہل
 وعیانہ خیرلی اولاندر» بیوردقلری معلوم اولوب
 انیسانک اہل وعیانہ خیری ایسہ آنلرک تطیب قلوبنہ
 بذل مساعی ایلہ برابر صلہ رحم وظیفہ مددوحسنی ایفا
 والدن کلدیکی قدر ذوالقربایہ معاونت و عطا وتحصیل
 علم و عرفان ایلرینہ اعتنا ایلہ در. ادنا ملاحظہ ایلہ شوخال
 وعملک عالم انسانیتہ طوغریدن طوغری بہ خیر ومنفعت
 دیمک اولدیغی و دین مبین اسلامک بومثللو قواعد متینہ
 ایلہ مدنیت عالمی تشکیل ایلدیکی آکلاشیلیر. الحمد لله علی
 دین الاسلام .

قومشولق حقی

قومشوو و قومشولق حقی نظر اسلامده اهمیت عظیمه یی حائزدر . سورۀ جلیلهٔ نسا ده بشنجی جزء شریفده اقربادن و اقربانک غیرى قومشولوره رفق و مرحمت و ازادهٔ خیر و دفع ضرر لرینه خدمت و معاونتاه معاملهٔ جمیله امر اولدینی کبی فخر رسالت پیامبر قدسی سیرتمز افندمز حضرتلری یوم قیامتده اک اول محاسبه و محاکمه اولنه جق ایکی قومشودر، داردن اول جار لازمدر یعنی اسکان و اقامت ایچون انسانه مطلقا خانه و مسکن الزم اولدینی حالده آندن اول ایو قومشونک الزمیتی بیان بیوریلیر که مرتبهٔ قدر و قیمت جاری مبلغ و موصحدر . جار مسلم ذو رحم ، جار مسلم ، جار مشرک اوچ درجه اعتباریله صاحب حقوقدر . هریری حسن معاشرت و عندالاقضا یکدیگره معاونت، ولو ادنا مرتبه اولسون اذا و نا خشنودیدن مجانیت ایله مکلف و مسئولدر . بیورمشلردر . قرآن کریم صمدانیده سورۀ «ماعون» ده قونو و قومشو و سائر نک بر بردن عاریت اوله رق بعض اثاث ولوازم بیتیه طلب ایلدکلرنده ویرملری و طلب واقعی رد ایله ویرمینلرک دوچار عذاب اوله جقلری منصو صدر .

جناب ارحم الراحمين كسه نك كسه بي رنجيده ايتام سني
 و حقوق يكديكره تجاوز و تخطي ايلاملرني فرمان
 بيورمش و بو فرمان مين السي به توسل و انقياد ايدنلرك
 مظهر احسان و غفران و خلافتنده حركت ايلانلرك دوچار
 عقاب و خسران اوله جقلرني مؤكداً بيان ايله و ظائف
 مدوحه مدينه بي بيلدير مشلردر كه قومشولق حقنك
 بوميانده حائر اولديغي فضل و رجحان مستغني اتياندر .
 ممالك اسلاميه ده ايكي قومشو يكديكرينك مهر بانيدر .
 مسكن ملاصقلرينك نكه بانيدر . شرعاً قومشوقومشوسندن
 صوريلور ، تذكیه اولنور . قومشو قومشويه خير دعا
 و اعطای سلام و استفسار خاطره اهتمام ايدزلر . جار ملاصق
 يار قريب و صادق عد اولنور . شايد بر ايكي كون تصادف
 اولتماز و خانه سندن چيقديني كورلنزايسه يوقلانيلور .
 خسته ايسه عياده قنور . قومشونك خسته لكي هنكامنده
 معاونته شتاب لازمه دن اولوب على الخصوص كنديسندن
 بشقه خانه سنه باقه جق كسه سي يوقسه حاجته ياردم
 ايديلور . بين الجيران بغض و منافرت كلياً مذموم و ممنوعدر .
 احدهما آخرك سرور و كدرينه اشتراك وظيفه دندر . اولور
 اولماز خطا و نقصانلرينه باقلماز . خوش كوزيلور . هله
 قومشونك عيوبني استطلاع بوسبتون منافي اخلاق

اسلامیہ در. قومشونک خانہ سنہ کتیردیگی اشیا وارزاقہ نظر ایتماک، علی الخصوص جار ملاصق و مقابلک خانہ سی حریمہ باقامق، معاذاللہ تعالیٰ سوء نظرده بولنامق، رخصتی اولقسزین خانہ سنہ و باغچه سنہ کیرمک، عندالاقضا اموال یکدیگیری صیانت ایلمک، جنازه سنده حاضر بولتمق، لدی الحاجه مشکلی اسعاف و آسان قیلمق، صیان واطفالنه معاملہ جمیلہ دلنوازی کوسترمک، بعضاً هدایای مناسبہ ویرمک حقوق مشروعہ و آداب لطفہ مجاورتندر . اولبابده کی اوامر سنیه حضرت سیدالبشری تبلیغاً چهاریار کزین و اصحاب علویت قرین و ائمه دین مین افدیلمیز حضراتی جانبرندن نیجه و صایای حسنه وارد اولمشدر . حقوق جاری بروجہ مبسوط کوزہ توب معاملات جمیلہ ایله یکدیگریه معاون و مظاهر اولانلر حقنده دنیوی و اخروی انواع مکافاة تبشیر او اندینی و آتیده مندرج بیت لطفده بیان بیورلدینی اوزره جار فقیره معاونت ایدن کمسه نک کلزار جانده حضرت شفیع روز جزایه قومشولق شرف عظیمه نائل اوله جنی ملاحظه قلنهرق آکا کوزہ حرکت و اکتساب فیض مسعدت کر کدر .

دستگیری کر کنی همسایه درویشرا

با یامر درمنازه همسایه بنی خویشرا

ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا افندمن
یرکون سیدالائم (صلعم) فخر عالم افندمن حضرت لرنندن
هانکی قومشویہ دها اول معاونت اولنمیسی لازم اولدیغنی
سؤال بیورملریله اک قریب وملاصق قومشودن بدأ ایله
بین الجیران یکدیکره مودت و معاونت و خاطر نوازی
بورعایت ایلمسی فرمان مکارم بیانیی تلقی ایلمشدردر.

حقوق و آداب زوجین

بحکمة الله الحکیم اړکک وقادین، زوج و زوجه کاشانه
عالمک باعث تأسس و تشکلی و نوع بنی آدمک وسیله
ذریت و تناسلی اولمشدر. ابنای بشرک سعادت حالی بوایکی
اصلک حسن ائتلاف و امتزاجیله حاصل اولوب آنکچون
جناب آفریننده خلق جهان نظم میننده ذکور و انانک
نفس واحده دن مخلوق اولدق لرنی بیله رک مودت اوزره
یشاملرنی و قطع ارحامدن صاقملرنی و حسن خلق
وقول کریم ولین ایله معاشرت ایملرنی فرمان بیورمشدر.
سوره کریمه نسا ده و سوره منوره نوره و سوره جلیه
احزاب ده زوجینک حقوق و وظائفی حقنده احکام قدسیه

خرد فزا منصوصدر. في الحقيقه زوج و زوجه نك بره منطوق
 فرموده رباني و داد و محبت اوزره اتحاد لری رفاه و مسعدت
 بشريه بي بادی اولوب ابوالبشر حضرت آدم عليه السلام
 ايله ام الانام حضرت حوا عليها الاحترامك محبت و رغبت
 مجبوله لری بواسه مبتيدر بنا برين زوج و زوجه نك حسن
 امتزاج و استلاف لری شخصی دکدر. طوغر يدين طوغر يه
 هيئت اجتماعيه به عائد و ساريدر. آنلرک معيشت صافيه
 و معاشرت خالصه لرندن تولد ايدجک طفل نازنين
 مسعوديت بشريه دنيلن مقصود بهيندر. لهذا شريعت
 مطهره اسلاميه بين الزوجين واجب الرعايه برچوق حقوق
 وضع و تدوين ايتيش و تفصيلاتي کتب مقدسه دينيه مزده.
 مبسوط اولان حقوق مزبوره به رعایت ايدنلرک دارينده.
 معزز و کامين اوله جنی تبشير قلنمشدر. زوج و زوجه نك
 شرع شريفده تعداد و بيان اولنان. بعض فضايح عظيمه دن
 غيری اوافق تفك خطا و نقصانلر دن طولايي بر برلرندن
 تباعد و نفرت ايتاملری و هر حالده احکام شرع مينده
 مطاوعته خوش کينملری و صبر و تانی ايله حرکت ايلملری
 صورته صريحه ده امر نيورلنمشدر. نور عرش الله پيغمبر
 شفقتنا همز افدنمز حضرتلرينک (صلعم) حضرت عائشه
 رضی الله تعالی عنها افدنمز دن منقول بر حديث شريف

سعادتمآبیلرندہ مؤمنلرک ایمان جهتدن زیاده کاملی خلق
 حسن صاحبی اولان واهل عیالی ایچون لطفده بولنلندر
 بیوردقاری کبی حضرت ترمذی و حضرت ابوهریره
 رضی اللہ تعالی عنہمادن منقول حدیث شریف رسالتپنا
 هیلرندہ دخی «سزک خیرلیکنر نسانکنزه خیرلی اولاندر»
 تبلیغ بدیع رحمانه سی شرفوارددر. اولبابده دها برچوق
 اوامر سنیه موجود اولوب جمله سننده زوج و زوجہ نك
 بربرینه مجامله و حسن معامله ایملری و اذا و جئنا ایملری
 فرمان بیورلقده در .

کتب شریفه اسلامیده زوج و زوجہ نك کفو یعنی
 بربرینه اوغون و متناسب اولملری شرط قلمشدرکه
 بونده که خیر و منفعت مرتبه ادراک بشزدن خارجدر .
 بالاطراف معلومات آلق ایچون امهات کتب فقهیه
 مراجعت اولنمایدر .

زوجینک حقوق و وظائفنه دائر اکابر علمای
 اسلامک جمع بیوردقاری خصوصات و معاملات بروجه آتی
 خلاصه اولنه یلور: زوج ، زوجہ سنک نفقه و کسوه سنی
 قدر معروف اوزره کتیره جک و سکناسنی تدارک
 و استحضار ایده جکدر . زوجہ ده زوجینک قدر معروف
 اوزره کتیردیکی نفقه و کسوه یه و استحضار ایلدیکی سکنایه .

قانعہ وراضیہ اولہ جقدر . زوجہ زوجک شرع شریفہ
 موافق و عقل و حکمتہ مطابق امر و نہیلرینی حسن
 استماع و قبول ایده جقدر . زوجہ زوجہ سنہ شرع شریفہ
 موافق و عقل و حکمتہ مطابق امر و نہی دہ بولنه جق
 و کوزل سوز سولیلہ جقدر . زوجہ زوجک کوزلری
 کورہ جک و بورنی شم ایده جک اشای قیجہ و رواج
 کرپہدن خانہ سنی و لباسنی تطہیر و تنظیف ایده جک
 واستراحتلہ یا توب او یومسی ولدتہ یوب ایچمسی ایچون
 علی قدر الاستطاعہ دقت و اعتنا ایہ خدمت بیتہ سنہ
 قصور ایتماکہ چالیشہ جقدر . زوج و زوجہ یکدیگرینک
 مطلع اولدق لری سر لری یعنی خصوصات بیتہ لری خارجه
 افشادن مجانبت ایلیہ جکلر در . زوج زوجہ سنک دیکدیکی
 لباسک و پیشیردیکی یمکک نقصانندن ولدتسر لکنندن
 بحث ایہ خاطرینی رنجیدہ ایتیمہ جک و امور بیتہ زیاہ
 تدقیق و تعمیق ایہ زوجہ سنی ازعاج و تضیقده بولنیمہ جقدر .
 زوجہ زوجک مالی تلفدن وقایہ و چوجق لری والدہ لک
 حسنہ لایق صورتده حسن تریبہ و حمایہ ایڈوب یوب
 ایچملرینک ، یتاق و لباسلرینک انتظامنہ باقہ جقدر .
 زوج زوجہ سنک پدر و والدہ و سائر متعلقاتیہ کوروشملرینہ

مساعده ايده جك وطرفين يكديكرينك اقربا و خويشانه
مراعاته بولنه جقلردز .

زوج زوجہ سنی فرائض دینیہ یی ایفایہ تشویق
و ضروریات دینیہ دن بیلمدیکی معلوماتی تعلیم و خلاف
شرع احوال دن منع ایله مأمور و زوجہ دخی بوجه مبسوط
احکام و آداب دائرہ سنده زوجہ اطاعتله عندالله مأجوردر .
احکام جلیله شرعیہ و جهله زوجہ سنه باقیان و اذا
وجفایدن خایلاز، اویغونسز ارکک و زوجہ صور مشروعه
اوزره مطاوعت و حسن امتزاج و معاشرتدن مباحث
ایدن یراماز خویسز قادین دوچار نفرین اولوب هرایکیسی
حقلرنده احکام و مجازات شرعیه اجرا اولنور .

من نیریم در جرانہ جستجو

هیچ اهلیت به از ظن نیکو

اخوت و محبت اسلامیہ

قرآن عظیم الشانده نص مین الہی ایله قرمان
بیورلدینی اوزره اهل اسلامک جمله سی اخوان یکدیگر

اولوب اشبو فرمان حکمت بیان سبحانینک حکم جلیلی
اوزره مکہ مکرمہ دن مدینہ منورہ بہ ہجرت سنہ نبویہ
صرہ سندہ فخر رسالت علیہ الصلاۃ والسلام افندمن
حضرت تریبہ اصحاب کزین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین
ینلرنده تیناً عقد جبال اخوت بیورلمش، بعدہ عامہ اهل
اسلام ینتده روابط مسنونہ دادرانہ نک تعمیم وتوثیق
میسر اولمشدر. بناءً علیہ ہرہانکی جنس وقوم وقیابہ دن
اولور ایسہ اولسون ودنیانک ترہ سندہ بولنور ایسہ
بولنسون کافہ اهل اسلام برلرینہ قارشہ اخوت صمیمہ
حیات کریمہ سیلہ متصف ومتحسس درلر. حضرت عمر
ابن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ افندمن اشبو رابطہ متمینہ
دادرانہ نک اساسی تذکار ایلدکلری صرہ دہ «قربت صوریہ
لم ودمدر، قربت معنویہ روح ونفسدر، ینلرنده کی فرق
عظیم معلومدر» بیورہ رق جملہ ارواح طیبہ ونفوس ذکیہ
اسلامیہ نک نور ایمان ایلہ برلشمش لولدیغی بیان بیور-
مشلر در. حضرت مولانا قدس اللہ سرہ الاعلیٰ افندمن:

دانی کہ بسیارست فرقہ

از اب وکل تا جانہ ودل

نظم حکمت آموزیہ کلام عالی حضرت فاروقی توضیح و

مؤمنانه معرور ليك ايمانه يكي

جسمتانه معرور لكان جانانه يكي

مشوى مبارك ريله دخي مؤمنلرك آتجق جسم ووجود
ظاهر ياري معدود ويشقه بشقه مشهود ايسهده ايمان
وجاني براولديغني تصريح ايتدكيري جهته بوبابده اوزون
سوز سويلك حاجت قاللامشدر.

في الحقيقة نفوس مسعوده اسلاميه كلمه اللهك ضمن
جليلنده مجموع وقلوب مسلمين انوار توحيد و ايمان اياه
متحداً منور و مشبوع اولغله اخوان اسلام عين وجودده
تمثل و تشكل ايتمش و جمله بي عين خواص و وظائفه
سياناً موظف و مكلف اولمشدر. بر مسلم ديكر مسلمانك
سروريه مسرور كذلك حزن و الميه مكدر و مكسور
اولور، عين وجودك برعضوى متأذى اولدقده ديكر
اعضا و جوارحك آندن تأثري طبيعي اولديغني كي اخوان
اسلامدن برينك تأذى و تألمي ديكر لرينه ساري و آنلركده
تألمريني بايدير. آنكچون جناب رب رؤف الرحيمك حبيب
اكرمي فخر رسالت افدمز حضرتلري «بر مؤمن بر مؤمنى
مسرور ايدرسه حق تعالى آنى لطف و كرم صمدانيسيه
مسرور بيورر، بر مؤمن بر مؤمنك خير و نفعي ايجون سعي

ومشی ایلر سہ جہاد ثوابہ نائل اولور، برمسلم دیگر مسلمک امور وحاجات مشروعہ سندن برینی تسہیل وایفا ایدرسہ ذنوب واقعہ سی عفو بیوریلور، مسلم لسانندن والتدن مسلمینک سالم اولدینی کسہ در، اسلامده کسہ یہ ضرر واضرار یوقدر، نفسی ایچون محبت ایتدیکی شیئہ اسلام قرنداشی ایچون محبت ایتدیجہ کئی ایمانی ا کمال ایدمز، مسلم مسلمہ قولاً وفعلاً اذا وجفادن محتب وسالم اولمیدر .»

« مؤمن مؤمنہ تودد و تعاون و محبت ایله مأمور و عندالله مأجوردر. بر کسہ مؤمن قرنداشہ شوق و بشاشتہ نظر ایدر ایسہ ہم مسجد مده برسہ اعتکافدن خیر لیدر، بر بریکزی استہزا ایتیکز، انکسار قلبدن صافنکز، تطیب خاطرہ چالیشکز، ولو فقیر اولسون تحقیر ایتیکز، مکرم متواضع اولکز، تواضع ووجب رفعتدر» بیوریلور۔ بوبابده دہا برچوق احادیث شریفہ جناب احمدیہ شرفوارد اولوب جناب حقا اوامر سبحانیہ سی وجہلہ حسن معاشرت وایفای لوازم اخوت اولنسی تبلیغ قلمشدر۔ رسول اکرم (صلعم) افدمز حضرتلرینک وصایای سنیہ جناب رسالتناہیلری قرآن کریمده منصوص اولان امر جلیل صمدانی یہ مستند اولوب حق تعالی و تقدس

حضرتاری نظم میننده «بربرکزه تعاون وایولک ایدیکز،
 بینکزه فضل واحسانی اونوتیکز، کسه یی اینجیمیکز،
 نفس واحده دن مخلوق اولدیغکزی بیلوب خوش کچیکز،
 خالق عظیم الشانکزه عبادت وحقوق مشروعه یه رعایت
 ایلکز، نائل غفران اولورسکز» بیورمشدر. ایشته الله
 تعالینک امری ورسول اکرمک توصیه سنیه سی موجبجه
 اخوت اسلامیه نک شعائر ووظائف نظیفه سی سرتاسر
 محاسن وفضائل اخلاقیه دن عبارت وحقوق اخوته رعایت
 دارینده موجب سعادت ورفعتدر. اهل اسلام کندی.
 دین قرنداشلرندن صکره عامه انسای نوعی حقدده
 حسن معامله وجمامه ایله مأمورددر .

بی آرم اعضای بلمریکرم

که در آفرینش زبک کوهرم

حکمتی درپیش امعان ایدوب وظائف مدنیه
 انسانیه یی حسن ایفا وبوجهه تحصیل رضای کبریا
 ایلزلر. حدیث شریف حضرت نبویده شرفوارد اولدینی
 اوزره ایماندن صکره عقلک سرنامه انواری ناس ایله
 مدارات وناسه تودد وموالاندز وینه حدیث شریف
 جناب مصطفوی موجبجه ناسک خیراییدی ناسه نفی

اولاندر و ناسك شیریری ناسه ضرر ویرندر . حضرت
 ابی بکر رضی الله تعالی عنه اقدمزندن منقول حدیث
 قدسیده « جناب حقك اكر بنم رختمی ایسترایسه کز
 مخلوقاتمبه مرحمت ایدیگز » بیوردینی مبشردر . دیگر
 حدیث شریف حضرت هاشمیده « خلقك کلیسی عیال
 اللهدر ، عیال الله انفع اولان حقك الك سوکیلیسی در »
 بیوریلیرور . خلقه ، ناسه یعنی عموم بنی بشره بخش خیر
 ومنفعت نه ایله اولور ؟ شبهه سزکه کافه محاسن و مکارم
 اخلاق ایله بالاتصاف بتون افراد بشره قارشو ایفای رحم
 وشفقت و اظهار آثار فتوت و مروت و انصاف ایله معامله
 و خلاف مرضی احوال و اقوالدن توقی ایله اولورکه
 بودنیاده مسعودانه یشامق و دار نعیم آخرتده مستغرق
 نعم بی پایان اولوق ایستیانلرک هر حالده ذکر اولنان اوامر
 و وظائف مبروره بی کایلیق ایفا ایتملری لابددر .

خوالهی متنع سوی از نعمت دنیا

باظنور کرم کن که خدا بانو کرم کرد

اوت حق تعالی بزه بی حد و احصا لطف و احسان
 بیورمشدر . بزنیچون هم نوعمنز اولان خلق خدایه
 کرمکار اولینهلم . عین معناده اوله رقی جناب سعدی رحمه الله

الہادی دخی بیت آتی ایله خلقه ایلیک ایتمک لطف
حقہ نائلیتی موجب اولہ جغنی نیلدیرمشدر .

ضواہی کہ ضرای برتو باشد

باصلوہ ضرای کہ ناری

سعی و عمل

سعی و عمل اخلاق حسسنہ دندر . اخلاق حسنہ سعی
و عمل دندر . انسان بو عالمہ چالشمغہ کلشدر . چالشبوب دین
و دنیا سنک لوازم و احتیاجاتی تحصیل ایده چکدر . اللہ
عظیم الشان قرآن کریمندہ انسانہ سعی و عملی فرمان
بیورمشدر . انسان بلا سعی و عمل هیچ بر شئیہ دسترس
اولہ من . آدم اوغلی کونا کون احتیاجات ایچندہ یرائلشدر .
حیات انسانک موقوف علیہی اولان بو احتیاجاتک
باشلوچہ لری آچلق ، صوسزلق ، صیجاقدن ، صغوقدن
تأتر کی ضروریاتدر . احتیاجات مذکورہ بی دفع و تسکین
ایچون چالشمق لابدر .

رزا ق کریمک احسان بیوردینی اسبابک تحصیلی
عربوط رشتہ سعی و عملدر .

پک بسیط اوله رق دوشونه لم . غدای یکانه مز اولان
 اگکی استحصال ایچون نه قدر سعی و عمله احتیاجز
 واردر . ترلانک سورلمسی ، نطس ایدلمسی ، تخم آلمسی ،
 بچلمسی ، صمانندن آیرلمسی ، دانه لندیلمسی ، تارلادن
 قالدیرلمسی ، دکرمنده اوکودلمسی ، یوغورلمسی ، مایه لندیلمسی .
 لمسی ، پیشیرلمسی الی آخره مساعی و اعماله احتیاجز
 درکاردر . بوندن قطع النظر اواگکی الیریمزله پارچه لیوب
 آغزیمزه کتورمک ، چینمک ، یمک حتی او طوروب قالمق ،
 یوریمک ، کزیمک ، لقردی سویلک کبی آثار حیاتیه مز
 بیله بشقه بشقه برایشدر . کذلک صیجاقدن ، صغوقدن
 تحفظ ایچون اثواب تدارکی واسکان واقامته مخصوص
 خانه و مساکن انشاسی کونا کون مساعی و اعماله مرهون
 دکلیدر ؟

آکلاشیلورکه حکمت بالغه صمدانیه ایجابجه انسان
 چالشمغه مجبوردر . اسبابه توسل ایله مأموردر .
 چالشمقسنین هیچ برشی حاصل اولورمی؟ بنی آدم احسان
 باری اولان قوای عقلیه سی والی ، آیاعی ، آغزی ، کوزی ،
 قولاعی ، حاصلی روحانی جسمانی خواص و اعضا و جوارحیله
 دائمی الحریکه برماکنه کیدر . سعیمز طوره ماز ، سعیمز
 اوله ماز . بلاسی و عمل انسانه هیچ برشی کندیلکنندن

عرض وجود ایده من . سعی ایتمد که احتیاجات ضروریه سنی
 دفعه موفق اوله میوب عالم حیاتده مضطر قالیر . بواضطر از
 آنی آخرک محصل مساعیسنه بلارضا تجاوزده مجبور
 ایدوب دوچار اسائت وقرین سفالت ایلر . قوای روحانیه
 وجسمانیه سنک نقصانی مثالو بر معذرتله کنندی امکانی
 تحصیله قادر اوله میان عملماندکان مستثنا اولدینی حالده
 هرهانکی بر شخص سعی و عملدن خالی ومعطل طورر
 ایسه آنده هرکونا سوء اخلاق ظاهر اولور .

دست راستت ضرای بکنه

ملکسی که یاری یاری بکنه

هرکسی در ملکسی یاری نهره

یاری یارانه دیگر میکند

پیر مکرم دستگیر من یار یاران خدا، حضرت مولانا
 جلال الدین افند من مثنوی شریفارنده « جناب حق سکا
 ال احسان بیوردی بر ایش طوت ، بر مکسب اختیار
 ایدوب هم کندیکه هم ابنای نوعنه یاری ودوستی قیل ،
 بر کسه بر مکسبه وضع قدم اقدام ایتمکله یاران واخواننه
 دوستلق ایدر ومعاونت ایلر » دیو شرح حقیقت ایلیور .

امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہما نے اپنے ایک خطبہ میں فرمایا: «معیشتکزی تحصیل ایچون اسبابہ توسل ایتمکسزین اللهم ارزقنی دعاسیله اکتفا ایدوب طور میکز، زیرا عالم علویدن آلتون و کموش یاغمدیغنی بیلیرسکز، بن ایچکزده کافه قواسی یرنده آدم کوررم صنعتی ندر دیو سؤال ایدرم. بی کسب وکار اولدیغنی جوانی آنجه او آدم کوزمدن دوشر» بیورمشلردر. مدینہ معلای علمک باب فتوحات مابی امیر المؤمنین حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہما نے فرمایا: «انسانک صنعتی خزینہ سیدر» بیورسورلر.

کسب وکاری ذات اشرف حضرت محمدیہ لرینہ سنت سنیہ بیوران فخر اکوان، شمس تابان آسمان عرفان افندمز حضر تلرینک امیر المؤمنین حضرت علی کرم اللہ وجہہ و ابوہریرہ وابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین افندیلمزدن منقول احادیث جلیلہ لرینده «زراعت و خرائت ایدیکز، زراعت مبارکدر، رزقکزی خیای ایرضده طلب ایلیکز، اللہ تعالیٰ معیشتی صانت و تجارتہ طالب اولان مؤمن قولندن راضی اولور» بیورہرق امت مسعودہ لرینی طریق صواب سعی و عملہ سوق وانہاج بیورسورلر. اشبو وصایای سنیہ حضرت مصطفوی قرآن

کریمک اوامر قدسیہ سی مقتضیات عالیہ سندن اولوب
سورہ کریمہ جمعہ و سورہ کریمہ نحدہ و سورہ کریمہ
مزیمہ و سورہ کریمہ نبأذہ جناب حقک احسان بی امتنان
یزدانسی اولان نعم لاتحصانی قولرینک کسب و تحصیل
ایتملرینی فرمان بیوردیغی و تفصیلات جلیله سنک کتب
شریفه تفاسیرده میسوط اولدینی معلومدر .

یوندن طولایی علمای ذوی الاحترام اسلام ، انسانه
سعی و غیرتی توصیه و اعلام ایدوب بلافائده فوت وقتک
اعظم مصائب اولدینی ورجل طاطک شمع آفل یعنی
سومش بر شعله حیات عد ایدلرینکی و باذن الله تعالی
بشرك مساعی فکریه و جسمانیه سیله عمران عالم و سعادت
نوع آدمه خادم بولندیغنی و حیاتک سرنامہ قوام و دوامی
و اذواق معنویه و لذائذ روحانیه نک الکلطف و عمیق سعی
و کوششیدن عبارت ایدوکنی و ریمز تعالینک عاطلری
سومدیکنی متعدد اثرلریله ایضاح و اثبات ایلملردر .

انسان سعیه مقتدر وسیله مکلف اولدینی حالده
مبتلائی عطالت اولوب قالیر ایسه حیات قیمتدارینک
خواص و ملکات علویه سنی کنندی الیه اطفا و انحا ایتمش
اولورکه فعالیتی ذوجار تعطیل اولان وجودک موجودیتنه
حکم اولنه میوب عادتاً جمادات مقوله سندن عد ایدلسی
ضروریدر .

علم اخلاق مقتضاسنجه تنبلك وايشنسزلك الك بيوك
مرضدر. بومرض اليم ووخيمدن هر كونا امراض وعلل
اخلاقه وجماسنيه تولد ايدر. تنبل كمسه واجب تعالانك
احسان جليلي اولان نعمت حياتي سوء استعمال وحتى
ابطال ويايمال ايتمش و بو وجهله الك بيوك بر كفرانده
بولنمش ديمكدر. تنبلك دنيلان وخرابي طالي وسفالت
آدمي بادي اولان اودرد بدن سلامتله صورت مسنونه ده
طريق سعي وعملده قطع مزاحل ايدنلر دارينده مسرور
ومسعود اولورلر. علم دين، علم طب، علم تروت، علم حقوق،
علم اخلاق متحداً چاليشمى توصيه وامرايديبور. اولانجه
قولنريله عطالت وبطالتي منع ايلبور ومرأت شئون كائنات
اولان مدونات تاريخيه ده اقوامك قويسى ومسعود
وبختيارى چاليشقان اولانلردر ديبور .

شواخالده ديباجه زيباسى تحصيل علوم ومعارف
اولق اوزره انسان دينى ودينوى اعمال حسنه ومكاسب
مشروعه ايله بالاشتغال نعم لالحصاي صمدانیدن اغتنام
ومسلك رضاده دوام ايدوب بهوده اضاعه اوقات واحماي نعمت
حياتدن اجتناب ايللى وبوجهله مسعود وقيضاب اولمليدور.

« من سعى نجى »

سلام

سلام — جل جلالہ — اسمای حسناى الہیہ دندر۔
جناب رب عزتک ذات وصفاتی ہریر نقصاندن متزد
وبری وارادہ قدسیہ سیلہ دیلہ دیکنہ سلامت داریتی بخش
واحسن بیوریجی دیمک اولوب بوکا دائر کتب شریفہ
تفاسیرده تفصیلات لازمه موجود و مبسوطدر۔

سلام کلمہ مبارکہ سی قرآن کریمده نیجہ آیات جلیلہده
واقعدر۔ لغتہ معناسی ذنیوی و اخروی ہردرلو مغایب
ومہالک و عوارض و مصائبین مصون اولقدر صورتندہ
اجمال اولنہ بیلور۔ مع ذلك کتاب مبین الہیہده مواضع
متعددہده وارد اولان کلمہ مبارکہ سلامک موضعلرینہ
کورہ تفسیرات شریفہ سی کتب معتبرہ قرآنیہده بسط
وبیان اولندیجی جہتلہ انلرہ مراجعت اولنمسی اقتضا
ایدر۔ نتہ کیم سورہ سنیہ صافاتده جناب رب ذوالجلال
والاکرام انیا ورسل کرامتی آرو آرو سلام ایلہ اعزاز
وبکام بیورمشدر۔

سورہ جلیلہ مذکورہ نیک آخرندہ کی «سلام علی المرسلین»
تبلیغ قدسیجی جملہ انیا ورسل عظامک جانب قدسی

الهيدين نائل سلام بيوردقليرني مبشر و آنلرك شاتي
تعظيماً اسامى شريفه لرنيك السنه اخلاص ناسده تحيت
وسلام ايله ذكر وياد اولمسي مذكردر.

جناب خالق كائنات ، زينت بخش مهد عالم و خواص
نطق و عقل ايله مكرم بيورديني نوع آدمي يكديكيريله
حسن اتلاف و موآنست نهاد معالي بنياديله قرين رفاه
وسعادات قيه رق ظلام و وحشت و نفرتدن رهين رها
و حصه مند و داد و ولا ايلديكي جهته سورة كريمه نساد
و سورة نور منبرده عباداللهك يربرلريله حين تلاقيلرنده
و برخانه به دخوللرنده ابراز شيمه جيله تحيت و اعطاء
و اعاده سلامه مراعتله تاسيس مباني حسن آميزش
و خادنت ايتلريني فرمان بيورمشدر .

تفصيلاتي كتب مقدسه مزده مسطور اولديني اوزره
تحيت و سلامك كرك و يرن و كرك اعاده ايند ايجون
عندالله موجب اجر و ثوابات اولديني و اعاده سلامده
رحمت و بركات كلمات دعائيه سنك علاوه و ترديفي زياده
خير و نوابي بادي بولنديني منصوصدر .

خدای متعال حضرت تليرينك حبيب اديب ليبي، مفضل
موجودات، عليه افضل التحيات افندمز حضرت تلي قرآن
حكيمك اشبو نصوص جليله سي موجبنجه امت مرحومه

محمدیہ لرینہ کلمہ طیبہ سلام ایلہ دعا بیورمشلر و افراد
امتک سلامشملرینی متعدد احادیث شریفہ نبوتیہ نایلیز ایله
امر و توصیه الیشلردر .

ایشته بین الاسلام تعاطی سلام بوصورتله سنت اولمش
واوتاریخ فیوضات کزیندن برو نشر انوار بہترین واقوام
خالصہ انامدن متقابلاً استجلاب دعای امین ایذوب
کلشدر . بخاری شریفده و مشکاۃ المصابیح جلد نایسنده
حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہدن مروی اولان
حدیث شریفده اللہ عظیم الشانک حضرت آدم صلوٰۃ اللہ
علی نبینا وعلیہ السلامه ملائکہ کرامدن برجماعتی کوستروب
« کیت شو جماعته سلام ویر . آنلر سنی نہ ایله تحیہ ایده جکلر
وسکانه ایله مقابله ایلیه جکلر . دیکله کہ آنلرک تحیہ و سلامی
سنک ذریتک تحیہ و سلامی اوله جقدر » بیوردینی و حضرت
ابوالبشرک بو فرمان الہی اوزرینہ کیدوب جماعت
ملائکہ کرام ایله السلام علیکم وعلیکم السلام ورحمۃ اللہ
دیہ سلامشیدینی بیان بیورلشدر .

حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ تعالی عنہدن مروی
برحدیث شریف اسلامک خیر لیبی بیلدیکنہ و بیلمدیکنہ
سلام و طعام ایله اکرام ایذندر مال عالیسنی ناطقدر .

حضرت قتادة رضی اللہ تعالیٰ عنہن مروی حدیث
شریفہ ہر ہانکی بر خانہ بہ دخول کزده و چقدیغکزده
اعطای سلام ایلیکنز تبلیغی وارد اولمشدر .

حضرت جریر رضی اللہ تعالیٰ عنہن مروی حدیث
شریفہ نسوان ایہہ حین تلاقیدہ سلامشمسی امر اولمشدر .
حضرت جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہن نقل اولنان حدیث
شریفہ قبل الکلام سلام ویرلسی تنیہ قلنمشدر .

حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہن مروی حدیث
شریف را بک ماشی بہ و ماشینک قاعدہ و قلیک کثیرہ
سلام ویرمسی دأب لطیفی میندر .

حضرت انس رضی اللہ تعالیٰ عنہن مروی بر حدیث
شریف دخی بر آدمک خانہ سندن چقدیغندہ و خانہ سنہ
عودتندہ اهل بیتہ سلام ویرمسی آمردر .

ایجاب مقام و موقعہ کورہ کوچکک بیوکہ و بیوکک
کوچکہ اهدای سلام ایلسی آدابدن اولوب مجالس و محافہ
دخولده اطفالک سلام یرینہ تبرکاً بیوکلرینک اللری
اوپسی و حقلرندہ آثار احترام کوسترمسی عادات
مستحسنہ مزدن اولوب اطفالی اوقشامق و قبلرینی تطیب
ایتمک و حقلرندہ خیر دعا ایلمک دخی سنن سننیہ حضرت
فخر المرسلیندندر .

ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہم، مروی اولان بر حدیث شریف نبویہ « صغاره مرحمت و کساری تجیل و رعایت ایتمان بزدن دکلدیر. بیورلمشدر. بر کیمسه بر یتیمک شفقت و التفات قصدیلہ باشنی مسیح ایدر سه جناب رب رؤف آنک الی آلتندن مرور ایدن هر بر شعر مقداری یوم قیامتده نور خلق و احسان بیورر » مآلنده کی حدیث شریف دخی ابن مسعود رضی اللہ عنہم مرویدر .

حین تلاقیده اولدن طانیدیغمز ذواته سلام و بر دیکمز کبی آنلرک یاننده طانیدیغمز کسه لر بولنور سه انلرده سلام اهدا ایدرز .

رسم سلام « سلام علیکم » و اعاده ده « وعلیکم السلام » دیمک اولوب فقط ازمنه اخیرده عین کلمات دعائیہ بی تلفظ ایتمکسزین تمنا دنیلان اشارت حسیه ایله ایفاسی دخی شایع اولمشدر. کمال ادب و تواضعه تحریک و ترفیع ایادیدن عبارت بولنان اشبو اشارت حسیه به تمنا دنیلمسی طرفینک سلامت حال و خاطر لر بی نیاز و تمنی ایتدکلر بی اشعاردن کنایتدر. شوراسی شایان دقت اولوب تمنا اشارتک اظهارنده قلباً و بالساناً سلام علیکم وعلیکم السلام دنیلمیدر. تمنا اشارتی سوء استعمال ایله بر طاقم اوضاع غریبه و اطوار عجیبه اختیازی منافی آداب اسلامیہ در. احادیث متعدده

حضرت سيد المرسلينده سلامك افشا اولتمسى وافشاء
سلامك رضاي الهمى بي مؤدى وبين الاخوان محبت
و مودتك ازديادىنى بادي اوله جنى امر و تبشيراتى
مندرجدر .

رسم سلام ايله برابر استفسار حال و خاطر و طرفيندن
تكرار دعاي خير و سلامت و اجباى غائبه يه سلام اهداسنى
يكديكره بيان و رجادنى جاريدر .

حام و محال سائرده چيلاق اولانلره و لعيات و سائر
مكروهات ايله مشغول بولنانلره و قضاي حاجت ايدنلره
سلام و يرلنز .

حضور محكمه يه چيقان خصمينك حاكم سلاملرني
رد ايتمز .

نمازه شروع صره سننده و جهراً تلاوت قرآن
اولنديقنده و تدريس علوم شرعيه و اذان، اقامت اثناسنده
بالذات مشغول و مباشر بولنانك و يريلن سلامي اعاده ايتسي
لازمكلمنز .

مصباحه

مصباحه يعنى حين تلاقيه تعاضى * سلام عقينده

طرفینک اللہ ربی حس اخلاص و مودتہ طو توب حیبانہ
 صیقلری سنن سنہ حضرت پیغمبر یدندر .
 مصافحہ عفو معناسہ اولان صفحدن مأخوذ اولوب
 احدہا آخرك اللہ ربی و یرملری اغراضدن سلامتہ
 حسن ائتلافربی مشعر و تآکید رابطہ وفاق و مخادنتربی
 مذکر در . فخر رسالت مطلع انوار علویت افندمن
 متعدد احادیث شریفہ لرندہ مصافحہ بی امر بیور مشلر در .
 بخاری شریف و مشکاة المصابیحہ — براء بن عازب
 واحمد ترمذی وابن ماجہ رضی اللہ تعالی عنہم حضر اتندن
 منقول و مروی احادیث شریفہ نبویہ دہ « اهل اسلام بر لرلیہ
 ملاقی اولدقلرندہ مصافحہ ایتسونلر حقلرندہ موجب
 غفران اولور » بیوریلور .

حضرت عطاء الخراسانی رضی اللہ عنہدن منقول حدیث
 شریفہ « مصافحہ ایدیکز، غل و غش کیدر . ہدیہ لشیکنز
 سویشیرسکنز » فرمان حکمت بیانی مندر جدر .

مصافحہ نک صورت اجراسی — بر لرلیہ تلاق ایدن
 ایکی ذاتک صاغ اللہ ربی صفحہ لرینی برلشدیرمسی یعنی
 یکدیگرہ افضاء و تلصیق ایتسی کیفیتدن عبارتدر .
 حضرت رسالتپناہ افندمن علیہ الصلاۃ والسلام مصافحہ ایدن
 کسہ النی چکمہ دن مبارک ید سنہ لرینی چکمزلر ایدی .

سنت سنه وجهله هم دست تلاقى و وفاق اولان ذوات سپاى يكدىكره بشوشانه نظر و كلمات طيبه ايله استفسار حال و خاطر ايدر لر . چو جقار بالطبع بو مثللو مراسى ايفاده قاصر اولدق لردن آنلرك مصاحفسى بيوكرينك اليرنى اوپمك صورتنده اوله بيلور .

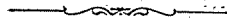
اقران و امثال اولانلر وسن و درجه ده رفيع بولنانلر سيناا مصاحفه ايلر لر . آنجق سن و يا مرتبه جه مافوق اولنلرك مصاحفسى كندى فوقنده كنه قارشو بورجلى اولدينى توقير ايله مزوج اولمق اقتضا ايلر . اشته بعض كوته بينانك اورو پاليلردن كوره نك ظن ايتدكلى بو عادت اساسا عادات مرغوبه اسلاميه دن اولوب تقليد دكل تحقيدر .

آداب ظرافت اسلاميه دن اولان اشبو رسم بهنى ايفما ايجون اول امرده اللرك تميز و پاك اولمى الزمدر . تا كه مصاحفه ايتديكمز ذاته ايكرنج و ملوث برشى عرض ايتمش اولميه لم . هله اللرك پاك و طاهر اولمامسى يوزندن كوننا كون علل و امراضك سرايت و انتشارى معلوم اولوب اللريمز تميز اولمازسه اجا مزه حين مصاحفه ده ايراث مضرت ايتمش اولوروز . طرنا قلك اوزامسى معيوب و مقدر و حدر . پيغمبر حكيم و كريمز صلى الله تعالى عليه . وسلم افندمز حضرتلرى قلم اظفارك يعنى طرنا قلك

اوزاتیلمیوب کسیامسنی فرمان بیورمشدر. طرناق
 آردلرینه انواع مزخرفات طولهرق سیاهیمسی یشیل
 بررنک کسب ایتسی ویکلرجه میقر وبلرک مجمع مکروهی
 اولسی نه قدر چرکین و نه قدر مضر برشی ایدوکی ملاحظه
 ایدیلورسه حکمت جلیله جناب نبوی به قارشو شکران
 بی پایان اینله حیران اولماق غیرممکندر فرنگلر کی دیش
 قارشیدیرمق و کتاب کنازی کسمک ایچون طرناقلری
 اوزاتمق و صکرده دوستک الی طوتمق نصل روا
 اوله بیلور. واقعا اوزاتیلان طرناقلرک تطهیرینه چالشدیغی
 بیان اولنیورسه ده همیشه محافظه یا کیسی قابل اولدیغی
 ادعایه ده محل بولنه ماز. معافیله اروپا اطبای مشهوره سی
 ترقیات طیبه سایه سنده عادات لطیفه اسلامیهدن بوکی
 برچوق فوآندی اقتطافه باشلایوب برمدتدنبرو طرناق
 قطع و تقلمینی توصیه وبالذات اجرا ایتیکده درلر.

ضوئیرانه باشرکه سردلیرانه

کفة آیدر در صریت دیکرانه

زیارت

سنن ابی داود و ابن ماجه رضی الله تعالی عنهما الودود دن
منقول حدیث شریف حضرت نبویده « بربریکزی زیارت
ایدیکنز الله عظیم الشان تحقیقا متراورینی سور. تبلیغ
بلیغی شرفوارد اولشدر. کذلک امر شریف حضرت
احمدی « صلی الله علیه وسلم » موجنبجه ائمه مکرمه دین
جانبارندن « مودت بر جسمدر روحی زیارتدر » « مودت
بر شجره طیهدر. زیارت آنک ثمره لطیفه سیدر » زیارت
اخوان بادی صفای جاندر « ماللرنده بر چوق تبلیغات
عالیه واقع و کتب ادبیه اسلامیه آنلرک جمله سنی جامعدر.
فی الحقیقه جمعیات انسانیه نیک مدار منفرد سلامت
و سعادتی افرادینک یکدیگریله ائتلاف و موأنتی اولوب
یوایسه حسن اختلاط و معاشرت و تلاقی و مصاحبتلرینه
منوط اولدیغندن سالف الذکر حدیث شریف منطوق منیقی
اوزره بین الاسلام کربک عائله و کربک احبا و اودای سائره
آرده سده زیارتلره مراعات جاریدر. عادات ملیه مرغوبه منه
کوره زیارتلر ایکی قسم اولوب بری اقربا و تکلیفسز احبا
زیارتیدر. بوکا خصوصی زیارت دنیلور. دیکری تکلیفسز

اوليان احبايله صفت و حال و موقعه مساوى و يا مافوق
 عد ايدىلنلرك زيارتلىدركه بوكاده زيارت رسميه دنيلور.
 خصوصى و رسمى زيارتلرده ايكي قسمدر . برى بايرام
 و سائره مثللو ايام مباركه، ديكرى ايام عاديه زيارتلىدركه .
 اقربا و تكليفسىز احبا زيارتلرنده تكلف اولماز . مراسم
 مخصوصه كوزه تلمز . چونكه « شرط الالفة ترك الكلفة »
 « شرط المعاشرة ترك المعاسره » بيورلمشدر .

مثلا زوج و زوجه دن متشكل برعائله نك ابوين و يا
 يك يقين اقاربي ديكر برخانه ده ساكن ايسه كنديلرى
 حيق صيق و بلا تكلف آنلرى زيارت ايديه بيولورلر . قراچى
 درجه ثابته ده بولنان ذواتك خانه لرينه دخى وقت وقت
 كيدرلر . زيارت اولنان ذات پدر و يا خود بيوك پدر
 و او درجه ده قريب و معتبر ايسه آنلرك اعاده لرينه انتظار
 ايدلمز . او كيلىر برقاچ كونلر كورلمز و طرفلرندن خبر
 آلتمز ايسه استفسارلرى لازمدر . آنلرله سن و حال و موقعه
 مافوق اولان ديكر اقربا بالذات و بالواسطة كوچكلرىنى
 آراشديروب حال و خاطرلرىنى استخبار ايدرلر . بلا مانع
 بو خصوصلرده قيدسزلق كوسترلمسى معيوبدر . اقربا
 و احبادن برينك خسته لكى استخبار اولدوقده استفسار
 حال و خاطرينه ابتداء سنن سنه جنات سيدالابراردندر .

بوکا دائر شرفواردا اولان حديث شريف حضرت نبويده
بوزيارته (عيادت) نامي و يرلمش و خسته لكي خبر آلتان
ذاتك اوچ كون ظرفنده خانه سنه كيديلوب سؤال اولتمسي .
لدي التلاقي خسته لكنك شايان انديشه اولديغندن و جناب
شافي حقيقينك مرءاء ايجون بردوا و امراضه شفا احسان
بيورديقندن بحث ايله تسليه و تنشيط خاطرينه اعتنا ايلمسي .
و خسته نك ياننده چوق او طورلما سي توصيه و بيان
قلمشدر .

كرك خصوصي و كرك رسمي زيارت و يا خود ديكر
برسبب و صفتله بيوت و مساكندن برينه دخول ايجون
اول امرده صاحب خانه دن اذن آلمسي آداب مؤكده .
اسلاميه دندر . كتاب ميين رب العالمينده سورة نوره
« خانه كز دن غيري كمسه نك خانه سنه صاحبندن اذن آلدنجه
كيرميك و اذن آلدن صكره سلام و يروب كيرك . بوسرك
ايجون خير لودر » بيورلمشدر . ينه بوسوره جليله ده « برخانه نك
دروننده سزه اذن و يره جك كمسه بولتمز ايسه كيرميك
اكر اذن طلبك نزه جواباً رجوعك نزه دائر برسوز سويلنور
ايسه الحاح ايتميك . عودت ايدك . آنده توقف و الحاح ايلوب
رجوعك نزر ك محسنات ، آدابك نزر دندر . حق تعالي بو عملك نزه
مكافاه بيورر » فرماني منصوصدر .

خان وسائرہ مثلو عمومہ مخصوص واستقراراً مسکون
اولیان مجللہ دخواولہ بہمہ حال اذن استحصال اولمسی
لازمکلمدیکی دخی سورہ کریمہ مذکورہ مندرجدر .
عبداللہ بن بسر رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلندن
مروئی حدیث شریفہ ذات جلیل جناب پیغمبری
« لاجل الزیارہ برینک خانہسنہ کتیدیکردہ قپوسنک صاخ
ویا صول طرفندن تقرب ایدک . قپونک جہہسنہ قارشو
کتیمک » بیورہشدر . قپونک کشادندہ مستورہ ویاخود
مخدرہ تصادف ملاحظہ جلیہ عفت پرورانہسنہ مبتنی
اولان اشبو توصیہ سنیہ نبوتناہی من کل الوجوه موجب
شکراندر .

حضرت ابی سعید الخدری رضی اللہ تعالیٰ عنہ
مروئی حدیث شریفہ « بر خانہیہ وارلدقدہ اوچ دفعہ
استیدان ایدیکز . اگر اذن صادر اولمازیسہ رجوع
ایلیکن » بیورلمشدر . خانہلرہ دخولہ سؤال واستیدان
بووجهلہ فرمان بیورلدینی کبی خانہ درونندہ قپوسی
قپالی ویاخود پردہلی اوطلرہ دخی بالاستیدان کیرلمسی
وحین دخولہ سسلنلمسی امر ووصیہ قلمشدر .
اورویا آداب معاشرتنده جاری اولان (آترہ)
دنیلان دآب استیدانک بین الاسلام قدمی وحتی بروظیفہ

متحتمه كتابه بولنديغى ظاهر وشوقضيه مسلمهده بزجه
 سرنامه مفاخردر. نارجدن كلهجك زيارتجيارك اجراسنه
 مجبور اولدقلىرى اشبو داب استيدان اهل خانه طرفندنه
 ايغالولنه جقدر. نته كيم سورة جليله نوره صباح نمازندن
 اول لباس كه جك وقتده وياتسو نمازندنصكره لباسدن
 تجرد وقتده وظهرده اويقو اويونوبده ثيابسز بوليله جق
 وقتده خدمتجيلر وصيان واطفال وسائر نامحرم اولانلرك
 اذنسز اولهرق يتاق اوطه لرينه كيرماملرى منصو صدر .
 شعائر تزيه اسلاميه نك علويت عالم آراسنى بحق ارئه
 ايدن شو امر جليل خاصه واجب التجيل اولوب مزيات
 فاضله انسانيه ي انوار عفت واديله تكميل وحقا كه
 سرنامه مفخرت اوله جق اك بيوك بر تربية لطيفه مدنيه
 تشكيل ايلر كه بوندن طولاي جناب رب كريمه نه قدر
 چوق حمد وشكر ايدلسه آزدر .

اعیاد وایام مبارکه تبریک زیارتلری

اعیاد وایام مبارکه ده اولاد، پدر و مادر همشیره و دادر،
 فرزند و دختر، همسر وشوهر علی مراتبهم یکدیگر لرینی

زیارت و ایفای تبریک و تهنیت ایدرلر۔ تہنیۃ اقارب و عائلہ
 بوضوورت جمیلہ ایلہ پذیرای ایفا اولدقدنصرکہ احبا
 و اودانک و حسب المسالك معارفہ و مناسبت کسب ایدیلان
 ذوانک اقامتک اھلرینہ کیدیلہرک راسمۃ مسنونۃ عیدہ
 ایفا قنور ۔

بایراملردہ کیدیلان محللردہ اوزون مدت قالنوب
 علی الاصول اکرام اولنان قہوہ و شکردن صکرہ عودت
 اولنور ، خصوصی و تکلیفیز احبایلہ اقربا خانہ لرنده تمديد
 آرامده ناس یوقدر ۔ رسم تبریک عیددہ کو چکلر بیوکلرینک
 کمال احترام ایلہ اللہ رینی اوپر، اقران و امانل بر بر لیلہ مصافحہ
 و معاتقہ ایلرلر۔ حسن و حال و موقعہ مافوق اولانلر
 زائینہ کلمات مناسبۃ دنوازی ایراد و دعوات خیرہ
 ذکر و یاد ایتک صورتیلہ مقابلہ حسنہدہ بولنورلر۔
 بایراملردہ اظہار سرور و شادمانی اولنمی والبسۃ جدیدہ
 و یا خود کسوء نظیفہ اکتسای وروایح طیبہ قوللانلی
 سنن سنیۃ جناب احمدیہ دندر ۔

ممکن اولدینی حالده فقرا و اطفال فقرانک مناسب
 اثواب و سائرہ اعطاسیلہ تسریرلری جملہ شائل جمیلہ
 اسلامیہ دن اولوب بوبادہ نیجہ تیشیرات جلیلہ بی حاوی
 احادیث حضرت نبوی زیور صحائف مکارمدر ۔

نشانی اولان کلین و کوکی طرفدن یکدیگرینه
 هدایای مناسبه کوندرلسی عادات مرغوبه ملیه دن اولوب
 هرکس آرزوسی و کوندره جکی طرفک شرفی ملاحظه سیله
 ترتیب و تسریب ایلر . قربان بایراملرنده معتادی وجهله
 تنظیم و تزیین اولنه رق قربانلق قیون کوندریلور .
 فضائل برکزیده اسلامدن اولدینی اوزره بتین انسانلر
 یکدیگریله حسن آمیزش و موآنست ایدوب کسه یی
 ایجتامک ، هرکسه کولژیوز و طاتلی دیل عرض ایتمک ،
 اوافق و تفک قصور و نقایصدن مغبر اولماق لازم
 کلدیکندن اقارب و احبا و سائره آرسنده منافرت منسی
 ودوامی منهدر . شاید حسب البشریه ایکی ذات بیننده
 طارغلق واقع ایسه اوزا تمیوب بارشملری هله ایام سرور
 و مسعدت اولان اعیاد مبارکده کوسیلی قالمیوب هر حالده
 تجدید خلعت دوستی و محبت اولنسی مقتضای او امر جلیله
 جناب مصطفویه ذندر . کوچکلر بیوکلرینک اللرینی
 اوپه رک استغفای قصور و اقرا ن و اماتل دخی یکدیگریه
 عرض کلاهی اخلاص و مودت و ایفای شیمه اخوتله
 احراز سرور و حبور ایلرلر .

زده زیارت ایچون اورویاده اولدینی کبی بریوم قبول
 تخصیص ایدلمش اولیوب آنحق مقتضای حال و کاره کوره

حرکت یعنی زیارت اولنه جق کسه نك نه وقتلر خانه بنده بولنوب ملاقاته مساعد حالده بولنه بيله جكي ملاحظه سيله عزيمت اولنور. تکليفسز احبامستنا اولوق اوزره زیارت اولنه جق ذواتك ايام تعطيليه و اوقات خاليه لری آرانيلور. ادب آموز کائنات عليه اكل التحيات افندمز. حضرتلری زیارتلرده دخی اعتداله رعایت ايدلوب بلالزوم قوی بر برینی متعاقب صيق صيق زیارتله اوصالچ ویرمکدن توبی اولمسنی و آره صره زیارت اولدینگی حالده بینهماده مودتك زیاده لسه جکئی و لاجل الزیاره اوقات مناسبه کوزده تيلمسنی فرمان بیورمشلردر .

تکليفسز یعنی الفت و صحبتلری هنوز خصوصیت دائره سنده اولمیانلرک علی السحر و یا بعد الغروب یکدیگری زیارت ایتلری بر خصوص مهم اوزرینه مبتنی اولدینگی حالده عیب و صایغیسزلق صاینلور .

خانه صاحبی زائرینی کولر یوز و طاتلی سوزله قبول ایدر. مؤمن قرداشنک یوزینه بشاشته نظر ایدن و قلبنه سرور و یرن کسه نك لطف و کرم سبحانی ایله دارینده فریح و مسرور بیوريله جنی مستبشردر . زائرک قدر و حیثیتنه کوزه قیام ایله احتفال اولنور. حضرت ابی سعید الحمدری رضی الله عنه الباریدن مروی حدیث شریف

حضرت رسالتپناهيده «بيو ككزله قيام ايديكزن» بيورلديني
كورلشدر. خصوصيله كوچكلر بيوكلزيني هميشه اوضاع
اديبانه واطوار متواضعانه ايله استقبال وحقارنده كايلىق
احترام و احتفال ايلرلر .

پدر و بيسوك پدر ، او كعب ودرجده مكرم و موقر
اولانلر او طه قپوسندن و زردبان باشندن استقبال و تشيع
اوتورلر. خانه خلقندن صاييله جق درجده همدم و قريب
اوليان زائرى كسوؤ معتاده تك غيرى ايله يعنى كيجه لك
لباسيله قبول مستحسن دكلدر. خانه صاحبنك نه قدر ايشي
اولسه و جان صيقتيسى بولنسه زائر و مسافرينه بللي
ايتيؤوب حسن قبوله چالشمق كر كدر .

زيارت اولسان ذاتك نردنده اقتضاسنه كوره آر
ويا چوق مدت اوطوريله بيلور. فقط خانه يه كيرلر كده
اولجه بر مشغوليت كوريلوز و صاحب خانه تك بر محله
عزيزت ايتك اوزره حاضرلني محس اولنور ايسه مناسب
صورتده قالقلوب آنلري ايشلرندن آليقويمق و تعجيز
ايتمش اولق مثللو حالاته محل براقلاماز . حديث شريف
حضرت نبوي موجبنجه زائرينه ير كوسترمك صاحب
خانه تك وظائف مكرمانه سندن اولديني كي على العجله

کنديلکندن بر موقع بالا احراز يله تصدر ايتماک دخي
زائرینک وظيفه ادييه سيدر .

زيارت اولسان محله حاضر بولنان بيلدک بيلمک
ذواته سلام واحترام اولتور. اوروپاليلر مثللو آشنالغ
وعرض سلام ايچون مطلقاً معارفه مشروط دکدر صاحب
خانه نک زائريني بر برلينه طائتميني اختياريدر. بو اختيارک
استعمالی کندنجه بيانه چک اسبابه منوطدر. ممالک اسلاميه ده
جاری اولان اصول تعارف و تعريف جداً ظريف
ولطفدر .

مسافرينک اثنای قعودده بر برينه حسن معامله ايله
ير آچملي و عندالاقضا يرلريني کيشلتملري و برينک
قالقوب ينه رجوع ايدجکی يره او طور ماملري و علی -
الخصوص بر مسافرك يرندن قالديريلوب ديگرينک اقعاد
اولنامسي احاديث شريفه حضرت پيغمبري ايله امر
اولمشدر .

اوروپاده مستوريت اولمديني جهته قادين وارکک
مخلوطاً اول و آياتمان و پانسیونلرده و خصوصي خانه لرده
اقامت و تياترو قونسر و بالولرده مخالطت ايتدکلرندن
عادات مخصوصه لري اوزره بر سبب و مناسبتله يره زانته
اولنه رق تاسيس مباني مناسبت و معاشرت ايلرلر ايسه ده

مملکتتمزک دآب قدیمہ بناؤ بزم ایچون اویولده اسکان
واقامت واختلاط ومعاشرت جاری اولدیغندن عائلات
مدنیہ من آبرو آبرو مساکن خصوصیه ده آرامکریز
اولورلرکه غیر مزدحم ومخلوط برصورتده اسکان واختلاط
یوزندن حفظالصیحه جه و اخلاقه جسمانی و روحانی
کوریلان فائده لرك بوراده تذکارینه حاجت یوقدر.

بین الاسلام معارفه باشلوجه جوامع ومساجد شریفه
ویوت و منازل متجاورده تکرر تصادف ومجالست
وایجاب حال و صفت وصنعت مثللو مناسبتلرله سهل الحمولدر.
مثلا محل اقامت ویا موقع حرفت و صنعتزه استمالک
واستیجار طریقله یکی بر قومشو کلدیکی حالده (القادم
یزار) موجبنجه کندیسنه خوش آمدی یه کیدیلور.
اوذاتده مقابله اعاده زیارت ایدر، بو صورتله معارفه
حاصل اولور .

کذلک احیادن برینک نزدنده بوللیدیغنی صروده
تصادف اولتان وصاحب خانه ظرفتمن تعریف ایدیلان
ذات ایله معارفه حصوله کلیر، وهلم جری برر صورت
وسببیه اساس استیناس انسانی یه موافق ولایق اولان
تعارف حاصل اولور .

شوراسی قید و تذکاره سزادرکه بین الاسلام انتخاب

احباب اور وپالیلر ده اولدینی کی بالکتر پرزانتہ یہ یعنی تعریف
و تشخیصہ منوط اولیوب تحقیق و تجاربه وابستہ بر کیفیت
مہمہ دندر. ہر مرجبا دنیلان واسمی او کرہ نیلان و تعاطی ء
سلام ای دیلان کہسہ ایہ بال تحقیق خصوصیت مجاہدہ و صمیمیت
دوستانہ حاصل ای دیہ مز.

وکل محبۃ فی اللہ بقی

عن الخالین من فرح رضیو

وکل محبۃ فیما سواہ

فما لعلفاء فی لرب المریو

اخوان اسلامک محبت و دوستلقاری اللہ ایچوندر
انکچون جدی و صمیمی و قوی و باقیدر. قرآن کریمده
سورۃ جلیلہ (حم) ده متقی اولان دوستدن غیریبی
دوست دکلدر. متقی اولیانلرک غیریبی بعضیبی بعضیبسہ
دشمندر وینہ نص مبین صمدانیدہ (صدیق حمیم)
وصف کریمہ اودای خالصہ نک حال و شانی بیان
بیورلش و فم درر بار حضرت سیدالابراردن اولیابده
نیجہ احادیث شریفہ شرفوارد اولمشدر. دنیا و آخرت
ایچون انسانہ صدیق حمیم لازمدر. انسانک دوست خاص

ويار قريبي ، شدايد زماني و سرور و صفا آواني تبديل
 ايتيموب احدها آخرك سروريله سرور و حزن و كدريله
 متالم و مكسور بولتان و اكا كافي امور خيريه و اعمال
 حسنه ده معاون و مظاهر اولاندر. انسانك دنياده قزانديغي
 شيارك الكخيرلي و الكمنفعليلسي اجاي صادق سيدر. اسلام
 تاليف قلوبني و دفع غل و غشي مؤيددر. بولطف و نيمت
 الهيه نك قدريني بيلوب و شكريني ادا ايدوب اخوت
 اوزره محبت اولتمليدر. نفسي ايجون محبت ايتديكي شيئه
 اسلام قرنداشي ايجون دخي محبت ايتديكجه كشي ايماتي
 اكل ايدمهز.

مؤمن مؤمنك آينه سيدر، مؤمن مؤمنه بيان كيدر
 بعضيسي بعضيسني تشييد و تايد ايدر، مؤمن مؤمنه نصيحت
 حسنه ايله مكلفدر. دها بوكي برچوق اوامر قدسيه ،
 و صايي سنيه ايله دوستان و محبان اسلامك اوصاف و وظائفني
 مين و معروف اولوب اخلاق حسنه صاحبي اولان اتقيا
 و ابرار ايله عقد محبت و اشرار و بخاردن مباعدت اولتمسي
 تا كيدا تنيه اولتمشدر.

حقي عمران بن حصين رضي الله تعالى عنه دن منقول
 حديث شريفده يالكتر قالمق جليس سوء ايله بولتمقدن
 خيرليدر ، جليس صالح ايله بولتمق دخي يالكتر قالمقدن

خیرلیدر بیورلشدر . انسان رفیقیہ بیلنور حکمت
مضروبہ سنجہ حسن حال اصحابیہ مقارنت ایدنلر ایو
آدملردر، سوء حال اصحابیہ دوشوب قالقانلر کتو
آدملردر دنیہ بیلور .

ترك مہیسی السوء واصذر عن طبعه

والطبع لصی سارو من طبعه

افعال ردیہ واحوال سیئہ صاحبی اولان رفیق
وہمنشیقی ترك و طبعندن حذر ایله، زیرا طبیعت انك
طبعندن کیزلیجه سارقدر: مآئندہ اولان بویت موجبنجه
طبع انسانی آیئہ کبی مستعد الانعکاس وقابل الاقتباس
اولوب ائتلاف وصحابت سائقہ سیاه مقارن ومقابلندہ بولنانك
مزاجندہ ہرنہ وار ایسہ انی بلایسزجه علی التدریج اخذ
وقبول ایدر . مثلاً محزون و مکدر برادملہ آرام وملاقات
فی الحال داعی حزن وملال، ومسرور ومنشرح برذات
ایله صحبت موجب سرور بال اولورکہ بوسرایت ظاہراً
ثابت ومجرب ایدوکندن دائماً فضائل اخلاقیہ اصحابی ایله
ائتلاف وسفاهه ورزائل ایله مقارنتدن توفی واتصرف
اولمیلیدر . خصوصیلہ ہنوز صفوت معصومانہ لری عوارض
سیئہ دن محفوظ ومصون بولنان صتیان وشبانك جلیس

ومقارنلری ہر حالہ شوائب سیئہ دن عاری و حلیہ فاخرہ
عفت و عصمتہ متحلی اوللیدر. چونکہ مبدأ حیاتہ
تربیہ نک تأثیر عظیمی درکاردر.

سوز و صحبت

کلام قدیم حکیم ، قول نبیؐ رب علم ایله مدار تمیز
انسان اولان سوزک قدر و قیمتی معلوم ہر فرد فہیم
اولوب اولبایدہ کی آیات کریمہ واحادیث شریفہ نک بورسالہ
مختصرہ دہ تفصیلاً بیانی ممکن دکلدر. سنت سنیہ حضرت
پیغمبریدن مأخوذ و مستنبط اولان آداب مکملہ اسلام
مقتضاسنجه حسن اخراج کلام اک زیادہ لازم الاهتمام
اولوب مقالک مقام و مخاطبک حال شانہ موافقی شرط
اعظمدر .

برسوزک انسانی مسرور ایدہ چی و برسوزک مہموم
و مکسور ایلیہ چی و معاذ اللہ تعالیٰ افات لسانہ نک انسانہ
یچہ مضرتلر ویرہ چی درکار اولسلیہ ہرزودہ و ہرکیم
ایله مصاحبہ و مکملہ اولنیورسہ مکان و مکیک مقتضاسنہ
کورہ اداره کلام امر و توضیہ بیورلش و مالایعی و مقتضای

حاله منافق اقوالدن بجانب اولئمی تنییه و اخطار قند. شد.ر.
 اثنای مصاحبه ده جهورالصوت اولماق و ملایم ولین
 سوز سویلک ، بلا موجب سوز قارشماق ، ممکن مرتبه
 اختصاره رعایت ایتک او امر سنیه ایجاباتندن اولوب
 هله هر سویلن سوزک سنیه کذبدن عاری اولمی اعظم
 و جائب اسلامدنر، کذبک دنیوی و اخروی مصائب
 و بلا یایی داعی و خدا نکرده رضای الہی و شفاعت سنیه
 حضرت پیغمبریدن خسرانی بادی اوله جنی کتاب مبین
 صمدانی و احادیث سنیه جناب محبوب یزدانی ایله ثابت
 و کتب مقدسه دینیه مزده اکا دائر تفصیلات کافیه مبسوط
 و مندر جدر .

آدم بر موهبہ در ناطقہ

صبر و لسانہ یاقیشانہ ناطقہ

سوز در ایبرہ قائلی معتبر

سوز کبی زیاده بولمیز کرہ

چونکہ کرہ خا کہ دوش غیب اولور

سوز ایسه اذہا کہ قدر بول بولور

مخمرى بنه ايتمه ايكن هو حرام
سور هلال اسمى المسه كلام

حاصلى سوزدر شرفى آردك

آدم ايسه زيفتير عالمك

كثرت كلام ضعف ادراك نشانه سيدر، انسانك وقارنى
اخلال ايدر، سامعنه كالل ويرر، چوق سويلين كسه يه فارسجه
يركو و تركجده يا كشاق و بوش بوغاز ديرلر چوق سوزده
خطا چوق اولور، چوق سويليان چوق ياكلير، انسانك
ايكى قولاغى براغزى واردر انكچون ايكى ديكليوب
بر سويليدر، ايكى دوشون بر سويله ! هر مقالك بر مقامى
هر مقامك بر مقالى واردر ، سوز يرنده سوزدر ،
انسانك سوزى دينى كيدر، كوكل سوزله آتير، كوكل
سوزله يقيلير، آدنه كوره سويله ! آغز كدن چيقانى
قولاغك ايشتون ! سوز كسن جان صيغار، بيوك سويلر كن
كوچك ضوصار، طامدن دوشركى سويله ! انسان سوزيله
بيلير، انسانك ادبى لسانيه در ، ديك كيمي يوقدر ،
لسانك جرمى كوچك جرمى بيوكدر . انسانه
هر بلا ديلندن كلير، سلامت انسان حفظ لسانده در .

سکوت لسان سلامت انسندر، طاتی سوزینانی دلیکندن
 چقاریر، جریحه لسان اوق یاره سندن مؤترزد، لایق
 اولیان سوزی سوبلیان ایستمدیکی سوزی ایشیدر،
 هربری بشقه بشقه درس حکمت وانمودج عبرت اولان
 سالف الیان کبار کلام و ضرب امثال. معالی اتسام
 کاهی حقا عرض مقصود و مرام ایده جکی و جمله سنک
 اس الاسامی حکم سنیه حضرت فخرالمزسلین اولدینی
 مستغنی شرح و بیاندر .

از بی آره کفت مور خود را سمیع

تا ببری لب ز کفتار منیع

حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس الله سره
 العالی افدمن کتاب مثنوی قدسیتماً بلرنده بویت شریفی
 ایراد ایله هر صاحب عقل و اذعان و حائر نور فیض ایمانک
 اسماء حسنائی صمدانیه دن اولان سمیع اسم اقدسنی
 دوشنوب دهان ولساتی کلمات غیر لایقه و کفتار ناشایسته دن
 بسته و وارسته و مقالات لطیفه و بیانات منیفه ایله تطیب
 و آراسته قلمنی درس حکمت رسنی تبلیغ و تفهیم
 بیور مشلردر .

حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهدن روایت

اولئمشدرکہ اثنای مصاحبہ ده متکلمک کلامنی حسن اصغا
آداب لطیفهٴ اسلامیہ دن اولوب قونیشیرکن یمین ویسارینه
باقهرق و دیگر خصوصات ایله اشتغال اولتهرق سویلنان
سوزه قولاق ویرمامک سوء ادبدر. مخاطب اولان ذات
متکلمک کوزینه نظر وسوزئی حسن تلقی واصغایه اهتمام
ایتملیدر.

اَكْرِمَ حَدِيثِ اَخِيكَ بِاَنْصَابِكَ

وَصْنَهُ مِنْ جِهَتِهِ التَّقَاتِكَ

ته کیم علامه زمخشرینک نوابغ الکلمنده وارد اولان
یونظم کرانها برادرینک سوزینه سکون تلقی ایله، اکرام
ونظر التفاتی عطف ایله، انی صیانته اهتمام ایله دیمکدر.
مجلس مصاحبته متعدد کسه لر بولندیغی حالده
هر برینی موضوع بحث ومقالدن مناسی وجهله حصه دار
ایدوب سوزک برذاته حصر وتخصیصی کی دیکر لرینک
موجب ملالی اوله جق احوالدن مجانبت اولتملیدر. برکده
ایشتدیککر سوز ولو بلاوجه تکرار سویلنمش اولسه،
اندن تغافل ایدوب متکلمک نقصاتی اشراب ایدر صورتده
مقابله دن تأدب قیلنملیدر.

اثنای مصاحبتہ بشاشت کوستریلوب زنہار آثار
تعبس وکلال ارانہ واطہار ایدلامتیدر .

حضرت معاذ رضی اللہ تعالیٰ عنہ افندضر بربرلیہ
حین تلاقیدہ اظہار روی التفات وبشاشت ایدن ایکی
مسلمک بوحسن حالاری سبیلہ اغاجارک قورو یپراقلری
دوکیدیکی مثللو انلرک کناہلری ساقط اولور . ازار
لطیفۂ اشجار نشانہ ثمرات ایدار اولدینی کبی انسانک
بشاشت وجہی دخی دلیل مروت وامارۂ حسن شعاریدر
بیورمشدر . مصاحبہده کوچکلر بیوکارہ ترجیح اولماز ،
سوز بیوکلدر ، صرہسی کلدکچہ کوچک سوزہ قارشماز ،
انجق کیجہلری سیر وسفرده واقار صولردن مرورده
وماشینک را کبہ تصادفنده صغارک کباردن مقدم سوز
سویلیہ بیلملری جائزدر .

صغارک نزد کبارده یرده بیرونانہ سوزہ قارشملری
وکنیدیلرینہ لقردی دوشمینجه ویاخود صورلینجه بحثہ
کیرشملری نشانہ خفتدر . لقردی اثناسندہ اظہار آثار
تلاش وحدت ومغالطہ ومشاعبہ کبی حالاتہ جرأت
مذمومدر ، سوز آرہسندہ الفاظ میتدلہ ومستہجنہ تقوہ
واستعمالی شدیداً ممنوع ومعیوبدر . علی الخصوص استہزا
ومکارہ ومعاندہ طرزندہ ادارۂ لسان واستخفاف یواندہ

ولو ایما درجه سنده اولسون فتح دهان وبلا ضرورت
مخاطبک عدم تفهمنی - اشراب ایدر صورتده تکریر بیان
مقدوحدر. اقران وامثال ایله بردرجه یه قدر تکلیفسزجه
قونشیله بیلورسه ده هر حالده خلاف شرع ومغایر ادب
وتربیه سوزلردن توفی ایجاب ایدر. کنج قز وقادینلرک
یاننده احوال خصوصیه اهل وعیال وحوادث طبیعه نسا
ورجال حقنده سوز آچیله من. مثلا اورویا سالونلرنده
فلان مادام ومادموازلک فلان موسیوایله بینلرنده مناسبت
غیر مشروعه جریانی ورضای ابون خلافتده حرکتلری
طرزنده حکایات بزجه ممنوع اولوب عصمت کلامه دقت
واعتنا لابددر. ایکی ذات بیننده جریان ایدن محاوره یه
بلا لزوم اشتراک اولنه ماز. وقوعبولان سؤال ویامقتضای
حاله کوره سوزه قاریشه بیلور. بلا وجه ایکی ذاتک
مشافهه لرینه دخل واشتراک هله کیزلیجه قونشلدینی حالده
انلرک نه قونشدقلری اکلایمق هوسنده بولنه رق حواله
کوش استراق بستیون منافی حسن اخلاقدر.

کذلک ایکی ذاتک او قودقلری برشیی اکلایمغه سعی
واوزاقدن ویقیندن اکا حصر نظر بغایت جای حذردر.
چارشو وبازارده تراموای، واپور، شمندوفر کی

عمومی یرلرده آداب کلامه دها زیاده رعایت و بلا لزوم صحیح اطلاق لساندن بجانب لازمدر .

سوقاقده یول و ساعت صورمق کبی خارجدن وقوعبوله جق طلب و سؤاللره قارشو نازکانه و ملایمانہ جواب اعطاسی مندوبدر .

اخلاق سنیة اسلامیہ ایجابجه مصاحبه و مکملهده محویت و حلم و تأنی و ملاحظه حال و موقع و کندی حد و قدرینی عدم تخطی کبی شیرلرک زیاده لازم الرعایه اولوب انسانک سوزی ترجمان وجدانی و بین الناس محک امتحانی ایدوکندن ای سوزک قائلی حقنده ایولک و کتوسوزک کتولکی داعی اوله جغنی بیله رک حسن اداره لسانه اعتنا اقدم وظائف اولی النهار .

نته کیم حضرت مولانای دانا، قدس الله سره الاعلی
افدمنر :

می زنی رهتی براده کوزه جیرا

تا شناسی از طبعی اشکسرا

بو بیت شریفدن هقدم کشیده سناک بیان بیورقلری
دیگر ایبات سینه لرته اقولک نشانه احوال و انموذج
سراثر بال اولدیغنی تفصیل و برکاسه نك قریق و یا صاعلام

اولوب اولدیغنی اکلامق ایچون اکاتماس اولنوب حاصل اولان صوت وطنینه دقت قلندیغنی تمثیل بیورمشلردر .
خواجه عالیبار، جناب سعدی شهرتشار دخی :

تا مرد منوع نلفه ناستر

عیب و هنر سه نهفته باستر

نظم کزینیه قیمت و حقیقت کلامه ترجمان اولمشلردر .
بناءً علیه آداب مصاحبه اسلامیة بروجه مبسوط مکمل
و مضبوط اوله رزق تأسس ایش و اشبو آدابه اتباع
و مراعات ایدنلر هر یرده و هر حالده مقبول و ممدوح
اوله کیشدر .

طعام

مائده عمیمة الفائده رزاق لم یزیدن همیشه متعم
اولان جمله مخلوقات ، خصوصیه نوع بشر قسمت ازلیه
رحمانیه اوزره ارزاق مقدره سنه واصل و قانع اولوب
جناب منع حقیقی جمله نك رزقی تأمین واعداد بیورمش
و عقاید صحیحه و راسخه اسلامیة به کوره بو بایده غم
واندیشه به محل قالماشدر .

جناب و اہب العطاياتك قدرت بالغه صمدانيه سی
 ایجابجه خلق ایتدینکی انواع حیویات و نباتات و ثمرات ایله
 لحوم حیواناتدن شرعاً مباح و جائز الاکل اولاندیری اکل
 ایتک و میاه و اشربه دن مسکیرک غیرینسی شرب ایتک
 و فقط اکل و شربده اسراف ایتلمک نص مین الہی ایله
 تبلیغ بیورلمش واکا دائر نیجه احکام و اوامر قدسیه
 وارد اولوب تفصیلاتی کتب جلیله تفاسیرده و فقه شریفده
 مندرج بولمشدر. قرآن عظیم الشانده کی اشبو امر مین
 سبحانیدن ایکی اساس حکمت و لطف و عنایت ظاهر
 اولوب بری ینه جک و ایچیه جک شیرک محضاً نوع
 بشرک منفعی ایچون بیان انواعی و دیکری اسرافدن
 حذرله اعتدال اوزره اکل و شرب اولنسی کیفیت
 مهمه سیدرکه بوده جمله مزک محافظه صحت و عافیتی بادیدر.
 بناءً علی ذلک اهل اسلام تناول طعامده اول امرده
 بیه جکی و ایچه جکی شیئی بیه جک و ثانیاً اعتداله رعایت
 ایده جکدر .

اطبای جهان اولانجه قوتلریله دوشنوب یوزلرجه
 مجلدات تألیف و تصنیف ایلدکری حالده اکل و شربه
 اساس اوله جق یوندن بشقه برشی توصیه و بیان
 ایده بیلمشرمیدر؟ خیر! جمله سنک صحت و عافیت بشر

ایچون توصیه ایلدکلری اس حکمت انجیق بوامر کزین
صمدانیدن عبارتدر .

ینه کتاب اقدس الهمیده هر شیده و هر حال و مکانده
خصوصیله اکل و شربده نظافته رعایت امر و فرمان
بیورلشدرکه نظافتک منافع لآخصاسی دور جدیدده
اطبای متخصصه نك کشفیات خرده بینیلری ایله کونشدن
دها پارلاق صورتده ظاهر اولقده و محافظه صحت و تأمین
سلامت ایچون شدیداً و قطعياً توصیه و اخطار قنمقده در .
نته کیم پیغمبر ذیشانمز فخر عالم و مطلع انوار جود
و کرم صلی الله تعالی علیه و سلم اقدمز حضر تیرینک یمکه
ابتداردن اول و یمکدن صکره اللک و اغزک ییقانمسی
احادیث شریفه نبویه لریله امر بیوردقلری معلومدر .
طب کتابلرنده یمکدن اول ال ییقانمسی و یمکدن صکره
ال و اغزک تطهیری نه قدر فائده لی اولدینی و نه قدر مضر
و مهم امراض و عوارضی مانع یولندیقی تفصیل ایلمکده
اولسیله اولبابده تطویل مقاله حاجت یوقدر .

سنت سنیه حضرت فخرالکونیندن اولدینی اوزره
ال لری ییقانوب سفره به اوطوریلور . بسمله شریفه ایله و صاغ
ال ایله یمکه ابتدار اولنور . یمکده اوکندن یمک، برابرنده
یولتانلرک یدیکنه دقت ایلامک، یواش یواش تناول ایتمک،

طعامی کوزلجہ چنمک ، لقمہ لری بزی بزی آردنبجہ
 وعجیہ ایله تناول ایتمامک ، یمکہ بدآده بیوکنه وصاحب
 طعامه تقدم کبی خفت وصبرسزلق کوسترمامک ، سفره یه
 دیرسکلریله یاصلانمامق ، طعامک آزلغندن ، اینی پیشامش
 اولدیغندن بحث ایتمیوب حسن قبول وحاضره رضا
 کوسترمک ، آزه قناعت ایتمک ، اثنای طعامده اوکسورمامک ،
 اولیه برحال وقوعنده الیه ویا مندیللیه ستره چالیشمق ،
 یره دوشن لقمه یی حسن صورتبه قالدیرمق جمله آداب
 لطیفه دندر . صواپچرکن تانی مقتضی اولوب شربده سرعت
 داعی علتدر . ممکن اولدینی مرتبه آغیر آغیر ایچمک ،
 ایاقده ایچمامک ، صوبارذاغنه اوفورممک ، صولوغی ایله
 صویپ افساددن چکنمک مقتضیدر .

یمک بیتجه یه قدر سفره دن قالمماق ، ختام طعامده
 جناب رزاق کریمه حمد وشکر ایله قالمق کذلک سنت
 سنینه جناب نبویه دن اولوب نته کیم مفخر موجودات
 علیه افضل الصلوة افندمن حضرتلری « طاعم شاکر
 صائم صابر کبیر » بیورمشلردر .

باعث حیات جهان ، شفا ساز جهانیان پیغمبر ذیشانمز
 افندمن حضرتلرینک طعام حقنده متعدد احادیث سنینه
 حکمت افشانلری واردر . امتلاء رأس دادر ، احتما رأس

دوادر ، آزی خسته اوله ، فوق الشبع اکل موجب بر صدر مأل مکارم اشماللرنده کی احادیث سنیه جناب حکمتناهیاری معلوم اولی الابصاردر . خاتم الانبیا وسید الاسخیا اقدمز حضرتلری یمکی جماعته ییکز برکندر بیورهرق خصال تمدن و شعار جود و تعاونی تفضیل وتمدیح ایشلردر .

مسلمینک ممکن اولدقجه یالکیزجه طعام ایتیموب اهل وعیالی و مسافر لریله طعام ایتسقی امر ایشلردر .
حدیث شریف جناب نبویده برطعامک ایکی کشی به
وایکی طعامک درت کشی به ودرت طعامک سکنز کشی به
کفایت ایده جکی وارد اولمشدر .

ینه حدیث شریف حضرت پیغمبریده جناب حقه وروز آخرته ایمان ایدن مسافرینی اکرام واطعام ایدر بیوریشدر . اکرام ضیف حقنده متعدد اوامر جلیله وبنشائر جمیله شرفوارد اولوب دنیوی واخروی اجر وثمراتی و فیض وبرکاتی موجب اولدینی تکرار قلنمشدر .
بین الاسلام مسافرینه اکرام اقدم وظائف مبروره دن عد ایدیلوب بوبابده کی آثار و اخبار ناقابل شمار وهربری بشقه بشقه موجب شرف وافتخاردر .

مهمانوازلق ، مسافر پرورلک خصال مرغوبه

اسلاميه نك اذ مهم بر ننددر . بيوت و مسا كن مزه و قتلى
 وقتسز ورود ايدن مسافره وسعمن مرتبه حرمت
 ورايتدن بشقه كنديسنه تكليف طعام اولنور . هله مسافر
 طعام وقتنده ويا اوزاقه بر محلدن كلش ايسه بهمه حال
 يمك و قهوه التي عرض و تكليف قنور . چونكه قرآن
 عظيم الشانده سورة كريمه نساذه مسافر و عابر سيلك
 اطعام و اكرام اولنمسي فرموده الهى و بونص مينك
 مقتضاسيله عامل اولانارك نعم سماويه به نائلتارى لطف
 موعوده احديتنا هيدر . بعض ممالكده واقع اولديغى اوزره
 طعامه دعوتلى دكلدر ديو زيارتچيلر يمزي مائده مزدن
 دور براقيز . ممالك اسلاميه نك جمله سنده ضيف و مسافره
 مخصوص اوطه لر ، حجره لر ، چادر لر كشاده در ، اقشام
 و صباح مسافرين اكسيك اولماز . جناب رزاق كريمك
 احسان بيورديغى نواله دن بزمله برابر قنوق و مسافر يمزده
 متنعم اولور .

الحمد لله الكريم المتعال

اسواق و چارشو و بازارده لازم الرعايه

آداب

دين ميين اسلام قدر حقوق بشري صيانت و مدنيت عالمي رهين زينت و مكملت ايندن هيچ بردين و آيين يوقدر. مدني بالطبع اولان انسانلرك هر برى نفس واحده دن مخلوق و فطره هم حال وهم حقوق اولدقلىرى و ايولكدن حظ و كتولكدن نفرت و تفريق نيك و بد كى تاثيرات حسيه آلتنده بولندقلىرى مطالعه و تقدير ايله جمله بي معنای انسانته لايق صورتده انسييت و حسن آميزش والفت ايلك وظيفه سيله مكلف و مجبول قيلمش و بلطفه تعالى حقوق مدنیه انسانيه دائره ادراك بشردن خارج و جداً واصل اقصى المعازج برطرز دلرباده تنظيم و تنسيق اولمشدر. جناب رب و دود قول و فعليله كمسنه نك كمسنه بي رنجيده و راحتسز ايتامسنى و كتب مقدسه دينه مزده بيان اولديغى اوزره حقوق عبادت رعایت و خلافتدن مجانبتي فرمان بيورمش و رساله مزده تفصيل اولان آداب لطيفه بوجله دن بولمش اولوب حقوق مشروعه مدنیه و آداب لطيفه مذكوره يه هر يرده

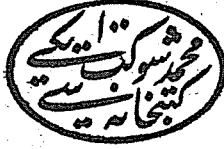
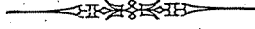
خصوصیہ اسواق و چارشو و بازار مثللو مجامع و ملاء
 ناسدہ دہا زیادہ دقت و اعتنا لازمہ دندر . نتہ کیم کلام
 قدیمہ سورہ سنہ نسا و سورہ جلیلہ اسرادی طور
 متکبرانہ و وضع مغرورانہ ایلہ صالنے صالنے کزن کسہ لری
 حق تعالینک سومدیکی ویریوزندہ مرحاً یعنی متعظماً
 مشی اولنمسی منصوص اولغلہ اشبو تریبہ منیفہ ربانیہ
 تمامی توفیق مشی و حرکت و جیبہ ادب و عبودیتدر .
 چارشو و بازارده و سوقاقلردہ خلقہ ادنا مرتبہ اذیت
 ویرمک ، حتی اذای طریق امانہ ایتک ، ممر ناسندہ
 او طور مامق ، علناً توکور مامک ، جهور صوت ایلہ خلقی
 تعجیز ایتامک ، عندالسؤال یول کوسترمک ، کذرکاهدہ
 تصادف اولنان کاغد پارچہ سی و سائرہ نی قالدیرمق ،
 ادیبانہ یوریمک آداب مرغوبہ اسلامیہ دن و مقتضای
 وصایای سنہ دندر .

مظہر اعزاز خلق عظیم اولان پیغمبر قدسی شاعر
 صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم افدمنر حضر تلی جماعته رعایت
 واحترام اولنسنی و بین الناس انظارہ چیرکین کورینہ جک
 وقلوبہ نفرت و افکارہ غلظت ویرمک اوضاع و اطوار دن

وبوی کرهیدن حذر و مجانبت قلتمسنى و عباداللهك زنهار
 بربرنى استهزا واستحقار ايملىرى و جوامع شريفهده
 رفتار درستانه ايله صفار آرهسندن كچوب خلقى راحتسز
 ايملىرى و چارشو و بازاره و جوامع و مساجد شريفهيه
 پاك و كوزل لباس ايله چيقوب قياقت مستحسنهده بولملىرى
 و رجالك نساء لباسنه شبيه كسوه كياملرى و سسوقاقده
 كيدركن يك يملىرى و هر حال و طور لرياه حليه فاخره
 عفت وادى لابس اولدقلىرى اثبات و كسنهك كندولرندن
 ناخشنود و متفر اولماسى امر اهنى هميشه رهبر حركات
 اتخاذ و بومسلك صوابده ثبات ايملىرى و لادى الحاجه
 صياندن و يا زياده مسن و شايان حرمت و اعتبار كساندن
 و عليل و درماندكاندن رهگذر لرنده مصادف اولدقلىرى
 و بر حال مشكلده بولندقلىرى كوردكلىرى ابنائى نوعلرينه
 معاونت ممكنهيه شتابان اولملىرى صحاح شريفهده نقشطراز
 اعزاز، احاديث سنيه جناب نبوتناهيلىله توصيه و فرمان
 بيور مشر در كه بولنرك هر برى برر نظام اكمل عالم و بادي حسن
 آميزش و سلامت آدم و نمونه كال مدنيت ام و مال
 و منطوق جليللريه عمل عامه ناسه بالوجوه الزم ايدوكى

مسلم اولمغلہ ہمیشہ صلوٰۃ سنیۃ حضرت سید المرسلین
تکرار ایلہ شکر کذار اولور و اشد احتیاج ایلہ محتاج
ومفتقر بولندیغمز امداد و عنایت و دستگیری و شفاعت
سنیہ لرینی تضرع و نیاز ایلرز .

« تمت الکلام بلطف الله الملك العلام »

فاتی ۱۰۰ باره در